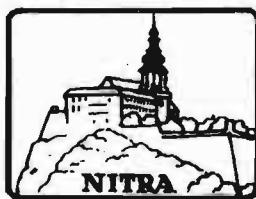

ARCHEOLOGICKÝ ÚSTAV SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED V NITRE

ŠTUDIJNÉ ZVESTI AÚSAV

č. 7

NITRA 1961

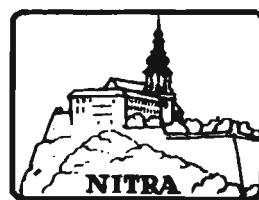
ARCHEOLOGICKÝ ÚSTAV SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED V NITRE

ŠTUDIJNÉ ZVESTI AÚSAV

č. 7

ANTON PETROVSKÝ-ŠICHMAN

ARCHEOLOGICKÝ PRIEŠKUM STREDNÉHO POPLIA ROKU 1955

NITRA 1961

OBSAH - INHALT

ANTON PETROVSKÝ-ŠICHMAN

ARCHEOLOGICKÝ PRIESKUM STREDNÉHO POPLIA ROKU 1955

Úvod	5 - 8
Výsledky prieskumu	9 - 124
Záver	125 - 139
Skratky literatúry	140 - 141
Poznámky a literatúra	142 - 147
Prehľad lokalít	148 - 153
Mapky I - IX	154 - 158
Tabuľky I - XXXV	159 - 193

ANTON PETROVSKÝ-ŠICHMAN

ARCHÄOLOGISCHE UNTERSUCHUNG DES MITTLEREN EIPELTALES IM JAHRE 1955	194 - 197
---	-----------

ANTON PETROVSKÝ-ŠICHMAN

**ARCHEOLOGICKÝ PRIESKÚM
STREDNÉHO POIPLIA ROKU 1955**

ÚVOD

Archeologické pamiatky z Poiplia poznáme zo zpráv v staršej maďarskej literatúre a z prác Andreja Kmeťa.¹ Niektoré archeologické lokality sa do literatúry dostali zásluhou Pavla Bužného a Jána Slávika.² V kotlinu Vyškoviec archeologické pamiatky horlivo zachraňoval gymnaziálny profesor Štefan Morváth zo Šiah; v posledných rokoch v tejto kotline viedli vykopávky Gejza Baláša a Ján Dekan.³ Štefan Janšák tu objavil niekoľko lokalít.⁴ Dôležitý nález rímskych mincí z Vyškovieca publikoval V. Ondrouch.⁵

Stredné Poiplie zostávalo dosiaľ - napriek spomenutým okolnostiam - archeologickej skoro neznáme. Keďže išlo o archeologickej bohatú oblasť, riaditeľstvo Archeologickej ústavu SAV v Nitre rozhodlo sa uskutočniť prieskum tohto kraja; prieskum zverilo autorovi a zamestnancom ústavu M. Hrmovej, J. Balogho, Šafárikovi. V roku 1955 sme od 21. IX. do 4. XII. systematicky prezreli ca 400 km² veľký úsek stredného Poiplia medzi obcami Šahy a Kováčovce. Pri prieskume sme sa opierali hlavne o strategické body, blízkosť vody, terasy, pomiestne názvy a informácie miestnych obyvateľov a činiteľov, ktorí mali pochopenie pre našu prácu a vychádzali nám v ústrety; úprimne im na tomto mieste ďakujeme.

Zozbieraný materiál pre príslušnú lokalitu nie je vždy typický; správny obraz o osídlení určitej lokality poskytne systematický výskum, najmä v prípadoch, ak sídlisko trvalo vo viacerých po sebe nasledujúcich obdobiach. Len výnimkočne sa podarilo na sídlisku zistiť odkrytý profil. V budúcnosti na strednom Poiplí iste objavia ďalšie archeologickej lokality, najmä pohrebiská. Novší materiál tak vyplní medzery nášho prieskumu. Okrem stôp troch ponrebísk náš materiál je sídliskový.

Stredné Poiplie predstavuje kotlinu Ipľa, chránenú na severu pohorím medzi Banskou Štiavnicou a Lučencom a na juhu horským chrbtom medzi Novohradskými vrchmi a Matrou. Pohorie na severe je vysoké skoro 1000 m, vede poňom ráztočná čiara Ipel - Hron. Horský hrebeň na juhu je rovnako vysoký len na západnom okraji v Novohradských vrchoch, kdežto východnejšie je jeho nadmorská výška najviac 400 - 520 m a nečiní nijakú väžnu prekážku prechodom cest medzi stredným Poiplím a nížinou v kraji medzi Dunajom a Tisou; nadmorská výška týchto prechodov je ešte nižšia ako 400 m. Stredné Poiplie je od stredného Pohronia (v oblasti Zvolena) oddelené skoro dvojnásobne vyšším horským pásmom, cez ktoré vede iba jediná pochoplná cesta (údolím Neresnice), kdežto na juh k Dunaju a Tise vede cest viac a pohodlnejších. Bližší vzťah stredného Poiplia k nížine medzi Dunajom a Tisou je zdôraznený aj skutočnosťou, že nadmorská výška pooreźného pásma Ipľa je tu všade pod 200 m. Ak predsa na oboch stranách Novohradských vrchov a ich výbežkov nenachádzame vždy rovnaké archeologickej kultúry, vyplýva to aj z toho, že stredné Poiplie je oddelené od Veľkej maďarskej nížiny vrchmi, že je dookola obtočené horami (čím sa zhoduje s geografickým rázom iných slovenských kotlin) a že tvorí dopravnú tepnu medzi Juhoslovenskou nížinou a hornatou časťou horného Poiplia.

Priemerná vzdialenosť rozvodia Hron - Ipel od toku Ipla je 40 km a toku Ipla od rozvodia Ipel - Dunaj - Tisa len 10 km. Československá časť stredného Poiplia má preto dvojnásobnú rozlohu ako maďarská časť. So zreteľom na výhodnosť polnohospodárskych podmienok má výhodu maďarská časť, lebo výmera plochy s menšou nadmorskou výškou ako 200 m je tam väčšia, možno sa to bude odrážať v počte a dôležitosti tamojších predhistorických sídlisk a pohrebísk.

Takto na severe a juhu vymedzenú oblasť stredného Poiplia preteká v smere V - Z rieka Ipel. Horské hrebane (severný i južný) vybiehajú rovnako mierne znižujúcimi sa jazykmi na niekolkých miestach až k brehu Ipla. Rieka Ipel obmýva úpätie výbežkov pohoria v Šahách, Tešmáku, Selištanoch, Kováčovciach, Kürti a Rárošpuste. V Tešmáku a Rárošpuste tečie Ipel súčasne aj na úpätí výbežkov a pásmu medzi Novohradskými vrchmi a Matrou, preto je tu vrchmi najviac zovretý; tam sú najlepšie hájiteľné prírodzené hranice stredného Poiplia na východe a západe. Z toho je jasné, prečo vzniklo halštatské hradisko nad obcou Temšák a stredoveký hrad v protilehlnej maďarskej obci Hont. Podľa hradu Hont sa v stredoveku nazývala župa, ktorá zaberala územie nielen stredného Poiplia, ale aj povodie rieky Rimavy na východ od povodia horného Ipla.

Obdobou hradiska Magas hegys v Tešmáku môže byť na východnom okraji kotliny stredného Ipla zatiaľ nepreskúmané hradisko (podľa ústnej informacie P. Patayho) na maďarskom brehu Ipla medzi našou Rárošpusztou a Nógrádzakálom (slov. Sokolovce, na maď. brehu Ipla).

Najlepšie hájiteľná hranica stredného Poiplia je na západe v úzine medzi Tešmákom a Hontom. Od nej tesne na západ leží kotlina Vyškoviec, ktorá v stredoveku a asi aj v predchádzajúcej dobe hradišnej tvorila časť politického celku župy Hont. Pre stredovek to dokazujú historické hranice tejto župy a pre predchádzajúcu dobu slovanskú zhoda miestneho názvu obce Sokolovce a Ipelský Sokolec. Sokolovce ležia vo výtoku Ipla z úziny v Rárošpuste a Ipelský Sokolec v menej výraznej úzine na južnom okraji kotliny Vyškoviec. Oblasť Ipelský Sokolec - Sokolovce predstavuje určité vývojové štádium historickej župy Hont.

Najprirodzenejšie geografické hranice stredného Poiplia sú na západe v Tešmáku a na východe pri Sokolovciach, tam jedine majú horské výbežky od rozvodia Hron - Ipel priame a bezprostredné pokračovanie k ráztočnej čiare s Dunajom a Tisou. So zreteľom na východnú geografickú hranicu stredného Poiplia na horskom hrebeni nad Sokolovcami je pochopiteľné, prečo ľud s kultúrou kanelovanej keramiky sídlil na hradisku Várhegy v Pilini, 7 km juhovýchodne od Sokoloviec, na tamojšom hraničnom hrebeni.

Na maďarskej strane stredného Poiplia vybieha pohorie až k brehu Ipla len oproti Tešmáku a nad Sokolovcami. Na československej strane okrem toho ešte aj vo Veľkej Čalomiji, Slovenských Ďarmotách, Selištanoch, Kováčovciach a Kürti. Československé pobrežie stredného Ipla je týmito horskými výbežkami popredelované v širšie bočné údolia. Na temeni najjužnejších výbežkov sme zistili paleolitické osídlenie a na ich úpätiach významné sídliská od neolitu až po dobu hradištnú. Severné okraje týchto bočných údolií sa končia obyčajne pod strmými svahmi vrchov o 100 - 300 m vyšších ako údolie.

Všetky údolia stredného Poiplia sú na československej strane otvorené k juhu (s odchýlkami na JZ alebo JV), sú preto teplé a chránené okrem toho pred účinkom studených severných vetrov v západnej časti bezprostredne skoro súvislým, 28 km dlhým horským hrebeňom na čiare Tešmák - Horné Plachtince a skoro 1000 m vysokým hrebeňom Javoria medzi Banskou Štiavnicou a Lučencom. Pomernú chudobu neolitic-

kých nálezov v tejto teplej kotline asi najlepšie vysvetluje zistenie Š. J. a n-š á k a: "Trachytové tufy, z ktorých sa skladá celá náhorná rovina stredného Hontu a západného Novohradu (približne v trojuholníku Šahy - Zvolen - Lučenec - Šahy), umožňujú rýchly odtok povrchových vôd, takže polné i lesné kultúry sú vydané na milosť zhubným účinkom sucha. Akumulácia spodných vôd tiež nie je možná, napäťko sopečné útvary geologické sú pre ňu nevhodné. ... Vrstva kultúrnych hlin a humusov v celej tejto oblasti je veľmi slabá, a to v údoliach potôčikov i mimo nich. Táto okolnosť mala veľký význam i pri osídlení v dobách dávno minulých. Údolie stredného Ipľa má dva hlavné geologické útvary. Predovšetkým aluviaálne nánosy, ktoré sú i dnes obnovované povodňami. V ich susedstve, smerom na sever, na stupni vysokom 2 m, miestami až 6 m, rozprestierajú sa nánosy diluviálneho lössu, ktorý je prerušený pri Šahách pásmom trachytového tufu, sostupujúcim až k rieke, pri Slovenských Ďarmotách, Selištanoch a Kiarove zas vrstvami pieskovcovými. Hranica lössového útvaru a trachytových tufov tiahne sa približne po zdiž rovnej čiary Tešmák - Modrý Kameň a s archeologickej stránky niet na nej nič zaujímavého."⁶

Na úseku Tešmák - Kováčovce sú na pobreží Ipľa piesočné duny. Dlhšie trvajúce predhistorické osídlenie sme na nich zistili len v prípadoch, keď sú častou diluviálnej terasy. Najviac predhistorických lokalít na strednom Poiplí sme zistili na okrajoch tejto terasy nad Ipľom a nad brehmi potokov, najmä však v strategických polohách.

Severný okraj údolia stredného Ipľa je na čiare Tešmák - Modrý Kameň vyšší o niekoľko desiatok až sto metrov ako sídlisková oblasť lužickej kultúry medzi týmto okrajom a rozvodím Hron - Ipel. Pre jeho väčšiu výšku a súvislý hrebeň sa mu vyhýbajú toky potokov prameniacich južne od ráztočnej čiary Hron - Ipel. Cez východnú časť stredného Poiplia také potoky tečú a ich údolia tvoria pohodlné cesty v smere SSZ - JJV; v ich vchodoch do vlastnej kotliny stredného Ipľa vzniklo niekoľko opevnení na výšinách.

Stredné Poiplie je zo všetkých strán chránené horami, rovnako oobre je chránené horné Poiplie (oblasť Lučenca), kdežto západná hranica dolného Poiplia je otvorennejšia, tvorí ju len nevysoká vŕškovina. Západná hranica stredného Poiplia je od toku Hrona vzdialená len 20 km, a predsa sled kultúr na strednom Poiplí nie je rovnaký ako na dolnom Hrone.

Treba ešte pripomenúť, že údolná rovina Ipľa je v strednom Poiplí obyčajne v inundačnom území, že je často zaliata spodnou vodou aj v suchých letných meziach. Polnho hospodársky úžitok je z nej malý. Vo viacerých prípadoch predstavuje takto zaliata rovina vitanú ochranu sídliska nachádzajúceho sa tesne nad ňou na okraji terasy. Polnho hospodárska činnosť na strednom Poiplí bola sústredená na terasách a v iných polohách nad inundačným územím. Podmienky pre rolničenie nie sú v tomto kraji najhoršie a pre pastierske kultúry bolo tu dosť vhodných pastvín.

Stredné Poiplie je vzdialené iba 40 km od rudných ložísk v Banskej Štiavnici a rovnako len 40 km od rudných ložísk v Lovinobani a Cinobani pri Lučenci. Zatiaľ nemáme priamo dôkazy, že by sa na týchto miestach bolo dobovalo už od konca eneolitu, vylúčiť to však nemôžeme. Až budúce výskumy a analýzy môžu odpovedať na otázku, či bohatá bronzová industria v prilahlých krajoch nebola závislá skôr na ložiskách z okolia blízkeho Lučenca a Banskej Štiavnice, ako na vzdialenejších ložiskách v Gemeri alebo dokonca v Sedmohradsku.

Nasledujúce strany (9-124) obsahujú opis lokalít, ktoré sme zistili pri prieskume. Ich číslovanie pokračuje od západu na východ a sú uvádzané približne v tom poradí, v akom sme ich objavovali. Pod jedným číslom sa uvádzajú iba jedna poloha, aj v takých prípadoch, keď sa na nej zistilo viac kultúr. Abecedný prehľad lokalít je na str. 148-153; sú v ňom vyznačené aj okresy k jednotlivým obciam.

Orientačná mapka stredného Poiplia je na str. 154. Mapky s vyznačením období a kultúr podľa výsledkov prieskumu pozri na str. 155-158 (lokality na mapkách čís. II-IX sú číslované týmito číslami ako v texte a v prehľade lokalít).

Predmety (profily, kamenné artefakty a pod.) na tabuľkách čís. I - XXXV (str. 159-193) sú kreslené v pomere 1 : 1 (netýka sa fotografii). Pri odvolávkach alebo opise predmetov vyobrazených na spomenutých tabuľkách používam v texte číslo tabuľky s dvojbodkou a za ním číslo príslušného predmetu (napr. XXV: 6 znamená predmet čís. 6 na tabuľke čís. XXV). Ak je v texte v zátvorke ako údaj k črepu alebo nádobe uvedený bez bližšieho označenia priemer, ide vždy o priemer časti nádoby, ktorá je vyobrazená na tabuľke, resp. z ktorej črep pochádza (napr. ak je na tabuľke vyobrazený črep z ústia, ide o priemer ústia nádoby).

VÝSLEDKY PRIESKUMU

I. K U B Á Ņ O V O (prv SETICH) - Mogyorós föld

Obec leží 10 km na západ od Šiah, tesne medzi ústím potoka Búr do Ipľa a upäťim návršia Öreg hegy ("starý kopec"). Názov Mogyorós föld označuje východný svah návršia Öreg hegy, medzi jeho temenom a hradskou po pravom brehu Ipľa. Kopcovina medzi dolným Hronom a dolným Ipľom vybieha návrším Öreg hegy tesne na breh Ipľa. Nikde inde na tomto úseku Ipľa rieka netečie priamo po úpatí vyššieho návršia ako je Öreg hegy v Kubáňove. Toto návršie tvorí západný okraj československej časti kotliny Vyškoviec, na tomto návrší bol pri ceste z juhu (po pravom brehu Ipľa) vchod do kotliny. Nie je preto nič divného, že v tejto polohe vzniklo väčšie sídlisko. Na zistenej ploche sídliska je všade na povrchu tmavá kultúrna vrstva s archeologickými pamiatkami.

Sídlisko Mogyorós föld v Kubáňove zistil riaditeľ tamnej národnej školy V. Ágošton. Zber na ňom uskutočnili potom aj G. Baláša a M. Hrmová. V. Ágošton daroval svoj zber Archeologickejmu ústavu SAV. Autor vykonal na tomto sídlisku novšiu obhliadku, lebo (podľa informácie inž. V. Stanka) profesor Š. Horváth zo Šiah vrazil kedysi na severovýchodnom svahu návršia Mogyorós föld (na svahu nad obcou Kubáňovo) vykopával kostrové hroby so zbraňami (r. 1933?). Bolo to vrazil v záreze hradskej. Pri krátkej povrchovej prehliadke odkrytých profilov v záreze hradskej som nezistil ani hroby, ani kultúrnu vrstvu. Kultúrnu vrstvu sa nachádza len na temeni návršia.

Z kultúry lengyelskej sme našli dva črepy s typickými zobákovitými uchami; jedno má zvislý otvor pravidelný, druhé nepravidelný. Črep s pravidelným oválnym otvorom sa možno používal ako hladidlo na úpravu povrchu iných nádob. Hladidlom bol sekundárne snáď aj ďalší črep - úlomok pupčeka (dĺžka 6,5 cm, prierez na tab. X: 17).

Z obdobného materiálu ako črepy volútovej keramiky v Malej Čalomiji - Pri pajte a na sídlisku Pajtikák v Ipelskom Predmostí sú v Kubáňove okrem niekoľkých atypických črepov aj okrajové črepy (tab. X: 6, 9). Jeden z črepov je zdobený 0,5 cm vysokým a 2,5 cm pri základni širokým pupákom splývajúcim s povrhom nádoby. Na inom je 2,5 cm široké pásikové ucho, dlhé 5 cm, so zužujúcim sa otvorom; jeho ramená zvierajú skoro pravý uhol.

Črep X: 12 by mohol byť podľa štruktúry z kultúry lengyelskej (šedý materiál, obojstranne oranžovohnedá vrstva, v ktorej je sluda a drobný piesok; Ø ústia ca 6 cm).

Zo sídliska Mogyorós föld máme iba jediný črep s dokonale vyhladeným povrhom (len vnútorným) ako v kultúre maďarovskej (tab. X: 8).

Obdobne ako X: 12 je vyrobený aj črep X: 14. Aj ten je asi z nádobky maďarovského tvaru, akú publikoval Š. Janšák⁷ z maďarovského sídliska v Tupej (prv Tompa, 10 km na SV od Kubáňova). S maďarovskou kultúrou možno súvisiť aj črep X: 13; jeho vonkajší povrch je dobre vyhladený, ale bez lesku (Ø ústia ca 7 cm).

Črep X: 8 je z rovnakého plaveného modrošedého materiálu ako X: 11 (pozri nižšie), ale má na vonkajšom povrchu popolavý, jemne drsný povlak, skoro hladký; na vnútornom povrchu je hnedastý povlak, dokonale vyhladený, s leskom ako v kultúre maďarskej (Ø ústia ca 25 cm).

Z nádoby maďarského tvaru pochádza asi aj črep X: 11. Plavený modrošedý materiál, pravidelne hrubý, má obojstranne tenký hladký popolavý povlak s drobnými otvormi, ktoré činia povrhy jemne drsnými. Hrdlo je odelené od brucha výrazným obvodovým stupňom, z ktorého vyrastá pravidelný hrot (3 cm široký, boli najskôr štyri). Analógie k tomuto tvaru uvádzajú A. Točík z maďarského sídliska v Nitrianskom Hrádku.⁸ V Kubáňove je tento črep ojedinely, z obdobného materiálu je tu črep X: 15, ale ten obsahuje hodne piesku; podľa rebrovania možno usudzovať o zásahu mohylovej kultúry zo strednej doby bronzovej, rovnako tak aj pri črepe X: 18.

Kubáňovo má aj obdobný materiál ako Veľká Ves nad Ipľom. Pri vzťahu týchto dvoch sídlisk dostávame sa k problému keramiky zdobenej žliabkovaním prstami v dobe bronzovej na juhozápadnom Slovensku, kde je častá. Na strednom Poiplí sú jej náznaky v Kubáňove a na inom výšinnom sídlisku Regiske hegy nad Dolnými Turovčami, 10 km na SV od Kubáňova. Obe tieto výšinné sídliská sú v kotlinе Vyškoviec, obe sú v strategickej polohe, obe sú už mimo vlastného stredného Poiplia.

Na sídlisku Mogyorós föld v Kubáňove s mohylovou alebo žliabkovanou keramikou doby bronzovej súvisia črepy X: 15, 18.

Črep X: 15 má žliabky skoro nezreteľné, úzke ploché hrebene vyčnievajú len asi 0,5 mm, okraje žliabkov sú pravidelné (až ~~na~~ primiešaný piesok štruktúra je rovnaká ako u "maďarského" črepu X: 11), povrhy sú drsné; má obojstranne hnedý povlak, vonkajší je tenší. Rovnakú štruktúru i obojstranný povlak má črep X: 20, zdobený radom jamôk s výraznými odtlačkami nechtov na ľavom okraji.

Črep X: 19 je hrubší (až 12 mm), s červenohnedými povlakmi (po 1 mm). Odlišuje sa okrem toho väčším obsahom piesku a zŕn organickej hmoty a ich väčšou hrúbkou. Výskyt nekremencových zŕn je rovnaký ako na črepe X: 21. Žliabky nie sú všetky rovnako výrazné, hrebene medzi nimi sú oblé. Jamky robili prstami, odtlačky nechtov sú málo výrazné, plastickú pásku neupravili. Žliabky asi boli z oboch strán jamôk.

Črep X: 22 má rovnaký materiál ako X: 15, ale obojstranne tenký, jemne drsný popolavý povlak je o stupeň drsnejší ako vonkajší povlak "maďarského" črepu X: 8.

K vrstve s črepmi X: 11, 15, 18-20 asi patrí aj okrajový črep X: 7. Materiál je modrošedý, vnútorný povlak oranžový, vonkajší popolavý. V oboch povlakoch sú zrnká piesku a slídy.

Črep X: 6 má obdobný profil ako ústia ešte asi nagyrévskej keramiky (tab. IX: 5), alebo aký sa nachádza na súčasnom sídlisku Miske tábla vo Veľkej Vsi nad Ipľom (tab. VIII: 36).

Do staršej doby bronzovej treba datovať podľa výzdoby asi črep zdobený plytkým ryhovaním ako napr. v Šahách na návrší Felemás (tab. X: 4), 10 km na východ od Kubáňova. Podľa štruktúry tvorí jednu vrstvu s inými črepmi v Kubáňove.

Rovnakú štruktúru a povlaky ako črep X: 6 má črep s úlomkom pupáka asi oválneho prierezu. Iný črep s takýmto pupákom bol dlhý 5 - 6 cm, široký ca 3 cm a vysoký 0,7 cm; črep je hrubý 8 mm, vnútorná tretina je miestami šedá, povrhy sú popolavohnedé. K nim sa radí črep s pupčekom veľkým 2,5 x 3 cm, vysokým 0,6 cm, z materiálu akoby volútového. Z obdobného materiálu so súvislým povlakom (jedno-

stranným i obojstranným) boli zhotovené nádoby s dnom obdobného tvaru ako na súčasnom výšinnom sídlisku Regiske hegy v Dolných Turovciach (tab. XII: 34); majú nábeh k nízkej nôžke.

Črep X: 21 má rovnakú štruktúru ako črep X: 19, ale nemá povlaky, pôvodne mal snáď obojstranný oranžový náter. Z rovnakého materiálu je okrajový úlomok s ústím dnu zahnutým (tab. VIII: 37) na sídlisku vo Veľkej Vsi. Z obdobného materiálu sú v Kubáňove aj dva úlomky väčších nádob s dnom Ø ca 15 cm (tvar ako črep XII: 34) a Ø ca 20 cm (tvar ako črep XII: 36).

Črep X: 16 je z modrošedého materiálu s obojstranným hnedým povlakom. Obdobný materiál je aj na výšinnom sídlisku Kis hegy v Sklabinej a na sídlisku Miske tábla vo Veľkej Vsi nad Ipľom (s malým pupčekom vysokým 3 mm, Ø 1 cm, utvoreným tromi prstami).

S nagyrévskou keramikou možno súvisí atypický črep s úmyselne zdrsneným vonkajším povrhom. Oba povrhy majú popolavohnedý až červenohnedý povlak, vnútorný má dokonale vyhladený sivošedý náter; hlinu má rovnakú ako črep X: 11.

Š. Janšák⁹ uvádza v obci Lontov (okr. Levice) nálezy kultúry volútovej, asi želiezovskej, kanelovanej, voštinovej a maďarovskej na kóte 151, 1,5 km na juh od sídliska Mogyorós föld v Kubáňove a na druhom sídlisku (2,5 km na západ od prvého) nálezy kultúry maďarovskej, keramiky zdobenej žliabkováním z doby bronzovej a keramiky starohalštatskej; niekde v Lontove sa našla aj nádoba s voštinovou výzdobou, nádoba severopanónska a laténska.

2. V Y Š K O V C E N A D I P Ľ O M

Vyškovce ležia o 10 km južnejšie ako je zemepisná šírka rímskej stanice v Milanovciach,¹⁰ nie je vylúčené, že nejaká rímska stanica bola aj vo Vyškovciach. Zo staršieho maďarského prameňa túto možnosť cituje aj Š. Janšák¹¹ v súvise s hradiskom Maher vo Vyškovciach. Isté je, že ak na Maheri aj nebola rímska stanica, polohu Vyškoviec veľmi dobre poznali rímski vojaci a obchodníci a vedomosť a Vyškovciach sa mohla dostať aj do itinerárov a s nimi ďaleko od Podunajska. Vznik opevnenia na Maheri je zatiaľ neznámy. Š. Janšák¹² tu zistil osídlenie s nagyrévskou alebo hatvanskou keramikou kultúry maďarovskej, stopy z doby rímskej, pohradištné a stredoveké.

Nad vtokom riečky Štiavnica čnie 400 m na SZ kopec Kopasz ťrehegy. Vybieha až tesne na breh Ipľa niekoľko metrov vysokou terasou; v profile terasy poznať pod povrchovou sterilou vrstvou súvislú tmavú kultúrnu vrstvu. Z tejto polohy snáď pochádza starší zber archeologických pamiatok, ktorý Liptovské múzeum poslalo v lete 1957 Archeologickejmu ústavu SAV: črepový materiál kultúry volútovej a kanelovanej keramiky spolu so zlomkom skleného laténskeho náramku (z hrobu?). Tri km severne leží obec Dolné Semerovce, nálezisko vzácnej príblice z doby stahovania národov.¹³ Tento ojedinely nález zrejme súvisí so strategickou dôležitosťou blízkych Vyškoviec.

3. H R K O V C E - kóta 207

(Celkový opis polohy uvádzam pri nasledujúcej lokalite: Dolné Turovce - Regiske hegy.)

Kóta 207 predstavuje najjužnejší výbežok kopcoviny čnejúcej medzi dolným tokom riečok Štiavnica a Krupinica. Na polnej ceste z kóty 134 na kótu 216 (Ko-

csári hegy) otvorili v septembri 1955 niekoľkometrovú sondu (na kóte 213), narezali pritom na tmavú kultúrnu vrstvu bez nálezov.

4. DOLNÉ TUROVCE - Regiske hegy 213

Dolné toky riečok Štiavnice a Krupinice sú od seba oddelené súvislým chrbtom prevyšujúcim ich údolie o 100 - 150 m. Okraje tohto chrbta sú rozoklané v samostatné výbežky, z nich je veľmi výrazný Regiske hegy 213 nad Dolnými Turovcomi. Jeho svahy sú v tejto časti chrbta najstrmšie. Názov Regiske hegy značí "starý kopec". Takéto názvy sa viažu na viacerých miestach k polohám s predhistorickým osídlením (v Kubáňove, Veľkej Vsi nad Ipľom).

Vlastné temeno kóty 213 je mierne zaoblené a bez vyvinutej kultúrnej vrstvy na úrovni. Súvislú tmavú kultúrnu vrstvu sme zistili iba na najvýchodnejšom výbežku kóty 213. Na sídlisko upozornil G. Balaša. Črepový materiál sa nachádza všade na temeni kóty 213 a na svahu najvyšej časti medzi kótami 213 a 214.

Na najvyšej časti temena kóty 213 sme našli skoro len atypické črepy, možno lengyelské. Podľa štruktúry sú blízke keramike z Kubáňova a Veľkej Vsi nad Ipľom. Zo samého temena je črep XI: 1 s plastickou páskou členenou jamkami; môže pochádzať z keramiky kanelovanej alebo zdobenej žliabkovaním. Črep XI: 2 môže byť súčasný s predošlým, nemá však plastickú pásku a úpravu povrchov je iná. Má náznaky horizontálneho ryhovania ako črep X: 19 zo sídliska Mogyorós föld v Kubáňove. Tieto črepy sú na výšinnom sídlisku Regiske hegy 213 ojedinelé. Rovnako sú ojedinelé črepy XI: 3, 5 s vplyvom kultúry nagyrévskej (?), ktoré majú analógie aj na niekoľko rokov známom sídlisku s kanelovanou keramikou v Dudinciach, 8 km na SSZ (výskum J. Dekana). S kultúrou kanelovanej keramiky môže súvisieť aj črep XI: 6 s pravidelné rytými úzkymi ryhami v oranžovom povlaku. Vnútorné povrhy týchto črepov nie sú upravené horizontálnymi ryhami hladením paličkou.

Hladením paličkou je upravený vnútorný povrch črepu XI: 4 s pravidelným žliabkovaním, ktorého materiál je štruktúrou totožný s materiálom črepov XI: 3, 5. Obdobnú štruktúru má aj črep XI: 28 s pupčekom maďarovského tvaru, vnútorný povrch je tiež hladený paličkou, kdežto obdobný materiál č. XII: 22 má vnútorný povrch vyhľadený snáď ešte bez paličky (pupček je dlhý 4 cm, obdobné pupčeky sú aj na sídlisku Mogyorós föld v Kubáňove). Pupčeky asi predstavujú maďarovský vplyv. Iný črep s obdobným pupčekom ako XII: 22 je z obdobného materiálu ako črep VIII: 34 zo staršej doby bronzovej (či ešte z kultúry s kanelovanou keramikou?) na sídlisku Miske tábla vo Veľkej Vsi nad Ipľom, ale vonkajší povrch je hladký a vnútorný drsný povrch je bez hladenia paličkou.

V spodnej vrstve maďarovskej kultúry na sídlisku Törökvar v Malých Kosiáhach¹⁴ sú nádoby obdobného tvaru ako lužické osudia, so zužujúcim sa hrdlom, ryhou zdôrazneným prechodom medzi hrdlom a bruchom a s nízkou nôžkou. Typickým úlomkom takej nádoby je na sídlisku Regiske hegy črep XII: 27; modrošedý materiál, obojstranne hladký hnedý povlak, vonkajší lesklý vyhľadený, vnútorný hladený paličkou. Iné črepy tohto typu (XII: 25, 26, 31, 32) majú vonkajší povlak nelesklý (jeden črep) alebo sú jemne drsné a bez povlaku. Črep XII: 26 má obdobnú štruktúru ako XI: 4. Na črepe XII: 24 niesú vyvinutej hrany na rozhraní plece - - bricho; štruktúrou s úpravou povrchov (vonkajší jemne drsný, pôvodne snáď hladký, vnútorný hladený paličkou) je totožný s črepom XII: 26.

Zachytené okrajové tvary sú v maďarovskej kultúre bežné.¹⁵ Obojstranne dokonale hladký povrch je miestami hnedastý, ale črepy XII: 17 a 18 majú povrch od lomu nižšie nehladený.

Črep XII: 15 má spolu s črepom XII: 37 a so spomínaným črepom s pupčekom rovnaký (ale obojstranne dobre vyhladený) materiál ako starobronzový črep VIII: 34 na sídlisku Miske tábla vo Veľkej Vsi nad Ipľom. Črep XII: 14 má priemer ústia ca 30 cm, XII: 15 a 16 ca 18 cm, okraje posledných dvoch majú obdobu v maďarovských tvaroch. Črep XII: 21 má iba 4 mm vysokú plastickú pásku členenú jamkami od prstov, páiska je nalepená na pleci tvaru XII: 17 (bez lomu); na tomto sídlisku je to ojedinely úlomok; podľa svojej štruktúry patrí ku keramike zdobenej žliabkovaním.

Črep XII: 20 má rovnakú štruktúru ako niektoré lengyelské črepy na sídlisku vo Veľkej Čalomíji; na tomto sídlisku je ojedinely. Môže byť lengyelský alebo z kultúry keramiky zdobenej žliabkovaním. O porušenom výčnelku nemožno určiť, či ide o poškodený pupček alebo o odlomené uško; Ø lomu je ca 20 cm. So žliabkovanou keramikou pravdepodobne súvisí úlomok asi z najväčšieho vydutia nádoby s horizontálnym ryhovaním 8 mm širokými žliabkami; na tomto sídlisku je ojedinely. Ojedinelym črepom je tu aj črep (z rovnakého materiálu ako črepy XII: 15 a 37) s dokonale vyhladeným vnútorným povrhom a s umele zdrsneným povrhom vonkajším.

Úlomok dna č. XII: 36 je asi z tej istej nádoby ako črep XII: 21. Č. XII: 11 asi kultúrne patrí k č. XII: 3, 5; k nim asi patria aj č. XII: 7-10. Črep XII: 29 je veľmi ošúchaný, môže súvisieť s č. XII: 20. Črep XII: 35 je kultúrne ešte neistejší. Črep XII: 33 je z rovnakého materiálu ako XII: 8 (jeho oba povrhy boli možno vyhladené), ale č. XII: 33 má oba povrhy úplne hladké, najmä vonkajši.

Povlaky črepu XII: 19 sú odrené. Modrošedý materiál má na vnútornom povrchu len popolavý drsný náter, na vonkajšom 1 mm hrubý hnedý povlak s plytkými horizontálnymi ryhami, na ktoré v rozstupe 1 cm možno viedli šikmé ryhy.

Črep XII: 23 je z rovnakého materiálu ako XII: 15, 37 a i. Ryhy sú tenké, ale výrazné.

K okrajom tvaru XII: 12 patria štruktúrou dva črepy s úmyselne zdrsneným povrhom. Také črepy sa vyskytujú aj v kultúre pilinskej.¹⁶

K pilinskej kultúre snáď patrí atypický, dokonale vypálený a vyhladený črep. Knej patrí asi aj tvrdo vypálený črep (s rovnakým rozvrstvením ako v Žiarovom hrobe na Hradišti v Kováčovciach; p. lokalitu 142), zdobený na povrhu asi plytkými šikmými žliabkami; má dokonale vyhladený čierny povrch.

Početnejšie maďarovské tvary tu skoro chýbajú, rovnako ako na blízkom výšinnom sídlisku v Kubáňove, hoci 15 km na juh od Kubáňova, na sídlisku Törökvar v Malých Kessichách (tesne na brehu Ipľa) zastúpené sú. Môžeme to vysvetliť tak, že na výšinných sídliskách kotliny Vyškoviec prevládala kultúrna zložka s keramikou zdobenou žliabkovaním. Výšiné sídlisko v Kubáňove strážilo vchod do kotliny Vyškoviec od juhu, výšiné sídlisko v Dolných Turovciach v tej istej kotline zasa príchod cesty od severu na breh Ipľa, približne v tom istom čase, v neveľkej vzdialosti od seba. Predsa však materiál z oboch sídlisk nie je totožný, spoľačná im je zložka so žliabkovanou keramikou a vplyvy maďarovskej kultúry. Rozdiel v keramickej náplni oboch sídlisk vyplynul možno z toho, že Kubáňovo bližšie súvisí s Veľkou Vsou nad Ipľom a že na obe tieto sídliská pravdepodobne zasiahli vplyvy mohylovej kultúry, ktoré v Dolných Turovciach doložiť nevieme.

5. H O R N É T U R O V C E - úpäťie kóty 186

Na pravom brehu riečky Krupinice zistili G. Balaša a M. Hrmová neoliticú kultúrnu vrstvu medzi obcami Horné Turovce a Plášťovce. Vrstva sa svojou tmavou farbou jasne črtá v profile pravého brehu riečky. V pozbieranom črepovom materiáli je typický úlomok lengyelského uška asi vo funkcií hladidla (aké sú aj v Kubáňove na výšinnom sídlisku Mogyorós föld), štruktúrou a nevyvinutým hrotom na ušku je tento črep rovnaký ako na lengyelskom sídlisku v intraviláne obce Veľká Čalomija. Črep V: 26 je asi z nádoby guľovitého tvaru (Ø okolo 35 cm); hrana pupčeka je ozdobená plytkými jamkami od prstov (menší nevýraznejší pupček s rovnakou výzdobou a rovnakého tvaru je i na bukovohorskom sídlisku v Pincinej, okr. Lučenec¹⁷). Okrem niekoľkých iných atypických črepov a úlomkov tehloviny na tomto sídlisku našlo sa aj opracované obsidiánové jadro (tab. V: 25).

6. P L Á Š T O V C E - Drázga

Nad križovatkou ciest v Plášťovciach čnie na východe vrch Csongorád, jediná pohodlná cesta na temeno vrchu z obce vede dolinkou na jeho južnom svahu. Táto dolinka vyúsťuje do údolnej roviny riečky Krupinice v polohe Drázga. Kultúrna vrstva tam nie je vyvinutá, našli sme len niekoľko atypických črepov (neskoro) halštatského rázu. Jeden črep zdobený pásmi rýh je mladohradištný alebo už po-hradištný ako iné dva črepy.

7. P L Á Š T O V C E - Este té

Táto poloha predstavuje úpäťie svahu dolinky, ktorou vede cesta na Csengorád. Je to mierne naklonený jazykovitý výbežok vrchu Kutya hegy ("psi kopec"). Kultúrna vrstva nie je vyvinutá. Na hrebeni spomenutého jazykovitého výbežku v dĺžke ca 30 - 100 m (na západ od kríža pri polnej ceste po úpäti) sa vyskytujú atypické prehistorické črepy asi neskoro-halštatské. Jeden má obdobnú štruktúru ako črepy na temeni Hradišta v Kováčovciach. Iný je z obdobného materiálu ako šedočierne neoliticke črepy s odtlačkami pliev. Dlhšie trvajúce prehistorické sídlisko pravdepodobne jestvovalo nie tu, ale na terase na ktorej je vystavená obec.

8. P L Á Š T O V C E - Csengorád 331

Tento vrch strategicky ovláda križovatku ciest v Plášťovciach od západu. Má obdobný názov ako maďarské mesto Csengrád s bývalým župným hradom pri ústi Krišu do Tisy, oba názvy pochodia zo slovanského nazvu Crngrad - "Čierny hrad".¹⁸

Na temeni Csengorádu sme nezistili stopy po zemnom opevnení; bolo asi len drevené. Je pravdepodobné, že názov "Črngrad-Csengorád tu nemal len symbolický význam, ale že označoval skutočné opevnenie.

9. P L Á Š T O V C E - Csízsér 249

Vrch Csengorád čnie nad vchodom cesty údolím Krupinice do Plášťoviec, vrch Csízsér čnie zasa nad vyústením cesty z Veľkej Vsi do Plášťoviec. Csengorád sa viaže k ceste v smere S - J, Csízsér k príchodu z JV (ich temená sú vzdialené necelé 3 km). Obec Plášťovce leží v strede medzi nimi. Csízsér je z troch strán

pomerne dobre chránený svahmi temena, iba z jednej strany (od JV) súvisí plochým chrbtom s kótou 291. Zvyšky zemného opevnenia som zistil len na okrajoch temena nad strmými svahmi. Súvislý veniec po obvode temena ale netvoria. Okraje týchto svahov sú upravené v 2 - 3 m širokú terasku, ktorej vonkajší okraj je o pár dm vyšší ako jej vnútorná plocha. Opevnenie bolo v podstate asi len drevené. Kultúrnej vrstvy na temeni nie je a nenašiel som tam ani jediný predhistorický črep. Len s výhradami podľa známych analógií toto opevnenie datovať do doby hradistej; vtedy asi plnilo len strážnu funkciu a trvale osídlené asi nikdy nebolo.

10. Š A H Y - Felemás 142

Názov Felemás patrí návršiu kóty 142, pol km na JZ od okraja mesta Šahy, na JZ od mostu cesty Šahy - Preselany cez Ipel. Na návrší Felemáš pri stavbe hydinárne JRD Šahy vraj našli archeologické pamiatky, ktoré sa stratili.

Š. Š a f á r i k a J. B a l o g h pri povrchovom výskume na temeni návršia Felemás našli niekoľko črepov pravdepodobne zo staršej doby bronzovej (tab. X: 1 - 5), možno z rozoraného žiarového hrobu (?), niekoľko atypických črepov najskôr z obdobia laténskeho až rímskeho, atypický úlomok silexu, okrajový hradistej črep zdobený na pleci jednoduchou vlnovkou (stredná doba hradistej?) a stopy osídlenia asi stredovekého. Kultúrnej vrstvy na temeni návršia nie je a nepoznať ju ani v odkryтом profile hliníka na južnom svahu temena. tesne pri ceste zo Šiah - "Homoku" do Preselian.

Crepový materiál X: 1 - 5 je v našich zberoch zo stredného Poiplia ojedinely. Čiastočné analógie podľa štruktúry nachádzame k nemu na 4 km (na S) vzdialenosť sídlisku Regiske hegy v Dolných Turovciach. Tvarové analógie k črepu X: 1 nachádzame v tvaroch z neolitickej vrstvy v Malých Kosihách (výskum dr. T o č í - k a v r. 1956). Nálezy z Felemásu dátujie zatiaľ asi najspoplahlivejšie čriepok X: 4 s plytkým nevýrazným ryhovaním, z obdobného materiálu ako č. X: 1 - 3, 5. Majú červenohnedý materiál (X: 1 je na lome miestami modrošedý), drobný piesok, veľa práškovej slúdy. Vonkajšie povrhy boli pôvodne asi všetky vyhladené v tenký povlak.

11. Š A H Y - severné úpätie Felemásu - Hosszú homok

G. B a l a š a preskúmal 300 m na Z od mostu cez Ipel v polohe Hosszú homok niekoľko laténskych hrobov v piesočníku na hŕadvorí budov JRD Šahy. Je to na severnom úpäti návršia Felemás 142, ca 50 m na J od cesty do Preselian. Piesok potom zasa tažili a v porušených vrstvách sme niekoľko mesiacov po ukončení výskumu G. B a l a š u našli črepy dvoch laténskych nádob vytočených na kruhu a v ruke zhotovený hrnček skýtsko-halštatského tvaru (tab. XVIII: 17). Fragmenty laténskych nádob nemožno doplniť, bližšie nálezové okolnosti o hrobe sa nepodařilo zistíť.

12. Š A H Y - Morotva 129

Na toto sídlisko upozornil G. B a l a š a. Je to nevysoké úpätie návršia na južnom brehu Ipela s nevýrazným sklonom na SV. Blízko brehu Ipela je tu otvorený piesočník, v profile ktorého sa svojou tmavou farbou od sterilnej vrstvy piesku ostro odráža súvislá povrchová kultúrna vrstva (hrubá 40 cm). Na východnom okraji

zachyteného profilu je kultúrna vrstva prekrytá sterilnou vrstvou štrku. Črepový materiál sa nachádza aj pod úpäťom návršia, na povrchu štrkov v polohe ohrozovej povodňami. Okraje sídliska sú neznáme.

Zozbieraný črepový materiál je väčšinou atypický (tab. XVI). Typické črepy XVI: 35 (uško), XVI: 37 (okraj misky Ø ca 20 cm), XVI: 40 (široké plytké žliabky) sú zo šedého materiálu s obojstrannými nahnedlými povlakmi, patria asi ku kultúre podolskej. V našich zberoch zo stredného Poiplia je to jediná lokalita s týmto materiálom.

Skytsko-halštatské sú asi črepy XVI: 38 a 39; prvý je z plaveného šedohnedého materiálu, povrch je lesklo vyhladený, druhý je hnedy, miestami vnútri šedý, málo piesku, vonkajší povrch je nerovný, oba povrhy sú skoro hladké.

Črep XVI: 36 je z červenohnedého materiálu, obsahuje veľa piesku a sludy, oba povrhy sú nerovné, hladené (na vnútornom povrchu poznáť odtlačok jemne tkanej látky). Na neskorohalštatskom sídlisku Cseres v Kiarove sa obdobný materiál vyskytuje spolu so stopami neskorolaténskej keramiky. Ostatný materiál je atypický a má analógie v halštatskom materiáli na 2 km vzdialenosídlisku Luby hegy v Tešmáku, na sídlisku Malý Iliašov v Slovenských Ďarmotách a Gyümölcs part vo Vrbovke. Niekoľko atypických črepov by mohlo byť dokonca snáď až z doby rímskej.

13. TEŠMÁK - Luby hegy 144

Z návršia tesne nad Šahami vybieha 2 km na východ nevysoký jazyk Luby hegy (v smere na JJV), dlhý 1 km; svahy sú mierne. Pri jeho južnom úpäti vznikla historická obec Tešmák. Na temeni Luby hegy nie súvislej kultúrnej vrstvy na väčšej ploche a nálezov črepového materiálu je málo.

Našli sme tu dva atypické úlomky silexovej suroviny (obdobnej ako na Kishegyi v Sklabinej) a jeden bielo patinovaný úlomok, čiastočne opracovaný; chronologicky sa zaradiť nedajú. Jeden okrajový čriepok je z popolavosivého plaveného materiálu, dokonale vypáleného (veľa sludy, odediné zrnká piesku), tesne pri okraji bolo 2 cm dlhé uško; ide najskôr o kultúru volútovú. Iné atypické čriepky sú z obdobného materiálu ako na sídlisku s volútovou keramikou v Malej Čalomiji. Kultúra halštatská je zastúpená obdobným črepovým materiálom ako na sídlisku Studničný potok v Dolných Plachticiach. Jeden atypický črep je snáď zo skytskej nádoby. Halštatský materiál z tohto sídliska je celkom iný ako na výšine susedného hradiska Magas hegy; väčšina pochádza z nejakého objektu s vyvinutou kultúrnou vrstvou pri juhovýchodnom okraji vinohradu (ktorý je na západnom svahu).

14. TEŠMÁK - Kutek alja

Je to poloha na SV od temena návršia Luby hegy. Š. Šafárik tu našiel čepieľku z mliečnobieleho kremence bez drobnej retuše (tab. II: 31). Iných nálezov nebolo. Ide iba o stopu osídlenia.

15. TEŠMÁK - Csipkés és körtvényes

Je to východný svah údolia potoka Berincsen, na SV od návršia Luby hegy. Našli sa tu: dva odštepy z povrchu jádra silexovej suroviny, na štiepnnej ploche sú bielo patinované; zlomok hnedej pazúrikovej čepieľky 1 - 2 mm hrubej, 8 - 10 mm širokej, trojuholníkového prierezu (neolitická?).

Niekoľko črepov je neolitickej (šedý jemný materiál s odtlačkami pliev). Jeden črep je z nádoby na nôžke. Iný má obojstranný žltý povlak a zdobený bol výraznými okrúhlymi jamkami. Niekoľko iných črepov je snáď halštatských alebo z doby rímskej. Nie je vylúčené, že tu medzi návršími Luby hegy a vrchom Magas hegy je väčšie predhistorické sídlisko kryté povrchovou sterilnou vrstvou.

16. TEŠMÁK - Homok 130

Lokalitu objavil Š. Janšák¹⁹ leží 100 m na Z od potoka Berincsen a rovnako daleko na JZ od hradskej údolia Ipla. Od predpokladanej skrátenej predhistorickej trasy ipeľskej hradskej cez halštatské sídlisko Morotva v Šahách (ku kóte 135 na úpäti vrchu Magas hegy v Tešmáku) je lokalita Homok 130 vzdialenosť ca 400 m na JV. Lokalita je časťou nízkej piesočnej terasy na okraji inundačného územia Ipla. Úroveň tejto terasy prevyšuje kóta 130 len nepatrne. Kultúrna vrstva na Homoku 130 nie je vyvinutá, len povrchová vrstva oráčiny je o niečo tmavšia ako spodnejšia piesočná vrstva.

Pri povrchovom zbere sme našli len niekoľko starobylých hradištných črepov a okrajový úlomok misky s jednoduchým dnu zahnutým ústím (obdobného tvaru ako na tab. XX: 18), najskôr z doby rímskej alebo nasledujúcej. Na staršie osídlenie poukazuje iba nález jediného atypického odštupe z červeného radiolaritu.

Spomenutý okrajový úlomok misky je z obdobného materiálu, aký je v staršej vrstve sídliska Homok bánya v Ipeľskom Predmostí. Z obdobného materiálu ako spomenutý črep XIII: 18 na sídlisku v Ipeľskom Predmostí je na sídlisku Homok v Tešmáku úlomok dna nádoby. Okrajový črep XXVIII: 6 má starobylejšiu úpravu povrchov ako nádoby pražského typu (tvrdy vypálený hnedošedý materiál so zrnameniami piesku a sludy, povrch je miestami červenohnedý, steny sú nerovnako hrubé, lebo povrchy sú nepravidelné), nádoba bola asi ešte nezdobená. Črep XXIX: 25 z Balogu je z nádoby vyrobenej rovnakou technikou. Dva iné atypické črepy môžu byť súčasné. Čriepok zdobený hradištnou plytkou vlnovkou je z materiálu iného, na strednom Poiplí časťho.

Sú to len stopy osídlenia z doby hradištej a staršej. Dlhšie trvajúce sídlisko v tejto polohe nejestvovalo.

17. TEŠMÁK - Magas hegy 283

V úvode som spomíнал, že geografická hranica stredného Poiplia prechádza na západe práve cez obec Tešmák a Hont, preto vzniklo v Tešmáku opevnenie halštatské a v Honte stredoveké.

Vo vzdialosti 3 km od obce Tešmák na SV čnie vrch Somos 323, Ipeľ tečie tesne pod jeho južným úpätim, ipeľská hradská je tam tesne zovretá tokom Ipla a svahom vrchu Somos. V tom mieste prakticky prebieha západná geografická hranica stredného Poiplia. Čakali by sme, že na temeni vrchu Somos vzniklo preto predhistorické opevnenie, na temeni vrchu však nie ani stopy po predhistorickom opevnení alebo osídlení. Niet ho ani na jeho výbežku Veréb hegy 312 (1 km na SV). Zistili sme ho len na vrchu Magas hegy 283 (1,5 km na JZ). Zaujímavé je, že opevnené sídlisko nevzniklo v najvyššej časti 4 km dlhého hrebeňa Veréb hegy - kóta 171, lež na vrchu Magas hegy o 40 m nižšom ako Somos. Stalo sa tak možno pre pochodnejší výstup na vrch Magas hegy a možno aj preto, že vrch Magas hegy leží bližšie ku križovatke ciest v Šahách. Jeho menšia výška nebola na závadu, lebo

aj tak je prírodou na troch stranách dostatočne chránený pomerne strmými svahmi. Od svahu vrchu Šomoš je oddelený sedlom, a tak je plocha kóty Magas hegy koldokola obtočená svahmi.

Temeno vrchu Magas hegy je ploché, veľmi mierne naklonené k JZ. Pôdorys je približne oválny, rozmerov ca 70 m (J - S) x 100 m (Z - V). Kultúrna vrstva sa nachádza na úrovni, črepového materiálu je v nej pomerne hodne. Valy na temeni sa nezachovali, ale okraje temena sú zarovnané v terasu, ktorá je dobre uchovaná najmä na severnom okraji. Pôvodne na okrajoch terasy bolo asi aj drevené opevnenie, ktoré sa samozrejme nezachovalo.

Zdá sa byť nelogické, že názov Magas (- veľký) má práve kóta o 40 m nižšia ako 1,5 km vzdialený vrch Šomoš. Obdobnú nelogičnosť stretáme aj na Považí, kde v obci Divinka je na vrchu Veľký lužické hradisko osídlene i v dobe rímskej a hradištej a kde susedné vrchy sú vyššie ako sám Veľký vrch. V Divinke názov Veľký vrch sa asi pôvodne viazal k spoločenskej funkcií tamojšieho hradiska, čo mohlo byť až v dobe hradištej. V Tešmáku názov rovnakého zmyslu označuje vrch s predhistorickým opevnením. Lenže v Tešmáku máme toto opevnenie archeologicky doložené len do doby halštatskej a ak chceme priateľne vysvetliť názov Magas, musíme pripustiť, že ide o preklad staršieho nedochovaného slovenského názvu rovnakého zmyslu a že tento nedochovaný slovenský názov "Veľký" vznikol vlastne ešte v časoch, kym tam jestvovalo halštatské opevnenie, prípadne v dobe tesne nasledujúcej.

Na vrchu Magas hegy v Tešmáku nemáme zatiaľ ani najmenšej stopy, že by tam bolo niekedy bývalo stredoveké opevnenie. Na temeni Magas hegy sice dlhšia os hradiska pretína (12 m na Z od stredu hradiska) polkruhový oblúk dobre zreteľný podľa sviežej farby porastu, ale tu môže ísť aj o základy nejakej predhistorickej stavby (južná časť oblúka nie je zreteľná). Mohla tu byť kruhová drevená stavba zapustená do kamenitého podkladu. Ak z priestoru pre základy vybrali kamenie, priestor sa neskoršie vyplnil humusom, v ktorom si tráva udrží sviežosť dlhšie ako na ploche, kde je humusu menej.

Črepový materiál pozbieraný na temeni vrchu Magas hegy je podľa štruktúry blízky materiálu z lužickej oblasti stredného Slovenska (hradiská Zobor v Nitre a Zubrica nad Žiranmi?). Obdobný materiál sme inde v pobrežnom páse stredného Poiplia nezistili. Najbližšie výrobné a tvarové analógie k nemu sú na hradisku Pohanský vrch v Horných Plachtincach (okres Lučenec), na južnom okraji lužickej oblasti.²⁰ Na Pohanškom vrchu i na vrchu Magas hegy sú zreteľné pilinské vplyvy, ktoré sú tu na západnom okraji pilinskej oblasti celkom pochopiteľné. Materiál je väčšinou dobre vypálený a obsahuje obyčajne hojne piesku a sludy. Povrch nádob bol zvyčajne starostlivo upravený, niektoré boli i dokonale vyhľadené a ojedinele aj tuhované. Skoro všetok materiál je oranžový až hnedej, povrch má starostlivo upravený. Niektoré črepy sú hladké, iné sú jemne drsné (tab. XV: 13 - 36). Dokonale vypálené a vyhľadené črepy pilinských nádob (aké sú napr. na sídlisku v Malej Čalomíji) na vrchu Magas hegy úplne chýbajú. Rovnako chýba materiál z doby laténskej alebo rímskej, aký sa vyskytuje na 4 km vzdialenosť súdlišku Homok bánya v Ipelskom Predmostí. Na hradisku Magas hegy nemáme materiálu, z ktorého by sme mohli usudzovať na trvalé osídlenie v dobe laténskej. Hradisko pravdepodobne zaniklo s príchodom Skýtov.

Črep XV: 36 je podľa materiálu na hradisku Magas hegy ojedinely. Z rovnakého materiálu vyrábali nádoby v dobe rímskej (modrošedý zrnitý, obojstranný oranžový povlak). Úlomok je malý, preto sa nedá určiť, či ryhovanie bolo horizontálne,

alebo či nejde o zvislé ryhovanie neskorolaténske (ryhovanie črepu XV: 31 je iného druhu a na inom materiáli).

Črepy XV: 21 a 22 sú z misky zrejme lužickej s rytou výzdobou úzkych rýh na vnútornom tuhovanom povrchu. Črep XV: 23 je asi z tej istej nádoby.

Velatický(?) črep XV: 24 je zdobený šikmými širokými žliabkami, oba povrhy sú skoro dokonale vyhladené. Pupčeky majú analógie na lužických sídliskách. Črep XV: 25 bol možno zdobený pásom susediacich jamôk v smere osi hrebeňa pupčeka, tesne z oboch strán jeho spodku (snáď po celom obvode nádoby).

Zo vzniku opevnenia na vrchu Magas hegys možno usudzovať o mocenskom vlivе lužického ľudu, ktorý tým zabezpečil západnú geografickú hranicu stredného Poiplia.

Z jestvovania lužických hradov v Tešmáku a Horných Plachtincach vyplýva, že lužický ľud mocensky ovládal celé stredné Poiplie, v ktorom podľa svedectva sídliska v Malej Čalomiji žili stále aj potomkovia pilinského ľudu. Zatiaľ nevieme, či lužický ľud mocensky ovládal aj maďarskú časť stredného Poiplia a či na hradiskách nad Tešmákom a Plachtincami nežila tá istá vrstva obyvateľstva, čo i na hradiskách v Nitre, Žiranoch a v Psároch.

18. IPEĽSKÉ PREDMОСТИЕ - Homok bánya

Toto sídlisko objavil Š. Janšák,²¹ širšie sa o ňom zmieňujem preto, lebo Š. Janšák na ňom zistil okrem starohradištej osady zo staršieho osídlenia len jeden črep z doby rímskej.

Ipel'ské Predmostie (maď. Hidvég) leží na južnom okraji ipel'skej terasy, na hradskej vedúcej údolím Ipľa, 5 km na VJV od hradiska Magas hegys (v Tešmáku). Pri ceste zo Šiah na východ Ipel'ské Predmostie predstavuje prvú polnohospodársku osadu; leží prakticky vo vchode do trvale osídanej oblasti stredného Poiplia (Tešmák predstavuje len predsunutú stráž stredného Poiplia, preto snáď v Tešmáku chýba väčšia polnohospodárska osada z doby protohistorickej). V tejto súvislosti je divné, že v Ipel'skom Predmostí chýba osídlenie pilinskéj kultúry. Snáď je hlbšie pod úrovňou priamo v obci, alebo na nejakom inom mieste chotára, alebo ho nahradza hradisko Magas hegys v Tešmáku.

Hradská robí medzi Tašmákom a Veľkou Vsou nad Ipľom okľuku cez Ipel'ské Predmostie. Kratšia - a len o málo nepohodlnejšia - trasa snáď viedla od úpäťia hradiska Magas hegys v Tešmáku smerom na východ asi ustavične po úpäti väčších kopcov približne priamočiarym smerom Z - V až na miesto, kde dnešná trasa hradskej vystupuje na vysokú diluviálnu terasu vo Veľkej Vsi. Jedinou prekážkou bol pre túto trasu výškový rozdiel 20 m na 200 m dlhom úseku tesne na východ od kóty 132.

Tomuto výškovému rozdielu sa ipel'ská cesta mohla vyhnúť po dnešnej trase hradskej až po kótu 136 (s kaplnkou, 0,5 km na SSZ od sídliska Homok bánya), tu na kóte 145 Š. Janšák²² spomína stopy osídlenia maďarovského, laténskeho a hradištného. Odtiaľ mohla cesta prejsť po južnom úpäti návršia Pajtikák ku kóte 132 (1 km na SV od Ipel'ského Predmostia). Archeologickej je tato cahuá trasa datovaná sídliskom na kóte 145, lengyelským osídlením a kanelovanou keramikou na návrší Pajtikák a laténskym pohrebiskom (300 m na V od sídliska Homok bánya, cesta prechádza tesne vedľa neho). Trasa má výhodu, že neprekonáva nijaký výškový rozdiel, že nemusí na 300 m dlhom úseku prechádzať cez močiare ako onesna trasa hradskej (medzi obcou a kótou 132). Na tejto trase treba asi hľadať aj dosiaľ neznáme hradištné pohrebisko v Ipel'skom Fredmostí.

Piesočná terasa Ipľa siaha v Ipel'skom Predmostí až na breh rieky. Obdobné polohu majú aj obce Veľká Ves nad Ipľom, Balog nad Ipľom, Veľká Čalomija, Koláry. Z nich ale len Ipel'ské Predmostie a Koláry majú výhodu, že aj na mädašom po breží Ipľa terasa siaha skoro až k rieke, a preto aj len cez tieto dve obce hradská prechádza z jedného brehu Ipľa na druhý. V ostatných spomenutých obciach medzi oboma terasami Ipľa je až skoro 2 km široký pás inundačného územia, často i v lete neschodného.

Sídisko Homok bánya v Ipel'skom Predmostí leží 1 km na SZ od kostola v obci. Je to piesočná duna, ktorej temene prevyšovalo povrch piesočnej terasy o 4 - 5 m. Okrem južného svahu všetky ostatné svahy duny sú mierne naklonené. Pôvodne bol strmší svah asi aj na východnom okraji duny, kde snáď splýval so svahom piesočnej terasy; dnes je tento svah duny porušený piesočníkom (preto sa duna nazýva Homok bánya).

V profile piesočníka v najvyššej časti duny nie je kultúrnej vrstvy, tá je iba v západnej časti svahu duny, v polohe mierne naklonenej. Profil odkryli pri vyberaní piesku. Západnejšie tmavá kultúrna vrstva pomaly klesá a stáva sa hrubšou až 0,5 m, smerom k temenu duny stáva sa tenšou a vystupuje na povrch, takže ju nemožno odlišiť od ornice. Kultúrnu vrstvu sme zachytili len na dĺžke ca 15 m pri hradskej; na severnom okraji profilu je krytá bledou vrstvou piesku, hrubou 30 cm; asi ustavične rastie činnosťou vetrov a povrchovej vody. Hlbokým oraním sa kultúrne pozostatky dostávajú stále na povrch.

Kultúrne pozostatky sa zistili len na veľmi mierne k Z a S naklonenom svahu; so zreteľom na slnečnú polohu toto sídlisko teda orientované nebolo. Sídisko jestvovalo na svahu, z ktorého vidno premávku po hradskej zo Šiah do Ipel'ského Predmostia. Celková zberom zachytená plocha sídliska činí ca 150 x 150 m. Táto plocha sa zväčšuje o plochu svahu terasy medzi hradskou a inundačným územím, lebo osídlený bol aj tento svah. Nemôžeme vylúčiť, že skutočná plocha sídliska je ešte väčšia, že na okrajových plochách na S a V je kultúrna vrstva krytá sterílnou vrstvou bez nálezov.

Na sídlisku Homok bánya sme nenašli ani jeden črep datovateľný do čias pred príchodom Skýtov. Niekoľko atypických kusov silexovej suroviny datovať nemožno. Možno sú stopami osídlenia súčasného s osídlením návršia Pajtikák.

Črepy XIX: 1, 3-6 majú analógie na známych skýtsko-halštatských pohrebiskách.. Črepy XIX: 4, 5 sú z nádob vytočených na kruhu, z plaveného materiálu (prvý popolavosivý, druhý šedý), majú obojstranne rovnaký šedočierny povlak (na č. 4 skoro dokonale hladký). Obvodová ryha na č. 5 je dvojité, výrazná, na č. 4 plytká. Pod obvodovou ryhou č. 4 bol asi krokvicový ornament z plytkej línie (obdobu na sarmatských lokalitách v SSSR). Črep XIX: 6 má obdobný materiál ako XIX: 4 (jadro je sivošedé), XIX: 3 má plavený šedočierny materiál s obojstranným popolavošedým náterom (piesku je v ňom málo), nerovné povrhy robia steny nerovnako hrubými, nádobu snáď zhotovali bez pomoci hrnčiarskeho kruhu. Črep XIX: 1 má rovnaký materiál ako XIX: 3, ale vnútorný povrch nie je drsný a vonkajší je dokonale vyhladený, pôvodne asi s popolavohnedým náterom. (Priemery nádob: XIX: 1 ca 20 cm, XIX: 3 ca 23 cm, XIX: 4 na lome ca 20 cm, XIX: 5 na lome ca 15 cm.) Tvarove má č. 1 analógiu na skýtsko-halštatskom pohrebisku v Szentes-Vekerzugu II.²³ Na sídlisku Homok bánya sme nezistili materiál, z akého sú nádoby asi zo skýtskych žiarových hrobov na tesne susediacej ploche Rógliska. Zaujímavé je tiež, že na tomto sídlisku sme nenašli ani jediný črep s pupčekom, aké bývajú na súčasných nádobách "villanovského" tvaru a aké sme zistili na súčasných sídliskách pri úpätí Hradišta v Kováčovciach.

Črep XIX: 2 ($\emptyset$ ca 18 cm) má obdobný tvar, aký sa nachádza taktiež v Szentesz-Vekerzugu²⁴, má ocelovosivý materiál, tvrdo vypálený, aký je častý v dobe rímskej, vnútorný povrch je nerovný, vonkajší skoro dokonale vyhladený. Obdobný tvar má: a) iný črep zo šedého materiálu premiešaného s pieskom, tvrdo vypálený, s tenkými povlakmi (aké má črep XIX: 18), vonkajšie hladenie je rovnaké ako na črepe XIX: 2, b) črep XXXI: 12 s obdobnými povlakmi, ale zo sivého materiálu podobného ako na č. 2. Z obdobného materiálu vyrábali na tomto sídlisku ešte aj nádoby hradištne; črep XXXI: 11 má obdobný materiál ako napr. črep XXII: 5 a povlaky rovnaké ako črep XXXI: 12.

Typologicky s č. XIX: 2 snáď súvisí č. XIX: 15, ktorého šedočierny materiál obsahuje veľa potočného piesku ($\emptyset$ ústia ca 18 cm). Črepy č. XXII: 8 a 10 majú obdobný materiál, ale inú úpravu povrchu. Črep XIX: 15 je asi už z doby rímskej.

Črepy XIX: 7-12 majú oranžové povlaky, hladké, hutné, len na črepech XIX: 7, 17, 20 sú drsné od primiešaného piesku. Trochu piesku má aj črep XIX: 12. Črep XIX: 10 je bez piesku v povlakoch, ale povlaky sú predsa jemne drsné. Na (starom) lome sú tieto črepy modrošedé, bez piesku i s ním (XIX: 7, 17, 20), ojedinelé zrná piesku sú aj v ostatných. Jadro črepu XIX: 11 je obdobné ako v črepe XIX: 4. Črepy XIX: 10-12 sú asi z nádob $\emptyset$ ca 30 cm, XIX: 11 a 12 asi z misiek so zužujúcim sa dnom, na skýtskych pohrebiskách častých (napr. Szentes-Vekerzug II²⁵). Črepy XIX: 7, 8, 10 ($\emptyset$ ca 22, 21, 28 cm) sú asi z nádob hrncovitých tvarov (ako na tab. XVII: 19, 20). Črep XIX: 22 Môže byť tiež z nádoby hrncovitého tvaru, zdobenej pod ústím pupčekmi, na tejto nádobe neboli medzi nimi jamky (ako na pohrebisku Szentes-Vekerzug II²⁶). Z rovnakého materiálu ako črep XIX: 22 je i črep XIX: 8.

Z nádoby pravdepodobne hrncovitého tvaru je črep XIX: 17; rozvrstvenie má obdobné ako črep XIX: 12, ale vonkajší oranžový povlak obsahuje veľa potočného piesku a vnútorný povlak je tenký, vlastne len náter. V oboch povlakoch je veľa hnédych zŕn asi organickej látky, ktoré obsahujú aj nátery črepu XIX: 18. Môže ísť o úlomok nádoby skýtskej alebo skôr už "dáckej". Rovnako tak črepy XIX: 7-12, 18, 19, 22 môžu byť z "dáckych" nádob. Materiálu na presné rozlišenie máme z tohto sídliska príliš málo.

Črep XIX: 9 má plavený oranžový materiál so zrnamí hnedej organickej hmoty (ako črep XIX: 17), vnútri je miestami tenké šedé jadro. Na povrchu je tenký šedý povlak, čo tento črep spája s rozvrstvením črepu XIX: 4. Povrchy sú jemne drsné. Možno ide o nádobu s obdobným profilom ako č. XXV: 2 na sídlisku Malý Iliašov v Slovenských Ďarmotách; obe môžu byť z doby rímskej. Črep XIX: 21 má modrošedý materiál s tenkým šedohnedým povlakom na povrchu, ojedinelé zrná piesku, hladené povrhy.

Črep XIX: 16 je okrajový úlomok stradonickej nádoby z grafitového materiálu. Z rovnakého materiálu sme na tomto sídlisku našli už len jeden atypický črep. Podľa svedectva tunajšieho pohrebiska z mladšej doby keltskej v Ipelskom Predmostí²⁷ Kelti žili. Sídlisko Homok bánya jestvovalo asi cez celú dobu laténsku, a predsa okrem spomenutých dvoch stradonickej črepov niet na ňom iných typicky keltských pamiatok a na sídlisku Ipolyjárók v Ipelskom Predmostí sme nezistili ani stopy laténskeho osídlenia. Ak Kelti v Ipelskom Predmostí naozaj žili, asi používali nádoby nekeltské. V opisovanom keramickom súčasnom materiáli nemožno zistiť ostré rozhranie medzi dobu vplyvu skýtskeho, dáckeho a kvádskeho.

Črep XIX: 18 je z nádoby zo sivošedého materiálu, obdobného aký má napr. črep XIX: 3, ale má drobné biele zrniečka (asi vápenca) a obojstranný tenký po-

polavohnedý povlak, vlastne len náter, v ktorom okrem práškovej sludy a drobných zrniek piesku sú aj hnedé zrna asi organickej hmoty. Obdobný materiál majú črepy XIX: 17 (povlak je oranžový), XXXI: 12 (oba sú ešte nehradištné), XXXI: 8 (možno už hradištný), XXXI: 11 (hradištný). Počet ďalších analógií by sa dal rozmnobiť. Kvádsky črep XXXI: 6 z doby rímskej je podľa štruktúry skoro presnou analógiou črepu XIX: 7, ktorý má zasa rovnakú štruktúru povlakov i jadra ako črep XIX: 18. Štruktúru majú tieto črepy totožné, hoci pochádzajú z troch rôznych období: z doby laténskej, rímskej i hradišnej. Z doby rímskej k nim tvorí analógiu i črep XXXI: 7 a snáď aj XXXI: 13 (ak nie je ešte starší). Zdá sa, že zhoda hliny niektorých kvádskych črepov s hlinou črepov skýtskych a dáckych vyplýva zo spolužitia Kvádov s domácim obyvateľstvom tohto sídliska.

Rovnaká výzdoba ako na črepe XIX: 18 sa nachádza na halštatskej nádobe z Ipelského Predmostia, ktorá sa asi našla na tamojšom mladolaténskom žiarovom pohrebisku.²⁸ Vyskytuje sa aj na žiarovom pohrebisku vo Zvolene (halštat B-C²⁹). Vyskytuje sa však ešte aj v dobe rímskej na žiarovom pohrebisku v Očkove.³⁰ Na sídlisku Homok bánya môžeme preto len s výhradou tento výzdobný prvek datovať do mladšej doby laténskej podľa halštatskej nádoby z Ipelského Predmostia.

Črep XIX: 19 má ošúchané povrhy, nedá sa určiť z ktorého miesta nádoby pochádza. Totožnú štruktúru majú aj niektoré hradištné črepy. Výzdoba bola možno na vnútornom povrchu, podľa štruktúry súvisí s črepm XIX: 7. Kvádsky črep XXXI: 7 (zdobený rytými poloblúkmi) má vonkajší povlak obdobný ako črep XIX: 17 a vnútorný ako črep XIX: 18. Črepy XIX: 17 a 18 sú z nádob najskôr dáckych, XXXI: 6 a 7 sú asi "kvádske" a môžeme nimi ilustrovať na sídlisku v Ipelskom Predmostí aspoň náznakovo súvis keramickej výroby "kvádskej" s "dáckou" keramikou.

Črep XIX: 23 má obdobný materiál ako XIX: 17, ale vnútorný povrch má iný povlak ako vonkajší; je popolavošedý, jemne drsný, obdobný ako na črepe s porušeným "dáckym" pupčekom. Obdobnú výzdobu z dvoch radov takýchto jamôk má miska zo skýtskeho hrobu v Chotíne.³¹ Aj nás črep môže byť zo skýtskej nádoby. Črep XIX: 20 má obdobné rozvrstvenie ako XIX: 23, ale obsahuje houne drobného piesku, ktorý činí jeho povrhy drsnými (smer výzdoby je neistý); výrobne je skoro totožný s črepm XXXI: 6.

Črep XIX: 13 je asi úlomkom nádoby hradištného tvaru a pôvodu najskôr "dáckeho" – ešte predhradištného. Plavený šedočierny materiál, obojstranný tenký žltohnedý povlak je jemne drsný, bez piesku. Chýbaním piesku sa odlišuje od materiálu črepu XIX: 20. Steny sú nerovnako hrubé, nádoba nebola vytočená na kruhu. Okrem povlaku materiál je rovnaký ako na črepe XIX: 3; Ø 20 cm.

Črep XXII: 18 má obdobný povlak ako črep XIX: 13, ale s tmavými zrnami (organickej látky?) ako napr. i črep XIX: 18. Pod vonkajším povlakom je plavená červenohnedá vrstva, pod vnútorným povlakom plavená vrstva šedá (ako na črepe XIX: 13). Rozvrstvenie je (v obrátenom sledе) podobné ako na črepe XXII: 16 s hladkým vonkajším povrhom (z doby rímskej?). Povrhy črepu XXII: 18 sú jemne drsné, sklon ústia je pre krátkosť úlomku neistý, asi ide o obdobu tvaru č. XIX: 15. Z rovnakého materiálu je črep XXXI: 8, o ktorom podľa výzdoby nemožno určiť, či je z doby rímskej alebo až hradišnej, výrobne patrí do doby rímskej. Možno až z doby rímskej pochádza úlomok ústia XXXI: 14 z nádoby vytočenej na kruhu (plavený hnedy materiál s obojstranným sivošedým povlakom), Ø ústia ca 18 cm. Obdobný tvar ústia mala nádoba vytočená na kruhu na skýtsko-halštatskom pohrebisku Szentes-Vekerzug II.³²

Črep XXII: 1 tvarom s tvrdým vypálením patrí do doby rímskej. Sivošedý materiál, obojstranne hnedý povlak, na vnútornom je šedý náter, čím tvorí analógiu k črepu XIX: 9. Veľa sludy a potočného piesku. Steny sú nerovné, Ø ústia ca 14 cm.

Rozvrstvenie črepov XXII: 2 a 3 je rovnaké ako na črepe XIX: 12; obsahom drobného piesku v povlakoch tvoria obdobu k črepu XIX: 20. Kvádske črepy XXII: 4 a XXXI: 9, 10 majú (hnedo)oranžový povlak len na vonkajšej strane (s pieskom i bez neho). Vnútorný povrch je vyrovnaný alebo až vyhladený (XXII: 4). Črep XXXI: 9 má vnútorný povrch upravený rovnako ako XIX: 23. Podľa rozvrstvenia sem patrí aj črep XXII: 10 (vybraný in situ v kultúrnej vrstve), ktorého výzdoba a štruktúra nemá analógie v hradištnom materiáli z toho istého sídliska, asi je z nádoby ešte kvádskej. Rovnaké rozvrstvenie má aj kvádsky črep XXII: 9; dokonale vypálený, vonkajší povrch je drsný; na inom črepe s obdobnou výzdobou sú oba povrhy jemne drsné, nádoba bola zdobená jamkami upravenými prstami.

Črep XXII: 8 nemá povlaky, materiál obsahuje tiež hodne drobného piesku, ale vnútorný povrch je dobre vyhladený paličkou (čím tvorí jedinú analógiu na tomto sídlisku k sídlisku Ipolyjárók v tej istej obci). Vonkajší povrch je jemne drsný. Chýbaním povlakov tvorí k tomuto črepu analógiu črep XXII: 5 z nádoby vytočenej asi na kruhu, vnútorný povrch je obdobný ako na črepe XXII: 4, ale vonkajší povrch bol skoro dokonale vyhladený. Črep XXXI: 16 by mohol byť podľa výzdoby hradištný, ale rozvrstvením je v hradištnom materiáli z tohto sídliska výnimkou a rozvrstvením zasa tvorí celok s črepmi kvádskych nádob, hlina je obdobná ako pri črepe XXII: 5; na vnútornom povrchu je šedožltý, jemne drsný povlak ako na črepe XXII: 13.

Črepy XXII: 6 a 7 sú hlinou a vypálením na tomto sídlisku výnimkou. Ide asi o úlomky plochých pokrievok alebo skôr o ploché pekáče (oválneho pôdorysu?). Ani jeden z takýchto črepov nie je opálený na oboch stranách. Ich materiál je tvrdo vypálený, piesku majú len málo, hlinu je ružová až šedá, žltá a hnedá.

Pri materiáli črepov XIX: 2, 7-15 a 17-23 je veľmi pravdepodobné, že jeho prevažná časť je pamiatkou na vplyvy dáckej, ale nemožno ho ostro oddeliť od materiálu skýtskeho a potom kvádskeho. Som naklonený k predpokladu, že od doby skýtskeho vplyvu tu stále sídlila tá istá vrstva obyvateľstva (neskýtska?), možno ju Kvádi len ovlivnili, ale nevymenili.

Z obdobného materiálu, aký je rímsko-provinciálny, je okrajový úlomok nádoby s pásikovým uchom. Ružovkastá hlinu obsahuje drobné zrnká piesku so sludou. Povrhy sú nerovné, nádoba asi nebola vytočená na kruhu (ide o barbarskú imitáciu provinciálnej výrobnej techniky?).

Pre hradištnú keramiku na tomto sídlisku sú typické obojstranné povlaky, viac-menej drsné. Zaujímavé je, že v zachtejtenom profile kultúrnej vrstvy sme ne-našli ani jeden takýto črep. Typický hradištný materiál z tohto sídliska je alebo mladší ako vznik zachytenej kultúrnej vrstvy, alebo pri ceste do obce (kultúrnu vrstvu sme zachytili tesne pri hradskej) nesídlili obyvatelia, ktorí používali bežnú hradištnú keramiku. Pre starší vek kultúrnej vrstvy svědčí, že sme v nej našli skýtsky črep XIX: 5 a črep asi kvádsky - XXII: 10. Atypické črepy z tejto vrstvy výrobne súvisia najčastejšie s keramikou asi "kvádskou", menej s hradištou a ojedinele asi aj s "dáckou". No črepov vybraných in situ z kultúrnej vrstvy máme len niekoľko, v skutočnosti môže byť pomer aj obrátený. Na iných miestach sídliska môže byť v kultúrnej vrstve materiál iný. Rozhodnúť môže len výskum na tomto sídlisku.

Z kultúrnej vrstvy sme vybrali črep XXII: 15. Má šedý materiál ako napr. črep XXXI: 10, s obojstranným tenkým šedohnedým povlakom (nie celkom drsným), mohol by byť hradištný. Črepy XXII: 12 a 13 majú rovnakú šedú hlinu s drobným pieskom, s obojstranným pomerne hladkým oranžovým povlakom. Mohli by byť hradištne, ale zo zberu k nim patrí iba črep XXXI: 17 s vonkajším drsným povlakom. Obdobný materiál ako črepy XXII: 12 a 13 (nezdobený) sa nachádza v kultúrnych jamech s pražským typom na sídlisku Páta v Kováčovciach. Tieto črepy podľa štruktúry predstavujú súvis hradištej keramiky s keramikou "kvádskou".

Z kultúrnej vrstvy sme vybrali aj črep XXII: 11, zdobený plytkými vlnovkami. Oranžovohnedý materiál nemá povlaky a okrem výzdoby aj tým tvorí na tomto sídlisku výnimku. Povrchy sú vrovnané. Výnimkou na tomto sídlisku je aj úlomok dna z modrošedého materiálu (z kultúrnej vrstvy), vnútorný oranžový povlak je bežný v tamojšom hradištnom materiáli, ale ojedinelý je tam jeho vonkajší popolavožltý drsný povlak. Materiál z kultúrnej vrstvy je starobylejší ako gros hradištných nálezov z povrchového zberu, ktoré však predsa majú styčné body s črepmi kultúrnej vrstvy.

Črepy XIX: 3-6 sú asi skýtske, k nim sa typologicky viažu črepy XIX: 1, 2, výrobne možno už z doby rímskej. Črepy XIX: 8, 10-12 môžu byť (spolu s inými atypickými) ešte skýtske alebo už "dácke". Črepy XIX: 7, 9, 13 a 14 tvarom alebo materiáлом patria do doby rímskej, hoci č. 13 má už tvar, ktorý by sa mohol vyskútnuť aj v dobe hradištej a č. 14 je štruktúrou materiálu totožný s bežným hradištným materiádom z tohto sídliska. Črep XIX: 15 je podľa materiálu z doby rímskej, podľa tvaru by mohol byť aj starší. Črep XIX: 22 by mohol byť ešte skýtsky. Črepy XIX: 17-20 a 23 nemožno chronologicky presne zaradiť, mohli by byť dácke, ale podľa obdobnej techniky tu vyrábali aj nádoby kvádske a hradištné.

Črepy XXXI: 6 a 7 sú výrobne "dácke", výzdobou "kvádske". Tak ako nemôžeme určiť hranicu medzi materiáлом skýtskym a "dáckym", nemôžeme určiť ostrú hranicu ani medzi materiáлом "dáckym" a "kvádskym" a dokonca ani medzi "dáckym" a hradištným. Svedčí to o plynulosti osídlenia na tomto sídlisku od doby laténskej až po dobu hradištnú. Po prichode kvádskej keramiky tu domáca keramická tradícia nezanikla a udržuje sa až do doby hradištej. Z toho treba usúdiť, že pôvodné obyvateľstvo z čias pred príchodom Kvádov tu nevymrelo a ani sa nedstahovalo.

Črepy XXXI: 8 a 16 môžu byť podľa výzdoby už hradištné, výrobne však patria ešte do doby rímskej. Čiastočne to platí aj o črepe XXXI: 11 (z nádoby vytočenej asi na kruhu), ktorý je štruktúrou totožný s črepom XIX: 14, patriacim ešte do doby rímskej. Môžeme ho použiť na dôkaz, že na hrničiarskom kruhu vyrábali z tohto hradištného materiálu nádoby už pred dobu hradištnou (?), alebo že výroba nádob nehradištného tvaru sa tu udržala až do doby hradištej. Tak alebo onak to nasvedčuje, že sídlisko bolo bez prerušenia osídlené od doby rímskej až po dobu veľkomoravskú. Na kruhu (?) vytočená nádoba črepu XXIII: 28 (šedočierny materiál, vonkajší povlak je oranžový, vnútorný šedohnedý) mala ústie formované rovnako ako nádoba asi z doby rímskej (XIX: 13), oba črepy sú ná tomto sídlisku ojedinelé.

Črep XXIII: 6 (šedohnedý materiál obdobnej štruktúry akú má črep XIX: 18 prechádza vo vonkajší oranžový povrch) je z rovnakého materiálu ako črep XXIV: 5. Črep XXIV: 9 je štruktúrou i rozvrstvením (okrem jemného náteru na oboch povlakoch a oranžového povlaku na vnútornom povrchu) totožný s črepom XIX: 19.

Pre hradištnú keramiku na tomto sídlisku je typické, že jej povrchy sú vyhladené v tenučký povlak (z tej istej hmoty čo vrstva pod ním). Povrch je ale

i tak jemne drsný od prerážajúcich zrniek piesku a býva jemne pôrovitý, možno po spálených zrnkách organickej hmoty. Ale touto technikou bol upravený už povrch črepu XXXI: 12 (asi z doby rímskej). Typické pre tunajšiu hradištnú keramiku je používanie modrošedej hliny (na starých lomoch), ktorá obsahuje veľa drobnejšieho piesku a sludy, s obojstrannými oranžovými povlakmi. Ale takýto materiál sa vyskytuje aj na neskorohalštatských sídliskách v Olovárskej doline. Takýto materiál sme zistili po celom strednom Poiplí, spolu na 27 lokalitách, na polovici z nich bol aj iný hradištný materiál.

Z takéhoto materiálu je črep XXII: 14 (nerovný vonkajší povrch); obdobný profil z doby rímskej (v Hódmezővásárhely "Solt-Palé") publikuje M. Párducz.³³ Z takéhoto materiálu je i črep XXII: 17 (v povlakoch je obdobný materiál ako v povlakoch črepu XIX: 17, takéto povlaky sa udržujú dlho do doby hradištej), rovnaký vonkajší tvar dna má i črep z podobného materiálu ako črep XIX: 23. Z rovnakého materiálu sú ďalej črepy XXIV: 1, 5, 7 a 10 (všetky z nádob zhrozených ručne alebo na ručnom kruhu); črep XXIV: 7 (má vonkajší povrch nerovný a drsný, aký majú aj črepy keramiky bražského typu v Kováčovciach, vnútorný povrch je upravený zvislými tahmi štetkou); črepy XXIII: 1-4, 7, 9-13, 16, 18, 19 (povlak popolavožltý), XXIII: 20-24, 27, 29, 30; na rýchlo rotujúcom kruhu asi zhrozeni č. 13, snáď aj 11, ostatné vyrobili asi na ručnom kruhu. Pre úlomkovitosť črepov sa nedá presne určiť, či niektorý je ešte z nádob zhrozených ručne bez pomoci hrnčiarskeho kruhu; XXVII: 11 zhrozeni asi na ručnom kruhu.

Na prastarý domáci pôvod tohto materiálu na strednom Poiplí poukazujú črepy XXIV: 2, 3. Obsahujú zrná piesku, ale robia dojem ako keby boli z plaveného materiálu. Ich materiál je blízky črepu XIX: 18, ale črep XXIV: 2 s tenkým oranžovým náterom na vnútornom povrchu má rovnakú štruktúru ako črep zdobený obdobným ryhovaním ako črep XIII: 31 (na halštatskom sídlisku Csurgó vo Veľkej Vsi nad Ipľom). Na vonkajšom povrchu črepu XXIV: 2 bol možno pôvodne žltý povlak, poznat ho len ako zmytý náter. Črep XXIV: 3 má na vnútornom povrchu tenký šedochnedý náter. Oba črepy sú dokladom prežívania tej istej výrobnej techniky od doby halštatskej až po hradištnú; na tomto sídlisku sú ojedinelé a rovnako sú len v stopách analogické náznaky na niektorých iných sídliskách stredného Poiplia.

Črep XXIV: 4 má šedý zrnitý hradištný materiál, na vonkajšom povrchu tenký sedožltý náter; iný takýto črep má ešte i oranžový povlak na vnútornom povrchu; okrem náterov ide o rovnaký materiál ako pri črepe XIX: 15; na tomto sídlisku sa vyskytuje len v stopach.

Črep XXIV: 6 (popolavnedý zrnitý materiál je tu ojedinelý) je z nádoby vytočenej možno na kruhu s rýchlejšími obrátkami, črep XXIV: 8 je z obdobného materiálu. Z materiálu s obojstranným oranžovým povlakom je črep s podobnou výzdobou ako črep XXIV: 6, vytočený asi na rovnakom hrnčiarskom kruhu. Črep XXIV: 11 má obdobný materiál ako XXIV: 6, ale mäkšie vypálený; je z nádoby vyrobenej ručne, alebo na ručnom kruhu, úlomok je z nádoby s priemerom brucha ca 25 cm (rovnako ako črep XXIV: 5).

Črep XXIII: 5 má obdobný materiál ako črep XXIII: 28 (oba Ø ca 20 cm). Črep XXIII: 8 má obojstranne hnedy povlak a na ňom ešte šedý náter, okrajovú plošku "a" zdobia dve výrazné paralelné ryhy, Ø ústia ca 20 cm. Črep XXIII: 14 má obdobnú hlinu a vypálenie ako črep XXIV: 6, vyrobený je možno na rýchlejšom kruhu, vyvinutá obvodová ploška "a" vznikla vplyvom vytočenia na hrnčiarskom kruhu. Z rovnakého materiálu a na rovnakom kruhu vyrobený je črep XXIII: 15 (oba majú Ø ústia ca 20 cm). Črep XXIII: 17 je zo sivošedého (plaveného?) materiálu, z akého je aj

črep XXIII: 18: obojstranne popolavý povlak obdobnej štruktúry ako na črepe XIX: 18 (na č. XXIII: 15 sú popolavé nátery hladšie, a nie pôrovité), Ø ústia ca 20 cm; ide asi o doklad prežívania staršej výrobnej techniky až do doby hradištnej. Rovnako starobylý je asi črep XXXI: 11; oba boli vyrobené na kruhu. Črepy XXIII: 14, 15 sú možno súčasné. Črep XXIII: 25 má obdobný materiál ako č. XXIII: 8, je vyrobený na kruhu, Ø ústia ca 20 cm. Črep XXIII: 26 má rovnaký materiál ako XXIII: 25, ale s popolavohnedými nátermi, vlnovka na vnútornnej ploche ústia je pravidelná a pravidelná je aj viacnásobná strmá vlnovka na obvodovej ploške "a"; viac črepov typu XXIII: 8 a 26 (a jedného iného nezakresleného) na tomto sídlisku niesť (bežný je ale na sídlisku Malý Iliašov v Slovenských Ľarmotách).

Z dokonale vypálenej nádoby (zhotovenej ručne?) je črep ozdobený na oranžovom povlaku hustými nepravidelnými ryhami na šírke aspoň 5 cm (možno po celom vydutí). Vnútorný nerovný povrch je upravený rovnako ako na čreporoch XXX: 14 a 18. Obdobných črepov je na tomto sídlisku málo; patrí sem i črep XXIV: 7.

Zvyšujúca štvrtina hradištneho materiálu má rozvrstvenie ako prevažná časť (obojstranný povlak na šedom jadre), ale s povlakmi bez primiešaných hnedých (organických?) zŕn, alebo povlaky sú z plavenej hliny a iných farieb ako oranžovej. Oba povlaky nie sú vždy rovnaké a niekedy na vnútornom povrchu povlaku niesť. Málo je črepov z iného materiálu ako šedého, z plaveného materiálu je snáď len jeden.

Podľa techniky výroby najmladším dojmom pôsobia črepy nádob zhotovených na ručnom kruhu (odtlačok kruhovej jamky Ø 2,3 cm na dne), ozdobené sú pásmi rýh a zriedkavejšie pásom rýh a vlnoviek. Jeden takýto črep má okraj dna presekávaný (s medzerami 2 - 3 cm). Vypálenie je dobré, zvonivé, ale črepy sa pomerne ľahko štiepu. Jediný (asi stredoveký) čriepok má výzdobu pásmi malých jamiek od ozubeného kolieska. Stredoveká keramika, bežná na iných sídliskach stredného Poiplia, na tomto sídlisku chýba.

Obdobný sklon pleca ako črep XXIV: 11 mala aj nádoba XXX: 24 na sídlisku Veľký Iliašov v Slovenských Ľarnotách; je z rovnakého modrošedého materiálu s oranžovými povlakmi, aký je bežný na sídlisku Homok bánya v Ipeľskom Predmostí. Priemer vydutia oboch nádob bol ca 20 cm. Obdobný profil má fragment nádoby z doby rímskej na sídlisku Solt-Palé v Potisi.³⁴ Ostatné väčšie úlomky poukazujú na nádoby bežnej hradištnej profilácie. Črep XXIV: 5 je z nádoby vyrobenej asi ručne (Ø vydutia ca 25 cm); fragment dna XXIII: 29 z rovnakého materiálu je z nádoby vyrobenej na ručnom kruhu, v dolnej časti bola nádoba zdobená širšími ryhami (ako napr. XXVII: 11).

Podľa výzdoby sú č. XXII: 11 (z kultúrnej vrstvy) a XXIV: 1, 5, 7 a 9 na tomto sídlisku výnimkou, bežná je tu ináč výzdoba typu XXIV: 8, 10 a výzdoba viacnásobnými pásmi rýh a vlnoviek.

Vyhraňená profilácia okrajov na tab. XXIII má svoje analógie už v dobe rímskej, napr. v oblasti sermatskej (Solt-Palé v Hódmezővásárhely): črep XXIII: 11³⁵ a črepy XXIII: 22, 24;³⁶ sú tam aj analógie k tvarom XXIII: 16, 17. Okraj č. XXIII: 18 je bežný v dobe hradištnej, ale rovnako tak napr. aj v dobe rímskej. Tvary XXIII: 10, 19, 21 sú asi súčasné s tvarom XXIII: 12. Črep XXIV: 5 má obdobnú hlinu a vypálenie ako okrajový úlomok tvaru XXIII: 11 (s vyklenutím hrdla ako črep XXIII: 14), jeho výzdobné prvky žijú už v dobe rímskej (napr. v rímskom tábore Vetus Salina - Adony v Panónii).³⁷

Na výšine Hébec v Kamenných Kosihách (okres Lučenec) sme našli dva atypické črepy, typické pre sídlisko Homok bánya v Ipeľskom Predmostí (oranžové povlaky

na šedej hline) spolu s okrajovým črepom XXXI: 18 z plaveného sivošedého materiálu s tenkým obojstranným oranžovým povlakom. Nádoba tohto okrajového úlomku bola asi vytočená na rýchlo rotujúcim kruhu, bola dokonale vypálená. Nádoby s obdobým profilom vyrábali už v dobe rímskej (napr. v tábore Vetus Salina - Adony),³⁸ z doby rímskej pochádzajú možno i spomenuté sídliskové stopy z Kamenných Kosíh a s nimi môže byť súčasná aspoň časť materiálu z Ipel'ského Predmostia, hoci tam pôsobí často až mladohradištným dojmom. Napr. črep XXIII: 17 je z rovnakého plaveného materiálu ako spomenutý okrajový črep z Kamenných Kosíh, len povlaky sú iné a neboli vytočené na rovnakom kruhu.

Na dune Homok 130 v Tešmáku sme našli tiež stopy takejto keramiky (dno nádoby tvaru XXVII: 6 spolu s okrajovým črepom misky s ústím dnu zahnutým z obdobného modrošedého, ale plaveného materiálu, na ktorom je rovnaký oranžový povlak, ale tenší a skoro hladký), spolu so starobylým črepom XXVIII: 6.

V dobe rímskej hotovili aj nádoby s nevysokou lištou na hrdle (ako napr. na č. XXXI: 14). Obdobná nízka lišta bola možno na ošúchanom črepe XXIII: 9 (modrošedá hliná, oranžové povlaky) z nádoby vytočenej na kruhu (sklon ústia neistý).

Možno, že časť hradištného materiálu na sídlisku Homok bánya patrí už do doby rímskej alebo doby stahovania národov. Rozhodnúť môže len sústavný výskum na tomto sídlisku, možno jedinom na strednom Poiplí, kde je spolu s keramikou skýtskou, "dáckou", "kvádskou" i keramika hradištná.

Typických črepov skýtskych, "dáckych" a "kvádskych" poznáme z tohto sídliska málo, nemôžeme celkom spoľahlivo použiť štatistickú metódu, ale aj z toho mála vidieť, že tu niet ostrej hranice medzi materiálom skýtskym a "dáckym" a medzi "dáckym" a "kvádskym". Keramiku "kvádsku" museli vyrábať súčasne s keramikou "dáckou" a tá istá výrobná technika sa tu udržuje dlho do doby hradistej. Z toho vyplýva, že toto sídlisko trvalo bez prerušenia od doby laténskej až do doby príchodu Maďarov. Na strednom Poiplí nie je nijakej inej lokality s rovnakým nálezovým profilom a materiáлом, kde by sme mohli predpokladať rovnako dlho trvajúce sídlisko. Na iných známych lokalitách stredného Poiplia s rovnakým materiálov (modrošedý s oranžovými povlakmi) ide veľkou väčšinou len o stopy osídlenia. Pre sídlisko Homok bánya v Ipel'skom Predmostí zrejme pracovala od doby laténskej po dobu hradistej tá istá keranická dielňa. Keramiku na toto sídlisko iste nedovážali en gros odinakiaľ, skôr z tejto osady ju dodávali na iné sídliská. Technika výroby v tejto dielni sa zrejme nezmenila od doby laténskej, bez kontinuity osídlenia by sme to nevedeli objasniť, lebo na tesne susediacom sídlisku Ipolyjárók súčasne pracovala iná hrnčiarska dielňa s inou výrobnou technikou. Nemôžeme dokazovať, že po dobe rímskej sídlisko Homok bánya v Ipel'skom Predmostí zaniklo a že až o niekoľko sto rokov neskôr sa sem pristáhovali Slovania, ktorí náhodou používali tú istú výrobnú techniku ako obyvateľstvo sídliska Homok bánya v dobe rímskej. Nemôžeme ináč súdiť, ako že sídlisko trvalo bez hiátu až do doby velkomoravskej. Prečo tu nemáme rímske importy a nomádsky materiál napr. z doby stahovania národov a prečo sú napr. na sídlisku Malý Iliášov v Slovenských Čármotánoch, je už otázka iná.

19. I P E L S K É P R E D M O S T I E - Rógliska 1

Časť piesočnej terasy medzi obcou a sídliskom Homok bánya sa nazýva Rógliska. Cez ňu vedie najkratšia cesta z Homok bánya do stredu obce a súčasne k mostu cez Ipel. Tesne na západ od obce vystavali v polohe Rógliska do r. 1955 jeden

rad nových domov paralelne s hradskou (pri kopaní základov vraj na predhistorické pamiatky nenašli). Nezastavaná plocha je nerovná. 43 m na SV od radu nových domov a 10 m na SZ od osi západnej steny ôsmeho domku (počítané od západného okraja intravilánu obce) otvorili jamu na vyberanie piesku. V jej porušených vrstvách sme našli rozbitú skýtsku nádobu bez akýchkoľvek iných nálezov (nezistili sme ich ani pri pokusnom rozšírení neporušených okrajov jamy) a nezistili sme ani stopy kultúrnej vrstvy. Možno tu bol kostrový hrob, kosti v ňom snáď spráchniveli a snáď ani neobsahoval okrem nádoby iný milodar.

Nádobu sme mohli zrekonštruovať (tab. XVII: 20). Jej vyska činí 15,5 cm. Vo vnútornej vrstve je hliná šedá, na vonkajšom povrchu hnedá. Oba povrhy sú hladené, ale nerovné. Zdá sa, že pod ústím bola ozdobená troma symetricky usporiadanými výčnelkami a na mieste štvrtého že bolò 2 cm široké a 3 cm dlhé pásiakové ucho. Rovnako upravené črepy sme na sídlisku Homok bánya (vzdialenos len 400 m na S) nezistili. Tvarom a úpravou nádoba súvisí s nálezmi z iných skýtskych pohrebisk. Má obdobný profil a asi aj farbu ako o 10 cm vyššia popolnica na pohrebisku z včasnej doby laténskej v obci Devičie (okr. Zvolen).³⁹ Tento vzťah je o to spôsobitejší, že Devičie je pri severnom okraji stredného Poiplia (27 km na S od Ipeľského Predmostia). Podľa toho môžeme približne súčasne datovať aj nádobu na lokalite Rógliska. Od tohto miesta ca 0,5 km na SV boli spomenuté hroby z mladšieho laténskeho obdobia.

Nie je vylúčené, že názov Rógliska vznikol vplyvom maďarčiny (obec je po maďarčená) zo staršieho slovenského názvu "Grob-l-iská" a že tento názov najprv mal zmysel "hroby" a až neskôr "hroble". Snáď poukazuje, že pôvodné slovenské obyvateľstvo vedelo o tom, že tu kedysi boli hroby. Len príslušný výskum môže určiť, či v tejto polohe je hrobov viac. Ak nie sú husto vedľa seba, nie je vylúčené, že boli nad nimi mohylové násypy (názor A. T o č í k a).

20. I P E L S K É P R E D M O S T I E - Rógliska 2

M. Hrmová prekopala ca 250 m na východ od náleziska č. 19 skúšobnú sondu 4 x 1 m na nálezisku urny (tab. XVII: 19), na dne ktorej boli uložené kalcinované kostičky bez iných príloh. Nijaké iné nálezy tam nezistila. Je to 13 m na SV od hradskej, na dvore domku. Chýbaním iných nálezov ide o analógiu k nálezisku č. 19, na ktorom možno tiež boli v nádobe kalcinované kostičky. V tesnom susedstve náleziska č. 20 pred niekoľkými rokmi vraj častejšie nachádzali pri zemných prácach celé nádoby (v jednej údajne bola detská kostríčka). V odkrytom profile tesne susediacom piesočníkom však stopy pohrebov nezistil, iba jednu spálenú kostičku, snáď ľudskú.

Nádoba je z hliny rovnakej farby ako nádoba na nálezisku č. 19, je však oveľa tvrdšie vypálená a vnútorný povrch má upravený zvislými tahmi pravdepodobne prstami. Spolu s nádobou sa našiel okrajový úlomok č. XVII: 19b z obdobného, ale šedočierneho materiálu (lomy nádoby majú túto farbu len miestami, nie je celkom isté, že úlomok okraja patrí k nádobe). Spolu s ním je nádoba vysoká 20 cm. V zachovanej časti hrdla lom k okrajovému črepu neprilieha a úprava vnútorného povrchu na nádobe a okrajovom úlomku je rozdielna. Okrajové plochy nádoby mohli byť formované ináč, a tak môžeme priпустiť, že okrajový úlomok patrí k nádobe. Nádoba by malá potom tvar na našich skýtskych pohrebiskách nezastúpený, aký sa vyskytuje v dobe rímskej. Tento žiarový hrob patrí asi už do doby rímskej a bol by tak prvým súčasným na strednom Poiplí. Analógie k tejto nádobe sú na žiarovom

pohrebisku z doby rímskej v Bešeňove (výskum AÚSAV), a tak môžeme s výhradou tento hrob spájať so súčasným sídliskom na Homok bánya. Pravdepodobne sa v blízkosti nájdu ďalšie hroby. Dnešný cintorín je 200 m východnejšie, niekde v susedstve je možno i hradištné pohrebisko (ak neleží niekde pri kóte 132). Povrchová úprava tejto nádoby je zvonku rovnaká ako na skýtskej nádobe z náleziska č. 19; snáď ide o miestnu výrobnú tradíciu. Zaujímavé je, že na sídlisku Homok bánya niesť ani jedného črepu upraveného rovnakou technikou ako na nálezisku č. 20, možno preto, že úžitková a hrobová keramika nebola rovnaká.

21. IPEŠKE PREDMОСТИЕ - záhrady nad mostom cez Ipeľ

Piesočná terasa vybieha v Ipeľskom Predmostí na juhu až skoro tesne na breh Ipeľa. Na tomto výbežku stojí historická obec. V intraviláne obce sme prieskum uskutočníť nemohli, ale zdá sa, že v dobe hradištej jestvovalo nielen sídlisko Homok bánya, ale že súčasne (snáď len sporadicky) bol osídlený aj intravilán obce. Aspoň v záhradách nad mostom cez Ipeľ sme našli pri zbere dva atypické črepy skýtske alebo "dácke" a viac atypických črepov starohradištných až stredohradištných. Obdobný hradištný materiál je zastúpený i na tunajšom sídlisku Ipolyjárók a na sídlisku Malý Iliašov v Slovenských Čarmotách. Hradištná keramika typická pre sídlisko Homok bánya (obojstranné oranžové povlaky) v tomto zbere zastúpená nie je. Najviac črepov je stredovekých.

22. IPEĽSKÉ PREDMОСТИЕ - Ipolyjárók

Toto sídlisko pri kóte 137 (1,7 km na východ od sídliska Homok bánya) zistil Š. Janšák;⁴⁰ leží na príchode do obce od SV, pri bode, kde na dnešnú trasu hradiskej vyúsťuje cesta zo sídliska Homok bánya (ktoré zasa strážilo príchod do obce od SZ). Š. Janšák tu zistil dve sídliskové plochy s osídlením mladoláteňskym, z doby rímskej a hradištej. My sme tu laténske pamiatky nezistili.

Fragment halštatskej misky XVI: 34 (najväčší Ø 11 cm) s odlomeným uchom má obdobný profil ako miska na skýtsko-halštatskom sídlisku v Šarovciach;⁴¹ možno pochádza z rozrušeného hrobu. Stred dna je trochu vydutý do vnútra nádoby a okolo tohto vydutia je pravidelná výzdoba jamkami (tab. XVI: 34). Vonkajší povrch bol asi dokonale vyhladený, vnútorný je jemne drsný. V hline je len veľmi málo zŕn piesku. Na halštatské osídlenie poukazuje aj črep s pupčekom rovnakého tvaru ako XV: 32, vysoký 1,5 cm. Obdobnú štruktúru tu má i črep XXI: 16 z doby rímskej. Nenašli sme tu ani jeden črep rovnakej štruktúry ako na sídlisku Homok bánya z doby vplyvu skýtskeho a dáckeho.

Asi dve tretiny črepov súvisia s nálezmi z kvádskej oblasti južného Slovenska, ale súdiac podľa štruktúry, "kvádske" nádoby na sídlisku Ipolyjárók sa vyrábali z inej hliny a s inými povlakmi ako na sídlisku Homok bánya. Asi tretina "kvádskych" nálezov na sídlisku Ipolyjárók má dokonale vyhladené až lesklé čierne povrhy, asi dve tretiny črepov sú z nádob, ktorých povrhy boli viac-menej drsné, ale skoro všetky boli vyrobené z obdobnej šedej až čiernej hliny. Piesok je primiešaný obyčajne len vtedy, keď ide o nádoby s drsnými povrchmi. Nádoby s hladkými povrhom vyrábali často z plavenej hliny (čiernej). Menej často mali oba druhy nádob na vonkajšom povrchu oranžový povlak. Nádoby s čiernym hladkým povrhom boli aj lesklo tuhované (tab. XX: 18, 23; XXI: 7). Vyhladené povrhy mali črepy XX: 12, 17, 21, 23 (č. 12 a 19 jemne drsno); XXI: 1, 2 a 7.

Črep XX: 12 ($\varnothing$ ca 30 cm) má oba povrhy sice nerovné, ale len jemne drsné, vnútorný povrch je hladší. Obdobný črepový materiál sa v stopách nachádza aj na sídlisku Homok bánya v tej istej obci a na niektorých sídliskách pri úpätiach Hradišta v Kováčovciach.

Črep XX: 14 má obojstranne hnedý povlak a na ňom ešte šedé drsné nátery (hradištná keramika z tohto sídliska sa výrobne odlišuje len chýbaním šedého náteru), $\varnothing$ ca 20 cm (rovnaký priemer má ústie väčšiny hradistných nádob na sídlisku Homok bánya). Črep XX: 15 nemá povlaky, len drsno upravené povrhy, $\varnothing$ ústia je ca 17 cm; z obdobného materiálu je aj črep XX: 13. Podľa úpravy povrchov sú výnimkou. Črep XX: 15 má už obdobnú profiláciu ako časť hradistnej keramiky na Malom Iliašove v Slovenských Ďarmotách. Črep XXV: 5 v Slovenských Ďarmotách je z nádoby vyrobenej podľa rovnakej techniky ako XX: 13. Môžeme pripustiť, že črepy XX: 13 a 15 patria do obdobia blízkeho už dobe hradistnej. Črep XX: 16 má hladené popolavošedé nátery (miestami drsné), $\varnothing$ ca 18 cm; XX: 17 má hnedý vonkajší povlak, oba povrhy sú dokonale vyhladené, $\varnothing$ ústia ca 20 cm; XX: 18 má plavený šedý materiál (ako i č. 17), $\varnothing$ ústia ca 20 cm; XX: 19 má obdobnú štruktúru ako XX: 12, $\varnothing$ ústia ca 20 cm; XX: 20 má vnútornú vrstvu šedú, vonkajšiu hnedú a vnútorný povrch má nahnedlý náter, oba povrhy sú jemne drsné, $\varnothing$ ústia je ca 17 cm; XX: 21 má miestami vonkajší hnedý povlak, jamky sú výrazné (s odtlačkami nechtorov). Črep XX: 22 má drsno upravené povrhy ako na hradistnej keramike v ruke vyrovenej, štruktúra je rovnaká ako na hradistných črepoch (napr. XXI: 9 z toho istého sídliska). Črep XX: 23 má nerovné, dokonale vyhladené povrhy, lesklo tuhované. Črep XXI: 1 je z plaveného popolavosivého materiálu, taký ja aj vnútorný povlak, vnútorná vrstva je popolavohnedá (rovnaká ako XIX: 4), vonkajší povrch je hladký, vnútorný drsnejší, $\varnothing$ ústia ca 20 cm. Črep XXI: 2 (vlnovky sú výrazne ryté) je z rovnakého materiálu ako XX: 21 alebo XX: 17. Črep XXI: 3 je z dierkovanej nádoby z obdobného zrnitého materiálu ako XX: 22, povrhy sú nerovné a drsné, dierkovane bolo aj dno.

Sem patrí aj črep z neplaveného sivošedého materiálu, vnútorný povrch je drsný, vonkajší bol asi hladký (miestami hnedý), plece bolo od vydutia oddelené ryhou a pod ňou boli pravidelné jamky. Iný črep z takého materiálu mal obojstranne vyhladené povrhy a zdobený bol na vydutí šikmými žliabkami:

Črep XXI: 4 je import z mladšej doby rímskej, plavený popolavožltý materiál, obojstranne vyhladené povrhy sú jemno drsné, s jemnými ryhami po vytočení na kruhu, povrch nádoby bol zdobený odtlačkami nechtorov.

Črep XXI: 5 má dokonale vypálenú sivú hlinu, na nej je obojstranne biela vrstva a na tej ešte obojstranne tenký šedý povlak s ryhovaním po vytočení na kruhu, $\varnothing$ dna ca 8 cm. Črep XXI: 6 bol možno z nádoby vytočenej na kruhu, ale vnútorný povrch je nerovný; šedá hlinina obsahuje veľa piesku, na vonkajšej strane má hnedý povlak a na ňom ešte tenký šedý povlak (ako na predošlom), $\varnothing$ dna ca 8 cm; ide možno o domácu napodobeninu provinciálnych výrobkov. Črep XXI: 7 má šedočiernu hlinu s drobným pieskom (ako napr. č. XX: 15), ale oba povrhy sú dokonale vyhladené a vonkajší bol asi tuhovaný, $\varnothing$ dna ca 8 cm. Rovnaký priemer dna má aj iný úlomok (plavená šedočierna hlinina, nerovné, ale dokonale vyhladené povrhy sú miestami šedožlté), tvaru ako č. XXI: 7 (bez nôžky), podľa toho je datovaný doby rímskej. Z doby rímskej pochádza tiež niekoľko málo obdobných črepov na sídlisku Homok bánya v tej istej obci; tvoria snáď jediné spojivo medzi materiálom oboch sídlisk. Pokiaľ ide o techniku keramiky. Keramická technológia, zastúpená na jednom sídlisku, chýba na druhom. Rôzne keramické dielne pracovali pre tieto

sídliská v dobe rímskej i v dobe hradištej, hoci obe sú v tej istej obci. Každá z dielni v dobe hradištej pracovala podľa obdobného výrobného procesu ako v dobe rímskej.

Črep XXI: 8 má rovnaký materiál ako XX: 14, ale na vnútornom povrchu nies hnedého povlaku; podľa materiálu by mohol byť aj hradištný.

Jeden úlomok misky s ústím dnu zahnutým je možno pilinský, z obdobného materiálu aký sa vyskytuje napr. v Malej Čalomiji.

U niektorých atypických črepov z nádob v ruke zhotovených nemožno určiť, či sú z doby rímskej, alebo až z kultúry hradištej.

Jeden črep zdobený pravidelnou viacnásobnou vlnovkou má obojstranne hnedý povlak obdobného zloženia ako na sídlisku Homok bánya v tej istej obci, ale nádoba bola oveľa tvrdšie vypálená.

Okrem spomenutých rímskoprovinciálnych výrobkov sú tu ešte tri iné atypické črepy rovnakého pôvodu a úlomok ucha (?) sklenej nádoby. Úlomok tvoria tri vy-modelované prsty alebo pazúry (d 3 cm, š úlomku 2,3 - 3 cm), sklo má farbu ob-sidiánu a má obojstranný, 0,5 mm hrubý popolavý povlak. Na sídlisku Homok bánya sme našli len jeden neistý úlomok z nádoby snáď rímskoprovinciálnej. Našli sme tu ohnutý zlomok bronzovej ihly asi z doby rímskej, necelých 6 cm dlhý, s pravidelným otvorom 1 x 5,5 mm, 4 mm od konca.

Hradištný materiál zo sídliska Ipolyjárók má iný ráz ako na sídlisku Homok bánya. Nádoby boli tvrdo vypálené, úprava povrchov je iná a ryhy a vlnovky majú ostrejšie hrany ako na Homok bányi. Na tomto sídlisku sme len výnimocne našli črepy hradištných nádob, na ktorých bol povrch povlaku vyhladený do tenkého ná-teru. Nádoby tu boli tvrdšie vypálené ako na Homok bányi. Štruktúrou, hladením a vypálením sú príbežné materiálu nehlenaných "kvádskych" nádob z toho istého sídliska. Obdobná hradištná keramika sa vyskytuje aj na iných hradištných sídliskách stredného Poiplia.

Črep XXI: 10 je z nádoby zhotovenej ručne, podľa techniky výroby má v Balogu analógie v materiáli, ktorý tam môže byť starší ako doba hradištná (tab. XXIX: 23).

Črepy XXI: 9 a 11 sú z nádoby vytočenej asi na ručnom kruhu (hlina je šedo-hnedá, na č. 10 hnedá); črep XXI: 12 má červenohnedú hlinu so šedým vnútorným povlakom; XXI: 13 má hlinu a vnútorný povlak obdobný ako na Homok bányi, vonkajší povlak je popolavohnedý; XXI: 15 má šedohnedú hlinu, obojstranne hnedé povlaky (vnútorný rovnakej štruktúry ako na Homok bányi).

Črep XXI: 16 je možno z nádoby rímskoprovinciálnej, podľa vypálenia, rozvrstvenia a výroby patrí k č. XXI: 5, hoci štruktúra hliny je obdobná ako na Homok bányi, povrhy boli asi hladené (jemne drsné). Črepy XXI: 17 a 19 (šedá hlinia s hnedým vonkajším povlakom) majú rovnakú štruktúru aká je typická pre sídlisko Malý Iliašov v Slovenských Ľarmotách, k nim patrí i č. XXI: 18. Črep XXI: 20 má podobné rozvrstvenie ako predošlé, ale na vonkajšom povrchu je ešte tenký šedý náter.

Okrajové hradištné črepy sme nenašli. Sídlisko má stredohradištný ráz, niekoľko črepov (z nádob nevytočených na kruhu) má starší ráz a niekoľko iných môže byť mladohradištných. Závislosť keramickej výroby hradištej na keramickej dielni toho istého sídliska z doby rímskej je možná. Overujú to úlomky niektorých hradištných nádob na sídlisku Malý Iliašov v Slovenských Ľarmotách, ktoré majú obdobné profily, aké sú v "kvádskom" materiáli zo sídliska Ipolyjáró a ktoré vyrabili obdobne ako hradištné nádoby z toho istého sídliska.

Je možné, že na tomto sídlisku a na sídlisku Malý Iliašov v Slovenských Ďarmotáčach časť hradistej keramiky vyrábali podľa obdobnej techniky ako časť keramiky kvádskej na tých istých sídliskách.

Obdobné tvary ako č. XX: 14 a 22 sa nachádzajú aj na sídlisku z doby rímskej v sarmatskej oblasti Potisia.⁴²

Na stopy neolitickej alebo eneolitickej osídlenia poukazuje nález niekoľkých rohovcových a jedného obsidiánového odštetu, príslušný keramický materiál sme nezistili.

Fragment halštatskej misky je výzdobou a štruktúrou zatiaľ na Poiplí ojedinelý, súvisí s halštatskou "seredskou" skupinou na západnom Slovensku.⁴³ Do Poiplia sa dostal s prúdom rovnakého smeru ako "kvádska" keramika toho istého sídliska. Bolo by dôležité výskumom zistíť, či "kvádske" vplyvy na tomto sídlisku nepredstavujú len pokračovanie starších vplyvov rovnakého smeru a či snáď túto nádobku nevyrobili až v dobe, keď tam vyrábali už kvádsku keramiku. Na juhozápadnom Slovensku sú naozaj náznaky, že tamozšia halštatská keramika tam prežíva až do doby rímskej.

23. I P E Ľ S K É P R E D M O S T I E - Pajtikák

Horský hrebeň, na ktorom je hradisko Magas hegys v Tešmáku, vybieha na SV v strmý Veréb hegys 312. Z Veréb hegyu na JV vybieha návršie Kecske hegys 234. ktoré sa mierne znižuje smerom na JV až na výšku terasy Ipla v Ipelskom Predmostí. Sídlisko Homok bánya je vlastne na južnom úpäti výbežku kopca Kečske hegys. Svah tohto výbežku nad sídliskom Homok bánya (1/2 km severnejšie) tvorí skoro ploché plateau Hosszú holdok, porušené v južnej časti bývalým hliníkom. Svah tohto plateau smerom na JJV sa nazýva Pajtikák. Pri jeho južnom úpäti je sídlisko Homok bánya, pri juhovýchodnom laténske pohrebisko. Pracovníci geologického ústavu nás upozornili, že na návrší Pajtikák sa nachádzajú predhistorické pamiatky. Zistili sme ich na ploche ca 1 ha, sústredené sú v najvyššej časti na JV od hliníka.

Okrem niekoľkých atypických odštetrov rohovcov (obdobných ako na Kis hegyi v Sklabinej) našli sme z rovnakej suroviny aj hoblíkovitý nástroj (tab. VI: 4) z povrchu jadra; tieto silexy sú najskôr eneoliticke (či ešte neoliticke?). Inž. Šlahor tu našiel atypický obsidiánový úštep a zlomok radiolaritového jadra. Niekoľko obdobných silexov sme našli i na sídlisku Homok bánya a Ipolyjárók v tej istej obci bez sprievodného črepového materiálu. Do úvahy prichádzajúci črepový materiál je len na návrší Pajtikák, do iných polôh sa tieto silexy dostali najskôr činnosťou bývalých obyvateľov tohto návršia.

Typicky lengyelský je gulatý pupček gombíkovitého tvaru ($\emptyset$ 3,5 cm, v ca 2 cm). Podľa materiálu a úpravy povrchov ku kultúre lengyelskej asi patrí aj črep VI: 2; obdobný materiál sa vyskytuje aj na lengyelskom sídlisku v intraviláne obce Veľká Čalomija. Z rovnakého materiálu (s primiešaným pieskom) je úlomok pásikového ucha širokého 4 až 5 cm; iný takýto črep má na vnútornom povrchu pravidelné 4 mm široké žliabky (horizontálne?). Jeden atypický čriepok z plaveného šedého materiálu (tenký oranžový povlak na vonkajšom povrchu) má analógie na neoliticom sídlisku s volútovou keramikou v Malej Čalomiji. Iný takýto črep z doby s lievikovitým ústím má povlak obojstranný. Na susednej ploche Hosszú holdok je tiež niekoľko atypických črepov, snáď z volútovej kultúry. Okrem niekoľkých iných atypických črepov sme na sídlisku Pajtikák nenašli viac črepov datovateľných do neolitu.

Typických črepov kanelovanej keramiky sme našli tiež len niekoľko. Okrajový črep VI: 3 (Ø ústia ca 20 cm) je z modrošedého materiálu. Črep VI: 7 má obdobný modrošedý materiál; Ø ústia ca 20 cm. Črep VI: 8 má oranžovú hlinu, vonkajší povrch je modrošedý; Ø ústia ca 25 cm. Iné typické črepy kanelovanej keramiky sme nenašli.

Väčšinu črepového materiálu na sídlisku Pajtikák tvoria atypické črepy z obdobného materiálu a s rovnakou úpravou povrchov ako majú črepy zo staršej (a strednej?) doby bronzovej na sídlisku Miske tábla v susednej obci Veľká Ves nad Ipľom. Jediným typickým črepom tejto vrstvy je črep VI: 1 (Ø ústia ca 30 cm), hлина je modrošedá (ako povrch črepu VI: 8), na vonkajšom povrchu je hrubý oranžový povlak, na vnútornom len tenký oranžový náter; štruktúra, rozvrstvenie a vonkajší povrch je obdobný ako u črepu VIII: 34 zo staršej doby bronzovej (eneolit?) vo Veľkej Vsi nad Ipľom; v povlakoch sú hnedé zrnká, výrobne asi povrchy upravovali rovnakým spôsobom ako pri črepe VI: 7.

Zo staršej doby bronzovej pochádza asi úlomok pásikového ucha, 5 cm širokého, s obojstranným tenkým oranžovým povlakom. Rovnaký materiál žije v tejto obci ešte o 2000 rokov neskoršie v hradištnom materiáli zo sídliska Homok bánya (hradištné povrhy sú drsnejšie). Snáď ide o miestnu výrobnú tradíciu sídliska v tejto časti chotára.

Z konca doby laténskej je na sídlisku Pajtikák z rovnakého materiáli okrajový úlomok na kruhu točenej nádoby (Ø ca 30 cm) so zhrubnutým okrajom. Z iného nedomáceho materiálu je čriepok snáď rímskoprovinciálny. Z materiálu typického pre sídlisko Homok bánya sú dva čriepky s ryhovaním ako na tamojšej hradišnej keramike. Všetky tieto čriepky sú dôkazom sporadického osídlenia výšiny Pajtikák v dobách protohistorických.

Okrajový čriepok VI: 5 (Ø ca 20 cm) hladením povrchov patrí asi ku kultúre s kanelovanou keramikou (obdobný materiál ako č. VI: 3, ale na vonkajšom povrchu je oranžový povlak). Materiál asi z doby bronzovej zo sídliska Pajtikák má analógie na sídlisku Miske tábla vo Veľkej Vsi nad Ipľom a spolu s ním i v materiáli na sídlisku Mogyorós föld v Kubáňove. Sú to všetko výšinné sídliská v strategickej polohe. V Kubáňove nemáme zatiaľ bezpečne zastúpenú kultúru s kanelovanou keramikou, v Ipeľskom Predmostí a vo Veľkej Vsi nad Ipľom áno.

24. IPEĽSKÉ PREDMОСТИE - Hosszú holdok

Táto plocha je oddelená od návršia Pajtikák dnešným hliníkom, pôvodne s ním asi súvisela veľmi miernym svahom, teda prakticky šlo o jediné sídlisko.

Črepový materiál z oboch polôh je zhodný, na návrší Pajtikák ho nebolo veľa a tu ho je ešte menej, vlastne len stopy. Okrem dvoch atypických silexových odštefov sme tu našli aj čepelovité škrabadlo so strmou bočnou retušou, chronologicky asi súvisí s eneolitickým osídlením tohto návršia. Tri atypické črepy majú materiál a výpálenie ako niekoľko črepov na sídlisku s volútovou keramikou v Malej Čalomiji. Dva iné atypické črepy majú analógie na návrší Pajtikák, môžu byť z doby bronzovej..

Črep V: 1 tvarom valcovitého pupčeka patrí ku kultúre lengyelskej, ale jeho hlinu a výpálenie sú rovnaké ako napr. u črepu VIII: 35 zo staršej doby bronzovej na sídlisku Miske tábla vo Veľkej Vsi nad Ipľom alebo ako vrchná vrstva črepu VI: 8 z eneolitu; pre kultúru lengyelskú takýto materiál typický nie je. Môžeme preto s výhradou pripustiť, že v Ipeľskom Predmostí sa lengyelská kultúra dožíva

príchodu ľudu s kultúrou kanelovanej keramiky. Obdobný materiál na sídlisku s vоловou keramikou v Malej Čalomíji má ináč upravené povrchy, ale i tam sú náznamy, že sa dožíva vplyvov kultúry kanelovanej keramiky.

25. V E L K Á V E S N A D I P Ľ O M - Kurja

Ipeľské Predmostie leží na piesočnej terase; na jej východnom okraji sa nachádza aj poloha Kurja vo Veľkej Vsi nad Ipľom. Ale nad touto piesočnou terasou čnie vo Veľkej Vsi o 10 m vyššia štrková terasa Miske tábla; je 7 km široká a zaberá celú plochu južného okraja kotlinky medzi obcami Veľká Ves nad Ipľom a Kosihy nad Ipľom. Táto štrková terasa má južný svah poväčšine veľmi strmý, tesne nad inundačným územím Ipľa, ktoré je často zaplavene i cez leto. Pre hlavnú komunikačnú líniu stredného Poiplia v smere V - Z pozdĺž toku Ipľa bolo miesto len na štrkovej terase, po ktorej (po jej južnom okraji) viedie podnes. Tade s veľkou pravdepodobnosťou viedla už v dobách predhistorických. Cez chotár Ipeľského Predmostia viedla táto cesta tesne po úpätiach pohoria alebo po južnom okraji piesočnej terasy; obe trasy sa spájajú na východnom okraji obce Veľká Ves nad Ipľom a na štrkovú terasu Miske tábla vystupujú už spoločne. Pri križovatke týchto dvoch trás leží paleolitické sídlisko Kurja, dnes tesne nad močaristou lúkou, na ktorej mohlo byť v paleolite i jazero. Pokiaľ ale ide o prípadný rybolov, pre sídlisko bola vhodnejšia plocha pri ústí potoka (tečúceho zo Sečianok) do Ipľa, v intraviláne obce Veľká Ves nad Ipľom. Tento zreteľ možno ovplyvňoval voľbu osídlenia Veľkej Vsi v dobe rímskej a hradištej.

Sídlisko Kurja je 400 m na SZ od kostola, ca 100 m na juh od cesty po úpäti pohoria. Tu je piesočná terasa o niečo vyššia ako na ploche medzi Ipľom a dnešnou hradskou. Západný okraj tejto terasy má v polohe Kurja ráz duny, ktorá sa náhle, ale predsa miernym svahom končí nad lúkami. Okraj duny nad lúkami má v pôdoryse tvar horného okraja srdca. Oblúky tohto pôdorysu sú o niečo vyššie ako susedné plochy. Na temeni oblúkov, vzdialených od seba necelých 100 metrov, sa hromadne vyskytujú paleolitické pamiatky. Oveľa viac nálezov a výraznejších artefaktov sa nachádza na výsinke bližšej k ceste po úpäti pohoria. Priestor medzi oboma výšinkami sme nemohli prezrieť pre hustý porast kultúr. Črepového materiálu je na oboch výšinkách málo, ale silexmi bola severovýchodná výšinka priamo posiata.

V nájdenom materiáli je najviac bielo patinovaných pazúrikov (s nádyhom do modra), menej rohovcov a radiolaritov. Prevažne ide o atypické odštepy, typických nástrojov je málo. Pomerne veľké percento nálezov tvoria čepelovité úštepy a hrotité čepele bez bočného retušovania (tab. I: 20, 22-24, 27, 28, 31-33); analógie k nim sa nachádzajú aj na 8 km vzdialenom (na ZJZ) epipaleoliticom sídlisku v obci Hont, ktorá leží v tej istej kotlinе na madarskom brehu Ipľa.⁴⁴ Do epipaleolitu možno zaradiť hrotitú mikročepielku I: 28. Typické nastroje s bočnou retušou z obce Hont sú na sídlisku Kurja vo Veľkej Vsi nad Ipľom bez analógií. Podľa ústnej informácie M. Gáboriho sídlisko Kurja je súčasné s aurignac-kým sídliskom v obciach Šahy a Hont-Parassa.

Škrabidlá I: 14 a 15 patria do mladého aurignacienu. typologicky obdobné škrabadlo II: 22 je z výšiny Bánya hegы v obci Nová Ves (okr. Lučenec.) Škrabadlo I: 21 by mohlo byť tvarove aj neolitické a rovnako aj rydlovitý úštep zo slabo patinovaného obsidiánu (iný atypický obsidiánový úštep je patinovaný oveľa silnejšie, ale neolitické obsidiány zo stredného Poiplia sú celkom bez patiny). Na tab. I: 12 je trieska vzniknutá pri výrobe rydla (bielo patinovaná). Na tab.

I: 13 je jediná takého tvaru čepeľ (bielo patinovaná s nádyhom do módra) na tomto sídlisku a vôbec v materiáli z nášho prieskumu Poiplia, jej hrot je sekundárne odlomený. Č. I: 16 je bielo patinované s nádyhom do modra, plošky "b" a "c" (pozri na tabuľke) sú žlté patinované, ploška "a" je žlté patinovaná iba v spodných dvoch tretinách, na hrane "c" sú stopy po úmyselnom retušovaní, na ostatných hrannach (okrem hrany "d") vidno stopy drobnej úžitkovej retuše. Č. I: 14 a 15 sú obe bielo patinované s nádyhom do modra. Č. I: 17 je bielo (miestami popolavobiele) patinované a má analógiu v obci Hont,⁴⁵ na ploche "a" má nepravú retuš. Rydlo I: 18 je bielo patinované s nádyhom do modra. Aj rydlový odštęp I: 19 je bielo patinovaný; podobných odštěpov tu bolo viac, niektoré z nich môžu byť úlomkami úzkych čepeličiek; na tejto lokalite sú zastúpené aj úlomky 6 až 7 mm širokých čepeličiek. Čepeľovitý úštep I: 25 je bielo patinovaný. Zlomok čepele I: 26 je patinovaný bielo až popolavobiele.

Rydlo I: 30 je z hnedého radiolaritu. Z radiolaritu farby hnedej až šedozelenej je vyšší čepeľovitý úštep I: 29. Z hnedého radiolaritu je aj hrotitá čepeľ I: 28. Podľa počtu je rôznych radiolaritov najviac 1/10. Patinovaných obsidiánov je ešte menej, len niekoľko kusov. Našli sme aj jeden kus čiastočne opracovaného žltého opálu a niekoľko jadier, jedno z nich je z červenohnedého radiolaritu.

Čepeľovitý úštep I: 20 je bielo patinovaný. Rôznych atypických odštěpov obdobnej veľkosti je viac. Niektoré z nich sú obdobné ako na výšinnom sídlisku Kishegy v Sklabinej, tam sú však bielo patinované odštěpy zastúpené len stopami. Pre atypičnosť materiálu sa nedalo určiť, čo z neho asi súvisí so stopami neolitickej osídlenia, najistejšie možno k nemu radiť niekoľko nepatinovaných obsidiánov.

Drobna retuš je zastúpená na tejto lokalite len na škrabidlach I: 14, 15, 21 (žltý radiolarit) a na jednom inom (hnedý radiolarit); I: 14 má analógiu na stredoaurignackej stanici Seňa I na východnom Slovensku.⁴⁶ Drobná retuš je ešte na prehnutom čele oškrabovača zo zelenohnedého radiolaritu. Z nezakreslených tvarov sa vyskytujú niekoľkokrát úlomky úzkych čepeličiek trojuholníkového prierezu (jedna z nich má na konci jednej hrany náznaky bočnej retuše) a čepeľovité úštesy z jadra.

Na iných paleolitických lokalitách stredného Poiplia sme našli oveľa menej nálezov, ktoré preto nemožno dobre porovnať s inventárom stanice Kurja vo Veľkej Vsi. So zreteľom na výskyt odpadového materiálu je pravdepodobné, že v polohe Kurja bolo nielen sídlisko, ale aj súčasná dielňa. Tak možno najlepšie vysvetliť, že v severnej časti sa na ploche ca 10 x 20 m silexy vyskytovali hromadne.

Z najbližšieho okolia poznal paleolitické nálezy už J. Skutík⁴⁷ - v chotári susednej obce Sečianky, v malej dolinke 1,5 km na S od stanice Kurja a na inom mieste ca 1 km na SV od Kurje. Paleolitické osídlenie možno zistíme aj inde v najbližšom okolí; na temeni kopca Öreg hegy (2,5 km na SZ od Kurje) je staršie ako na Kurji.

Okrem iných príčin bolo možno ďalšie trvajúce paleolitické osídlenie najbližšieho okolia podmienené aj tým, že vo Veľkej Vsi nad Ipľom na cestu údolím Ipľa ústi vetva cesty z Povislia (cez Plášťovce?) a že v tom istom bode z cesty údolím Ipľa odbočuje vetva do Krtíša (pri Modrom Kameni), čím sa cesta Šahy - Lučenec skracuje. Priame dôkazy nemáme.

M. Gábor⁴⁸ tvary nástrojov na nálezisku v obci Hont dedukuje z vplyvov neskorého gravettienu a swiderienu. Pripúšťa teda vplyvy z poľskej oblasti, ktoré

sa tam mohli dostať po ceste Krakov – Budapešť. Jedna vetva tejto cesty mohla prechádzať cez Veľkú Ves nad Ipľom. Budúce nálezy tento predpoklad možno overia.

Nájdený črepový materiál v polohe Kurja je tvarove atypický, obdobnej štruktúry ako na sídlisku s volútovou keramikou v Malej Čalomiji. Ako tam, možno i vo Veľkej Vsi ide o neskôrý neolit.

Do staršej doby halštatskej sa hlásí niekolko črepov rovnakého rozvrstvenia a obdobnej výzdoby ako črep XIV: 29. Vonkajší čierny povrch je hladký, pôvodne možno tuhovaný. Jeden úlomok je z nádoby obdobného tvaru ako črep XIV: 29, ale bricho nádoby bolo menej vyklenuté a neboli na ňom zvislé žliabky, ale len úzke zvislé ryhy. Z materiálu rovnakého rozvrstvenia je okrajový úlomok nádoby s ústim asi rovnakého tvaru, aký má nádoba na lužickom pohrebisku v Kyjaticiach (okr. Rim. Sobota),⁴⁹ náš úlomok však má na vnútornom povrchu ústia dva horizontálne žliabky (š 1 cm). Iný črep (červenohnedá hlina s pieskom) má na vonkajšom povrchu horizontálne žliabkovanie (0,5 cm široké) ako v kultúre podolskej; v našich zberoch zo stredného Poiplia je to ojedinely úlomok, môže ísť o vplyv z juhozápadného Slovenska do strategickej polohy Veľkej Vsi nad Ipľom.

26. V E L K Á V E S N A D I P L O M - Szilaj part

Š. Šafárik nazbieran v tejto polohe – na južnom upäti vrchu Öreg heg – niekolko neolitickej črepov a silexov. Typický je len čriepok s paralelnými ryhami (2 mm širokými, od seba vzdialenosťmi 16 mm, plytkými) z rovnakej hliny ako volútové črepy na sídlisku v Malej Čalomiji. Aj niektoré iné črepy sú rovnakej štruktúry ako v Malej Čalomiji. Iný črep s pupčekom rozmerov 2 x 3,5 cm, vysokým 1,3 cm (zvislým?) je z materiálu eneolitickej rázu (šedá hlina a na povrchu jemne drsný oranžový povlak s prečnievajúcim pieskom).

S týmto črepovým materiáлом najskôr súvisia aj silexy; typické sú len tri úlomky čepeliek s olámanými hranami; 2 cm široké čepelovité škrabadlo z popolavosivého radiolaritu (so sekundárne poškodeným čelom) má rovnaký prierez ako č. II: 17; 18 mm široká čepielka z hnedejho radiolaritu má obdobný prierez ako č. II: 26, s drobným retušovaním užšej bočnej hrany; 2 cm široká čepielka z prievitného hnedejho pazúrika má obdobný prierez ako č. II: 31, jedna hrana bola drobne retušovaná. Našiel sa tu aj atypický odštep zeleného a hnedejho radiolaritu, 2 úlomky rohovcov a čiastočne opracovaný kus žltohnedej až červenohnedej radiolaritovej suroviny. Podľa tvaru i suroviny silexy sú iného druhu ako na blízkej paleolitickej stanici Kurja, môžu súvisieť s tamojšími stopami neolitickej osídlenia.

Niekolko črepov z nádob vytočených na kruhu može byť rímskoprovinciálneho pôvodu.

27. V E L K Á V E S N A D I P L O M - Miske tábla

Časť terasy na sever od ipelskej hradskej sa nazýva Miske tábla, osídlenie je tam eneoliticke a z nasledujúcej doby bronzovej, kdežto v polohe Csurgó tábla – medzi ipelskou hradskou a južným úpätim terasy – kanelovaná keramika chvíba. Zdá sa, že ipelská hradská presne ohraňuje sídlisko s kanelovanou keramikou na juhu, na východe ho možno ohraňovala cesta z Plášťoviec. Podľa známych analógií by sme mohli pripustiť, že okraje sídliska s kanelovanou keramikou chránili aspoň drevené palisády a že poza ne vtedajšie osídlenie nesiahalo. Ipelšká cesta

a cesta z Plášťoviec možno viedla tesne vedľa týchto palisád. Výskum by to možno objasnil. Severný okraj sídliska Miske tábla sa nám nepodarilo určiť. Jeho západný okraj je určený svahom terasy, svah už osídlený neboli.

Z kultúry lengyelskej možno pochádza črep VIII: 39; na lengyelskom sídlisku vo Veľkej Čalomíji je podobný, rovnako vyklenutý pupček, ale jeho obrys je iný. Podľa tvaru a štruktúry môže z kultúry lengyelskej pochádzať okrajový úlomok nádoby tvaru ako napr. črep V: 19 alebo VII: 7, možno súvisí až s kultúrou nagyrévskou. Niekoľko atypických črepov by tiež mohlo byť z lengyelskej kultúry, sú to však všetko len neisté stopy.

Črep VIII: 33 patrí nádobe kultúry s kanelovanou keramikou, jej hrdlo s obdobným profilom ako VI: 1 (o niečo prehnutejším) bolo zdobené asymetricky formovanými výčnelkami; hlina je čierna, s obojstranným oranžovým povlakom. Z obdobného materiálu, ale s tenkými povlakmi je črep VIII: 31; priemer oboch ústí je ca 23 cm. Z rovnakého materiálu (žltohnedý povlak je však len na vnútornom povrchu) je črep VIII: 32, obvodová ploška ústia je členená nepravidelnými šikmými jamkami, Ø ústia je ca 25 cm. Z rovnakej čiernej až modrošedej hliny je črep VIII: 36 s obojstranným hladkým hnédym povlakom, Ø ústia je ca 23 cm.

S kultúrou kanelovanej keramiky výrobne ešte asi súvisí aj črep VIII: 34. Je z dobre vypáleného materiálu, na povrchoch (ružovo)oranžový, vnútri modrošedý, bez piesku, povrchy sú jemne drsné. Na sídlisku s kanelovanou keramikou v Dudinciach, okr. Šahy (z výskumu J. De Kan), sú črepy vyrobené rovnakým spôsobom. Misky s obdobne profilovaným okrajom – ale menšej veľkosti – z mladšej fázy staršej doby bronzovej publikoval A. Tóthík z pohrebiska v Hurbanove.⁵⁰ Do prameho súvisu s hurbanovskou starobronzovou skupinou nemôžeme túto vrstvu sídliska vo Veľkej Vsi nad Ipľom položiť preto, lebo tu nie sú zastúpené ostatné tvary hurbanovskej skupiny. Rovnako profilovaný okraj ako u črepu VIII: 34 sa vyskytuje aj v nepublikovanom materiáli so žliabkovanou keramikou z doby bronzovej v Topoľčanoch (štadión); tento súvis je pravde podobnejší, lebo na sídlisku Miske tábla vo Veľkej Vsi nad Ipľom je v materiáli hodne vzťahov k materiálu z výšinného sídliska Mogyorós föld v Kubáňove, ktoré má zasa vzťahy k s pomenutému sídlisku v Topoľčanoch. Škoda, že na sídlisku Miske tábla vo Veľkej Vsi je málo typického materiálu na osvetlenie možného súvisu kultúry s kanelovanou keramikou s materiálom z nasledujúcej doby bronzovej.

Zdá sa, že na strednom Poiplí sa sídliská ľudu s kultúrou kanelovanej keramiky a s kultúrou nagyrévskou navzájom vylučujú. Na strednom Poiplí možno žili ešte vedľa seba oddelené podľa územných celkov. Preto snáď na sídliskách s kanelovanou keramikou chýba nagyrévska keramika. Ak této keramika patrí až do staršej doby bronzovej a ak sa vyhýba sídliskám s kanelovanou keramikou, vyplývalo by z toho, že kultúra s kanelovanou keramikou žila v západnej časti stredného Poiplia ešte aj v staršej dobe bronzovej, alebo musíme priпустiť, že sídliská ľudu s nagyrévskou keramikou vznikli prv ako v staršej dobe bronzovej (a že už vtedy sa vyhýbali sídliskám s kanelovanou keramikou). Je možné, že osídlenie z doby bronzovej na sídlisku Miske tábla vo Veľkej Vsi sa v staršej fáze prelínalo s osídlením kultúry s kanelovanou keramikou.

Na ojedinelé vplyvy hatvanskej alebo nagyrévskej kultúry poukazujú dva črepy s nerovným oranžovým povrhom; jeden z nich bol asi zdobený odtlačkom látky, povrch druhého je nepravidelne jamkovitý. Vnútorný povrch črepu s pravidelnejšími jamkami je upravený podobne ako na črepe VIII: 32 z kultúry kanelovanej keramiky. Niekoľko atypických črepov je asi súčasných. Vplyvy kultúry s touto keramikou

sú na výšinných sídliskách v Kubáňove a v Dolných Turovciach spolu s keramikou doby bronzovej, s ktorou sa mohli dostať aj do Veľkej Vsi nad Ipľom.

Črep VIII: 35 (Ø ústia ca 25 cm) je asi z nádoby rovnakého tvaru ako črep VIII: 34 (Ø ústia ca 27 cm). Hlina je modrošedá ako často v materiáli z doby bronzovej v Kubáňove i vo Veľkej Vsi nad Ipľom, býva plavená i neplavená. Na sídlisku Pajtikák v Ipeľskom Predmostí je z takejto plavenej hliny črep VI: 7; hodne iných atypických črepov z tohto sídliska môže byť súčasných s črepovým materiálom z doby bronzovej vo Veľkej Vsi. Na oboch sídliskách v susedných obciach je zastúpená kultúra s kanelovanou keramikou a obdobný materiál z doby bronzovej. Do staršej doby bronzovej ho môžeme klásiť podľa črepu VIII: 34, ďalšou oporou je na sídlisku v Ipeľskom Predmostí a vo Veľkej Vsi jeho pravdepodobný súvis s kanelovanou keramikou a vztah k starobronzovému tvaru črepu X: 11 z rovnakého materiálu v Kubáňove.

Črep VIII: 38 (v našich zberoch ojedinelý) je z obdobného modrošedého materiálu (s ojedinelými zrnami piesku) ako črep X: 11; povrchy sú rovnako starostlivo upravené. Na vonkajšom povrchu je miestami oranžový tenký povlak. Súvis s keramikou sídliska Mogyorós föld v Kubáňove naznačuje aj črep VIII: 37 (Ø ústia ca 22 cm), je z rovnakého materiálu ako črep X: 21.

Zatiaľ na všetkých sídliskách stredného Poiplia na východ od Šiah (okrem Veľkej Čalomije) chýbajú črepy nádob zdobených žliabkováním prstami. Analógiu k nim tvorí na Miske táble črep z rovnakého materiálu ako črep VIII: 38 s povlakmi ako na črepe X: 11 (vnútorný povlak je tenší), na vydutí bola výzdoba zo žliabkov (nerovnakej šírky ako na črepe X: 18) s pravidelnými hránami. Podľa pravidelnosti hrán s týmto črepom súvisí na sídlisku v Kubáňove črep X: 15. Z obdobného materiálu je úlomok dna tenkostennej nádoby s nôžkou priemeru 2,8 cm, vysokou iba 0,5 cm.

Medzi typickými črepmi zo sídliska Miske tábla vztah k sídlisku Mogyorós föld v Kubáňove naznačuje ešte črep zdobený 3 mm vysokým výčnelkom (Ø 1,5 cm), upraveným pravdepodobne tromi prstami. Môže ísť o vplyv maďarskej kultúry. Črep s pravidelnými širokými žliabkami nevylučuje možnosť zásahu mohylovej kultúry (rovnako ako v Kubáňove).

Niekoľko málo črepov (atypických) je možno neskorohalštatských, ináč ca 90 % črepov poukazuje na osídlenie zo staršej až strednej doby bronzovej.

S eneolitickej osídlením najskôr súvisí kus žltohnedej rohovcovej suroviny (obdobnej ako na sídliskách v susednom Ipeľskom Predmostí) a čepelovitý ústup obsidiánu.

28. V E L K A V E S N A D I P L O M - Csurgó tábla

Je to južná časť terasy, medzi jej úpätim a hradskou. Tmavú kultúrnu vrstvu s pomerne hojnym výskytom črepov sme zistili až v polovici vzdialenosťi medzi hradskou a južným okrajom terasy. Južný okraj sídliska Miske tábla tesne pri hradskej je tiež bez povrchovej kultúrnej vrstvy a bez nálezov. Ako na sídlisku Miske tábla, ani v polohe Csurgó nie sú kultúrnej vrstvy a predhistorických pamiatok na západnom svahu terasy.

V nájdenom črepovom materiáli sú stopy osídlenia neolitickej a možno aj osídlenia kultúry kanelovej keramiky, asi polovica materiálu je z doby bronzovej a ostatok z doby halštatskej až neskorohalštatskej. Fresnú hranicu medzi nimi určiť nemožno, väčšina materiálu je atypická.

Neoliticý črep je zdobený 2,5 cm širokým kruhovým pupčekom s jamkou v strede. Stopy obdobného atypického materiálu sú aj na sídlisku s volútovou keramikou v Malej Čalomiji.

Ku kultúre kanelovanej keramiky snáď patrí črep s hrotitým výčnelkom obdobného tvaru ako črep VIII: 33 z Miske tábly (hrot je odlomený a nemožno vylúčiť, že ide o úlomok uška). Niekoľko atypických črepov je z obdobného materiálu.

K rovnakej kultúre z doby bronzovej ako v Kubáňove a Ipeľskom Predmostí treba datovať okrajový úlomok XIII: 26 (Ø ca 30 cm). Z rovnakého materiálu je na Miske tábly črep s pravidelnými širokými žliabkami. Patrí k nim aj črep X: 11 z Kubáňova. Možno ide o úlomok nádoby rovnakého tvaru aký mali neskoroslavónske. Steny nádoby boli starostlivo upravené. Z obdobného materiálu s nevyrovnaným vonkajším povrchom a oranžovým povlakom na vnútornom povrchu je črep XIII: 37 (s menším hrotitým výčnelkom a z podobného materiálu je aj črep na sídlisku Mogyorós föld v Kubáňove).

Črep XV: 8 je z rovnakého modrošedého materiálu so starostlivo upravenými povrchmi (na vnútornom je povlak šedohnedý, na vonkajšom oranžový), okraj dna bol asi členený šikmými jamkami. Z rovnakého materiálu a s obdobnými povlakmi ako črep XV: 8 je okrajový úlomok, ktorého obvodová ploška ústia je v odstupoch ca 0,5 cm členená zárezmi; z podobného materiálu je aj úlomok dna tvaru XIII: 35. Črep XIII: 36 (Ø ca 30 cm?) má rovnakú hlinu a obojstranný oranžový povlak (na sídlisku Homok bánya v susednom Ipeľskom Predmostí vyrábali nádoby obdobným spôsobom až do doby hradištnej). Takýto materiál predstavuje na sídlisku Miske tábla ca 90 % nálezov.

Na sídlisku Csurgó tábla sem patria aj črepy XV: 12 (obojstranne oranžový povlak), XV: 2 (Ø ústia ca 20 cm) a XV: 5 (Ø ústia 30 cm). Z rovnakého materiálu je i črep s podobnou výzdobou ako črep XIII: 31 (rovnakým výrobným postupom vyrobili hradištnú nádobu na sídlisku Homok bánya v Ipeľskom Predmostí - tab. XXIV: 2). Črepy XV: 2, 5, 8, 11, 12 a XIII: 36 nemajú na iných lokalitách presné analógie.

Na druhej strane črep XV: 12 má obdobnú štruktúru ako atypický črepový materiál vo Vrbovke (Homok hegys), v Slovenských Ďarmotách (úpätie vrchu Kis hegys) a aký sa vyskytuje aj na výšinnom sídlisku Mogyorós föld v Kubáňove; obdobnú štruktúru má aj črep nagyrévskej alebo hatvanskej keramiky zo spomenutého sídliska v Slovenských Ďarmotách.

S velatickou kultúrou môže súvisieť črep XV: 4. Má plavený oranžový materiál s tenkým modrošedým povlakom, v ktorom sú vyhladené plytké žliabky. Z podobného neplaveného oranžového materiálu je črep so stopami veľmi plytkého ryhovania (3-5 mm široké ryhy, ca 13 mm od seba); z obdobného hnedého materiálu je črep XV: 1 (Ø ústia ca 30 cm) a črep s plastickou páskou členenou jamkami. Črep XV: 6 (Ø asi 40 cm) má tak isto upravené povrhy, ale hlinu ako črep XIII: 31.

Črep XV: 11 má rovnakú modrošedú hlinu ako črep XV: 12, ale na rozdiel od neho vonkajší oranžový povlak je hladký a vnútorný šedohnedý povlak je dokonale vyhladený (so stopami červenohnedého farbiva), na tomto sídlisku je ojedinely. Črep XV: 7 je z obdobného materiálu aký je v žiarovom hrobe z mladšej doby bronzovej v Kováčovciach (tab. XIV: 28, 29), patrí k lužickej alebo pilinskej kultúre.

Do staršej doby halštatskej patria črepy XV: 3, 9 a 10; črepy XV: 3 a 10 sú vyrobené rovnakým spôsobom, žliabky na č. 3 sú veľmi plytké. Črep XV: 9 je zo stredu misky zdobenej na vnútornom povrchu výraznými plytkými ryhami, dve povrhy

sú dokonale vyhladené, vnútorný bol tuhovaný, vonkajší bol snáď omalovaný (len miestami?) na oranžovo, na vonkajšej strane dna bola v strede plytká jamka ($\varnothing$ ca 2 cm); predstavuje asi zásah lužickej kultúry.

Niekoľko atypických črepov (dokonale vypálený modrošedý materiál s obojstrannými oranžovými povlakmi) je asi z doby laténskej, obdobný materiál sa nachádza na skýtsko-halštatských sídliskách v Olovárskej doline; črep XVII: 12 má obdobu na sídlisku Csurgó tábla.

Kultúrne pomery po dobe bronzovej sú na tomto sídlisku nejasné. Možno tu predpokladat vplyvy kultúry lužickej, velatickej a pilinskej. Poloha Csurgó tábla i susedná Miske tábla boli zrejme osídlené po celú dobu bronzovú. Bližšie môže viac povedať len príslušný výskum.

29. V E Ľ K Á V E S N A D I P Ľ O M - Csurgó důlč

Toto sídlisko sa nachádza ca 400 m na VSV od polohy Csurgó tábla v záreze terasy, presne oproti križovatke ipelskej hradskej s cestou z Plášťoviec. Zárez má tvar veľmi širokého písmena V, je veľmi plytký a mierne sa znižuje do inundačného územia Ipla.

Stopy osídlenia sme zistili len vo východnej časti zárezu, na juhozápadnom a južnom svahu. Priestor medzi týmto sídliskom a sídliskom Csurgó tábla asi osídlený neboli. Slnečný svah zárezu (obrátený na JZ) je porušený piesočníkom. Po ceľej dĺžke profilu piesočníka poznáť 25 - 40 cm hrubú povrchovú tmavšiu vrstvu, na kultúrne pozostatky skoro sterilnú; pod ňou je sterilná popolavožltá vrstva piesku (miestami hlinitá). Najviac črepov sme pozbieraní na juhovýchodnom okraji piesočníka v povrchovej vrstve.

Na severnom okraji piesočníka sme zistili plytkú kultúrnu jamu. Na povrchu bola 55 cm hrubá šedá povrchová vrstva bez nálezov, pod ňou 30 cm hrubá čierna kultúrna vrstva s nálezmi. Vo vzdialosti 3 - 5 m boli možno ešte dve iné menšie kultúrne jamy. Je to približne v polovici vzdialosti medzi hradskou a úpatím terasy.

V materiáli z polohy Csurgó důlč sú aj obdobné črepy ako na susednej ploche Csurgó tábla a iné majú obdobu v staršej pilinskej vrstve na sídlisku na záhumní obce Malá Čalomija. Z modrošedej hliny sa tu vyrábali nádoby s trochu odlišne upravenými povrchmi ako na sídlisku Csurgó tábla, niektoré črepy sú bližšie k materiálu zo sídliska Mogyorós föld v Kubáňove. Črep s nalepenou plastickou páskou členenou jamkami, s obojstranným oranžovým povlakom, má analógiu na sídlisku Csurgó tábla, kde je ale bez plastickej pásky. Črepov z takejto hliny je tu málo.

Z obdobného materiálu ako črep XV: 4 je tu črep zdobený asymetrickými úzkymi, veľmi plytkými ryhami (povrchová vrstva je oranžová a vnútorná sivošedá).

Ojedinely technikou výroby je okrajový úlomok XIII: 20 ($\varnothing$ ústia ca 23 cm) s nalepenou nízkou plastickou páskou členenou jamkami. Šedohnedá neplavená hлина je dokonale vypálená, obojstranne nerovné povrchy sú len jemne drsné. Možno ide o vplyv kultúry s kanelovanou keramikou.

Pilinské črepy na tomto sídlisku majú viac-menej vyhladené povrhy. Menej často býva jeden povrch (obyčajne vonkajší) veľmi drsný. Analógiu k nim tvorí črep XIII: 25 ($\varnothing$ ústia ca 30 cm?) zo šedej hliny s drobným pieskom a sludou. Oba povrhy sú málo nerovné, vonkajší je jemne drsný, vnútorný drsnejší. Nádoba bola zdobená pravidelnými pupčekmi okrúhleho pôdorysu. Možno ide o úlomok nádoby rovnakého tvaru ako č. 11 na tab. XLIV u J. Eisnera⁵² z mladšej fázy strednej doby bronzovej.

Črep XIII: 28 má opačne vnútorný povrch hladký a vonkajší jemne drsný, pásikové uško je široké 2 cm. Jemná šedá hlina má na vonkajšej strane hnedy povlak a na ňom ešte šedý drsný náter. Iné črepy (podľa štruktúry patria k č. XIII: 25) majú hlinu oranžovú alebo šedú, vonkajší povrch drsný a vnútorný vyhladený, analógie k nim sú aj v staršej pilinskej vrstve sídliska v Malej Čalomíji; analogický črep v polohе Csurgó tábla (vonkajší povrch skoro hladký) má nízku plastickú pásku členenú jamkami. Podľa úpravy povrchov sem patria črepy XV: 12 (s modrošedou hlinou) a XIII: 23 (Ø ca 15 cm?, taktiež s modrošedou hlinou). Črep XIII: 24 (Ø ca 20 cm) je z modrošedej hliny a má obojstranne oranžový povlak. vnútorný je drsný. Črep XIII: 22 je z plavenej popolavohnedej hliny a má vonkajší (hladký) oranžový povlak (Ø ca 10 cm); tvorí prechod k hladším tvarom.

Črepy XIII: 27, 29, 30, 32-34 sú všetky z rovnakej čiernej hliny s drobným pieskom a sludou. Z rovnakej hliny je i črep XIII: 21 s hnedým povlakom na vonkajšom povrchu, dokonalo hladkým, vnútro je čosi drsnejšie (Ø ca 22 cm). Ostatné majú povrhy jemne drsno upravené, vnútorné povrhy č. 27 a 33 sú hladké (Ø lomu ca 15 cm a Ø dna 4,5 cm). J. A d a m c z y k o v ⁵³ uvádza z lužickej oblasti v Čechách nádobu tvaru nášho črepu VIII: 34 s tromi koncentrickými žliabkami na vnútornom povrchu dna a datuje ju do mladolužického stupňa ⁵⁴ spolu s nádobou, ktorej dolná časť má rovnaký profil ako črep XIII: 33. V polohе Csurgó tábla takéto tvary - okrem atypických črepov - zastúpené nie sú.

V povrchovej časti piesočníka na juhovýchodnom okraji sme zbierali dokonale vyhladené pilinské črepy z neplaveného materiálu.

Sústavný výskum na tejto terase by mohol priniesť dôležitý materiál pre objasnenie vývoja v dobe bronzovej a halštatskej na strednom Poiplí, najmä pokial ide o vzťah ku kultúram západného a stredného Slovenska.

30. V E L K Á V E S N A D I P L O M - Öreg hegy (podľa špeciálnej mapy; podľa oznamenia MNV Kutya hegy)

Vrch Öreg hegy (starý vrch) čnie 4 km na S od Ipeľského Predmostia a 1,5 km na západ od obce Sečianky. Predstavuje na JV vysunutý výbežok pohoria, vzdialenosť len 2,5 km na SZ od križovatky ciest vo Veľkej Vsi. Podľa názvu (ide najskôr o preklad staršieho slovenského názvu typu "Starý vrch" do maďarčiny) a polohy som predpokladal, že tam mohlo byť predhistorické opevnenie. Na temeni tohto vrchu zvyšky zemného opevnenia nie sú a pri povrchovom prieskume sa tam našli len stopy silexovej industrie a nijaký črepový materiál. Zdá sa mi byť príliš smelé pripustiť, že tento typický názov je pamiatkou na stopy osídlenia paleolitického, ale analógie sme zistili pri dodatočnom prieskume s dr. J. Bártom r. 1960.

Skoro všetky silexy pozbierané na temeni vrchu sú tvarove atypické. Do mladšieho paleolitu možno s výhradou datovať len dva pazúriky, i to len podľa bielej patiny s nádyhom do modra a žlta (tab. II: 14), č. II: 20 nádych do modra a žlta nemá; oba odštupy asi vznikli pri výrobe rydiel. Chronologicky môžu byť súčasné s industriou na stanici Kurja vo Veľkej Vsi nad Iplom, vzdialenej len 2 km na JV. K nim časove asi patrí č. XXXII: 2.

Neistého pôvodu je jadro hnedej radiolaritu XXXII: 6 a tri iné atypické úlomky hnedej a úlomok zeleného radiolaritu (XXXII: 3).

Okrem týchto silexov sme tu našli dva kusy rohovcovej suroviny a rôzne odštupy obdobnej suroviny. Analógie k nim sme zistili na výsine Maličká nad lúkami

v Zombori a na výšine Kis hegy v Sklabinej. Moustierske strúhadlo XXXI: 5 je upravené z povrchu jadra, jedna prehnutá hrana je retušovaná, hrubá medovožltá patina je na všetkých opracovaných plochách, opracovanie musí byť veľmi staré; nástroj pôsobí veľmi starobylým dojmom, zrejme je starší ako aurignacien. Iný takýto nástroj sme na strednom Poiplí nenašli.

Opracované jadro šedého rohovca XXXII: 4 má podľa suroviny analógie na výšinnom sídlisku Kis hegy v Sklabinej.

Z povrchu obľeho jadra je plochý ústup XXXII: 1 s nevýrazným hrotom srdcovito-vitom tvaru. Na jeho hranach sú stopy opracovania; celá úžitková plocha má silne šedožltú patinu, analógie z iných lokalít nemáme. Recentné lomy na iných úlomkoch sú celkom bez patiny, patinované kusy musia byť preto v tejto polohe veľmi dávno. O probléme tejto industrie sa ešte zmienim pri lokalite Maličká nad lúkami v Zombori. Temene tejto strategicky výhodnej výšiny asi vyhľadávali už pred mladším paleolitom a možno i po ňom.

31. S E Č I A N K Y - obec

Obec Sečianky leží na hradskej Plášťovce - Veľká Ves nad Ipľom, 1,5 km na SSZ od jej vyústenia na ipelskú hradskú vo Veľkej Vsi. Sečianky ležia tesne na úpäti pohoria, ktoré ohraničuje kotlinu stredného Ipľa na severu. Kostol na kóte 193 stojí na hrebeni návršia, ktorého temeno je archeologickej sterílné. Východný svah tohto návršia bol na úpäti osídlený v dobe hradistej. Zistili sme to z záhrade domu č. 24 (je tam MNV), ca 50 m na Z od toku potoka tečúceho cez Sečianky, ca 200 m na JV od kostola; v záhrade poznať na úrovni tmavú kultúrnu vrstvu s nálezmi ojedinelých črepov. Rozsah kultúrnej vrstvy v smere J - S sme nestačili určiť, rovnako ani možnosť jej pokračovania na východ od toku potoka.

Zachytená kultúrna vrstva sa zdá vyuľučovať možnosť, že sídlisko tam trvalo len veľmi krátku dobu. Pravdepodobne ide o dlhšie trvajúce sídlisko, kultúrne pozostatky sa možno nachádzajú pod úrovňou alebo v tesnej blízkosti. Jeden črep je snáď už stredoveký a druhé dva majú rovnakú štruktúru ako vyvinutá hradistiá keramika na sídlisku Ipolyjárók v Ipelskom Predmostí; jeden z nich je zdobený výrazne rytými jednoduchými vlnovkami, môže byť i stredohradištný.

32. K L E Ċ A N Y - Kis kúti tábla

Obec Kleňany leží vo vyústení hradskej Plášťovce - Veľká Ves z pohoria do kotliny stredného Ipľa. V polohe Kis kúti tábla Š. Šafárik pozbieran niekoľko atypických neolitickej črepov a úlomky tehloviny z rovnakej hliny. Podľa štruktúry materiálu časť má analógie napr. na sídlisku s volútovou keramikou v Malej Čalomiji, časť na sídlisku s lengyelskou kultúrou v intraviláne obce Veľká Čalomija.

V XIII. storočí sa kdeši v tejto oblasti spomína vrch Hradišče,⁵⁵ treba ho hľadať najskôr v niektornej strategickej polohe na severnom okraji kotliny Ipľa v obciach Kleňany, Nekyje, Kosihovce, Čebovce.

33. B A L O G N A D I P L O M - Templom dülő (Kövecses)

Približne stredom terasy medzi obcami Veľká Ves nad Ipľom a Kosihy nad Ipľom tečie zo SZ na JV potok údolím Galamia völgy. Údolie je veľmi výrazné, kedysi muselo ním pretekáť oveľa viac vody ako dnes. Ipelská hradská prechádza cez potok

dolini Galamia práve tam, kde dolina vyústuje do inundačného územia Ipla, tesne pod úpatím terasy. Okraj terasy na východnom brehu potoka bol osídlený v neolite. Našli sme tu rozorané kusy tmavej kultúrnej vrstvy s neolitickými črepmi a úlomkami tehloviny. Vo vzdialosti ca 25 m od okraja terasy paralelne s jej južným okrajom poznat nízku terénnu vlnu, širokú len niekoľko metrov. Možno ide o rozoraný hlinený val.

Proti predpokladu, že tato terénna vlna vznikla v súvise s neolitickým sídliskom, svedčí skutočnosť, že výskyt tmavej kultúrnej vrstvy a nálezy neolitickej pamiatok sa koncentrujú práve na hrebeni terénnej vlny a na jej veľmi miernom svahu, obrátenom na JZ, na úseku 100 - 200 m na JV od potoka. Len odkryv môže určiť, či ide naozaj o val, či zachytené sídlisko na ňom nevzniklo až po jeho deštrukcii a či prípadne pre úsporu práce neboli chaty jednou stenou opreté o drevenú hradbu.

Nájdený črepový materiál má obdoby na sídlisku s volútovou keramikou v Malej Čalomiji. Typický črep V: 13 (Ø ústia ca 17 cm) má obdobnú profiláciu okraja ako črep IV: 10 v Malej Čalomiji.

Z obdobného materiálu aký sa vyskytuje v Malej Čalomiji a v Balogu nad Ipľom - Templom dülč je na sídlisku Miske tábla v susednej obci Veľká Ves nad Ipľom črep s miskovitým neolitickým pupčekom.

Z rovnakého materiálu ako črep V: 9 (Balog nad Ipľom - Ináncsi partdülč) je na sídlisku Templom dülč úlomok neolitického pupčeka (vysokého ca 2,5 cm, Ø ca 4 cm) s jamkou v jeho strede. Ostatné črepy sú atypické. Jeden z nich je podľa výrobnej techniky (vnútorná vrstva je modrošedá, vonkajšia oranžová) blízky materiálu sídlisk Pajtikák v Ipeľskom Predmostí a Miske tábla vo Veľkej Vsi nad Ipľom z eneolitu až staršej doby bronzovej.

34. B A L O G   N A D   I P Ľ O M - Ináncsi partdülč

Lokalita Templom dülč sa nachádza na Z od obce a lokalita Ináncsi partdülč zasa na V od dediny, okolo kóty 147, na tej istej terase a v rovnakej výške. Južný okraj stredu terasy Ináncsi partdülč ostal pre prieskum neprístupný, lebo je zastavaný domami. Na JV vybieha návršie Ináncsi partdülč nad kótou 137 v oválny výbežok s veľmi strmým južným svahom. Nad týmto svahom boli na temeni terasy okrem niekoľkých neolitických črepov aj črepy neskorohradištné. Tmavú kultúrnu vrstvu sme na úrovni nezistili. Črep V: 11 (z kultúry s kanelovanou keramikou?) má atypické obdoby v materiáli zo sídliska s volútovou keramikou v Malej Čalomiji.

Dva odštepy obsidiánu, čepelovitý kremencový hrot a atypický odštep (žltý opál?) súvisia asi s neolitickým osídlením. Z obdobného materiálu ako volútové črepy na sídlisku v Malej Čalomiji (tab. IV: 12) je okrajový (?) úlomok V: 6 (Ø ústia ca 25 cm) a V: 10.

Crep V: 9 je z modrošedej hliny s obojstrannými oranžovými povlakmi, do hliny primiesali plevy; vonkajší povrch bol zdobený výraznými jamkami.

Črepy V: 5 (Ø ústia ca 25 cm) a V: 12 sú spolu s inými atypickými črepmi z rovnakého neolitického (modro)šedého materiálu, do ktorého primiesali plevy, sludu a veľmi málo zrn piesku. Črep V: 5 môže byť z nádoby rovnakého tvaru ako črep VI: 1 z Ipeľského Predmostia, kde nádobu vyrobili podľa hrnčiarskej techniky kultúry s kanelovanou keramikou.

Črep V: 12 môže byť úlomkom nádoby s plnou nôžkou alebo úlomkom nejakého idolu. Z podobného materiálu sú črepy s rovnakým žltým alebo oranžovým povlakom ako na sídlisku s volítovou keramikou v Malej Čalomíji, povlaky sú na jednej alebo oboch stranách; jeden črep má vonkajší povlak žltý a vnútorný oranžový.

Niekoľko atypických črepov je štruktúrou rovnakých ako na sídlisku Pajtikák v Ipelskom Predmostí a Miske tábla vo Veľkej Vsi, nad Iplom z doby eneolitickej alebo až starobronzovej. Patrí k nim črep V: 11 s pravidelnými ryhami (medzi nimi sú obľé hrebene) ako v kultúre kanelovanej keramiky; zdá sa, že ide o pokračovanie keramickej výroby neolitickej (rovnako tak asi aj v Malej Čalomíji). Niekoľko sa tieto črepy od črepov neolitických toho istého sídliska odlišujú len chýbaním pliev a primiešaním piesku.

Hradištné črepy sú atypické, je ich málo. Jeden je z nádoby zdobenej na pleci šikmými zárezmi v tvare nepravidelného X, prechádzajúcimi až v ležaté V. Sú to len stopy osídlenia. Väčšie hradištné sídlisko je na úseku tej istej terasy s kostolom. Sú tu i stopy osídlenia pohradištného.

35. B A L O G N A D I P L O M - terasa s kostolom

Historická obec Balog neleží na terase ako tamojšie predhistorické sídliská, leží v 0,5 km širokom záreze (v smere J - S) do terasy, 800 m na V od potoka tečúceho dolinou Galamia. Hradištné a staršie sídlisko sme zistili na najjužnejšom výbežku terasy medzi týmto zárezom a dolinou Galamia. Tento výbežok terasy je široký 500 m, južný okraj terasy je skoro kolmý (vzdialenosť len 100 m od toku Ipla), východný a západný svah je tiež dosť strmý, na severe sídlisko plocho súvisí s celkom terasy. Západná časť historickej obce Balog leží na východnom svahu tohto výbežku terasy.

Historické sídlisko vzniklo v záreze terasy so zreteľom na polohu chránenú pred vetrami. Najskôr je priamym pokračovaním predhistorického sídliska. Nemôžeme však vylúčiť možnosť, že v dobe hradištnej bol osídlený aj východný svah. Zdá sa, že kultúrna vrstva je i na východnom svahu, prieskum sme tam nerobili, pretože ide o zastavanú plochu.

Ipelská hradská vede po trase, ktorá je pre výstup a zostup z terasy na západnom i východnom okraji najpohodlnejšia. Tesne pri severnom okraji hradskej leží v strede výbežku terasy starobyly farský kostol, ktorý podľa tradície vrah založil ktorísi kráľ z rodu Arpádovcov. Táto kostolná stavba sa neviaže k areálu historickej obce, ale k predhistorickému sídlisku z doby hradištnej. Kresťanské kultové miesta sú často na kultových miestach pohanských; nie je vylúčené, že farský kostol stojí v blízkosti predkresťanského hradištného pohrebiska alebo dokonca v polohe s kostolom veľkomoravským. Sondovanie by to mohlo objasniť.

Tmavá kultúrna vrstva s kultúrnymi pozostatkami sa vyskytuje na najjužnejšej časti terasy, od jej južného okraja až do polovice vzdialnosti ku kostolu (hradskej). Smerom k hradskej nálezu črepov ubúda, najviac ich je v juhovýchodnom rohu terasy, kde sú jej svahy najstrmšie a odkial je z dvoch strán najbližšie k vode. Osídlený bol i miernejší západný svah terasy, črepy sme tu našli až tesne na úpätí, iba niekoľko metrov od inundačnej plochy. Na západnom okraji terasy je tesne pri hradskej kaplnke na bývalom cintoríne (dnešný je tesne oproti kostolu). Smerom ku kaplnke sa kultúrna vrstva vytráca, pri kaplnke jej už niet; nenašli sme tam ani jediný črep. Osídlený bol zrejme len pás pri južnom okraji terasy, osídlená plocha na temeni terasy činila ca 6 ha. Sídlisko patrí plošne medzi najväčšie známe hradištné sídliská na strednom Poiplí.

Stopou paleolitického osídlenia na terase s kostolom je bielo patinovaný (s nádyhom do modra) tenký pazúrik a snád aj iný bielo patinovaný odštep. Atypický odštep ružovkastého kremencu a hnedého rohovca môžu byť stopami osídlenia až (e)neolitickeho.

Okrem neistého svedectva niekoľkých atypických črepov (snád z časového úseku eneolit - doba bronzová ako na sídlisku Miske tábla vo Veľkej Vsi nad Ipľom) nemáme na tomto sídlisku materiál datovateľný pred dobu halštatskú.

Podľa svedectva črepového materiálu zo sídliska na záhumní Malej Čalomije pre mladšiu fázu pilinskej kultúry je typické dokonalé vypálenie a obojstranne vyhladenie, niekedy skoro na spôsob glazúry. Nemožno ho - ak je atypický - dobre odlišiť od materiálu o niečo drsnejšieho, pravdepodobne až z doby rímskej. Takýto materiál na sídlisku v Balogu nad Ipľom tvorí polovicu až dve tretiny všetkých črepov.

Črepy XVI: 29-33 asi predstavujú nepilinský kultúrny vplyv, ich štruktúra tiež nie je typicky pilinská. Črepy s obdobnou štruktúrou sa vyskytujú aj na sídlisku Malý Iliašov v Slovenských Ľarmotách.

Črep XVI: 29 (Ø ústia ca 20 cm) je obojstranne hladký s výrazným žliabkováním na vnútornom okraji ústia. Obdobné obojstranné hladenie má črep XVI: 31 (Ø ústia ca 30 cm). Črep XVI: 33 (Ø ústia ca 25 cm) je obojstranne hladený, s náznakom jednej profilovanej plošky tesne pri vnútornom okraji. Z rovnakého obojstranne vyhladeného materiálu je úlomok okraja nádoby so 17 mm širokou horizontálnou obvodovou ploškou a von skloneným okrajom (Ø ústia ca 26 cm), s podobným profilom ako XIII: 10. Obojstranne hladený je i črep XXIX: 20 (Ø ca 12 cm), sklon ústia je neistý (úlomok je malý). Z obdobného hladeného materiálu je úlomok ucha nádoby skýtskej alebo snád až z doby rímskej a črep s pravidelným ryhovaním ako XVIII: 1, 22.

Črep XVI: 32 (Ø ústia ca 20 - 25 cm) je z dokonale vypáleného čierneho materiálu. Z rovnakej čiernej hliny je úlomok tvrdo vypálenej nádoby s dnu zahnutým netordovaným ústím (asi rovnako ako črep XV: 1).

Črep XVI: 30 (Ø ca 25 cm) má bežnú halštatskú úpravu, od prečnievajúceho piesku sú povrchy miestami drsné. Črepy s obdobnou štruktúrou sú aj na Malom Iliašove v Slovenských Ľarmotách, keramika s nimi súvisiaca snád siaha až po dobu rímsku. Črep s nalepenou plastickou páskou členenou jamkami má jemne drsné povrhy nerovné, bez hladenia, v pilinskej kultúre sa táto úprava povrchov nevyskytuje. Z rovnakého materiálu ako črep s plastickou páskou je črep XXIX: 23 (Ø ca 20 cm), ale povrhy sú upravované tahmi štetkou; môže byť z nádoby z doby rímskej alebo starohradištej. Podľa jemne drsného vonkajšieho povrchu sem patrí okrajový úlomok misky s netordovaným, dnu zahnutým ústím (ako črep XVI: 32), Ø ústia ca 15 cm. Z obdobného materiálu, ale s dobre vyrovnanými stenami, s povrhom vyhladeným do tenkého povlaku, je črep XXIX: 19 (Ø ca 20 cm), asi z doby rímskej, hladenie je ešte nehradištné, podľa tvaru a štruktúry by mohlo byť i hradištné; črep s obdobným profilom ako XV: 1 má obdobný čierny materiál a rovnaké hladenie ako XXIX: 19.

Zdá sa, že na tomto sídlisku prežili až do doby rímskej nielen tradície pilinskéj kultúry, ale aj halštatské vplyvy nepilinské. Typického materiálu je tak málo, že sa to na základe zberu dokázať nedá.

Zásah laténskej keramiky dokazuje bezpečne iba jediný stradonický črep XVIII: 22, ryhy sú plytké, ale výrazné, prerušené horizontálnym vyhladeným žliabkom. Ináč nemáme na tomto sídlisku nič, čo by sme mohli priamo spájať s laténskou keramikou.

Možnosť prežívania tamjšej keramickej výrobnej tradície až do doby rímskej (ak nie až hradištnej) naznačuje črep XXIX: 29 (Ø ca 14 cm) z plavenej šedej hliny, má obojstranne dokonale vyhladený popolavý povlak s jemným ryhovaním po vytočení na kruhu. Povlak je ináč rovnaký na črepech z neplavenej hliny v dobe halštatskej na tom istom sídlisku. Iný črep s takýmto vonkajším povlakom má výraznú ryhu ako na nádobách v dobe rímskej alebo hradištnej; šedočierna hlinia a vnútorný hladký hnedý povlak sú rovnaké ako na halštatskom črepe XVI: 29. Črep XXX: 3 je z plavenej modrošedej hliny (ako fragment XIX: 3 v Ipeľskom Predmostí), na vonkajšom povrchu má rovnaký popolavý povlak ako črep XXIX: 29.

Na južnom Slovensku (napr. v oblasti Komárna)⁵⁶ v dobe rímskej vyrábali obdobne tvrdo vypálené a dobre vyhladené nádoby aké sú v stopách doložené v Balogu nad Ipľom. Keby však v Balogu šlo v spomínaných prípadoch o vplyv z južného Slovenska, nebolo by jasné, prečo tu nemáme aspoň stopami doloženú keramiku "kvádsku". Pokiaľ ide o obdobnú keramiku z oblasti Komárna, nie je vylúčené, že vyrástla z tých istých koreňov čo i na strednom Poiplí. Zásah Skýtov na stredné Poiplie je archeologicky dobre doložený. Skýti mohli na západné Slovensko prenikať aj priamo z Poiplia a vtedy mohli so sebou strhnúť na západné Slovensko časť domáceho obyvateľstva stredného Poiplia.

Vplyvom sarmatskej kultúry môže byť úlomok ucha (oválny prierez 14 x 22 mm, 2 plytké žliabky na vonkajšom povrchu) z plavenej (šedo)hnedej hliny a okrajové úlomky XXIX: 21 a 22; ich vonkajší povrch je nerovný, vnútorný je tiež nie celkom rovný, ale hladký. Č. 21 má Ø ústia ca 20 cm, hlinia je modrošedá, piesku a sludy málo, obojstranne tenký popolavý povlak; č. 22 má hlinu oranžovohnedú, málo piesku a sludy, Ø ú ca 20 cm; okrem vonkajšieho drsného povrchu oba črepy sú z nádob vyrobených obdobne ako nádoby na neskoro halštatských sídliskach v Olovárskej doline. Bolo by osožné porovnať črepový materiál z tohto sídliska s materiálom sídlisk z doby rímskej v severnom Maďarsku.

Z obdobného materiálu ako črep XXIX: 22 je úlomok 3 cm širokého ucha (hlinia je miestami modrošedá ako u č. 21) s oblými okrajmi a plynkým žliabkom v strede. Možno ide o úlomok (dvojuchej?) sarmatskej nádoby; úprava povrchu to pripúšťa.

Črep XXIX: 25 je z rovnakej modrošedej hliny ako č. XXIX: 21, ale na vonkajšom povrchu je drsno vyhladený hnedý povlak, vnútorný drsno vyrovnaný povrch má len popolavohnedý náter, nádoba má rovnakú úpravu povrchov ako črep XXVIII: 6 z Tešmáku, kde sa k tomuto črepu viažu stopy osídlenia z doby rímskej i hradištnej.

V črepovom materiáli datovateľnom do doby rímskej nie je ani jedného črepu s výzdobou ako v kvádskej oblasti južného Slovenska. Črep XXIX: 32 je z nádoby vytočenej na kruhu, povrhy sú obojstranne hladké, vnútorný má žltohnedý povlak, hlinia je čierna. O črepe XXIX: 24 (Ø ca 20 cm) sa nedá určiť, či je z doby rímskej alebo až hradištnej. Do doby rímskej treba asi datovať črepy nádob s obdobnými povrchmi ako XXIX: 21, 22 (drsné alebo nerovné povrhy na jednej alebo oboch stranách) a tvrdo vypálené obdoby materiálu črepu XIX: 18. Obdobný atypický materiál sa nachádza aj na neskoro halštatských sídliskach v Olovárskej doline.

Črep XXIX: 26 (Ø ca 20 cm) má starohradištnú úpravu povrchov, sú nerovné a viac-menej drsné, hlinia je šedočierna, veľa piesku, popolavé nátery; rovnakú úpravu vnútorného povrchu má črep XXIX: 31.

Črep XXIX: 27 (Ø ca 20 cm) je c. podstate zhodný s črepom XXIX: 26, ale popolavé tenké kožovitité povlaky i sám profil sú vyvinutejšie (častý v Ipeľskom Predmostí na Homok bány). Črep XXIX: 28 (Ø ca 14 cm) má na šedočiernej hlinie obojstranne popolavohnedý, drsno vyhladený povlak, vlnovka je plynká.

Črepy XXIX: 30 a XXX: 6 podľa rozvrstvenia (obojstranne oranžový povlak) majú analógie na Homok bányi v Ipeľskom Predmostí v materiáli vytočenom asi už na kruhu.

Črep XXIX: 31 je z nádoby zhotovej ručne (rozvrstvenie je rovnaké ako na črepe XIX: 19), úprava nerovných povrchov je hradíštná, podľa výzdoby nepravidelným kolkom je to zatiaľ jediný známy črep na strednom Poiplí. Vnútorný povrch má rovnakú úpravu ako črep XXIX: 26 a spolu s ním ako črepy napr. na Páte v Kováčovciach, kde súvisia s "pražským" typom.

Črep XXIX: 33 (Ø ca 14 cm) je z nádoby zhotovej ručne, povrhy i okraj ústia sú nerovné, hlina šedočierna, na vonkajšom povrchu je žltohnedý náter; rovnakou technikou vyrobili nádobu i vo Vrbovke - Palik (tab. XXVIII: 16), kde je doložená obdobná nepilinská halštatská vrstva ako v Balogu nad Ipľom.

Črep XXX: 1 má výzdobu plynkých rýh aká sa vyskytuje aj v dobe rímskej. Podľa vypálenia súvisí s technikou črepu XXIX: 25. Črep XXX: 8 má obojstranne popolavý náter na nehladených povrchoch.

Črepy XXIX: 27, 28 a XXX: 2, 4, 9 patria k vyvinutejšej hradíštej keramike, doloženej i na sídlisku Ipolyjárók v Ipeľskom Predmostí, povrhy sú hladené i jemne drsné. V hradíštnom materiáli tohto sídliska sa najčastejšie vyskytuje štruktúra črepu XXX: 5 (hnedá hlina, veľa drobného piesku, jemne drsný povrch bez povlaku inej farby) a XXX: 7 (šedočierna hlina, veľa drobného piesku, vonkajší povrch má tenký hnedy povlak).

Hradíštný materiál na tomto sídlisku je obdobný ako napr. na sídlisku Ipolyjárók v Ipeľskom Predmostí (črep XXIX: 23 je obdobný ako XXI: 10) a aký sa vyskytuje na rôznych iných sídliskách stredného Poiplia. V Balogu nad Ipľom je len niekoľko málo črepov z nádob aké sa vyrábali na sídlisku Homok bánya v Ipeľskom Predmostí. Nádoby prevažne asi už vytáčali na kruhu. O niektorých atypických črepoch z nádob zhotovených ručne sa nedá určiť, či sú z nádob z doby rímskej alebo hradíštej. Nie je vylúčené, že sídlisko trvalo bez prerušenia až do doby hradíštej. Na sídlisko zrejme pôsobili postupne novšie vplyvy, ale asi len naťoko, že kontinuita na ňom nebola prerušená.

Sídlisko trvalo možno i koncom doby hradíštej, z pohradištného osídlenia sú len ojedinelé črepy, vtedy bol už asi osídlený intravilan obce.

36. K O S I H Y N A D I P L O M - terasa nad obcou

Obec leží na miernom južnom svahu terasy 151, na ktorej sme zistili len stopy osídlenia pravdepodobne neskorohalštatského. Nie je však vylúčené, že ide o stopy osídlenia z doby rímskej. Jeden úlomok dna je zo stredovekej nádoby.

37. D O L I N K A (prv INÁM) - Völgyre járó

Obec leží 1,5 km na SZ od Kosíh nad Ipľom, na južnom úpäti vrchu Dianós májhely 215. Š. Š a f á r i k a J. B a l o g h pozbierali na protilehlom miernom slnečnom svahu v polohe Völgyre járó atypické črepy. Časť z nich je obdobnej štruktúry ako na 4 km (na JV) vzdialenom sídlisku s lengyelskou kultúrou v obci Veľká Čalomija, časť by mohla byť zo staršej doby bronzovej (z obdobného modro-šedého materiálu s oranžovými povlakmi ako na sídliskách typu Ipeľské Predmostie - Pajtikák a Veľká Ves - Miske tábla). Atypický odštep šedého rohovca nemožno chronologicky bližšie zaradiť. Niekoľko črepov má obdobnú štruktúru ako na sídlisku s volútovou keramikou v Malej Čalomiji.

Na základe pozbieraného atypického materiálu nemožno sídlisko kultúrne bližšie zaradiť.

38. V I N I C A - Őrhely 386

Obec sa prv nazývala Nekyje, maď. Nyék. Leží pri výtoku Čeloveckého potoka z pohoria do kotliny stredného Ipľa. Nad výtokom potoka z pohoria čnie na východe vrch Őrhely (strážny vrch). Juhozápadný výbežok vrchu vybieha v úzky hrot kóty 386, ktorý je od masívu severnejšej časti hrebeňa oddelený úzkym sedlom. Na hrebeni sedla poznáť v jeho najnižšej časti v dĺžke ca 30 m zemnú úpravu v podobe valu. Je na západnom okraji sedla, teda v tej časti, ktorá je bližšie k ceste dolinou Čeloveckého potoka. Valová úprava pravdepodobne prehrádzala najpohodnejší príchod z doliny Čeloveckého potoka cez toto sedlo na temeno kóty 413 alebo 386. Pri povrchovom výskume stromami a krovím husto porasteného temena sme iné zemné násypy nezistili. Od kóty 386 je 800 m na SV kóta Berga 413. Na jej hrebeni je kruhovité jazierko priemeru ca 20 m, hlboké asi 1 m. Z konfigurácie terénu vyplýva, že ide o umelo vyhĺbenú nádrž na daždovú vodu.

39. V E Ľ K Á Č A L O M I J A - obec (lengyelské sídlisko)

Kotlina stredného Ipľa je na československej strane medzi Slovenskými Ďarmotami a Šahami predelená na dve osobitné časti kopcovitým výbežkom pohoria, ktoré vybieha vo Veľkej Čalomiji až tesne po hradskej jazykovitým výbežkom (v smere S - J), dlhým 1300 m. Na jeho východnom svahu je 300 m na S od hradskej zrúcanina gotického kostola (kostol v obci je novoveký). Na návrší s gotickou stavbou sme stopy predhistorického osídlenia nezistili (bránil tomu aj porast vysokých polných kultúr), okolo stavby je hodne úlomkov z deštrukcie kostola. Geografické rozhranie ovláda výšina Fitykai akoly (2,5 km na sever od hradskej), na jej temeni sú stopy paleolitického osídlenia, na južnom svahu i stopy osídlenia pilinského a snáď aj z doby rímskej.

Od úpäťia návršia s gotickým kostolom je tok Ipľa vzdialenosť 1 km. Návršie pokračuje rovnakým smerom (S - J) až na vzdialenosť 200 m od brehu Ipľa jazykovitým výbežkom piesočnej terasy Ipľa. Na južnom výbežku tejto terasy stojí historická obec Veľká Čalomija. Na rôznych miestach intravilánu obce sme zistili stopy predhistorického osídlenia. Poloha obce má, pokiaľ ide o bezpečnosť sídliska, výhodnú polohu. Inundačné územie tesne na Ž i V od terasy obce je naširoko zaliate vodou aj v suchých mesiacoch. Stačilo prepnúť nejakou hradbou 350 m širokú terasu, aby bol prístup na sídlisko chránený zo všetkých strán.

Úsek cesty Pláštovce - Balog nad Ipľom (Porta Orientalis?) mchol cez Ipel pre väčšie pohodlnosť prechádzať nie v Balogu, ale vo Veľkej Čalomiji. Na maďarskom brehu je inundačné územie Ipľa o niečo užšie ako v Balogu, preto snáď bolo výhodnejšie predísť si o nejakú hodinu cestu používaním prechodu cez Veľkú Čalomiju. Naznačuje to aj etymológia názvu Čalomija; pochádza z praslovanského tvaru kel-am-, čo je v koreni i v kmeňovotvornom sufixe rovnaký názov, aký mal v dobe rímskej prechod medzinárodnej cesty cez Dunaj v Iži (okr. Komárno). Prechod v Iži chránila rímska vojenská stanica Leányvár, v dobe rímskej sa nazývala Kelamancia. Na južnom slovenskom pohraničí poznáme rovnaké názvy len dva, oba snáď vznikli so zreteľom na tamojšie prechody cez význačný vodný tok.

Keby názvy Kelamancia i Čalomija neboli slovanského pôvodu, názov Čalomija jasne dokazuje, že Slovania sa s jeho starším tvarom "Kelam" - zoznámili ešte v dobe praslovanskej, a že ho prevzali od tamojšieho domáceho obyvateľstva. Ale podľa vzťahu názovov iného dôležitého riečneho prechodu USKenon - VYŠKovce vyplýva, že na Poiplí Slovania žili už v polovici II. storočia a vtedy mohli žiť aj na okolí Veľkej Čalomije.

Pri výkope hradištného kostrového hrobu vo Veľkej Čalomiji sme pod úrovňou narazili na tmavú kultúrnu vrstvu s pozostatkami lengyelskej kultúry spolu so štyrmi silexami (vyšší čepelovitý úštep šedého pazúrika možno ukrajinského pôvodu, čepelovitý úštep limnokvarcitu, poškodená čepieľka belavého rohovca, atypický rohovcový úštep obdobnej suroviny ako na Kis hegyi v Sklabinej). Lengyelská kultúrna vrstva asi zaberá celé temeno terasy na sever od kostola v obci, jej plošný rozsah je neznámy.

V nájdenom črepovom materiáli (tab. V: 14-24) je zaujímavý okrajový úlomok č. 23 s uškom ako v bodrogkeresztúrskej kultúre; naznačuje možnosť, že toto neoliticke sídlisko sa dožilo až eneolitickej vplyvov. Naznačuje to i časť atypického materiálu, lebo obdobné črepy sa na strednom Poiplí vyskytujú aj na sídliskách, ktoré trvali ešte v dobe bronzovej.

V typickom lengyelskom materiáli z tohto sídliska sa nachádza črep so zobákovitým uškom (podobného tvaru ako na výšinnom sídlisku v Kubáňove), črep s gombíkovitým oblym pupčekom (2,5 x 2,8 cm, vysoký 1,3 cm) a iný s priemerom 2,3 cm. Črep V: 24 má na okraji ústia plochý pupček, snáď tvaru širokého "V" (s hrotom dolu), iný 0,5 cm vysoký pupček mal možno okruhlý pôdorys. Priemery: č. 14 ca 23 cm, č. 15 ca 25 cm, č. 16 ca 8 cm, č. 17 ca 15 cm, č. 18 ca 20 cm, č. 19 ca 23 cm, č. 20 ca 15 cm, č. 21 ca 20 cm, č. 22 ca 15 cm, č. 23 ca 17 cm, č. 24 ca 20 cm.

V sonečne na hrebeni terasy, ca 150 m na S od kostola, sme zistili obdobný lengyelský materiál spolu s atypickými črepmi, ktoré sa viažu na sídliskách typu Kubáňovo - Mogyorós föld a Veľká Ves - Miske tábla k osídleniu zo staršej doby bronzovej. Nemáme však ani jeden typický črep z tejto polohy, ktorý by sme mohli datovať do doby bronzovej. Jeden typický lengyelský črep z tejto polohy je zdobený oválnym pupčekom (5 x 3 cm, vysoký 1,8 cm) s výraznou jamkou na dvoch okrajoch.

40. V E Ľ K Á Č A L O M I J A - obec

Na rôznych miestach intravilánu obce sme na juh od lengyelského sídliska zistili pri povrchovom zbere v záhradách črepový materiál neolitickej, z doby bronzovej, halštatskej, rímskej i hradištej. Terasa obce bola pravdepodobne osídlená od neolitu až po stredovek.

Črepy lengyelskej keramiky sme pri týchto zberoch nezistili. Tri atypické črepy s odtlačkami pliev sú obdobné ako napr. na sídlisku s volútovou keramikou v susednej obci Malá Čalomija, tri iné atypické črepy môžu byť tiež z kultúry volútovej.

Asi z konca doby bronzovej (alebo už z doby halštatskej) je tvrdzo vypálený črep (veľa piesku, slúdy), na vonkajšom povrchu výrazne žliabkovaný prstami.

Halštatský črep XVI: 28 ($\emptyset$ ca 14 cm) má obojstranne vyhladené čierne povrhy (šedočierna hlina), pravdepodobne nepatrí k pilinskej kultúre a pravdepodobne súvisí s halštatskou keramikou v Sklabinej (?). Črep XVI: 27 ($\emptyset$ ústia ca 28 cm) môže byť podľa hladenia dôkazom vplyvu skýtskej keramiky. Štyri päťiny všetkých

črepov sú asi z neskorohalštatských nádob, obdobných ako napr. v Petove (obec Kováčovce).

Črep XXX: 10 ($\varnothing$ ca 23 cm) má vnútorný šedý povrch vyhladený obdobne ako na skýtskych nádobách; nie je vylúčené, že ide o úlomok nádoby z doby rímskej; rovnakú štruktúru má vo veľkom Iliašove - Doline (obec Slovenské Ďarmoty) okrajový črep s ústím ešte menej vypuklým ($\varnothing$ ca 30 cm), možno z doby laténskej alebo rímskej. Niektoré hradištné črepy sú z nádob upravených rovnakým spôsobom ako nádoby asi neskorohalštatské.

Typické hradištné črepy sú z nádob tvrdovoypálených, ich vonkajší povrch je obyčajne bez tenkého hladkého povlaku, nie je hladký, hoci je starostlivo vyrovaný (tab. XXX: 14, 17, 18); vnútorný povrch majú nerovný. Obdobný materiál sa vyskytuje v Ipelskom Predmostí (Ipolyjárók) a v Balogu nad Ipľom. Vo Veľkej Čalomiji sa okrem nepočetných analógií nevyskytuje hradištný materiál typický pre sídlisko Homok bánya v Ipelskom Predmostí. Ide asi väčšinou o nádoby vytvorené na ručnom kruhu.

Črep XXX: 12 je z nádoby zhotovenej asi ručne. Črep XXX: 16 je tu výnimkou, steny sú pravidelné hrubé 7 mm, hlina má len drobný piesok, obojstranne tenký popolavý náter; ojedinelú analógiu má na sídlisku Homok bánya v Ipelskom Predmostí. Podľa štruktúry povrchov k nim patrí črep s horizontálnym ryhovaním z obdobného materiálu aký je v kultúrnej vrstve spomenutého sídliska v Ipelskom Predmostí (in situ).

Črep XXX: 11 ($\varnothing$ ca 23 cm) má na vonkajšom povrchu oranžový povlak (asi hladký), patrí k tej istej vrstve čo črep XXX: 10, oba sú pravdepodobne dokladom súvisu domácej neskorohalštatskej kultúry s kultúrou hradištnou.

Črep XXX: 14 má iba popolavý náter na vonkajšom povrchu.

Črep XXX: 15 je tu výnimkou, lebo hlina je hnedá a povrhy sú hladené do tenučkého povlaku, ale i tak sú jemne drsné.

Črep XXX: 17 má obojstranne oranžový povlak, čím tvorí analógiu k materiálu zo sídliska Homok bánya v Ipelskom Predmostí (i štruktúrou povlakov).

Črep XXX: 19 je z nádoby dokonalejšie vyrobenej, asi stredohradištej.

Podľa výzdoby by sme mali do strednej doby hradištej datovať asi väčšinu materiálu tohto sídliska, ale pre naznačený vztah ku keramickej výrobe neskorohalštatskej je pravdepodobné, že sídlisko jestvovalo už v dobe starohradištej. Otvorený ostáva problém, či niečo z materiálu tohto sídliska nepatrí už do doby rímskej. Len ojedinele sa tu vyskytujú črepy tvrdovoypálených nádob s hladením typu XXIX: 25 z Balogu nad Ipľom.

41. V E Ľ K Á Č A L O M I J A - obec (hradištné hroby)

Od kostola v obci vede ulica po západnom okraji terasy smerom do Kosih nad Ipľom, nazýva sa Vinčakta. Medzi ňou a hrebeňom terasy, ca 150 m na sever od kostola r. 1953 na pozemku Jána Ballu kopali v záhrade základy pivnice a narazili pritom na tri kostrové hroby z doby hradištej, pri dvoch z nich vraj boli nádoby. Pri sondovaní sme 3 m na východ od východného okraja pivnice narazili na ďalší kostrový hrob s hradištnou nádobou pri nohách. Kostra bola orientovaná tvárou na východ. Iné sondy v blízkosti boli bezvýsledné, najskôr preto, že boli veľmi krátke (pre úsporu času). Pred niekoľkými rokmi údajne narazili - na sever od tejto polohy, na severnom okraji obce - na iné kostrové hroby, v ktorých vraj neboli milodary.

V kostrovom hrobe, ktorý sme odkryli, ležal dospelý jedinec, pravdepodobne muž. Okrem nádoby, úlomku železného nožíka, železnej pracky, krúžku a iného železka nebolo v hrobe iných príloh. Železné predmety sa datovať nedajú, zachovali sa len v zlomkoch. Obrys hrobovej jamy sa črtali od hĺbky 40 cm (85 x 220 cm, hĺbka hrobu 240 cm).

Kostra bola uložená naznak v natiahnutej polche. Lebka spočívala na pravom ramene, ruky vedľa tela. Kostra bola dlhá 180 cm. Hlava bola na západe. Železny nožík bol pri pravej ruke spolu so železným krúžkom. Zlomok železnej pracky ležal na ľavej strane panvy. Pri ľavom kolene boli úlomky železa.

Nádoba XXI: 14 má štíhly tvar, je vysoká 17,5 cm, vytočená bola na ručnom kruhu. Na dne poznáť kruhový žliabok, široký 4 mm, priemeru 2,5 cm, excentricky posunutý o 0,5 cm k okraju dna nádoby. Povrch nádoby je ozdobený tromi pásmi horizontálnych rýh, horný pás tvorí špirálu. Črepy zo zberov v obci sú z nádob, ktorých povrhy upravili iným spôsobom ako na nádobe z hrobu. Okraj ústia má už vyvinutejší ráz. Podľa nádoby možno hrob datovať do strednej doby hradištej.

42. V E L K Á Č A L O M I J A - Kútyikai föld

Tesne na sever od hradskej vo Veľkej Čalomiji je pretiahnuté návršie so zrúcaninou gotického kostola; 1 km na sever od zrúcaniny návršie sa krátko vyklána na východ v polhe Kútyikai föld. Z troch strán je táto poloha chránená svahmi návršia, juhovýchodný svah je tesne nad veľkou plochou lúk, ktoré sú skoro na trvalo zaplavené vodou (až po neolitické sídlisko v Malej Čalomiji). Poloha Kútyikai föld predstavuje širokú ostrožinu, z ktorej bol dobrý výhľad a ktorá mala pred temenom vrchu Fitykai akoly výhodu, že bola oveľa bližšie k vode a že výstup na ňu bol krátky a nenamáhavý.

J. B a l o g h pri povrchovom výskume návršia Kútyikai föld našiel bielo patinovaný paleolitický pazúrik, tvarove atypický, zlomok tenkej čepielky z hnedého radiolaritu, dva atypické úlomky nepatinovaného obsidiánu, dva úlomky hnedej rohovcovej suroviny a úlomok žltého rohovca. Okrem stopy paleolitického osídlenia ide zrejme o stopy osídlenia neolitického, alebo skôr eneolitického. Sprievodný črepový materiál sme nezistili. Môže ísť o stopy prechodného pobytu ľudu s pastierskou a loveckou kultúrou.

43. V E L K Á Č A L O M I J A - vinice

Na strmom južnom svahu vrchu Fitykai akoly sú vinice bez kultúrnej vrstvy, ich úpätie je len 400 m na sever od návršia Kútyikai föld.

Paleolitické nálezy datuje do aurignacienu žltu patinované kýlovité škrabado XXXV: 4 a hrot s bázou - II: 19, ktorého obe hrany boli drobno retušované (najširšia a najužšia plocha je bielo patinovaná, tretia plocha žltu patinovaná).

Zlomok čepelovitého škrabadla II: 18 (sivý radiolarit so stopami bielej patiny) má retušované čelo a pravú hranu, hrany sú sekundárne poškodené. Iné dva čepelovité ústupy sú na hranach neretušované, jeden je bielo patinovaný s nádyhom do ružova, druhý bielo patinovaný. Silnú bielu patinu má malý tenký atypický odštep. Atypický úlomok šedého rohovca (ukrajinského pôvodu?) sa datovať nedá, rovnako ani atypický úlomok rohovcovej suroviny, čiastočne žltu patinovaný (obdobná surovina je na Kis hegyi v Sklabinej).

Stopou neolitickej alebo eneolitickej osídlenia môže byť úlomok tvrdej horniny s dokonale vyhladenými povrchmi. Snáď ide o zlomok kamennej sekery (ak to nie je zlomok novovekej osličky). Črepový materiál (e)neolitickej sme tu nesistili, ale na temeni vrchu Fitykai akoly áno.

Niekoľko ošúchaných atypických čriepkov by mohlo byť z doby bronzovej (sú podobné ako na sídlisku typu Mogyorós föld v Kubáňove?).

Z mladšej doby bronzovej môže pochádzať črep tenkostennej nádobky s ostrou hranou na vydutí, iné podobné čriepky majú hladenie ako na sídlisku Kis hegyl v Sklabinej.

Niekoľko atypických črepov je z rovnakého materiálu ako na sídlisku s mla-dopilinským materiálom v obci Malá Čalomija, na východnom úpäti tohto vrchu. Jeden z nich je z nádoby rovnakého tvaru ako XIV: 21; Ø ca 40 cm.

Jeden atypický črep môže byť z domácej nádoby z doby rímskej alebo starohradistej.

44. V E L K Á Č A L O M I J A - Bika völgy

Takto sa nazýva dolina na západnom úpäti vrchu Fitykai akoly. Š. Š a f á r i k tu našiel bielo patinovaný (s nádyhom do modra) čepelovitý úštep. Súvisí asi so stopami paleolitickej osídlenia na svahu tohto vrchu vo viniciach a na jeho temeni. Našiel tu ešte dva kusy rohovcovej suroviny, podobnej ako na Kis hegyi v Sklabinej. Nevedno, či niekde na úpäti tohto vrchu nenarazíme niekedy aj na paleoliticú kultúrnu vrstvu. Možno sa nachádza pri potôčku v doline Bika völgy.

45. V E L K Á Č A L O M I J A - Fitykai akoly (temeno)

Temeno tohto vrchu prevyšuje o 100 m údolnú rovinu Ipľa. Je to dominujúca výšina na geografickom rozhraní kotlín medzi Tešmákom a Slovenskými Ľarmotami. Z tej príčiny asi vzniklo paleoliticke osídlenie na svahoch i temeni vrchu; paleoliticím obyvateľom pravdepodobne išlo o dobrý výhľad po celom okolí.

Na temeni vrchu Fitykai akoly sme našli atypické odštupy, štyri sú bielo patinované s nádyhom do modra a tri popolavožlo patinované. Sú rovnakého rázu ako na svahoch tohto istého vrchu.

Malé jadro nepatinovaného obsidiánu môže súvisieť so stopou neolitickej osídlenia temena. Ide o atypický neolitickej čriepok. Rovnaké črepy sú i na sídlisku s volútovou keramikou tesne pri východnom úpäti vrchu Fitykai akoly. Iný atypický čriepok z temena by mohol byť už zo staršej doby bronzovej (modrošedý materiál s oranžovými povlakmi, drobný piesok).

46. M A L Á Č A L O M I J A - Csapás tábla

Vrch Fitykai Akoly 241 vybieha na východe v návršie, na južnom okraji ktorého leží obec Malá Čalomija. Juhovýchodný svah úpäcia masívu vrchu Fitykai akoly sa medzi kótami 188 a 157 (tesne nad neolitickej sídliskom) nazýva Csapás tábla. Kultúrna vrstva tu nie je vyvinutá, pri povrchovom výskume sme tu ale predsa našli atypický odštep šedého rohovca, ktorého plochy sú skoro všetky bielo patinované. Pravdepodobne ide o stopu industrie paleolitickej súčasnej s industriou na iných miestach vrchu Fitykai akoly. Stopy súčasného paleolitickej osíd-

lenia môžeme predpokladať aj na iných miestach tohto vrchu. S nimi môže súvisieť atypický odštep hnedého pazúrika(?), je čiastočne bielo až žltobiele patinovaný, našiel sa na neolitickej sídlisku Pri pajte, ca 200 m na juh od nálezu na Csapás táble.

Atypický črep z polohy Csapás tábla môže byť z doby bronzovej alebo z eneo- litu, je z podobného zrnitého materiálu ako črep V: 11. Na sídlisku Pri pajte (v tesnom susedstve) sa črepy s takoto štruktúrou v našom zbere nenachádzajú.

47. M A L Á Č A L O M I J A - Pri pajte

Vrch Fitykai akoly vybieha na východe v rovnako vysokú terasu ako vo Veľkej Vsi nad Ipľom. Juhozápadný svah terasy je strmý, inde sa jej svahy mierne zvažujú. Nad týmto strmým svahom vzniklo neolitickej sídlisko a terasa bola možno osídlená až po dobu hradištnú. Výhoda tohto strmého svahu bola zdôraznená ešte aj tým, že na jar, v jeseni a niekedy aj cez letné mesiace je celý priestor tesne na juh od terasy zaplavnený a predstavuje tak dobrú prirodzenú ochranu. V susednej Veľkej Čalomiji bolo sídlisko záplavami chránené ešte lepšie. V dobách predhistorických boli možno zarybnené aj zaplavene plochy.

V časoch predhistorických pravobrežná ipel'ská hradská obec Veľkú Čalomiju pravdepodobne obchádzala po ceste, ktorá viedla sedielkom medzi vrchom Fitykai akoly a návrším Kútyikai föld a pčtom po okraji neolitickej a pilinského sídliska v Malej Čalomiji.

Neolitickej sídlisko vzniklo na západnom okraji terasy tam, kde terasa prilieha k úpätiu vrchu. Vzdialenosť 400 m medzi úpätim a západným okrajom obce je na okraji terasy predelená tromi plytkými dolinkami (kolmo na okraj terasy), stredná z nich sa nazýva Čertova jama. Medzi Čertovou jamou a úpätim je tmavá kultúrna vrstva s neolitickej črepmi. Nepodarilo sa určiť, či tieto prieħlbiny na okraji terasy sú zvyškom umelej úpravy plochy sídliska.

Plocha neolitickej sídliska činí ca 300 x 100 m. Dlhšou osou sa viaže k okraju terasy. Okrem ojedinelého silexu (snáď paleolitickej) sme na tomto sídlisku našli len črepový materiál. Najviac ho je na hrebeni terénnej vlny medzi Čertovou jamou a západnejšou prieħlbinou. Na východnom svahu Čertovej jamy bolo nálezovanej, hoci kultúrna vrstva je vyvinutá i tam.

Nenašli sme tu ani jediný črep z bukovohorských nádob s jemne vyzdobenými a vyhladenými povrchmi. V nájdenom črepovom materiáli sú črepy s výzdobou kultúry volútové keramiky (plytké výrazné ryhy) IV: 13 (Ø ca 15 cm, nezdobený) a IV: 14, sú z plavenej šedej hliny, črep IV: 12 je z neplavenej popolavej hliny; črepy IV: 12-14 obsahujú na povrchoch zrnká hnedej hmoty (č. 12 i vnútri) aké sa vyskytujú na sídlisku Homok bánya v Ipel'skom Predmostí ešte v dobe hradištnej.

Črep IV: 3 (Ø ca 17 cm) je z podobnej modrošedej hliny premiešanej s ojedinelými zrnkami piesku a plevami, po ktorých je veľa odtlačkov. Vonkajší povrch má tenký žltohnedý náter. Na vnútornom povrchu je úzka výrazná ryha (v 45° uhle k okraju). Pupček na vonkajšom povrchu je 2,5 cm široký s plytkou jamkou v strede. Na vnútornom okraji ústia poznať (na šírke 3,5 cm) dve ryhy zvierajúce s okrajom ústia 20° uhol (spolu s nevýraznými drobnými jamkami ako na voštinovej keramike). Z rovnakého materiálu je črep IV: 7 a črep nádoby, ktorej povrch bol asi vyzdobený podobným ryhovaním ako (volútový) črep IV: 12.

Z obdobného materiálu je i črep IV: 6, ale starostlivou úpravou povrchovej (odtlačkov po plevách je málo) má už veľmi blízko k materiálu črepov VIII: 38

a X: 11 z doby eneolitickej až staršej a strednej doby bronzovej na sídliskách typu Mogyorós föld v Kubáňove a Miske tábla vo Veľkej Vsi nad Ipľom. Črep IV: 5 je zo šedej hliny, odtlačky pliev sú len na vonkajšom povrchu, na vnútornom je šedožltý povlak ako na črepe X: 11, na vonkajšom povrchu boli 9 mm vysoké pupčeky s výraznou jamkou v strede (obdobne ako na črepe IV: 1); podľa úpravy vnútorného povrchu nádoba bola už blízko nádobám zo staršej doby bronzovej.

Črep IV: 11 (Ø ca 25 cm) má na oboch hladkých povrchoch odtlačky pliev; na nízkej plastickej páske sú husto vedľa seba jamky. Podľa hladenia patrí k volútovej keramike.

Črep IV: 10 (Ø ca 30 cm?) je z modrošedej hliny s odtlačkami pliev; na vonkajšom povrchu má 5 mm hrubý hnedý povlak, ktorý je na vnútornom okraji ústia tenký. Na vnútornom okraji ústia je plytké nepravidelné horizontálne ryhovanie a na vonkajšom povrchu hlboká šikmá ryha. Na bukovohorskej keramike z Pincinej (okr. Lučenec, výskum V. Budinského - Kričku) je i výzdoba z viacnásobných kolmých rýh na vonkajšom povrchu. Úlomok je malý, nedá sa určiť, ako husto bol ryhovaný vonkajší povrch, či je to prípadne o obdobu ryhovania na kanelovanej keramike (ako č. VI: 3). Profil črepu IV: 8 je obdobný ako črepu VI: 3.

Podľa analógie sídlisk typu Miske tábla vo Veľkej Vsi nad Ipľom a Pajtikák v Ipelskom Predmostí, kde okrem stôp osídlenia neolitického je dobre doložené osídlenie eneolitické i z nasledujúcej doby bronzovej, môžeme pripustiť, že vplyvy kultúry s kanelovanou keramikou zasiahli aj sídlisko Pri pajte v Malej Čalomíji. V našom zberu sme však na tomto sídlisku nezistili ani jeden črep bezpečne z kanelovanej keramiky. Snáď k nej patrí črep IV: 8 (Ø ca 23 cm); jeho hлина je modrošedá, povrhy nerovné a nedokonale hladené, na oboch povrchoch poznať nepravidelne usporiadane ryhy. Podľa úpravy povrchov je na tomto sídlisku výnimka, vnútorný oranžový povlak má obdobnú štruktúru ako majú niektoré črepy z temena Martinovho vrchu v Slovenských Ďarmotách. Na vonkajšom povrchu je tento povlak len pri okraji.

Črep IV: 9 (Ø ca 23 cm) má šedú hlinu s odtlačkami pliev a obojstranne tenký sedohnedý povlak s drobnými zrnkami piesku a slúdy. Podľa štruktúry má blízko k materiálu eneolitickému alebo zo staršej doby bronzovej.

Toto neolitické sídlisko môže byť približne súčasné s neolitickým sídliskom vo Veľkej Čalomíji, vzdialenej 3 km na JZ, a predsa obe susedné sídliská nie sú kultúrne totožné a odlišná je (až na neisté stopy) na nich aj keramická technika.

48. M A L Á Č A L O M I J A - sídlisko na záhumní

Okrraj terasy medzi úpätim vrchu a západným okrajom obce je predelený troma plytkými dolinkami. Intravilán obce siaha až po východný svah najvýchodnejšej dolinky. Na tomto svahu (obrátenom na západ) sme zistili črepový materiál skoro všetok atypický. Rozsah tohto sídliska je zatiaľ neznámy.

Črepový materiál z tejto polohy je prevažne neskorohalštatského rázu, obdobný materiál sa nachádza aj na sídlisku Studničný potok v Dolných Plachticiach. Používali sa tu nádoby so starostlivo upravenými povrchmi, ale ich povrhy boli drsné, na rozdiel od nádob na tesne susediacom pilinskem sídlisku, kde sa používali väčšinou nádoby s dokonale vyhladenými povrchmi. Vyhladený vonkajší povrch majú tvrdzo vypálené nádoby zo šedotiernej hliny.

Ojedinely grafitový stradonický črepok naznačuje, že toto sídlisko jestvovalo koncom doby laténskej. Rovnako možno datovať negrafitový črep nádoby z ob-

dobnej hliny a možno i rovnakého tvaru ako črep XVIII: 9 z Veľkého Iliašova (obec Slovenské Ďarmoty).

Niekoľko atypických črepov má hradištnú úpravu povrohov, zdá sa, že technicky nadväzujú na neskorohalštatský materiál z tejto polohy. Patrí k nim črep XXXI: 19 ($\emptyset$ ca 21 cm); dobre vypálená modrošedá hлина obsahuje drobný piesok; hnedý povlak je obojstranný, jemne drsný, vnútorný je tenký. Veľká časť atypických neskorohalštatských črepov na sídlisku typu Balog nad Ipľom, Veľká Čalomija, Kováčovce-Petov (Kerek oldal) má obdobnú štruktúru. Len jediný čriepok z tejto polohy je zdobený typickou hradištnou vlnovkou. Hradišné črepy z Dolných Plahtiniec majú analógie v atypickom materiáli z Malej Čalomije. Obe sídliská mohli bez prerušenia jestvovať od neskorého halštatu až po dobu hradištnú. Analogický materiál datovateľný do doby rímskej a starohradištej sa nachádza aj vo Veľkej Čalomiji.

49. M A L Á Č A L O M I J A - záhumnie, pilinské sídlisko pod úrovňou

Na záhumní bývalého majera sme zistili na ploche ca 2 ha povrchovú kultúrnu vrstvu s mladopilinskými črepmi. Vo východnej časti tejto plochy je v hĺbke 80 - 120 cm spodná kultúrna vrstva s črepmi staršej fázy pilinskej kultúry. Povrchová kultúrna vrstva siaha na západe približne po polohu s osídlením hradištným, teda po západný okraj areálu bývalého majera; v iných smeroch sme rozsah jej výskytu zistiti nastačili.

Profil vrstiev sídliska je odkrytý v bývalej silážnej jame (ca 100 m na SZ od kostola), ktorú teraz nanovo zasypávajú rôznymi odpadkami. Pre časovú nádzu sme stačili očistiť len časť profilu. Vrstva v hĺbke 130 - 150 cm má hrudkovitú štruktúru s úlomkami tehloviny a uhlíkmi. Našli sme v nej len kultúrne neurčiteľné atypické črepy, najskôr eneolitické, štruktúrou podobné niektorým črepom zo sídliska Miske tábla vo Veľkej Vsi nad Ipľom a niektorým lengyelským črepom zo sídliska vo Veľkej Čalomiji. Hlbšie bola sterilná žltohnedá hлина. V hĺbke 120 - 130 cm je popolavošedá vrstva (tvrdšia ako kultúrna vrstva pilinská), na jej povrchu sme našli zlomok pazúrikovej čepieľky trojuholníkového prierezu. V hĺbke 80 - 120 cm je čiermohnedá kultúrna vrstva (o stupeň bledšia a menej sypká ako vrstva v hĺbke 0 - 80 cm) s hojným výskytom črepov staršej pilinskej fázy. Typických črepov je pomerne málo.

Črepový materiál zo spodnej pilinskej vrstvy je všetok dobre vypálený, povrhy sú väčšinou starostlivo upravené, niekedy aj dokonale vyhladené, ale len výnimcočne tak, že hladenie tvorí glazúrovitý, dokonale vyhladený povlak, typický pre mladšiu fázu pilinskej kultúry v Malej Čalomiji. Drsno upravené povrhy malí snáď len nádoby s hrubšími stenami z hliny žltohnedej až oranžovej farby.

Črep XIII: 1 má na vonkajšom hladkom povrchu jazykovitý výčnelok (4,5 cm široký), vnútorný povrch je drsno urovnany ($\emptyset$ ca 15 cm). Črep XIII: 2 ($\emptyset$ ca 17 cm) má obojstranne vyhladené povrohy jemne drsné. Črep XIII: 3 ($\emptyset$ ca 25 cm) má vnútorný povrch dokonale vyhladený. Črepy XIII: 1-3 majú podľa úpravy povrchov analógie na sídlisku Csurgó tábla vo Veľkej Vsi nad Ipľom. Na rozdiel od nich črep XIII: 5 je z plavenej (hnedej) hliny so sludou, vnútorný povrch je vyhladený dokonale, vonkajší je temne drsný ($\emptyset$ lomu ca 15 cm). Črep XIII: 6 ($\emptyset$ ca 15 cm) je z rovnakej hliny ako črep XIII: 34, ale č. 6 má vnútorný povrch dokonale vyhladený, vonkajší asi tiež; pri okraji nádoby bolo pásikové uško (š 2 - 3 cm). Črep XIII: 7 je úlomok uška z plaveného oranžového materiálu. Črep XIII: 8 je z rov-

nakej hliny ako č. 6, vonkajší povrch je dokonale vyhladený a zdobený veľmi plynkými ryhami. Tuhovaný bol vnútorný povrch nádobky s dnom tvaru č. XI: 7 a vonkajší povrch nádoby s von vyrnutým okrajom.⁵⁷ Zdá sa, že tuhovanie bolo v tejto vrstve zriedkavé.

Z (hnedo)oranžovej hliny je hrubý črep z nádoby zdobenej na vonkajšom povrchu prstovaním a črep zdobený veľmi hustými, úzkymi a nie celkom paralelnými plynkými ryhami;⁵⁸ ich vnútorné povrhy sú skoro hladké, vonkajší je drsný (s prstovaním), alebo jemne drsno upravený (s úzkymi ryhami). Črep XIII: 4 ($\emptyset$ ca 10 cm) je z rovnakej hliny, vnútorný povrch je drsno vyrovnaný, vonkajší skoro hladký, s 3 cm širokým výčnelkom pri okraji ústia; ide najskôr o úlomok dvojkónickej nádoby, aké boli v severopanónskej kultúre. To nám s výhradou umožňuje túto vrstvu datovať do strednej doby bronzovej, hoci iný typický materiál poukazuje na mladšiu dobu bronzovú. K vrstve črepu XIII: 4 asi patrí črep XIII: 25 z Veľkej Vsi nad Ipľom z hliny obdobnej štruktúry a s obdobným výzobným prvkom.

Črep XIII: 1 má analógiu už na sídlisku s maďarovskou kultúrou v Malých Kosiach. Okraj misy XIII: 3 je nepravidelne hrubý, rovnaký profil má misa na lužickom pohrebisku v Krásnej Vsi zo staršej doby halštatskej (výskum V. Budinského - Kričku). V nevyobrazenom materiáli je okrajový úlomok ($\emptyset$ ca 15 cm) obdobného profilu ako črep XIV: 6 z mladšej doby bronzovej.⁵⁹

Pre jednoznačné určenie tejto spodnej kultúrnej pilinskéj vrstvy sme nevybrali dosť typického materiálu. Či tam jestvovalo pilinské sídlisko po celú strednú dobu bronzovú, nemožno zatiaľ dokázať.

Povrchová kultúrna vrstva je sypká, tmavá, siaha až do hĺbky 80 cm. Od staršej pilinskéj vrstvy je oddelená v hĺbke 70 - 80 cm vrstvou s drobnými úlomkami červenej tehloviny. Vo vrstve 0 - 80 cm je črepov veľmi málo, 50 - 100 m západnejšie sa však vyskytujú na úrovni vo veľkom počte.

49a. M A L Á Č A L O M I J A - záhumnie, pilinské sídlisko na úrovni (na západnom okraji plochy predchádzajúceho sídliska)

Na záhumní budov bývalého majera sme zistili miestami veľmi tmavú kultúrnu vrstvu s hojným výskytom črepov. Najviac črepov bolo vo vzdialosti 100 - 200 m na sever od ulice po okraji terasy. Profil tu odkrytý nie je, nevedno či staršia pilinská vrstva sa nachádza všade tam, kde je na úrovni mladšia pilinská vrstva.

Pre povrchovú vrstvu je typický materiál na jednej alebo oboch stranách dokonale vyhladený (2/3 až 3/4 všetkých črepov); v spodnej kultúrnej vrstve je hladenie iné, v povrchovej vrstve má niekedy ráz glazúry, najmä v prípadoch, keď na šedočiernej hline je povlak inej farby. Používaním povlakov sa materiál z povrchovej vrstvy tiež odlišuje od materiálu zo spodnej vrstvy. Zdá sa, že v spodnej vrstve nie sú črepy nádob s hrubými stenami zo šedočiernej hliny (s hrubým pieskom), v povrhovej vrstve sú veľmi časté a povrch takýchto nádob učinili hladkým natieraním žltohnedým povlakom (s nádyhom do šeda). Povrch nádoby dokonale vyhľadili aj v prípade, keď sa nepoužil povlak (i keď hлина bola oranžová). Zdá sa, že nádoby z hliny oranžových tónov (niekedy je v nej len málo piesku) vyrábali rovnakým spôsobom ako nádoby možno vyrábať vo Veľkej Vsi nad Ipľom (tab. XV: 4).

Spodnej i vrchnej kultúrnej vrstve je spoločný ojedinelý výskyt črepov s tuhovaným hladkým povrhom a s rovnakou štruktúrou, odlišnou od štruktúry netuhovaných črepov. Jeden z nich je zdobený na vonkajšom tuhovanom povrhu rovnakým hviezdicovým ornamentom ako črep XIV: 28. Podľa toho môžeme s výhradou priпустiť,

že kultúrna vrstva na úrovni začala vznikať od mladšej doby bronzovej a že sídlisko so spodnou kultúrnou vrstvou trvalo až dovtedy. Obom vrstvám je spoločný aj výskyt črepov s drsnými povrchmi z oranžovej hliny (s hrubým pieskom, črep XIII: 12, Ø ca 25 cm), vo vrchnej vrstve sú však výnimkou. Patrí k nim i črep XIII: 15 z popolavožitej hliny; vnútorný povrch je drsno vyrovnany. Dva črepy s dokonale vyhladeným vnútorným povrhom majú vonkajší povrch rozrýtý vlasovo tenkými i širšími paralelnými kolmými ryhami. Obdobné ryhovanie zistil na velatickej keramike v Chotíne J. Pauľík (nepublikované). Z oranžovej hliny bez hladkého povlaku, iba s jemne drsno vyrovnanými povrchmi je črep XIII: 19 (Ø dna ca 7 cm), úlomok vydutia tvaru č. XIV: 31 (Ø vydutia ca 15 cm), č. XIII: 11 (Ø dna ca 15 cm), úlomok dna tvaru č. XI: 8 (Ø dna ca 15 cm).

Z nádoby s obojstranne vyhladenými povrhom je črep XIII: 10 (Ø ca 30 cm), pupček obdobného tvaru je i v materiáli zo sídliska so žliabkovanou keramikou v Topoľčanoch a rovnaký profil má aj tenký výčnelok na okraji ústia nádoby z lužického pohrebiska v Krásnej Vsi (výskum V. Budinského - Kirčku). Vonkajší povrch je nerovný.

Črep XIII: 17 (Ø ca 30 cm) je z nádoby, ktorej vonkajší povrch bol dokonale vyhladený a vnútorný rozrýtý horizontálnymi a šikmými ryhami.

Črepy XIII: 13 (Ø ca 30 cm), XIII: 14 (Ø ca 30 cm), XIII: 18 (Ø ca 30 cm) sú z nádob s vyhladenými povrhom. Z rovnakého materiálu je okrajový úlomok nádoby (profil okraja možno ako črep XIII: 1) so 4 cm širokým pásikovým uchom tesne na okraji nádoby a črep s ulomeným pupčekom možno tvaru č. XVII: 8, vnútorný povrch je drsno vyrovnany. Črep s pupčekom tvaru XVII: 16 (4,5 cm široký) má dobre vyhladený vonkajší čierny povrch, ale vnútorná vrstva je hnedooranžová, so šedým, drsne vyrovnaným povrhom.

Obojstranne dobre vyhladené povrhy mala nádoba z oranžovej hliny s plastickou páskou (1,5 cm širokou), asi jamkami členenou na najväčšom vydutí (ako črep XV: 12 z Veľkej Vsi nad Ipľom). Iný črep s 1 cm širokou plastickou páskou má vonkajší povrch drsný a vnútorný popolavý, jemne drsný, plastická páska nebola na najväčšom vydutí, ale nad ním. Dokonale vyhladené povrhy mala i nádoba zo žltoranžovej hliny s 1 cm vysokými pupčekmi.

Z obdobného plaveného oranžového materiálu ako črep XIII: 5 zo spodnej kultúrnej vrstvy je i úlomok nádoby rovnakej veľkosti a profilu ako črep XIII: 16. Spoločné majú i to, že na hrane č. 5 je 2 mm vysoký a 1,5 cm široký výčnelok, ktorý je na črepe z povrchovej vrstvy široký 4 cm a vysoký 0,5 cm. Z plaveného šedého až oranžového materiálu je úlomok nádoby s ostrým lomom stien na najväčšom vydutí (Ø ca 15 cm), lom je obojstranne oblý, z najväčšieho obvodu nádoby vychádza 2 cm široké pásikové uško, lom mohol mať tvar ako na pilinskej šálke z Radzoviec.⁶⁰ Zlomok iného uška je snáď z takej nádoby, akú V. Budinský - Krička publikuje z Tornaly.⁶¹

Možno len náhodou sme na tomto sídlisku nenašli ani jeden črep s tordovaným ústím. Náznaky facetovania má len jeden okrajový úlomok (Ø ca 15 cm), okrajová ploška ústia je členená jamkami (ako na velatickom črepe v Chotíne z výskumu J. Pauľíka); tento črep je na sídlisku ojedinelý i podľa štruktúry; podľa nej má analógie na sídlisku Csurgó tábla vo Veľkej Vsi nad Ipľom.

Črep XIII: 16 s plytkými ryhami na čiernom povrchu tesne nad lomom vydutia (Ø lomu ca 15 cm) súvisí podľa štruktúry a úpravy vonkajšieho povrchu s črepom XIII: 8 zo spodnej kultúrnej vrstvy; vnútorný povrch je však dokonale vyhladený ako bežne v povrchovej kultúrnej vrstve. J. Eisinger⁶² datuje obdobnú výzdobu

do mladšej doby bronzovej. Je to ďalší náznak, že osídlenie oboch vrstiev spolu úzko súvisí.

Ojedinelé črepy naznačujú vplyv skýtskej keramickej výroby. Môžeme pripustiť, že sídlisko trvalo ešte aj v dobe skýtskej?

50. M A L Á Č A L O M I J A - Kaplnka

Východný okraj terasy, na ktorej leží Malá Čalomija, sa nazýva Kaplnka. Je to ca 400 m na Z od cesty Koláry - Malá Čalomija. Kultúrna vrstva tu nie je vyvinutá a pri povrchovom prieskume sme našli len tenkú triesku nepatinovaného obsidiánu a atypický odštep šedožltého rohovca, obdobného ako niekoľko málo úlomkov na Kis hegyi v Sklabinej. Ide najskôr o stopy neolitickej alebo eneolitickej osídlenia.

51. K O L Á R Y - terasa nad Ipľom v obci

V záhradách na brehu Ipľa, tesne na juh od miesta, kde Ipel lomí svoj tok južným smerom, sme sice zistili povrchovú kultúru vrstvu (v záhradách medzi Ipľom a ulicou smeru S - J), ale na predhistorické kultúrne pamiatky je veľmi chudobná.

Niekoľko atypických čriepkov (obdobných ako v Malej Čalomiji v polohе osídlenej asi v dobe rímskej a hradištnej) má neskorohalštatský ráz; niekoľko z nich by mohlo byť z doby rímskej. Niekoľko atypických čriepkov by mohlo byť z hradištných nádob, majú obdobnú štruktúru ako na hradištnom sídlisku 0,5 km južnejšie. Niekoľko črepov je stredovekých a mladších.

Na oelom 28 km dlhom úseku Vyškovce - Koláry nieť nijakej inej polohy, kde by trvale suché brehy boli tak blízko seba ako vo Vyškovciach a Kolároch. Môžeme tu predpokladať význačnejší prechod cez Ipel, hoci najkratšia trasa ipelskej cesty v dobách predhistorických asi Koláry obchádzala. Do súvisu s pohodlným prechodom v Kolároch možno dávať aj zlatý poklad, ktorý sa podľa zpráv miestnych občanov vraj v obci kedysi našiel.

52. K O L Á R Y - Rásztokára véggel důl

Na juhu sa ipelská terasa končí nízkou piesočnou dunou - Rásztokára véggel důl (800 m na J od križovatky hradskej v Kolároch). Priamo na brehu Ipľa vylieha smerom ZSZ - VJV jazykovitým výbežkom širokým ca 100 a dlhým ca 200 m. Práve na tomto jazykovitom výbežku sme pri brehu Ipľa zistili sídlisko. Črepového materiálu nie je veľa, lebo strategicky ide o hluchú polohu.

Niekoľko atypických črepov má rovnakú štruktúru ako "dácke" črepy na sídlisku Homok bánya v Ipelskom Predmostí. Niekoľko iných črepov má podľa štruktúry analógie na sídlisku so stopami hradištného osídlenia v Malej Čalomiji. Problémom je, či sa technika, podľa ktorej vyrábali nádoby v dobe rímskej, neudržala až do doby hradištnej. Niektoré menšie sídlisko ako toto v Kolároch mohlo vzniknúť až v dobe hradištnej, ale časť nádob sa ešte vtedy mohla vyrábať podľa starších zvyklostí.

Väčšina črepov z tohto sídliska má analógie na sídlisku Homok bánya v Ipelskom Predmostí (kde podľa štruktúry súvisia i s črepmi XXIII: 16, 24). Nádoby sa hotovili ručne (XXX: 21?) alebo na ručnom kruhu (črep XXX: 27, Ø ca 14 cm).

Výzdoba črepov XXX: 20 a 21 je plynká, na črepe XXX: 22 výrazná. Niekoľko atypických črepov je stredovekých.

53. K O L Á R Y - Homoki hosszú důl

Asi 200 m na JZ od duny Rásztokára véggyel důl dosahuje istá terasa svoj najjužnejší bod na inej (rovnako vysokej) plochej dune - Homoki hosszú důl. Našli sme tu dva atypické predhistorické čriepky (jeden snáď neskorohalštatský a jeden asi hradištný) a okrajový čriepok z vyvinutej hradištej fázy (profil ako črep XXIII: 26). Ide len o stopy osídlenia asi súčasného s osídlením duny Rásztokára véggyel důl.

54. C H R A S T I N C E - Beltelek

Terasa Chrastiniec vybieha na juhu v akúsi ostrožinu (veľkú ca 150 x 300 m) so stopami predhistorického osídlenia, väčšie sídlisko tam nebolo.

Od terajšej hradskej tesne na západ na okraji terasy sme našli v polohe Beltelek iba jediný predhistorickej (atypický) čriepok a atypický odštep rohovca (obdobného ako na Kis hegyi v Sklabinej). Tesne na východ od hradskej je dnešný cintorín, na západnom okraji spomenutého najjužnejšieho výbežku terasy. K tomuto výbežku sa viaže názov Débre.

55. C H R A S T I N C E - Débre

Silexové odštepy sú tu atypické, obdobné ako na Kis hegyi v Sklabinej. Črepový materiál je rovnakej štruktúry ako dácke črepy na sídlisku Homok bánya v Ipelskom Predmostí. Niektoré čriepky sú rovnaké ako črepy s hradištnou výzdobou v Ipelskom Predmostí na sídlisku Homok bánya, ale podľa štruktúry tvoria celok s nehradištnými črepmi polohy Débre.

Bolo by veľmi vítané, keby sa výskumom podarilo dokázať, že osídlenie tejto polohy zaniklo pred doboru hradištnou a že rovnakým spôsobom vyrábali hradištné nádoby v Ipelskom Predmostí. Ak sa v Ipelskom Predmostí nepríde na uzavreté kultúrne jamy, bude ľahko možné z premiešaného črepového materiálu z kultúrnej vrstvy určiť, čo z neho patrí kultúre hradištej a čo doba predchádzajúcej. Obdobný materiál z iného - chronologicky ohrazeného - sídliska by mohol potom overiť, čo je v Ipelskom Predmostí staršie ako doba hradištná.

Zaujímavé je, že tu v Chrastinciach ide o úlomok dna nádoby z modrošedej hliny s obojstranným popolavožlým tenkým povlakom (súvisia s ním podľa štruktúry napr. črepy XXIV: 2 a XXIII: 7 v Ipelskom Predmostí) a obdobný materiál možno aj na iných lokalitách súvisi s osídlením neskorolaténskym a z doby rímskej. Tu v Chrastinciach na pozemku s budovami JRD, v kultúrnej vrstve datovanej laténskou kultúrnou jamou, sa nachádzajú obdobné atypické črepy ako z polohy Débre.

56. C H R A S T I N C E - budovy JRD

Na východnom okraji terasy, 300 m na SV od dnešného cintorína nachádza sa sídlisko z doby laténskej. Rozsah sídliska je neznámy, lebo kultúrna vrstva je pod úrovňou, mohli sme ju preto zistíť len na ploche zasiahnej zemnými úpravami v priestore hospodárskych budov JRD.

Známy výskyt kultúrnej vrstvy je na severe chránený polnou cestou Úratoki út a na východe strmým okrajom terasy. Plocha s kultúrnou vrstvou činí aspoň 50 x 150 m. Roku 1955 sa vykopali 15 m na JZ od cesty Úratoki út (45 m na SZ od úpätovej čiary terasy) základy silážnej jamy, v jej stenách bolo poznať 20 cm pod úrovňou šedú kultúrnu vrstvu s ojedinelými nálezmi predhistorických čriepkov. Severovýchodný roh silážnej jamy zasiahol okraj laténskej kultúrnej jamy, vyplnený čierrou kultúrnou vrstvou s laténskymi črepmi a kusmi tehloviny.

Silážna jama je veľká 5 x 10 m (užšie steny sú na V a Z). Vo východnej stene siaha kultúrna jama 1,40 m na juh od severovýchodného rohu a od neho na západ len 35 cm. Silážna jama teda zasiahla len juhozápadný okraj kultúrnej jamy; jej podstatná časť je neporušená a výskum by mohol priniesť dôležitý črepový materiál pre problém keltského osídlenia Poiplia. Kultúrna jama má kolmé steny, zapustená je 60 cm pod úroveň kultúrnej vrstvy do hnedej vrstvy hliny. Stopy po kolových jamách sme nezistili. Nie je vylúčené, že ide o zvyšky polozemnice.

Črepový materiál z kultúrnej jamy je (až na jeden črep) z laténskych na kruhu vytocených nádob. Pravdepodobnou stopou staršieho predchádzajúceho osídlenia je čriepok zdobený veľmi plynkým žliabkovaním na vonkajšom povrchu (obdobný ako črepy XIV: 28, 29).

Tvary nádob možno podľa zisteného črepového materiálu určiť len čiastočne. Z flasovitej vázy je črep XVIII: 14, ostatné črepy môžu byť z rôznych druhov mis. Na koniec doby laténskej datuje túto kultúrnu jamu grafitový črep XVIII: 15, zdobený plynkými žliabkami na vonkajšom povrchu. Hlina ostatných črepov je plavená, prípadne s primiešanou len drobného piesku (črepy XVIII: 14, 16, 18, 20). Povrch niektorých je dokonale vyhladený (XVIII: 21) i obojstranne (XVIII: 13 a 15). Črepy XVIII: 13 a 14 sa zhodujú v tom, že majú na sivej hline obojstranne hnedý povlak so šedými povrchmi, črepy štruktúrou obdobných nádob sú aj na sídlisku v Malej Čalomiji a podľa štruktúry k nim patria aj črepy nádob asi skýtskych na sídlisku Homok bánya v Ipeľskom Predmostí (tab. XIX: 4-6). Z obdobnej hliny ako črep XIX: 5 je z tejto laténskej kultúrnej jamy úlomok 2 cm širokého neprofilovaného uška (primiešaný je piesok).

Niekoľko atypických črepov z nádob nevytocených na kruhu má drsno vyrovnané povrhy, vyskytujú sa napr. na sídlisku v Malej Čalomiji.

Od tejto polohy ca 300 m južnejšie - na najjužnejšom výbežku terasy - sme zistili stopy asi súčasného osídlenia. Jeden črep misky s ústím dnu zahnutým (typu XIV: 17) má rovnako drsné povrhy ako črepy z kultúrnej vrstvy pri silážnej jame. Roku 1957 sme vo výkope na terase našli ďalšie črepy laténskej keramiky.

57. L E S E N I C E - záhrada kaštieľa

Temeno terasy nad obcou je na východ od dnešnej hradskej bez povrchových nálezov. Od hradskej tesne na západ, medzi ňou a kostolom na oráčine Kender föld sme zistili stopy historického osídlenia a atypický malý odštep hnedého rohovca a na dvore školy pri kostole dva stredoveké čriepky.

Tesne na západ od kostola sú budovy bývalého kaštieľa, jeho záhrada je na západnom mierne svahu terasy. V záhrade sme našli zasa len niekoľko atypických stredovekých a novovekých črepov.

58. T R E B U Š O V C E - medzi kótami 203 a 205

Obce Trebušovce a Lesenice sú od seba oddelené pretiahnutým návrším Nad vinice 235. Na slnečnom svahu tohto návršia, tesne na sever od hradskej Trebušovce - Lesenice medzi kótami 203 a 205 niet povrchovej kultúrnej vrstvy a našli sme tam iba malý atypický odštep hnedého rohovca. Možno ide o stopu osídlenia neolitickej alebo eneolitickej, možno súčasného s osídlením návršia Hébec v Kamenných Kosihách (2 km na S), ktoré je jedným zo severných výbežkov návršia Nad vinice.

59. Ď U R K O V C E - Palantás

Návršie Pálantás sa nachádza tesne na JZ od horného konca Ďurkoviec, 100 m na SV od kóty 246 (200 m na SZ od polnej cesty okolo cintorína do Vinice). Na okraji návršia Palantás sme našli atypický odštep hnedého radiolaritu, atypický odštep šedého rohovca (možno zlomok väčšieho jadra) a čiastočne opracovaný hrot z chalcedónu (rozm. 3,5x3x5,5 cm). Ide najskôr o stopu osídlenia neolitickej alebo eneolitickej.

Podľa informácie majiteľa pozemku našli tam pred niekoľkými rokmi pri úprave vinohradu väčšiu nádobu; na jej tvar sa už nepamätal. Pri povrchovom výskume sme našli len jeden črep z vydutia nádoby snáď obdobného tvaru ako mladopilinská nádoba z Jasova.⁶³ Možno ide o stopu osídlenia súčasného so sídliskom Csurgó tábla vo Velkej Vsi nad Ipľom.

Dlhšie trvajúce sídlisko v Ďurkovciach treba predpokladať na protilehlom slnečnom úpatí návršia, alebo 800 m na SZ (pri kóte 191). V. Ondruč uvádza Ďurkovce-Petov ako lokalitu s ojedinelým nálezzom z doby rímskej.⁶⁴ Možno sa vzťahuje k ceste do Kosihoviec. Ale skôr ide o osadu Petov v Kováčovciach.

60. K A M E N N É K O S I H Y - Hébec

Obec Kamenné Kosihy leží na najvýchodnejšom výbežku návršia, ktoré oddeluje Ďurkovce a Širákov. Návršie sa niží veľmi miernym svahom na JV od údolnej rovinky potoka tečúceho zo Širákova. Oráčina na východ od hradskej je tmavá, robí dojem kultúrnej vrstvy, ale pri povrchovom výskume sme na nej našli (ca 50 m na JV od budovy MNV) len jediný atypický prehistorický čriepok (na okraji intravilanu).

Východný okraj údolia Širákovského (Trebušovského) potoka tvorí 5 km dlhý hrebeň s najvyššou kótou Nad vinice 235 (nad Trebušovcami). Prebieha v smere približne S - J, jeho západné svahy sú miestami strmé, rozoklané v niekoľko výbežkov. Z jedného z nich - Hébec (iným názvom Mária hegy), 1,3 km na JV od Kamenných Kosih, vidno súčasne celé údolie Ďurkoviec, Širákova i Selian. Podľa tradície bola kedysi na návrší Hébec (Mária hegy) dedina.

Zistili sme tu dva atypické črepy (modrošedá hlina s oranžovými povlakmi) a okrajový črep XXXI: 18. Obdobnú profiláciu ústia mali už rímskoprovinciálne nádoby. Nie je vylúčené, že tieto tri črepy sú stopou osídlenia z doby rímskej.

Sídlisko na tomto návrší (na kóte 213) nemohlo dlho trvať, lebo kultúrnej vrstvy tam nie je a kultúrnych pozostatkov je veľmi málo. O to vzácnejší by ale bol doklad z tradície, ktorá vedela uchovať pamiatku aj na krátko trvajúce osídlenie. Najskôr šlo len o strážny bod.

Stopou osídlenia neolitickej alebo eneolitickej je asi úlomok jadra šedo-hnedého rohovca, zlomok malého jadra nepatinovaného obsidiánu a dve iné triesky rovnakého obsidiánu, dva atypické odštepy kremencov a škrabadielko zo šedohnedého rohovca, z rovnakej suroviny aká je častá na Kis hegyi v Sklabinej.

61. S E L A N Y - terasa nad kótou 199.

Lokalita sa nachádza na niekoľko metrov vysokej terase priamo nad zákrutou hradskej po severnom okraji kotliny stredného Poiplia, 1 km na SSV od Selian, 300 m na JV od samoty Koplaló, nad ústím malého potôčka do potoka tečúceho od lokality Hersány (Kosihovce). Kultúrna vrstva tu vyvinutá nie je.

Našli sme tu dva atypické odštepy nepatinovaného obsidiánu, atypický odštep kremence a rohovca. Iné miesta chotára Selian a susedného Širákova sme nastačili prezrieť.

62. K O S I H O V C E - Hersány, lengyelské osídlenie

V Kosihovciach vchádza od SZ do kotliny stredného Ipľa horská cesta; jej vchod v obci je úzky, od SV ho uzaviera vrch Kô 443 a od JZ vrch Mész hegy 453.

Na južnom úpäti vrchu Mész hegy sme v polohe Hersány zistili stopy lengyelského osídlenia spolu so silexovou industriou a malú plochu s hradištným osídlením (1 km na juh od obce). Medzi týmto sídliskom a obcou sa tiahne 30 m vysoké návršie. Antropogeograficky však Hersány patrí do Kosihoviec, predstavuje - najmä pokial ide o hradištné osídlenie - akúsi stráž na príhode hradskej po severnom okraji kotliny do obce od JZ.

Na svahu vrchu Mész hegy, tesne pod jeho úpäťovou čiarou (ca 200 m na juho-západ od kóty 312) sme našli štyri tvrdo vypálené črepy, len jeden z nich je typický: z nádoby zdobenej oválnym pupčekom (veľkým 2,5 x 2 cm, vysokým 1 cm). rozvrstvením a vypálením súvisí s lengyelským pupčekom V: 1 z Ipel'ského Predmostia!

Nájdené dva silexy možno súvisia s lengyelským osídlením polohy. Jeden z nich je zlomkom malého obsidiánového jadra (XXXIII: 9), z ktorého štiepali mikrolitické čepielky. Z priesvitného šedého rohovca je mikrolitické škrabadielko XXXIII: 10. Nie je vylúčené, že je stopou staršieho osídlenia ako neolitickejho. S náležom týchto dvoch silexov asi súvisí zlomok čiastočne bielo patinovaného jadra v polohe s hradištným osídlením.

63. K O S I H O V C E - Hersány, hradištné osídlenie

Južné úpätie vrchu Mész hegy je mierne; od zákruty hradskej (pri kóte 203) 100 - 200 m na sever je svah ešte miernejší. Na jeho hrebeni, medzi potôčkom a výmolom po juhozápadnom úpäti vrchu, ca 100 m na sever od zákruty hradskej, poznať asi 1 m vysokú terénnu vlnu, na ktorej sa v dĺžke ca 15 m nachádza čierna kultúrna vrstva s hradištnými črepmi. Mimo plochy s kultúrnou vrstvou sme zistili len niekoľko atypických črepov.

Stopou pravdepodobne súčasného osídlenia ako na ploche ca 200 m severnejšej s náležom mikrolitického škrabadielka, je zlomok jadra šedožltého pazúrika, čiastočne bielo patinovaného, ktorý možno používali vo funkcií vysokého škrabadla (v 25 mm, približne oválna základňa 2 x 2,5 cm). Paleolitický pôvod nie je vylúčený.

Typický hradiskný materiál (tab. XXIX: 8-18) sme všetok pozbierali na ploche s kultúrnou vrstvou, možno pochádza z jediného sídliskového objektu. Podľa výzdoby a štruktúry ho možno datovať do strednej doby hradistnej. Nádoby boli asi vytočené na ručnom kruhu. Modrošedý materiál s oranžovými povlakmi (ako na sídlisku Homok bánya v Ipeľskom Predmostí) na Hersányi chýba, analógie na sídlisku Homok bánya sú vo vyvinutejšom materiáli typu XXIV: 8, 10 a XXVII: 11 a na sídlisku Studničný potok v Dolných Plachtinciach podľa štruktúry črepu XXIX: 7. Podľa štruktúry črep XXIX: 11 (Ø ca 20 cm) súvisí s črepom XXIV: 11.

64. KOSIHOVCE - Kö hegy, juhovýchodný svah

Na juhovýchodnom svahu vrchu Kö sme pri zbere našli ca 50 m nad hradskou medzi kótami 242 a 278 atypický kus ľahkého voskového opálu žltej farby. Iné silexy sme nenašli, nález sa preto datovať nedá; je možno súčasný so silexovou industriou na 1,5 km vzdialenej lokalite Hersány. Obe lokality sa viažu ku vchodu cesty do kotliny stredného Poiplia.

65. ČEBOVCE - Kenderes föld

V polohe Kenderes föld na severnom konci obce sme našli iba 3 atypické silexové odštepy (1 rohovec, 2 kremence), atypický črep (možno neolitický), mlado-hradiskný alebo pohradištný čriepok a črepy novšie.

66. ČEBOVCE - Pod Čenke

V polohe Pod Čenke, 3 km na JJV od starej križovatky v Čebovciach, hradská prebieha po hrebeni úzkeho návršia. Je to 300 m na východ od samoty Súlyk, medzi kótami 182 a 208. Potok tečie po západnom úpäti návršia. Kultúrna vrstva na návrší nie je, našli sme tam len atypický grafitový črep, čriepok z plavenej hnedej hliny (snáď neolitický), čriepok z modrošedej hliny s oranžovým povlakom ("dácky") a dva iné atypické črepy. Možno sú všetky neskorolaténske. Väčšie predhistorické sídlisko je možno priamo v obci Nenince, 2 km na JV, pri sútoku dvoch potokov.

67. ČEBOVCE - Leány hegy 453

Po západnom úpäti vrchov Leány hegy a Zöldvár tečie potok Blíznava, dolinou ktorého asi pôvodne vstupovala cesta zo Zvolena do Čeboviec, dnes prechádza 200 - 1000 m západnejšie. Obec leží na južnom úpäti vrchu Leány hegy, ktorý vytvára 1 km dlhý jazykovitý výbežok. pretiahnutý v smere S - J. Na severnej strane prechádza v široké ploché plateau, na ostatných troch stranách sú svahy strmé. Hrebeň je úzky, pre vybudovanie opevnenia stačilo prehradiť ho krátkou hradbou. A tak aj naozaj jediný pohodlný príchod na kótu 453 zo spomenutého plateau prehrádza ca 15 m dlhý valovitý útvar. Na vnútornej strane úroveň temena splýva s úrovňou násypu. Iba na juhovýchodnom okraji má tvar valu so svahmi na oboch stranach. Celá plocha temena, ktorá bola asi opevnená, zaberá priestor 25 x 80 m. V porovnaní s inými známymi opevneniami je opevnenie na vrchu Leány hegy malé.

Na temeni prehradenej plochy sme zistili, že priamo na úrovni je čierna vrstva medzi veľkým množstvom kamenia. Našli sme v nej atypický predhistorický

čriepok. Podľa štruktúry by mohol byť lužický z doby halštatskej. Podľa neho možno len s veľkými výhradami datovať vznik opevnenia na vrchu Leány hegy do doby halštatskej. Opevnenie možno vybudovať ten istý ľud, ktorý v dobe halštatskej sídlil na temeni vrchu Magas hegy v Tešmáku. Najpohodlnejší príchod do kotliny stredného Ipla od západu je v Tešmáku, od severu v Čebovciach a v susedných Plachtinciach. V Tešmáku a Plachtinciach prechody zabezpečili opevnenými výšinými sídliskami, v Čebovciach len malým hrádkom, i to možno len prechodne osídleným.

68. D O L N É P R Í B E L C E - Kapusnice

Obec Horné Príbelce leží pri východnom úpäti vrchu Leány hegy (pozri predošlú lokalitu), obec Dolné Príbelce ešte o 1 km východnejšie, 1 km na západ od ráztočnej čiary Čahovského a Plachtinského potoka. Poloha Kapusnice leží na západnom brehu Čahovského potoka, tesne na sever od starej trasy hradskej.

Našli sme tu len atypický odštep rohovca a črepy z doby historickej.

69. D O L N É P R Í B E L C E - Selá

Z pôdorysu obce vyplýva, že na západ od nej hradská pôvodne asi neprechádzala cez Horné Príbelce, ale ca 0,5 km južnejšie cez polohu Selá. Názov Selá označuje široký hrebeň návršia. Západná časť obce leží na východnom svahu návršia.

Na Selách sme na ploche bez kultúrnej vrstvy zistili silexovú industriu, pravdepodobne neolitickú; drobné atypické čriepky sa datovať nedajú. Typických nástrojov je len niekoľko, väčšinou sú to len atypické odštepy. Matne bielo patinovaná čepieľka II: 25 má vrub na ľavej hrane, retušovaný hrot a pravú hranu. Čepieľka II: 26 je z hnedého pazúrika, predná časť je odlomená, mohlo by to byť škrabadielko (ako č. II: 17). Č. II: 27 (šedohnedý rohovec?) má na hranach len nevýrazné stopy retuše. Okrem toho sme našli zlomok 2,5 cm širokej čepele (trojuholníkového prierezu, v 0,5 cm) s bielou patinou ako na paleolitických silexoch. Našli sme aj kúsok čiastočne opracovanej suroviny, tri atypické odštepy obsidiánu (všetko nepatinované), 1 cm širokú čepieľku s otupeným bokom a s druhou hranou drobne retušovanou. Z voskového opálu (?) je čiastočne opracovaný kus suroviny. Niekoľko iných atypických odštefov je zo šedého rohovca, jeden z hnedého pazúrika.

70. D O L N É P R Í B E L C E - Pod Lipine

Nazýva sa tak široké úpätie návršia Selá, 700 - 1000 m na JV od cesty naprieč Selami. tesne na Z od kóty 214, kde Čahovský potok robí oblúk. Od východu a juhu polohu Pod Lipine obteká potok. Na povrchu je tmavá kultúrna vrstva s drobnými úlomkami črepov (nie je ich veľa). Našli sme aj niekoľko úlomkov tehloviny.

Všetký črep sú - okrem jedného úlomku - atypické. Podľa štruktúry ho možno spájať s neskoro halštatskou vrstvou sídliska Studničný potok v susednej dedine Dolné Plachtince. Jediný typický črep z polohy Pod Lipine je okrajový úlomok rovnakého profilu ako XIV: 17.

71. D O L N É P R Í B E L C E - Španie lúky

Návršie Selá - Pod Lipine ohraničuje na západe 50 m široký plochý výmol. Začína sa dvoma ramenami od polnej cesty (vedúcej kolmo na jeho smer). Od tejto cesty vybieha do výmolu 150 m dlhý jazyk (široký len ca 20 - 30 m) - Španie lúky. Rozoklanosť výmolu v hornej časti spôsobuje práve tento jazykovitý výbežok. Na južnom okraji jazyka je tmavá kultúrna (?) vrstva (na susedných oráčinách chýba) ale našli sme tam len jeden atypický čriepok, ktorý datovanie neumožňuje. Možno ide o stopu osídlenia súčasného so sídliskom Pod Lipine, ktoré leží 800 m na JV.

72. N E N I N C E - Csurgó puszta

Táto samota leží 100 m na východ od brehu potoka tečúceho z Kosihoviec, 1 km na JZ od obce Nenince.

Našli sme tu čiastočne opracovaný úlomok suroviny šedého rohovca (obdobný ako v Dolných Príbelciach - Selá) a atypický odštep popolavožltého rohovca (aký sa nachádza i na Kis hegyi v Sklabinej). Ide o stopu osídlenia na západnej strane návršia, ktoré oddeluje potok z Kosihoviec od potoka z Čeboviec. Necelé 2 km na JV pri kóte 160 sa toto návršie končí a tam pri jeho úpäti sa možno nachádza dlhšie trvajúce predhistorické sídlisko.

Stopy silexovej industrie v strategicky slepej polohe Csurgó puszta naznačujú, že sporadické osídlenie s rovnakou industriou možno predpokladať na všetkých návršiach stredného Poiplia.

73. B Á T O R O V Á - dolný koniec dediny

Obec Bátorová pri úpäti vrchu Rigli 271 vznikla na hradskej Zvolen - Slovenské Ďarmoty tam, kde na ňu ústi cesta miestneho významu, vedúca z údolia potoka tečúceho cez Záhorce. Na temeni vrchu Rigli bolo menšie pilinské sídlisko.

Na dolnom konci Bátorovej sme našli kus čiastočne opracovanej rohovcovej suroviny (obdobnej ako v 2 km vzdialenej polohe Csurgó puszta v Neninciach). Črepový materiál halštatského rázu je atypický. Našli sme tu len tri hradištné črepy, majú obdobný ráz ako na sídlisku Ipolyjárók v Ipelskom Predmostí, jeden úlomok dna je z nádoby vytočenej na ručnom kruhu. Iný črep je možno z mladohraďšnej(?) nádoby, vytočenej na rýchlo rotujúcim kruhu. Viac hradištných pamiatok sa snád nachádza na ploche zastavanej domami okolo hradskej.

74. B Á T O R O V Á - budovy JRD

Roku 1955 pri kopaní silážnej jamy JRD narazili na sídliskové pamiatky súčasné snáď so sídliskami Mogyorós föld v Kubáňove a Csurgó tábla vo Veľkej Vsi. Sú to len tri atypické črepy a kusy tehloviny pozbierané v porušených vrstvách silážnej jamy JRD. Výkop bol pri našom príchode už zahádzaný, odkrytý profil sme nevideli.

Nálezisko sa nachádza na veľmi mierne sklonenom južnom úpäti vrchu Rigli 271, tesne pri hradskej, ca 300 m na JV od kóty 157. Črepy majú inú štruktúru ako halštatské črepy z dolného konca dediny. V tehlovine poznať odtlačky pliev, v jednom väčšom kuse je odtlačok žrdky priemeru 2,5 cm, jej koniec bol zapustený do tehloviny. Zatiaľ nevedno či ide o nález ojedinej chaty, alebo či sa tam nachádzajú pozostatky dlhšie trvajúceho sídliska.

75. O P A T O V S K Á N O V Á V E S - severné záhumnie

Na západnom úpäti kóty 182, tesne na záhumní severnej časti obce sme okrem historických črepov našli len jediný atypický predhistorický čriepok a nepatinovaný odštep obsidiánu, ktorý je asi stopou sporadického neolitického alebo eneolitického osídlenia.

76. O P A T O V S K Á N O V Á V E S - Kender földek

V nájdenom materiáli je pazúrikový odštep (čiastočne bielo a žltu patinovaný), trojuholníkového tvaru i prierezu, najdlhšia hrana je drobno retušovaná, základné hrany sú dlhé 20 x 23 mm. Má približne tvar ako hrot na epipaleolitickom sídlisku v oboi Hont, publikovaný M. G á b o r i m.⁶⁵ Našli sme tu len jediný atypický čriepok, ktorý by mohol byť neolitickej; nie je isté, či súvisí s týmto silexom. Dva iné čriepky sú podľa výzdoby mladohradištné.

77. O P A T O V S K Á N O V Á V E S - východný okraj terasy Lepene

Okolo severovýchodného úpäťia terasy Lepene - len 0,5 km na JZ od obce - tečie potok zo Selian tesne vedľa úpäťovej čiary. Na sever a východ od úpäťia sú močaristé lúky - Bangó. Východný svah terasy Lepene je veľmi mierny. Na najvýchodnejšej časti svahu terasy sa nachádza sídlisko.

Najnižšia časť svahu terasy Lepene je pokrytá tmavou kultúrnou vrstvou na ploche ca 0,5 ha. Kultúrne pozostatky sa nachádzali len na tejto polohe: jeden atypický odštep nepatinovaného obsidiánu; črepov je málo a všetky sú atypické. Niektoré majú rovnakú štruktúru ako črepy na neolitickej sídlisku v Malej Čalomiji a iné ako na výšinnom sídlisku z doby bronzovej v Kubáňove - Mogyorós föld. Jeden atypický čriepok je hradištný, iný mladohradištný a dva stredoveké.

78. O P A T O V S K Á N O V Á V E S - Somos 165

Návršie medzi potokom zo Selian a Kosihoviec sa na juhovýchode končí 120 m širokým jazykovitým výbežkom Somos 165. Dlhé je skoro 1 km, severný a južný svah je strmý, východný mierny. Z jeho temena je dobrý výhľad na J a JV.

Zistili sme tam len tri paleolitické atypické odštepy (tab. II: 28), sú to pazúrky s bielou patinou (s nádyhom do modra). Výšina mala v paleolite asi obdobný význam ako výšina Fitykai akoly, 4,5 km na ZJZ; medzi nimi niesť inej vhodnejšej výšiny, ktorá by bola rovnako dobre prírodou chránená. Nie je isté, či paleolitického pôvodu je aj zlomok 1,5 cm širokej čepielky (šedozelený rohovec), ktorá je retušovaná na oboch stranach; profil je obdobný ako II: 11. Našli sme tu len jediný atypický čriepok.

79. S L O V E N S K É Ď A R M O T Y - Veľký Iliašov, pri sýpke

Veľký Iliašov leží na najjužnejšom výbežku terasy Ipľa, tam kde najkratšia trasa cesty po pravom brehu Ipľa prechádza cez Čahovský potok; 1 km na JV leží Malý Iliašov.

Vo Veľkom Iliašove vzniklo historické sídlisko na najjužnejšom výbežku terasy zovretej tokmi Čahovského a Lesenického potoka. Táto terasa je nízka a plochá.

Oveľa výraznejšia je terasa Chrastiniec, ktorá sa na juhovýchode končí nad potokom z Leseníc terasou s prehistorickým osídlením. Pri východnom úpatí tejto terasy má Lesenický potok ca 100 m široké inundačné územie, ktoré sa spolu s nízkou teraskou tesne na východ nazýva Dolina. Na východnej strane Doliny, ca 200 m na SZ od prechodu cesty Malý Iliašov - Lesenica cez Čahovský potok, je tesne na SZ od budovy sýpky asi 50 m dlhá (v smere toku potoka) a 20 m široká vyvýšenina, ktorá len málo prečnieva nad susednú plochu. Na vyvýšenine je tmavá kultúrna vrstva, ale kultúrnych pamiatok je na nej málo.

Dva atypické črepy majú obdobnú štruktúru ako črepy z kultúrnej vrstvy pod staršou pilinskou vrstvou na sídlisku v Malej Čalomíji. Obdobné črepy sa v polohe Dolina nachádzajú aj inde.

Dva atypické črepy sú asi z nádob vytočených na kruhu, neskorolaténske alebo z doby rímskej. Niekoľko nevýrazných črepov je z hradistných nádob zdobených vlnovkami a horizontálnym ryhovaním, niektoré sú až stredoveké. Sú to všetko len stopy osídlenia obdobného ako tesne v susedstve v iných polohách Veľkého Iliašova.

80. SLOVENSKÉ ĎARMOTY - Veľký Iliašov - Dolina

Názvom Dolina je označená nielen močaristá plocha s tokom Lesenického potoka, ale aj teraska na jeho ľavom brehu (tesne na západ od hospodárskych budov Veľkého Iliašova). Len na tomto brehu potoka sme našli silexové nástroje a v stopách atypický črepový (e)neolitický materiál. K volútovej keramike asi patrí ojedinelý úlomok dna z popolavosivého materiálu bez piesku a iný atypický čriepok z plavenej hliny. Neolitické sú možno aj stopy silexovej industrie: škrabadlo (šedohnedý pazúrik?, typologicky príbuzné tvaru II: 4), ktorého pravá bočná hrana je drobno retušovaná, škrabadlo s profilom ako II: 29; čepielka (profil ako II: 6), ktorej obe hrany sú retušované a iná čepielka bez retušovaných hrán.

Časť črepového materiálu by mohla byť aj zo skýtskych nádob; jeden okrajový črep má obdobný materiál a profil ako črep XXX: 10 ($\emptyset$ ca 30 cm). Z halštatskej nádoby (tvaru XIX: 8) je okrajový úlomok z neplavenej hliny ($\emptyset$ ca 30 cm). Aj niekoľko iných črepov môže byť halštatských, nedá sa však vylúčiť, že sú až z doby laténskej alebo rímskej. Niektoré črepy majú obdobnú štruktúru ako na sídlisku a laténskou keramikou v Chrastincach. Na sídlisku Dolina sme našli len jeden črep z nádoby vytočenej na kruhu (snáď až z doby rímskej).

Hradištných črepov je tu zatiaľ len málo, sú veľmi drobné, niektoré sú z konca doby hradistnej. Výnimkou je medzi nimi črep XXX: 24 zo starohradištej nádoby asi dvojkónického tvaru ($\emptyset$ brucha bol ca 20 cm); podľa štruktúry a vypálenia patrí k č. XXIV: 5 z Ipeľského Predmostia, na oboch sídliskách sú ojedinelé; č. 24 má na povrchu oranžový povlak, nádobu vytočili asi na ručnom kruhu.

81. SLOVENSKÉ ĎARMOTY - Veľký Iliašov, východný výbežok návršia Bratina

Terasa tesne na západ od Lesenického potoka je vyššia ako terasa Dolina na východ od neho. Je to východný výbežok návršia Bratina 162 (1 km na západ, medzi obcami Chrastince a Lesenice). Južný okraj tohto výbežku prebieha skoro presne v smere Z - V. Jeho južný svah je veľmi mierny, ale rozhranie medzi ním a údolnou rovinou Ipľa je predsa ostré, vedie po ňom polná cesta do Chrastiniec. V dobach prehistorických po nej asi viedla aj hlavná cesta údolím Ipľa.

Kultúrnu vrstvu a kultúrne pamiatky sme zistili zatial na úseku dlhom 400 m po južnom okraji terasy (do polovice vzdialenosťi Veľký Iliašov - Chrastince). Nie je vylúčené, že v dobe laténskej a rímskej bol sústavne osídlený celý južný okraj terasy (skoro 2 km dlhý).

Stopou osídlenia neolitickej alebo eneolitickej môžu byť štyri atypické silexové odštupy. Stopou pilinskej kultúry je tvrdo vypálený črep s horizontálnym ryhovaním a rozvrstvením vrstiev ako č. XIV: 28. Skoro všetok ostatný materiál súvisí asi s osídlením laténskym (a doby rímskej?). Niekoľko črepov je z grafitového stradonického materiálu, jeden je z nádoby zdobenej zvislým ryhovaním, iný je z okraja nádoby profilu približne ako črep XVIII: 1, ale okraj ústia je zhrubnutý ako na črepe XVIII: 2. Z negrafitového plaveného materiálu sú úlomky na kruhu točenej nádoby s profílom ako č. XVIII: 13; z rovnakého materiálu sú tu aj atypické črepy; rovnaké sú i na sídlisku v Malej Čalomíji a v Chrastinciach. Je pravdepodobné, že všetky tri susediace sídliská trvali ešte aj v dobe rímskej a že časť materiálu je už blízka dobe hradistej(?)

Z obdobného plaveného materiálu a s obdobným profílom ako úlomok asi skýtskej nádoby XIX: 5 z Ipel'ského Predmostia je črep s porušeným vnútorným povrhom. V atypickom črepovom materiáli sa vyskytujú rovnaké črepy ako v Sklabinej na sídlisku Madzage.

K úžitkovej laténskej alebo dáckej keramike patrí asi črep z dokonale vypálenej nádoby zdobenej ca 7 cm širokým pravidelným pupčekom (modrošedá hliná s pieskom, obojstranne oranžové povlaky; tab. XVIII: 9), pravdepodobne na okraji ústia, nádobu asi vytocili na kruhu. Z nádob vytočených na kruhu sú aj iné črepy. Črep XXXI: 20 (Ø ca 10 cm) je z plavenej popolavej hliny, na vonkajšom povrchu má tenký hnedý povlak, pod okrajom ústia sú dve veľmi plytké ryhy, nádobu vytocili na kruhu. Možno z rímskoprovinciálnej nádoby je úlomok okraja na kruhu točenej nádoby so skoro vodorovne vyhnutým oblúkovitým okrajom s obvodovým žliabkom; možno ide o úlomok pokrievky (Ø ca 20 cm).

Hradištný črepový materiál je veľmi úlomkovitý a rôznorodý, spoľahlivo sa datovať nedá. Starohradišné môžu byť podľa štruktúry črepy XXX: 23 (má obdobný materiál ako črep XXIX: 5 zo Selišťian) a XXX: 28; stredohradištné až mladohradištné sú črepy XXX: 25 a 26 (oba Ø ca 10 cm). Zdá sa, že rovnaká hradištná keramika ako na sídlisku Malý Iliašov na tomto sídlisku chýba. Pohradištné črepy naznačujú, že historické sídlisko Veľký Iliašov jestvovalo už v stredoveku.

82. SLOVENSKÉ ĎARMOTY - Veľký Iliašov, Dubinka

Je to západná časť sídliska (lokalita č. 81) pri hranici chotárov Slovenské Ďarmoty - Chrastince. Keramické nálezy sú v oboch častiach obdobné.

83. SLOVENSKÉ ĎARMOTY - Veľký Iliašov, Domb hegy

J. Balogh a Š. Šafárik zistili v tejto polohe stopy halštatského osídlenia (obdobný materiál ako na blízkych lokalitách č. 88 a 89), ale najviac črepov je z laténskych nádob vytočených na kruhu a asi zo súčasných nádob vyrobených bez hrnčiarskeho kruhu. Typické črepy sú tu len laténske.

Niekoľko črepov je z grafitového stradonického materiálu; črep XVIII: 10 (Ø ca 23 cm) má na rozhraní hrdla a brucha nevýraznú obvodovú plošku A (pod sekundárne vyvrťtaným otvorom) a pod ňou plytký žliabok B, bricho nádoby bolo snáď

zvisle ryhované alebo žliabkované. Na inom črepe je také žliabkovanie plytké (obdobné ako na črepe XVIII: 15).

Z dokonale vytocených a vypálených keltských nádob z plavenej hliny je úlomok vyutia misky tvaru približne ako črep XVIII: 13 a iný črep z podobnej misky. Z neplavenej hliny vytvorili nádobu (asi na kruhu) s obdobne zhrubnutým okrajom ako č. XVIII: 10.

Niekoľko atypických čriepkov môže byť z nádob nevytocených na kruhu, snáď súčasných s "dáckou" keramikou na sídlisku Homok bánya v Ipelskom Predmostí, obdobných ako na susednom sídlisku - lokalite č. 81.

84. SLOVENSKÉ ĎARMOTY - Veľký Iliašov, Dombok

Našli sme tu obdobný laténsky materiál ako v polohe Domb hegy. Hlina je plavená i neplavená. Niekoľko črepov z nádob zhotovených bez hrnčiarskeho kruhu má obdobnú štruktúru ako nádoby asi "dácke". Črep XVIII: 11 ($\emptyset$ ca 15 cm) je z plaveneho šedého materiálu, obojstranne má hrubý hnedý povlak so šedými povrchmi (obdobné rozvrstvenie má črep XXI: 5 z doby rímskej v Ipelskom Predmostí - Ipolyjárók). Črep XVIII: 12 ($\emptyset$ ca 20 cm?) je z grafitového stradonického materiálu, sklon ústia je neistý. Tri iné grafitové črepy sú z nádob zdobených zvislými ryhami alebo žliabkami; jeden z nich je zdobený pravidelnými, 2-3 mm širokými ryhami, medzi ktorými sú 1 mm široké hrebene (smer rýh ako na črepe XVIII: 6), iný je zdobený 5 mm širokými pravidelnými žliabkami s plochým dnom a hrebeňmi širokými 1 mm, ďalší rovnako širokými žliabkami s nerovnými okrajmi hrebeňov. Črep s pravidelnými širokými žliabkami má umele vyvrtaný štvorhranný otvor priemeru 4 mm.

85. SLOVENSKÉ ĎARMOTY - duna Hornovo (Hornovo pole)

Duna sa tak nazýva podľa bývalého majiteľa Horna; leží vo vzdialosti 400 - 1000 m na JZ od južného okraja sídliska Malý Iliašov; orientovaná je v smere JZ - SV. Jej okraje sú zaoblené, svahy miestami strmé. Široká je ca 150 m, vysoká miestami až 3 - 4 m. S trvale suchou plochou súvisí len na severovýchodnom okraji, na všetkých ostatných stranach čnie nad inundačným územím Ipľa, na jar a v jeseni zaplavovaným. Cez dlhú časť roku duna predstavovala polostrov vysunutý pol km do vody. Nevedno, či okrem výhody prírodnej ochrany a možnosti rybolovu pri volbe tohto sídliska nepadala na váhu aj skutočnosť, že duna predstavuje v Slovenských Ďarmotách najďalej na juh vysunutú sídliskovú plochu.

Súvislá kultúrna vrstva na dune Hornovo nie je vyvinutá, iba miestami sú malé plochy s tmavou kultúrnou vrstvou, možno z rozrušených sídliskových objektov. Pri povrchovom výskume sme tu bezpečne zistili kultúru s kanelovanou keramikou a laténsku. Mnoho atypických črepov nemožno kultúrne zaradit.

Z obsidiánu je tenký atypický odštep VI: 13. Z hnedého pazúrika je zlomok 1,5 cm širokej čepielky VI: 14 s neretušovanými hranami. Z fialovohnedého radiolaritu je plošný úštep VI: 12. Zo šedobieleho kremencia je 2,5 cm široká čepielka s obdobným profilom ako č. II: 7. Viac silexov sme nenašli.

Črepy IV: 2 a IV: 4a, b, c patria asi kultúre lengyelskej. Menšie pupčeky tvaru XVII: 16 mala nejaká iná súčasná nádoba. Iné lengyelské črepy sme tu nenašli.

Okrajový úlomok VI: 18 je z nádoby kultúry s kanelovanou keramikou, najväčší jej priemer bol ca 25 cm, priemer ústia ca 18 cm. Okrajový úlomok VI: 17 ($\emptyset$ ca 12 cm) má vonkajší povrch dokonale vyhladený, možno ide o úlomok nádoby z doby bronzovej, medzi kanelovanými črepmi z tohto sídliska je osihotený.

Črep VI: 15 je z dokonale vypálenej nádoby so stenami hrubými skoro 2 cm, má výrazné ryhy. Niektoré atypické črepy rovnakého druhu majú vonkajší povrch umele zdrsnený a iné zasa dokonale hladký, niektoré majú oba povrhy drsno vyrovnané. Obdobne zdrsnené povrhy mali napr. aj nádoby na výšinnom sídlisku Mogyorós föld v Kubáňove, kde zatiaľ kanelovanú keramiku bezpečne doloženú nemáme.

V atypickom materiáli oboch sídlisk je značná časť črepov rovnakých, pravdepodobne budú už z doby bronzovej. Rovnaký atypický materiál je i na terase Miske tábla - Csurgó tábla vo Veľkej Vsi nad Ipľom.

Črep VI: 19 ($\emptyset$ dna ca 10 cm) má vonkajší povrch umele zdrsnený, vnútorný jemne drsný. Črep VI: 9 (17 mm hrubé steny) má obdobnú štruktúru ako črepy XI: 4, 9 na výšinnom sídlisku z doby bronzovej na Regiske hegy v Dolných Turovciach a žliabkovanie ako na kanelovanej keramike. Ku kultúre kanelovanej keramiky patrí aj okrajový úlomok VI: 10 ($\emptyset$ ca 20 cm), VI: 11 a VI: 16.

Z plaveného modrošedého materiálu s oranžovými povrchmi je úlomok VI: 20 z nádoby snáď skýtsko-halštatskej.

Vápencovú (?) perlu VI: 21 sme našli spolu s črepmi asi kanelovanými (v blízkosti), čo by však mohla byť aj náhoda. Sondovanie by mohlo určiť, či sa tam nachádza pohrebisko.

Pamiatok na laténske osídlenie tejto duny je oveľa menej. Patrí k nim úlomok pleca nádoby dokonale vypálenej a vytočenej na rýchlo rotujúcim kruhu (tab. XVIII: 8). Asi z neskorolaténskej sudovitej zásobnice je aj okrajový úlomok XVIII: 7 (priemer sa nedá určiť, lebo úlomok je malý), hlina je modrošedá (ako č. XIX: 3) s obojstranným hrubým popolavohnedým povlakom (zrná drobného piesku), obdobného zloženia ako na "dáckej" keramike v Ipeľskom Predmostí. Rovnaký povrch (teký je ešte aj na hradištných nádobách) má črep asi v ruke zhotovenej nádoby; hlina je modrošedá, obojstranne sú hrubé popolavohnedé povlaky, na vonkajšom povlaku je ešte modrošedý povrch (hrúbka črepu 9 mm), rozvrstvenie je rovnaké ako na laténskych nádobách vytočených na kruhu.

V atypickom črepovom materiáli na dune Hornovo sú aj iné rovnaké črepy z neplaveného materiálu ako na sídlisku v Chrástinciach (necelé 2 km na Z).

Úlomky tehloviny časove zaradiť nemožno.

86. SLOVENSKE ĎARMOTY - Malý Iliašov

Rozsiahle laténske a hradištné osídlenie v Slovenských Ďarmotách bolo podmienené ich zemepisnou polohou, výhodnejšou ako je poloha protiľahlých Balašovských Ďarmôt (Balassagyarmat). Slovenské Ďarmoty ležia tesne na južnom úpäti nízkej vrchoviny, ktorá vybieha z rozvodia Hron - Ipeľ úzkym hrebeňom až 1 km k severnému výbežku vrchoviny na južnom brehu Ipľa. Inundačné územie Ipľa medzi Slovenskými a Balášovskými Ďarmotami je široké len 700 - 1000 m.

Vŕškovina medzi Čahovským potokom a potokom Krtíš delí údolie stredného Ipľa na československej strane na dve skoro rovnako veľké časti. Povodia spomenutých potokov majú asi najviac lepšej poľnohospodárskej pôdy na strednom Poiplí; cesty ich údoliami boli asi dôležitejšie ako cesty inými údoliami. Do Ipľa ústia tieto tokov vo vzdialosti 4 km od seba, Slovenské Ďarmoty sú v strede tejto vzdialnosti, na úpäti najjužnejšieho výbežku vrchoviny.

Nadradený strategický význam Slovenských Ďarmôt vyplýva z polohy na prechode cesty údolím Ipľa cez rozhranie údolia Čahovského potoka a Krtíša (tu cesty údoliami týchto tokov ústia na cestu údolím Ipľa), a hľavne asi z toho, že najkratšia a súčasne pohodlná cesta zo Zvolena na JV prechádza práve cez Slovenské Ďarmoty a že je to pravdepodobne úsek medzinárodnej cesty Sliezsko - Balkán.

Najjužnejší výbežok vrškoviny tvorí masív návršia Biely vrch, ktorého 700 m dlhý západný výbežok sa nazýva Kis hegy. Nadmorská výška temena Kis hegy - 198 m - je o 47 m nižšia ako najvyššia časť masívu Bieleho vrchu. Severný a západný svah Kis hegyu je strmý, južný miernejší, najjužnejší výbežok úpätia Kis hegyu tvorí terasa so strmým svahom na západe a juhu. Jej východný svah je mierny. Názov Malý Iliašov označuje práve túto terasu. Celá plocha terasy - ca 7 ha - je pokrytá tmavou kultúrnou vrstvou s pomerne hojným výskytom archeologických pamiatok. Roku 1955 sa na terase stavali budovy JRD, na jednom mieste výkop porušil kultúrnu vrstvu hrubšiu ako 1 m, na niektorých miestach je hrubá len ca 0,5 m. Pred našim príchodom vraj narazili aj na (kostrové) hroby, možno si ich mylili s kultúrnymi jamami.

Niekoľko málc nájdených silexov asi súvisí s tamojším neolitickej osídlením. Je to čiastočne opracované obsidiánové nepatinované jadierko III: 13, pazúriková biela čepieľka III: 11 (pravá hrana je retušovaná) a atypický odštep rohovca III: 14 z obdobnej suroviny ako v Ipelskom Predmostí, a retušovaný úštep (rohovec? - III: 12).

Neolitickej črepový materiál nie je bohatý, možno je lepšie zastúpený v hlbšej vrstve. Volútový črep III: 1 je z plavenej sivej hliny; obdobnú hlinu má aj volútový črep IV: 12 v Malej Čalomiji. Z plavenej hnedej hliny obdobnej štruktúry je črep III: 3. Črep III: 2 je z plavenej šedej hliny; ryhovanie je na oboch povrchoch. Podľa štruktúry neplavenej šedohnedej hliny je črep III: 4 blízky štruktúre niektorých lengyelských črepov (napr. z Veľkej Čalomije). Obdobnú úpravu povrchu a rovnakú štruktúru ako črep III: 4 má aj črep III: 6, párové jamky sa robili končekmi prstov.

Ostatné neolitickej črepy sú zo šedočiernej hliny premiešanej s piesťami, po ktorých sú na povrchoch odtlačky. Črepy III: 5, 7 majú na vonkajšom povrchu žltohnedý povlak ako na materiáli zo sídliska s volútovou keramikou v Malej Čalomiji, na črepe III: 8 je povlak tenký, vlastne len náter, okraje pupčeka sú vyššie ako jeho stred. Na črepe III: 10 je povlak obojstranný.

Podľa štruktúry by mohli byť črepy s odtlačkami piesť aj z úžitkových bukovohorských nádob; obdobné pupčeky ako na črepoch III: 7, 8 sa vyskytujú aj na nezdobených bukovohorských nádobách.⁶⁶ Na celom strednom Poiplí sme však nenašli ani jediný črep jemnej zdobenej bukovohorskej keramiky, priamy súvis s touto keramikou sa zdá byť vylúčený. Pri črepe III: 9 z Malého Iliašova možno predpokladať vplyv keramiky hornopotiskej; niektoré ryhy sú výrazné, niektoré veľmi plytké (hlina je ako pri črepe III: 7).

Snáď k maďarskej kultúre patrí okrajový črep ($\varnothing$ ca 20 cm) ..varu ako č. XIII: 21 s obojstranne dokonale vyhladenými povrchmi (hlina je oranžová, plavenná?), dokonale vypálený. Iný črep s takýmto hladením je šedý, s drobným pieskom, povrhy sú čierne. V pilinskej kultúre stredného Poiplia sme takéto črepy nenašli.

Črep XXXI: 21 ($\varnothing$ ca 30 cm) je snáď z doby bronzovej.

Typicky pilinský črep sme našli len jeden, je to úlomok z nádoby dokonale vypálenej a na vonkajšom - pôvodne snáď tuhovanom - povrchu dokonale vyhladenej

zdobenej obdobným výzobným prvkom výrazných rýh a jamôk ako na pilinskem pohrebisku v Nagybátone⁶⁷ (P. Pataj datuje toto pohrebisko na rozhranie doby bronzovej a halštatskej).

Skoro všetky črepy halštatského rázu v Malom Iliašove mali čierne povrhy, taky je i okrajový črep XX: 9 ($\varnothing$ ca 13 cm). Ostatne su z nádob s hrubšími stenami, niektoré s vnútorným povrchom oranžovým sú rovnaké ako vo Veľkej Čalomiji. Niektoré sú bežné neskorohalštatské, tažko ich zaradiť kultúrne, časť asi súvisí so skýtskou keramikou a časť patrí snáď až do doby rímskej (tab. XX: 2). Jeden čriepok by mohol byť z misky podolskej kultúry. Ku skýtskej keramike asi patrí črep s pupčekom ako črep XVII: 3. Iný takto členený pupček je dlhý 4 cm a široký len 1,7 cm. So skýtskou keramikou podľa štruktúry asi súvisí aj črep XX: 4 ($\varnothing$ ca 27 cm). Črep s obdobným profilom pupčeka ako XVII: 8 má vonkajší (asi nerovný) povrch hladený, čierny a vnútorný popolavošedý, vyhladený na pilinský spôsob.

Črep XVII: 21 je asi z nádoby vytočenej na kruhu ($\varnothing$ ca 20 cm); rozvrstvenie (čierne jadro s hrubými hnédymi povlakmi a tenším čiernym povlakom na povrchu) je rovnaké ako na laténskych črepoch z Veľkého Iliašova (Dubinka). Obdobný profil má i črep XVII: 13 zo súčasného sídliska pri Kováčovciach. Z iného asi súčasného sídliska vo Vrbovke je črep XVII: 4, ktorý má obdobu aj v Malom Iliašove, kde je z rovnakého plaveného čierneho materiálu (s tuhovanými povrchmi) úlomok misky tvaru č. XIV: 9, úlomok pásikového uška (2 cm širokého a 9 mm hrubého) a okrajový úlomok tvaru podobného ako črep XVI: 24. Črepy nádob s drsnými povrhom ako na neskorohalštatských sídliskách (skýtskych?) pri úpätiach Hradišta v Kováčovciach v Malom Iliašove chýbajú.

Koniec doby laténskej je v Malom Iliašove doložený črepmi stradonických, na kruhu točených nádob z grafitovej hliny: XVIII: 1 ($\varnothing$ ca 18 cm), XVIII: 2 ($\varnothing$ ca 16 cm), XVIII: 3 ($\varnothing$ ca 18 cm), XVIII: 5 ($\varnothing$ ca 20 cm). V Malom Iliašove skoro chýbajú laténske črepy z negrafitovej hliny, toto ohýbanie môže byť však len náhodné.

Podľa štruktúry vypálenia časť atypického materiálu patrí do doby rímskej, najmä črepy z plavenej (tab. XX: 3, 6; $\varnothing$ ca 20 cm) alebo neplavenej hliny (tab. XX: 1, 2); oba sú z rovnakej hnedej hliny a majú rovnaký priemer ca 23 cm, č. 2 má rovnakú štruktúru ako č. XVI: 30 z Balogu nad Ipľom. Možno súvisia s "kvádskou" keramikou z Ipeľského Predmostia (Ipolyjárók). Profil XX: 5 ($\varnothing$ ca 24 cm) z Malého Iliašova je obdobný ako profil "kvádskej" nádoby XX: 14 z Ipeľského Predmostia (Ipolyjárók), povlaky na nich nie sú rovnaké.

Z doby rímskej je úlomok dna z nádoby vytočenej na kruhu ($\varnothing$ dna 6 cm), hлина je hnédá a premiešaná s drobným pieskom a slúdou; obojstranný šedý povlak je rovnaký ako na súčasných črepoch XXI: 5 a 6 z "kvádskeho" sídliska v Ipeľskom Predmostí. Z plaveného (hnedo)šedého materiálu je úlomok na kruhu točenej nádoby XXXI: 5 ($\varnothing$ dna 6 cm). Na kruhu vytočili aj nádobu XX: 7 z plaveného sivého materiálu s obojstranným hladkým popolavým povlakom ($\varnothing$ dna ca 16 cm). Okrajový črep na kruhu vytočenej misky ($\varnothing$ ústia ca 20 cm) má profil obdobný ako črep XX: 18 a guľaté zhrubnutie okraja ako na črepe XVIII: 12. Zo šedej plavenej hliny je úlomok dna na kruhu vytočenej nádoby ($\varnothing$ dna ca 8 cm), ktorej vonkajší povrch bol zdobený pravidelnými zvislými (veľmi plytkými) ryhami ako na neskorolaténskej keramike.

Na sídlisku sme našli črepy aj z iných na kruhu vytočených nádob, jeden z nich je z glazúrovaného mortária, iný zasa z nádoby vytočenej na kruhu (šedo-čierna neplavena hлина) a zdobenej zvislým ryhovaním ako na neskorolaténskej keramike.

Črepy z nádob asi z doby rímskej - nevytočených na kruhu - sú všetky atypické a nemožno preto určiť, či z nich niektoré nepatria ešte do doby laténskej a iné až do doby starohradištej. Časť tvrdo vypálených črepov z nádob s nehladenými a nerovnými povrchmi je obdobná ako na "kvádskom" sídlisku Ipolyjárók v Ipeľskom Predmostí, napr. črep XX: 14 má obdobu v črepe XX: 5 (Ø ústia ca 24 cm).

Úlomkom sarmatskej nádoby može byť črep XXXI: 1 (Ø lomu ca 9 cm), šedá neplavená hlina je dokonale vypálená, vonkajší povrch vyhladený, vnútorný nerovný. M. Párducz⁶⁸ publikuje zo sarmatského pohrebiska Kiszombor B dvojkónické vretienko zdobené šiestimi horizontálnymi ryhami (z mädšej doby rímskej ?); úlomok obdobného vretienka (ryhy sú na ňom miestami zdvojené) sme našli aj v Malom Iliašove. Podobné vretienko so zdvojenými ryhami je i na avarsко-slovanskom pohrebisku v Devínskej Novej Vsi.⁶⁹

Črep XXXI: 4 (Ø hrdla ca 15 cm) je úlomkom pleca na kruhu vytočenej nádoby, hlina je plavená, popolavohnedá, s ojedinelými zrnami piesku, oba povrhy sú šedočierne, vonkajší dokonale vyhladený, upravovali ho hladenými zvislými a horizontálnymi pásmi. Obdobne bol upravený povrch nádoby asi rovnakého tvaru z kostrového hrobu zo IV. storočia na rímskom tábore Adony (Vetus Salina).⁷⁰ Z obdobného plaveného materiálu je črep XXXI: 3 z nádoby vytočenej na kruhu; obojstranne je oranžový povlak, vonkajší len jemne drsný, vnútorný o stupeň drsnejší, plocha pod vlnovkami a vlnovky sú dokonale vyhladené. Z dokonale vytočenej nádoby podobného tvaru sú asi aj črepy XX: 10 a 11 (oba sú možno z tej istej nádoby, Ø brucha ca 25 - 30 cm), sú dokonale vypálené z plavenej sivej hliny, vnútorný povrch majú jemne drsný, na vonkajšom vyhladenom povrchu sú vleštené horizontálne i zvislé pásy, zvislé sú i nepatrne vryté; črepy podobných nádob (menej dokonale vyrobených) zistil T. Kolník na rímskej stanici v Milanovciach (okr. Nové Zámky) z konca IV. storočia (ústna informácia).

Črep XXXI: 2 je z nádoby vytočenej na kruhu (šedohnedá plavená hlina, obojstranne hnedy povlak so šedými povrchmi, boli jemne drsno vyhladené).

Kus železnej trosky sa datovať nedá, podobne ani kus modrej sklenej trosky. Možno ide o doklad tavenia skla na tomto sídlisku v dobe laténskej (či rímskej?).

Hradištná keramika z Malého Iliašova je zastúpená aj na sídlisku Ipolyjárók v Ipeľskom Predmostí a na oboch je zastúpená keramika kvádska. Hradištná keramika zo sídliska Ipolyjárók má obdobnú štruktúru a úpravu povrchov ako tamoxia "kvádská" keramika; črep XX: 13 by mohol byť podľa štruktúry i hradištný a hradištný okraj (črep XXI: 8) má obdobný profil ako kvádsky črep XX: 14, ktorý má záse rozvrstvenie aké sa vyskytuje aj na hradištej keramike v Malom Iliašove. Nie je preto vylúčené, že hradištná keramika na sídlisku Ipolyjárók a Malý Iliašov aspoň čiastočne nadväzuje na predchádzajúcu "kvádsku" keramickú výrobu.

Z neplaveného modrošedého materiálu je okrajový úlomok tvrdo vypálenej misky tvaru približne ako č. XX: 1 (Ø ca 15 cm), okrajová ploška vybieha v hrot, na vnútornom povrchu je oranžový povlak (na črepe XX: 21 je takýto povlak na vonkajšom povrchu), oba povrhy sú veľmi nerovné, ale predsa vyhladené (miestami až lesklo); analógie podľa štruktúry hliny a úpravy povrchov sú v "kvádskom" materiáli na sídlisku Ipolyjárók.

Z tvrdo vypálenej nádoby je (z obdobnej hliny) črep s nehladenými, ale skoro rovnými povrchmi; na vnútornom povrchu je len veľmi tenký hnedy povlak, na vonkajšom je výrazná viacnásobná vlnovka, podľa štruktúry súvisí s "kvádskym" materiáлом na sídlisku Ipolyjárók, kde sme však "kvádske" črepy s takouto vlnovkou nezistili. Podľa výzdoby by mohlo ísť o hradištnú kultúru.

"Kvádsky" môže byť aj črep XX: 1 (oranžová hlina s vyhľadeným povrhom) a XX: 5 s povrhom iba čiastočne vyhľadeným (okraj ústia je nepravidelný, neplavená hlina šedočierna, na vonkajšom povrchu je oranžový povlak). S nimi môže byť súčasný črep XXV: 2 ($\emptyset$ ca 12 cm), podľa štruktúry a vypálenia (neplavená oranžová hlina, nerovné a nevyhľadené povrhy) súvisí s hradištnou keramikou v Malom Iliašove.

Na sídlisku Malý Iliašov sme nenašli ani jeden črep upravený rovnako ako typické "kvádske" črepy zdobené prstovaním. Našli sme tu však dva takéto črepy, ktoré podľa štruktúry patria hradištej keramike toho istého sídliska. Výzdoba prstovaním je však doložená ešte aj na avarsko-slovanskom pohrebisku v Devínskej Novej Vsi.⁷¹

Starohradištný úlomok nezdobenej nádoby XXVI: 8 mal povrhy nerovné, vnútorný drsný, vonkajší miestami jemne drsný, popolavošedý; podľa štruktúry je to rovnaký materiál ako črepy s bežnou hradištnou výzdobou z toho istého sídliska (cobelbnú profiláciu mala aj nezdobená, o niečo väčšia, rovnako tvrdzo vypálená nádoba v Balogu nad Ipľom). Rovnaký materiál má črep XXV: 5, ktorý zasa súvisí podľa výrobnej techniky s "kvádskymi" črepmi XX: 13, 15.

Najväčšia časť hradištného materiálu patrí do starej a strednej doby hradištej, črepov mladohradištného rázu je málo. Tvarove i štruktúrou je hradištný materiál tohto sídliska iný ako na inom veľkom sídlisku v Ipelskom Predmostí - Homok bánya. V Malom Iliašove starohradištný a stredohradištný materiál je prevažne z šedočiernej hliny, ktorá po oxydácii nie je modrastá (ako na spomenutom sídlisku v Ipelskom Predmostí). Menej často je hliná šedohnedá alebo hnedoranžová. Veľmi časté sú na jednej alebo oboch stranách hnedoranžové povlaky, niekedy ešte aj so šedým náterom. Toto rozvrstvenie je rovnaké ako na črepe XX: 14 z nádoby zhotovenej v ruke. Na sídlisku Homok bánya v Ipelskom Predmostí šedé nátery na oranžových povlakoch chýbajú. V Malom Iliašove hlinu miešali s drobným pieskom, ale len zriedka (vnútorné povrhy č. XXVI: 3, 4 a niektorých črepov s výzdobou, napr. XXVI: 5) s drobnými hnédymi zrnkami (organickej hmoty?) ako na sídlisku Homok bánya v Ipelskom Predmostí, kde sú na náteroch veľmi časté a kde sú nátery často jemne pôrovité. V Malom Iliašove hradištné črepy majú povrch bez jemných pôrov, obyčajne plošne vyhľadený (jemne drsno), ako napr. na "kvádskom" črepe XX: 14 z Ipelského Predmostia. Vnútorné povrhy sú drsno vyrovnané, menej často sú drsné aj vonkajšie povrhy.

Najčastejším tvarom okraja nádob v našom materiáli je tvar XXV: 13, na vnútornom okraji ústia skoro vždy zdobený vlnovkou a okrem toho na obvodovej ploške okraja zárezmi, vpichmi hrebienkom alebo ojedinele aj veľmi plytkou vlnovkou. Okrem svedectva jediného črepu steny nádob nezdobili asi na tomto sídlisku vpichmi hrebienkom. Povrch nádoby zdobili iba pásmi rytých horizontálnych rýh a viacnásobných vlnoviek a kombináciou týchto dvoch výzdobných prvkov.

Obmenou tvaru XXV: 13 je tvar XXV: 10; podobnosť s profilom "kvádskej" nádoby XX: 14 je možno náhodná, vznikla tým, že v niekoľkých prípadoch je horná hrana celkom spoštená v 2 - 3 mm širokú obvodovú plochu (tak aj na črepe XXVI: 6). V prípade črepu XXV: 1 sú zaoblené obe hrany ústia, ale tvar XXV: 2 je tu zatiaľ ojedinelý. Tvar XXV: 14 je zriedkavejší ako tvar XXV: 13. V niekoľkých prípadoch (črepy XXV: 7, 9) je okrajová ploška prehnutá. Niekoľkými črepmi je zastúpený aj vyvinutý okraj tvaru XXIII: 25. Ojedinelým je tvar XXV: 15 s dvoma facetovanými ploškami na vnútornom okraji ústia. Ojedinelé sú i tvary XXV: 12 a XXVII: 2. Ojedinelým črepom (asi stredohradištným) je zastúpený tvar XXIII: 23,

na vnútornom okraji ústia je plynko vrytá vlnovka tvaru XXV: 13. Tvar XXV: 8 je zastúpený tiež len jediným prípadom. Vypálenie nádob bolo veľmi dobré. Zmenky o ojedinelosti nemajú trvalú platnosť, lebo príslušné črepy sú skoro všetky na jednom mieste (in situ v hrubej kultúrnej vrstve silážnej jamy pri ovčine JRD). V kultúrnej vrstve z iných polôh sídliska možno získať tvary iné a v inom percentuálnom pomere.

Dná nádob mali obyčajne tvar ako črepy XXVII: 8-10, zriedka ako črepy XXVII: 4, 6. Tvar XXVI: 9 je ojedinelý.

Črep XXV: 1 ($\emptyset$ ca 15 cm) je z čiernej hliny, na vonkajšom povrchu je hnedý povlak so šedým náterom, obe povrhy sú hladné rovnako, na obvodovej ploške ústia sú mierne naklonené vpichy hrebienkom, na krku nádoby je plynko ryha. Črep XXV: 3 ($\emptyset$ ca 18 cm) bol sekundárne v ohni spálený, vonkajší povlak bol tenký, asi popolavý, vnútorný odpadol, na obvodovej ploške sú vpichy hrebienkom. Črep XXV: 4 ($\emptyset$ ca 20 - 25 cm) je na sídlisku tvarom ústia ojedinelý, má obojstranne hnedý povlak, vonkajší má šedý náter, vnútorný povrch je nerovný, nádobu asi zhotovili ručne. Črep XXV: 5 ($\emptyset$ ca 20 cm) nemá povlaky, vonkajší povrch je šedý, nerovný, patrí k nemu podľa štruktúry č. XXVI: 8 (obdobne upravené sú na sídlisku Ipolyjárók v Ipeľskom Predmostí "kvádske" črepy), na oblej obvodovej ploške sú skoro ležaté výrazné zárezы. K č. XXV: 5 patria v Ipeľskom Predmostí č. XX: 13, 15.

Črep XXV: 6 ($\emptyset$ ca 22 cm) má obojstranný hnedý povlak so šedými povrchmi, ryhy sú veľmi plynko. Nádobu vytočili na kruhu, ale vnútorný povrch je i tak miestami nerovný.

Črep XXV: 7 ($\emptyset$ ca 18 cm) je z nádoby vytočenej na kruhu, má obojstranne hnedý povlak a na ňom na vonkajšej strane ešte tenký šedý povlak.

Črep XXV: 8 ($\emptyset$ ústia necelých 10 cm) nemá povlaky, vnútorný povrch dna je nerovný, misku možno vytočili na kruhu. Črep XXV: 9 ($\emptyset$ ca 14 cm) nemá povlaky, vonkajší povrch je nerovný, vnútorný pravidelný a pravidelné sú aj vlnovky; vlnovka na vnútornom okraji je plynko, žliabok na obvodovej ploške je veľmi plynko.

Črep XXV: 10 ($\emptyset$ ca 20 cm) má hlinu (šedohnedú) slabšie vypálenú ako priemer ostatných črepov; vonkajší povrch má šedý náter, vnútorný upravovali horizontálnymi tahmi prstom, ryhy sú výrazné, vlnovka robí dojem ako keby ju do hliny nevryli, ale vtlačili, otvor vyvrtali až sekundárne (ako napr. v Devínskej Novej Vsi na avarsко-slovanskem pohrebisku⁷²); nádobu asi vytočili na ručnom kruhu.

Črep XXV: 11 ($\emptyset$ ca 20 cm) má obojstranne tenký hnedý povlak, vonkajší so šedým náterom, povrhy sú nerovné, obe vlnovky sú veľmi výrazné, niektoré zárezы na obvodovej ploške ústia sú skoro nezreteľné.

Črep XXV: 12 ($\emptyset$ ca 7 - 8 cm) nemá povlaky, len na vnútornom nerovnom povrchu je šedohnedý náter, vonkajší povrch je tiež nerovný, okraj ústia asi obtáčali, vlnovka a ryhy sú výrazné.

Črep XXV: 13 ($\emptyset$ ca 22 cm) má obdobnú hnedú hlinu ako črep XXV: 10, ale obe povrhy majú šedé nátery, vlnovka na vnútornom okraji ústia je výrazná, sta vtlačená.

Črep XXV: 15 ($\emptyset$ ca 13 cm) mal asi obojstranne tenký hnedý povlak, vonkajší povrch bol asi hladký, na vnútornom povrchu hrdla prerážajú zrná piesku, vlnovky na vnútornom okraji ústia sú výrazné, ale plynko, nádobu vytočili na kruhu.

Na kruhu vytočili aj nádobu črepu XXVI: 6 ($\emptyset$ ca 20 cm), steny sú pravidelné hrubé, jemne drsné, povrchové hnedé vrstvy sú rovnako hrubé ako šedé jadro, na vonkajšom povrchu je šedý náter.

Črep XXVI: 7 (Ø ca 23 cm) nemá nátery, nádobu asi vytočili na kruhu alebo obtáčali, profilácia vonkajšieho okraja ústia nie je pravidelná, je len zdanlivá, vznikla pri nestarostlivej rýchlej práci, povrhy sú jemne drsné, na sídlisku je to ojedinely tvar.

Črep XXVII: 2 (Ø ca 20 cm) nemá povlaky, len na vonkajšom okraji ústia je hnedastý náter.

V nezakreslenom materiáli je okrajový úlomok z čiernej hliny bez povlakov, rovnako profilovaný ako z nádoby z hrobu pravdepodobne "kvádskeho" v Ipeľskom Predmostí (tab. XVII: 19b).

Vyskytujú sa aj okrajové úlomky tvaru XXIX: 1 s plytkou vlnovkou na okraji ústia a s obvodovou ploškou okraja slabu prehnutou ako na črepe XXV: 7. Vyskytuje sa i okrajový úlomok s náznakmi profilácie ako na črepe XXIII: 26 (šedohnedá hliná), na vnútornom okraji ústia je plochá vlnovka; veľmi plochou vlnovkou z dvoch rýh ozdobili aj okrajovú plošku ústia. Okrajovú profiláciu ako črep XXIII: 26 má úlomok vyvinutejšej nádoby (Ø ca 25 cm), dobre vypálenej z hnedej hliny, oba povrhy sú nerovné, vonkajší má tenký kožovitý poviac, na pleci je zdobená pásom rýh; o ryhovaní na vnútornom okraji ústia nie je isté, či ide o ryhy výrobné, alebo o degenerovanú veľmi plochú vlnovku. S ľivnakým kožovitým povlakom je aj úlomok okraja s výraznou vlnovkou na vnútornom okraji, jeho profil má nepatrny nábeh k profilácií ako črep XXIII: 23.

S takým istým vonkajším povlakom je okrajový úlomok z nádoby tiež vytočenej na kruhu (Ø ca 15 cm), so zhrubnutým okrajom, ešte výraznejším ako na črepe XXX: 11 (ale dolná hrana je ako napr. na črepe XXV: 10 a pod takým uhlom je sklonené i ústie). Na vnútornom okraji ústia je náznak veľmi plochej vlnovky spolu s horizontálnymi ryhami; okrajová ploška ústia je členená hustými šikmými vpichmi hrebienkom. Na rovnakom dokonalejšom kruhu vyrobili rovnakým spôsobom aj nádobu tvaru XXV: 3; obvodová ploška je málo prehnutá ako na črepe XXV: 13, je bez výzdoby na všetkých troch plochách ústia.

Len malá časť materiálu je bezpečne z nádob zhotovených v ruke, väčšinou ich asi vyrobili na (ručnom?) kruhu ako v prípade typu XXV: 13, a zasa len malá časť je z nádob vytočených na dokonalejšom kruhu (napr. črep XXV: 15). Na používanie rýchleho kruhu poukazuje črep XXVII: 2 a niekoľko iných črepov mladohradistného rázu. Pre úlomkovitosť materiálu a niekedy aj pre jeho čúšchanosť nedá sa vždy dobre odlišiť na akom kruhu zhotovili príslušnú nádobu. Pre keramickú výrobu v Malom Iliašove sú typické tvary XXV: 3, 10, 11 a 13; na iných hradistných lokalitách stredného Poiplia sme ich v totožnom vyhotovení nezistili. V Malom Iliašove sme našli len ojedinely celý úlomok dna so zachovanou kruhovou jamkou v strede. Preto zatiaľ nevedno, či sa používal táký kruh, po ktorom ostala kruhová jamka na dne. Úlomky XXVII: 5-10 majú priemery dna 12, 10, 16, 13, 16 a 15 cm.

Z rovnakého materiálu je i časť masívneho dna (priemer 7,5 cm) bez jamky v strede, možno ešte z nádoby nevytočenej na kruhu. Rovnaky malý priemer dna - 8,5 cm - má 1 nádoba s profilom ako črep XXVII: 5, nevytočená na kruhu. Jediný úlomok so zachovanou jamkou na dne je z nádoby, ktorej steny mali asi hrúbku črepu XXVII: 4. Povrhy na okrajoch dna sú nerovnejšie a dranejšie ako na okrajových úlomkoch ústia. Zdá sa, že vonkajší povrch upravovali natieraním ešte aj po zhotovení výzdoby (tab. XXVII: 9), lebo v niektorých prípadoch je výzdoba ryhami na niektorom mieste zatretá (podobne ako na črepe XXX: 6).

Najčastejším výzdobným motívom boli asi pásy rýh a vlnoviek a niekedy ich kombinácie (ako na črepe XXIX: 9). Vyrývali ich nástrojom s rôznym počtom zubov, najčastejšie 3 - 5. Iné výzdobné prvky sme nezistili. V pichy hrebienkom sme zis-tili len na okraji ústia a v jednom prípade na pleci nádobky (dva zvislé rady nad sebou), ktorá je malým priemerom hrdla (7 cm) spolu s č. XXV: 12 výnimkou na tomto sídlisku. Klenutostou dna výnimkou je aj nádoba XXVI: 9 (hnedý vonkajší povlak so šedým povrhom), tesne nad dnom je nepravidelne formovaná, výzdoba je skoro nezreteľná, na bruchu bola nádoba skoro hladká.

Nádobi XXVI: 2 sme našli v črepoch v hrubej kultúrnej vrstve silážnej jamy, teda na tom istom mieste kde skoro všetok ostatný starobyly hradisko materiál. Črepy XXV: 14 a XXVII: 1 sú z tej istej nádoby. Pastovitá šedočierna hlina má len malo piesku. Jemne drsný vonkajší povrch má takú istú úpravu ako kvádska(?) nádoba XVII: 19, povrch je hnedastý, len v hornej časti šedočierny. Ako-tak pravidelný je len povrch hornej casti, asi vplyvom použitia šablóny; povrch nižších častí nádoby je veľmi nerovný. Nádoba je vysoká 15,6 cm. Ø ústia 14 cm. Vlnovky sú výrazne ryté, na vnútornom okraji ústia je vlnovka pravidelná. Stredná časť dna sa nezachovala, nedá sa preto určiť, či nepoužili ručný kruh (?), po ktorom ostávali na dne kruhové odtlačky.

Skoro všetok starobyly hradisko materiál z Malého Iliašova je z kultúrnej vrstvy (možno z tej istej zemnice na mieste silážnej jamy pri ovčíne); z povrchového zberu na iných miestach sídliska sú len stopy takéhoto materiálu. Materiál z povrchového zberu je oveľa vyvinutejší, väčšinou mladšieho rázu, so stopy osídlenia až stredovekého.

Nádoby z tejto staršej hradisko vrstvy boli väčšinou asi dvojkónického tvaru, pravdepodobne vyššie ako nádoby na sídlisku Homok bánya v Ipeľskom Predmostí, preto asi mali často aj hrubšie steny ako v Ipeľskom Predmostí. Na spomenutom sídlisku v Ipeľskom Predmostí mali nádoby asi väčšinou zaoblenejšie, vajcovité profily. Jeden úlomok nádoby asi takého tvaru sme našli spolu so starobyhou hradiskou keramikou aj v Malom Iliašove, na pleci bola nádoba zdobená horizontálnym pásom desiatich rýh; na domácej keramike v Malom Iliašove sme toľko rýh nezistili. Rozvrstvením (hnedé povlaky na šedohnedej hlini, obdobne ako na č. XXIV: 5 a 11) mala nádoba bližšie ku keramickej výrobe na sídlisku Homok bánya v Ipeľskom Predmostí; rovnako tak aj použitím povlakovej hliny podobného zloženia (hnedé zrnká). Vypálením, šedým náterom na vnútornom povrchu a hrúbkou (až 16 mm) zasa súvisí s keramickej výrobou v Malom Iliašove. Črepy z rovnakej modrošedej hliny a so sviežimi oranžovými povlakmi ako na sídlisku Homok bánya (Ipeľské Predmostie) v Malom Iliašove v staršej hradisko vrstve úplne chýbajú; podobné črepy sa ojedinele vyskytujú v mladšej vrstve z povrchového zberu, kde sa vyskytuje vyvinutejší materiál, spoločný obom sídliskám (z nádob vytocených na doko-nalejšom kruhu). Ale v dobe staršej keramickej výroby oboch sídlisk bola odlišná. Určité vyrovnanie medzi oboma sídliskami nastáva zrejme až v pokročilejšej dobe hradisko s rozvojom hospodárskych a spoločenských vzťahov.

Vo vyvinutejšom hradisko období sa na oboch sídliskách vyskytujú tvary ako XXIII: 25, 26 (s výzdobou na vonkajšom povrchu ako na črepe XXIII: 12). V Malom Iliašove má takýto profil horizontálne ryhy na vnútornom povrchu ústia a dve ryhy na obvodovej ploške. V Malom Iliašove je takýchto črepov málo a na oboch sídliskách sú črepy z nádob už stredovekých ojedinelé.

Do storočí pred dobu hradisko možno datovať atypický fragment väčšej nádoby (Ø brucha ca 35 cm) zhotovenej bez použitia hrnčiariskeho kruhu. Hlina je

šedočierne, aká je na Malom Iliašove bežná na keramike z doby hradištnej, obojstranne má hnedý povlak a na vonkajšom ešte šedý náter, čím tvorí ďalšiu analógiu ku keramike bežnej na Malom Iliašove. Úprava vnútorného povlaku je obdobná ako na sídlisku Homok bánya v Ipeľskom Predmostí. Nie je vylúčené, že výroba nádob s výzdobou č. XXIV: 5 nadvázuje na výrobu nezdobených nádob, z ktorých je spomínaný atypický črep, jej povrch bol nerovný, steny hrubé 9 - 14 mm. Z naznačeného súvisu so sídliskom Homok bánya v Ipeľskom Predmostí vyplýva možnosť, že obe sídliská mali v staršej dobe hradištnej čosi spoločného a okrem toho i vzťah k predchádzajúcej keramike na tom istom sídlisku.

Črep XXVI: 5 (hrubý 3 mm) môže byť z doby rímskej, má obdobnú hlinu a rozvrstvenie ako spomenutý atypický črep väčšej nádoby, vnútorný povrch je drsný, podobného zloženia ako na Homok bányi v Ipeľskom Predmostí, vonkajší šedý povrch je jemne drsno vyhladený (má kožovitý ráz), nádoba mala asi vajcovitý tvar, vlnovky sú výrazné, tenké horizontálne ryhy sú asi výrobné, svedčia, že nádobi vytočili na rýchlo rotujúcim kruhu; na vnútornom povrchu je šedý náter nevyhladený. Z rovnako vyrobenej nádoby podobného tvaru a výzdoby sú dva črepy, ktorých vonkajší šedý povrch nemá kožovitý ráz. Iný črep je asi z rovnakej nádoby, hлина je šedohnedá, bez povlakov, na vonkajšom povrchu má hladký čierny náter, vlnovka zo siedmich rýh je menej strmá. Priemer brucha týchto nádob bol ca 15 cm, hrúbka stien ca 8 mm.

O niečo väčší priemer (ca 22 cm) mali nádoby s hrubšími stenami (až 1,5 cm); v hline je veľa piesku, nádoby boli lepšie vypálené ako predošlé s tenšími stenami. Jedna z nich (šedohnedá hlinina so žltohnedým vnútorným povrhom, v ktorom sú hnedé zrnká ako v Ipeľskom Predmostí na sídlisku Homok bánya) má oba povrhy drsné, vonkajší nerovný, zdobený pravidelnou pätnásobnou vlnovkou, hrebene vlnoviek sú vzáiacené 8 cm, ich výška je 4 cm; okraj nádoby sme nenašli. Podľa veľkosti sem patrí aj spomenutý úlomok z pleca nádoby (zdobenej tam pásmom rýh), ktorá výrobne asi súvisí so sídliskom Homok bánya v Ipeľskom Predmostí (Ø brucha bol ca 30 cm).

Jeden atypický črep (hrubý 10 - 11 mm, Ø brucha nádoby bol snáď väčší ako 30 cm, žltohnedá hlinina, veľa piesku) je z tvrdo vypálenej nádoby, povrhy sú drsné, ale pravidelné. Popolavošedá farba vonkajšieho povrchu je snáď sekundárna. Na povrchu poznáť v šírke 8 mm dva susediace, veľmi plytké, skoro nezreteľné žliabky spolu s jemnými výrobnými ryhami po vytočení na kruhu. Obdoba týchto žliabkov sa vyskytuje na materiáli sudovitých zásobníč z doby rímskej v púchovskej oblasti. V Malom Iliašove sa náuka možnosť zistenia vplyvu výroby sudovitých zásobníč na hradištnú keramiku.

Spomenutý črep s plytkými žliabkami sa od hradištného črepu XXV: 10 odlišuje len o niečo väčšou hrúbkou (1 - 2 mm) a vonkajším povrhom, ktorý upravovali širokými zvislými tahmi (štetkou?) a až po nich vytočením na kruhu urobili spomenuté žliabky. Vonkajší povrch hradištných nádob zvislými tahmi neupravovali. Ináč niet medzi nimi rozdielu a môžeme preto predpokladať, že výroba týchto hradištných nádob je tu súčasná, alebo že bezprostredne nadvázuje na výrobu nádob z doby rímskej. Bližší súvis oboch typov môže objasniť len príslušný výskum. Výzdoba črepu XXVI: 5 sa vyskytuje už v dobe rímskej, napr. na fragmente asi rovnako veľkej nádoby (s rovnakým rozvrstvením) v hrobe psa v Ilave na Považí;⁷³ v Malom Iliašove sa vyskytuje aj na nádobách rovnakej štruktúry ako č. XXV: 10.

Materiál známych hradištných pohrebísk nie je totožný so sídliskovým materiálom z Malého Iliašova. Nádoby typu XXV: 10 boli väčšie ako priemer hradištných nádob z pohrebísk (vysoké ca 25 - 30 cm).

V staršej hradištej vrstve Malého Iliašove boli bežné vlnovky širokých amplitúd. Drobnejšie vlnovky (ako na tab. XXVII: 3) boli zriedkavejšie.

Nádoby typu XXV: 10, technicky už pokročilé, sú starohradištné až stredo-hradištné, ale ich výroba siaha do predchádzajúcich storočí, ako naznačuje jednoduchý okraj črepu XXV: 3 so starobylým presekávaním okrajovej plošky, a črep XXV: 2 z nádoby nevytočenej na kruhu. Výroba na hrnčiarskom kruhu môže mať priamo v Malom Iliašove korene už v keramike z konca doby rímskej; nie je vylúčené, že používanie toho istého kruhu sa v Malom Iliašove udržalo až do doby hradištej. So zretelom na cestu Sliezsko - Balkán cez Slovenské Ďarmoty sa nezdá byť vylúčená možnosť, že sem zasiahli aj vplyvy výroby sudovitých zásobníc v Hornom Sliezsku.⁷⁴

Ozdobovanie vnútorného okraja vlnovkou je časté už na avarsко-slovanskom pohrebisku v Prši na východnej hranici Poiplia.⁷⁵ Rovnako starobylé môže byť aj v Slovenských Ďarmotách. Nádoba XXVI: 2 má analógie na avarsko-slovanskom pohrebisku v Prši,⁷⁶ črep XXV: 9 je jej vyvinutejšou analógiou, črep XXV: 5 analógiou súčasnej alebo o niečo staršou. Ojedinelá je miska XXV: 8, ktorá má analógiu na avarsko-slovanskom pohrebisku v Holiaroch.⁷⁷ Ostatné tvary sú ojedinelé. O črepoch XXVII: 8-10 nie je isté, či sú z nádob tvaru ako XXV: 10, lebo spodok týchto nádob bol drsný a vonkajšie povrchy mali starostlivo vyrovnané.

Okrem uvedených nálezov sme v Malom Iliašove našli spolu s črepmi zo staršieho hradištného obdobia 13,3 cm dlhé kostné šíidlo so zaoblenými hranami, v dolnej štvorhrannej časti ($\varnothing$ 8 mm) vybieha v pravidelný hrot (profil je okrúhly), horná časť je plochá a končí sa tiež hrotom (tab. XXVI: 11).

Sídlisko v Malom Iliašove patrí k najdôležitejším hradištným sídliskám. Jeho sústavny výskum by iste priniesol veľa dôležitého materiálu, najmä asi materiál k problému nadvádzovania hradištej kultúry na predchádzajúce osídlenie z doby rímskej. Náznaky toho sú v Malom Iliašove zatiaľ len medzerovité; črepy XX: 10 a 11 naznačujú, že poloha neostala bez osídlenia ani v čase medzi dobu rímskou a starohradištnou. Z nájdeného veľmi medzerovitého materiálu, vzťahujúceho sa k osídleniu v dobe rímskej vyplýva, že sídlisko v Malom Iliašove patrilo v dobe rímskej archeologickej k juhozápadnému Slovensku, s ktorým súvisí aj antropogeograficky. Sústavny výskum by možno priniesol aj doklady o vzťahoch k sarmatskej oblasti v Potisí. Sarmati a Kvádi žili v priateľstve, najkratšia a najpohodnejšia cesta medzi ich oblasťami prechádzala práve cez stredné Poiplie, ak sa chcela vyhnúť územiu ich spoločného nepriateľa, rímskej Panónii. "Kvádske" sídliská v Ipelskom Predmostí a v Slovenských Ďarmotách sú zo všetkých dosiaľ známych najbližšie ku kraju ovládanému trvale Sarmatmi. V spomenutých dvoch obciach môžeme predpokladať osady, v ktorých dochádzalo k bližšiemu styku Kvádov a Sarmatov. Zaujímavé je, že práve na lokalitách v týchto obciach nachádzame jasnejšie náznaky súvisu hradištej keramiky s tamojšou keramikou doby rímskej.

Kvôli úplnosti treba ešte pripomenúť názov Čahovského potoka, ktorý tečie po východnom okraji kotliny Chrastiniec a preteká medzi Veľkým a Malým Iliašovom. Maďarský sa nazýva Čehi patak, čo v preklade značí "český potok". Je možné, že pôvodne aj slovenský názov mal zmysel "česky" a že znenie pôvodného slovenského názvu neskoršie ovplyvnila maďarčina. S výhradou môžeme pripustiť, že pri príchode Maďarov v údolí tohto potoka žili naozaj príslušníci českého alebo morav-

ského kmeňa. Nie je nepravdepodobné, že v dôležitej strategickej polohe Slovenských Ďarmôt niektoré velkomoravské knieža usadilo strážcov z českej jazykovej oblasti.

87. SLOVENSKÉ ĎARMOTY - Kis hegy 198, temeno

Kóta 198 predstavuje najjužnejší výbežok nízkej vrchoviny na rozhraní údolia Čahovského potoka a potoka Krtiš. Na juhozápadnom svahu temena sme zistili na ploche ca 0,5 ha tmavú kultúrnu vrstvu s ojedinelými črepmi z dobre vypálených nádob.

Črepy sú veľmi atypické, podľa štruktúry patria k materiálu na niektorých neskorohalštatských sídliskách pri úpätiach Hradišta v Kováčovciach (napr. Kerek oldal v Kováčovciach-Petove). Podobný materiál sa vyskytuje aj na sídlisku v Bagu nad Ipľom (terasa s kostolom). Presnejšie sa datovať nedá.

88. SLOVENSKÉ ĎARMOTY - Kis hegy, južné úpätie

Od dnešnej hradskej Opatovská Nová Ves - Slovenské Ďarmoty ca 200 m na západ a tesne na sever od dnešnej cesty Veľký Iliašov - Slovenské Ďarmoty je úpätie a svah vrchu Kis hegy veľmi mierne. Pri povrchovom zbere sme tam našli črepový materiál rázu neolitickej až eneolitickej a halštatskej. Je to len asi 0,5 km na SV od sídliska Malý Iliašov. Pokiaľ možno usúdiť z medzerovitého materiálu zo zberu, zdá sa, že materiál z oboch sídliskových polôh sa vzájomne vylučuje.

Súdiac podľa štruktúry, starší črepový materiál je totožný s časťou materiálu lengyelského sídliska vo Veľkej Čalomíji. Typických črepov je len niekoľko, ale ani jeden nie je bezpečne lengyelský. Jeden okrajový črep je z nádoby s obdobným ústím ako črep V: 5 (Ø ca 20 cm), iný má obdobný profil ako V: 16 (Ø ca 15 cm), iný snáď z misky (Ø ca 15 cm) ako IX: 3 a ďalší s obdobným profílom ako IX: 6 (Ø ca 15 cm), ale s nezúženým okrajom.

Na jeho vývojovanie sídliska v staršej časti doby bronzovej poukazujú dva črepy zdobené nepravidelným ryhovaním (vypálením a pravidelnejšími povrchmi sa však odlišujú od ostatných črepov tohto sídliska) a črep zdobený odtlačkom látky. Obdobnú štruktúru majú atypické črepy vo Vrbovke (Homok hegy), v Sklabinej (Kis hegy) a vo Veľkej Vsi nad Ipľom (Csurgó tábla).

Črepový materiál (asi halštatský) z tohto sídliska je tiež atypický. Črep s 2 cm širokým pásikovým uškom je z nádoby s nevyhladenými povrchmi. Jeden črep je z nádoby zdobenej na vonkajšom povrchu asi radom plytkých jamôk ako v mladšej dobe bronzovej v Jasove.⁷⁸ Obdobný črepový materiál na sídlisku vo Veľkej Vsi nad Ipľom má starobylejšiu úpravu povrchov a na iných sídliskách sme ho ani nezistili.

89. SLOVENSKÉ ĎARMOTY - roľa za MNV (pri kóte 162)

Dnešná hradská Opatovská Nová Ves - Slovenské Ďarmoty vchádza do Slovenských Ďarmôt cez sedlo medzi vrchmi Kis hegy a Biely vrch. Od cesty na západ na slnečnom svahu sme zistili predošlé sídlisko - (lokalita č. 88), od nej ca 100 m na východ sme na podobnom mierne naklonenom slnečnom úpäti zistili len stopy osídlenia asi pilinského.

Črepového materiálu je tu ešte menej ako na predošom sídlisku, možno ide len o pozostatky z ojedinelých kultúrnych jám alebo hrobov. Črepy sú z dobre vypálených nádob s dokonale vyhladenými a pôvodne snáď i tuhovanými vonkajšími povrchmi, vnútorný povrch bol červenohnedý (tab. XVI: 24, Ø ca 20 cm) alebo šedohnedý. Iné nádoby mali vonkajší povrch šedohnedý, vnútorný čierny, oba jemne drsné, niektoré mali dokonale vyhladený aj vnútorný povrch. Niektoré nádoby hrubších stien mali oba povrhy drsné.

Črep XVI: 24 je z nádoby s výrazným lomom na vydutí; črep XVI: 26 (Ø ca 28 cm) z nádoby s obojstranne vyhladeným čiernym povrhom; črep XVI: 25 (Ø ca 8 cm) je z nádoby, ktorej vnútorný povrch (rovnej farby ako črep XVI: 24) je dokonale vyhladený, vonkajší šedohnedý povrch je vyhladený zvislými tahmi palicou.

Stopou nejakého staršieho osídlenia môže byť zlomok šedej rohovcovej súroviny.

Črep XX: 8 je z nádoby vytočenej na kruhu z hnedej plavenej hliny (Ø vydutia ca 15 cm), steny boli hrubé 3 mm, obojstranne tenký hladký sivý povlak, vonkajší je husto ryhovaný, ryhy sú veľmi plytké. Snáď ide o nádobu z doby rímskej.

90. SLOVENSKÉ ĎARMOTY - Zabudnutý vrch 245

Masív Bieleho vrchu dosahuje najväčšiu výšku na návrší Zabudnutý vrch 245. Medzi ním a vrchom Kis hegy je 200 m široké sedlo. Zabudnutý vrch je skoro o 80 m vyšší ako sedlo a je z neho veľmi dobrý výhľad. Pri povrchovom výskume sme okrem troch silexov nenašli nijaké iné kultúrne pozostatky.

Silexy sme našli na severnom svahu temena Zabudnutého vrchu (pri chodníku na vrch Čikman). Jeden z nich je nedatovaný plochý odštep zo šedozeleňeho radiolaritu. Najskôr paleolitický je čepelovitý ústup z priesvitného hnedejho pažúrika s modrobielou patinou (23 mm dlhý), ľavá horná časť hrany je drobno retušovaná. Bielo a žltá patinovaná čepieľka II: 1 je neretušovaná, v našich náleزوach podľa tvaru ojedinelá. S výhradou môžeme pripustiť, že ide o ďalšie výšinné sídlisko so stopami paleolitického osídlenia.

Od Zabudnutého vrchu 0,5 km na SV čnie o 20 m vyššie návršie Čikman. Na jeho temeni sme prieskum urobiť nestačili, iba na jeho južnom svahu sme našli jediný atypický črep obdobnej štruktúry akú majú črepy na temeni vrchu Kis hegy. Na temeni Čikmanu bolo snáď aj paleolitické sídlisko. Poloha Veľkej Čalomije, Slovenských Ďarmôt a Kováčoviec je obdobná so zreteľom na rozhranie jednotlivých kotlín stredného Poiplia.

91. SLOVENSKÉ ĎARMOTY - vinica

Časove som nestačil prezrieť túto polohu. Je to niekde na južnom svahu Bieleho vrchu alebo v sedle hradskej (ned polohou lokalít č. 88 a 89).

Pri povrchovom zberu sa tu našli dva neolitické črepy zo sivošedej hliny s odtačkami pliev. Tretí črep je bez pliev. Črep IV: 1 (Ø ústia ca 30 cm) je z hliny premiešanej s plevami, na vonkajšom povrchu bol pôvodne asi tenký popolavý povlak. Pupček má v strede výraznú jamku. Obdobný pupček je aj na úžitkovej bukovohorskej keramike z Pincinej.⁷⁹ Jamky nad pupčekom sú tiež výrazné. Črep IV: 3 z Malej Čalomije je z podobnej hliny, ale tvrdzo vypálený.

92. SLOVENSKÉ ĎARMOTY - Szőlő hegy

Pri povrchovom zbere sme tu našli atypický kremencový odštep a veľmi atypické črepy, niektoré majú obdobnú štruktúru ako na sídlisku na juhovýchodnom úpäti Kis hegyu (3/4 km na Z) v jeho staršej vrstve, iné majú obdobnú štruktúru ako na sídliskách z doby bronzovej (napr. v Kubáňove alebo Veľkej Vsi nad Ipľom).

Len s výhradami možno dokazovať, že ide o sídlisko zo staršej a strednej doby bronzovej, súčasné so sídliskom na juhovýchodnom úpäti vrchu Kis hegy.

93. SLOVENSKÉ ĎARMOTY - Márton hegy, temeno

Márton hegy 219 predstavuje najvýchodnejší výbežok masívu Bieleho vrchu, južný svah je strmy, severovýchodný miernejší a severný celkom mierny. Na západe súvisí s masívom Bieleho vrchu, s ktorým tvorí neširoké plateau.

Pri povrchovom prieskume najvyšej časti temena sme našli atypický črepový materiál na severovýchodnom svahu temena, na ploche ca 0,5 ha. Miestami sa zdá, že orba tam porušila kultúrnu vrstvu. Typický je len jediný okraj misky (Ø ca 15 cm) tvaru ako č. XII: 12 (s nezúženým a nevyklénutým ústím). Dva črepy sú z tvrdo vypálených nádob s drsnou vyrovnanou povrchmi. Ostatné črepy sú z nádob, ktoré predstavujú podľa štruktúry a úpravy dokonalejšiu obdobu nádob zo sídliska (?) na juhovýchodnom úpäti tohto návršia.

Všetkých črepov je veľmi málo, pochádzajú asi z ôsmich rôznych nádob, najskôr halštatských.

Na temeni tohto návršia bolo v dobe halštatskej asi výšinné sídlisko, z ktorého kontrolovali príchod do Slovenských Ďarmôt z údolia potoka Krtiš.

94. SLOVENSKÉ ĎARMOTY - Márton hegy, úpätie

Severovýchodný svah vrchu Márton hegy je miernejší než južný, je to oráčina, kultúrna vrstva na úrovni nie je. V dolnej časti tohto svahu - až po oplotenie majera - sme našli črepový materiál asi starohalštatský, podobnej štruktúry ako na temeni.

Črepy sú z nádob so stenami hrubými 8 - 13 mm, slabo vypálenými, preto sa ľahko ošúchali. Sludy i piesku býva v hline málo (hlina nádob na temeni bola skoro bez piesku). Nádoby zo šedej hliny mávali na vnútornom povrchu žltohnedý, drsnou vyrovnaný povlak, vonkajší šedočierny povlak bol pôvodne možno hladký. Niekedy bol na vonkajšom povrchu šedohnedý a na ňom ešte tenký šedý povlak (hladký?), vnútorný šedočierny povrch bol vyhľadený. Nádoby zo žltohnedej hliny mali na vonkajšom povrchu tenký vyhľadený hnedy povlak. Nádoba z červenohnedej hliny bola bez povlakov, vonkajší povrch mala vyhľadený, na oboch povrchoch bol možno šedý náter. Boli tu asi aj nádoby s obojstranným žltohnedým povlakom alebo s takýmto povlakom len na vonkajšom povrchu. Nádoba s podobným lomom ako č. XIV: 29 (bez žliabkovania?) bola obdobne vypálená a z podobnej hliny ako niektoré nádoby zo žiarového pilinského hrobu v Kováčovciach; vnútorná vrstva je žltohnedá, vonkajšia šedočierna, s dokonale vyhľadeným čiernym povrhom.

Aj iné črepy z tejto polohy majú obdobnú štruktúru ako črepy nádob zo spomenutého žiarového hrobu v Kováčovciach. Na typickom pilinskom sídlisku v Malej Čalomiji takýto materiál chýba, nie je vylúčené, že materiál z tejto polohy je

z porušených žiarových hrobov. Sval obrátený k ranejšiemu slnku by túto možnosť nevylučoval. Na temeni bolo možno sídlisko a na úpäti pohrebisko toho istého obyvateľstva.

Črepový materiál z temena a úpäťa vrchu Márton hegy, zatial v tejto časti stredného Poiplia ojedinelý, predstavuje asi zásah nepilinského obyvateľstva z okolia Sklabinej.

95. Z Á H O R C E - Podlužany

Usudzujúc podľa názvu, jestvovala tu pôvodne stará slovenská obec; spomína sa v XIII. storočí.⁸⁰ Dnes sú to len dva majere v polovici vzdialenosť medzi Záhorcami a Slovenskými Ľarmotami. Sú oddelené korytom potôčka. Stredoveká obec Podlužany asi vznikla so zreteľom na polohu pri najpohodnejšom prechode ipel'skej cesty cez inundačné územie v údolí Krtíša. Sufix -any v názvoch obcí patrí k najstarobylejším.

Stopy starého osídlenia sme zistili na brehu potôčka, ca 200 m na juh od hradskej. Podrobnejší prieskum sme nemohli uskutočniť, lebo pole bolo porastené rastlinstvom.

Našli sme tu len niekoľko drobných čriepkov, všetky okrem jediného sú tvarove atypické. Niektoré majú obdobnú štruktúru ako na temeni Hradišta v Kováčovciach, jeden z nich je asi z nádoby zdobenej jednoduchou vlnovkou, má obdobnú štruktúru ako niektoré neskorohalštatské črepy v nedalekých Želovciach. Niektoré sprievodné čriepky majú obdobnú štruktúru ako na sídlisku Márton hegy, 1,1 km na ZJZ.

Z podobnej hliny, akú majú napr. lengyelské črepy na sídlisku Hersány v Košihovciach, je zlomok pupčeka (18 x 25 mm), možno rovnakého tvaru ako č. IV: 4. Snáď ide o stopu lengyelského osídlenia, ktorému možno patrí aj žlté patinované čepeľovité škrabadlo II: 24. Časove k nim patrí snáď aj kus opracovaného jadra šedočierneho rohovca s hrubou bielou kôrou.

96. Z Á H O R C E (okr. Modrý Kameň) - Majeršág, pod cestou

Návršie Podlužany 232 vybieha na východe do inundačného územia potoka Krtíš dvoma 200 m širokými výbežkami. Južnejší sa končí na západe terasovitým výbežkom Majeršág. Pod západným okrajom Majeršágu tečie malý potôčik a 150 m od juhovýchodného úpäťa zase potok pretekajúci cez obec. Úroveň Majeršágu sa mierne skláňa k severovýchodu. Jeho poloha predstavuje akýsi polostrov, vysunutý do inundačného územia.

Črepový materiál na Majeršágu je skoro všetok atypický, halštatského rázu, ako napr. v Balogu nad Ipľom (terasa s kostolom). Len ojedinele sa tu nachádzajú črepy s dokonale vyhladenými povrchmi ako v halštatskej vrstve v Malej Čalomiji; na Majeršágu sa používali väčšinou nádoby s povrchmi sice starostlivo upravenými, ale jemne drsnými.

Nálezy: črepy XVI: 4 ($\varnothing$ ca 11 cm), XVI: 5 ($\varnothing$ ca 20 cm), XVI: 6, XVI: 7, XVI: 8 (snáď nejde o úlomok dna, ale o črep nádoby s ostro profilovaným vydutím), XVI: 2 ($\varnothing$ ca 15 cm), XVI: 3 ($\varnothing$ ca 20 cm), XVI: 9 ($\varnothing$ ca 8 cm?).

Črepy XVI: 2, 4, 5-7 sa starostlivo upravenými povrchmi odlišujú od ostatných črepov; ide zrejme o stopy osídlenia starohalštatského, ak nie ešte z mladšej doby bronzovej.⁸¹ Črep 8 mm hrubý, so žliabkovaním ako č. XVI: 12 zo Sklabinej, má spolu s ním rovnaké rozvrstvenie ako č. XIV: 28, 29 zo žiarového hrobu v Ko-

váčovciach. Všetky tieto tri lokality tvoria trojuholník $6 \times 8 \times 9$ km, sú teda z tej istej oblasti vo východnej časti stredného Poiplia; nádoby z hrobu v Kováčovciach sú pochopiteľne nie tak tvrdo vypálené.

Stopou nejakého staršieho osídlenia, snáď (e)neolitickej je atypický, sekundárne prepálený silex.

97. Z Á H O R C E - sídlisko v obci

Južná časť vrchoviny medzi Čahovským potokom a potokom Krtíš má východné svahy oveľa miernejšie ako západné. V jej východnej časti mohli preto vzniknúť aj potoky; kratší (južnejší) preteká cez obec Záhorce a do potoka Krtíš vteká pri Majeršágu. Dlhší (severnejší) tečie medzi obcami Želovce a Sklabiná. Východné výbežky vrchoviny vybiehajú do údolia Krtíša terasami, cez ktoré si tieto potoky vymyli korytá. Pri prietoku potokov cez východný okraj terasy vzniklo hradištné sídlisko na severnom brehu oboch potokov, v Záhorciach i v Sklabinej (Madzage).

V Záhorciach bol povrchový prieskum stážený tým, že dnešná obec stojí na mieste hradištného sídliska. Len výskum by mohol dokázať možnosť, že táto terasa je plynule osídlená od doby halštatskej podnes.

Predhistorické osídlenie sme zistili v najjužnejšom výbežku terasy na severnom brehu potoka. Jeho východný okraj predstavuje zber na záhrade domu č. 14 (majiteľ Milan Badó). V záhrade domu č. 42 zistili sme obdobný sídliskový materiál vo vzdialosti ca 200 m od východného kraja terasy. Pravdepodobne bol osídlený celý priestor medzi týmito dvoma záhradami a potokom. Plocha sídliska činila podľa toho ca 4 ha a možno i viac.

Nájdený črepový materiál je atypický a skoro všetok neskorohalštatského rázu, je obdobný ako napr. v Kováčovciach-Petove (Kerek oldal), vyskytuje sa aj na Majeršágu, 3/4 km na JZ. Obdobné črepy ako v intraviláne Sklabinej a v Želovciach (lokalita č. 100) sú len tvrdo vypálené alebo z neplavenej hliny.

Črep nádoby vytočenej na kruhu (asi vajčitého tvaru, Ø vyutia 15 - 20 cm, hлина je plavená, šedá, vonkajší povrch dokonale vyhladený, s hustými výrobennými horizontálnymi ryhami) môže byť z doby rímskej alebo i neskoršej.

Bezpečne hradištných črepov je zo sídliska v obci len niekoľko, majú stredohradištný ráz, obdobný ako v Balogu nad Ipľom, analógie nachádzame aj na hradištnom sídlisku Madzage v Sklabinej, 4 km na SSV.

Niekoľko stredovekých črepov dokazuje, že v obci jestvovalo osídlenie i po dobe hradišnej. Typickú miadohradištnú keramiku z dobre vytočených a vypálených nádob sme nezistili (možno len náhodou).

98. Z Á H O R C E - juhozápadná časť obce

Na záhumení južnej časti obce (na hrebeni návršia 200 m na západ od potoka) nezistili sme okrem atypického silexového odštepu (obdobná surovina ako na Kis hegyi v Sklabinej) iné stopy predhistorického osídlenia.

99. Ž E L O V C E - Ispán föld

Od križovatky ciest v Želovciach 1 km na SSV vrchovina medzi Čahovským potokom a potokom Krtíš vybieha v nízku terasu. Na jej najvýchodnejšom okraji sme v polohe Kis kúti tábla zistili stopy predhistorického osídlenia. Najjužnejší okraj tohto výbežku sa nazýva Ispán föld.

Poloha Ispán föld plynule prechádza v údolnú rovinu. Podrobnejší prieskum sme tu nemohli vykonat pre hustý porast polných kultúr. Našli sme tu len strednú časť zlomenej neolitickej čepielky z priesvitného hnedého pazúrika (tab. II: 30); hrany sú ostré, neretušované. Ide pravdepodobne o stopu súčasnej industrie ako na susednej ploche Kis kúti tábla.

100. Ž E L O V C E - Kis kúti tábla

Je to nevysoká terasa nad údolnou rovinou. Na ploche ca 0,5 ha sme tu našli stopy silexovej industrie a osídlenia asi halštatského. Kultúrna vrstva na úrovni nie je. Rozsah sídliska sme nemohli určiť pre hustý porast na roliach.

Zlomok neolitickej škrabadiela (tab. II: 29) zo šedého ukrajinského (?) rohovca poukazuje spolu so zlomkom čepielky na susednej ploche Ispán föld na sporadickej neolitickej osídlenie.

Našli sme tu kus rohovcovej suroviny so žltou patinou (ako v Sklabinej - Kis hegy) a iný menší úlomok s hrubou žltohnedou patinou, aká sa vyskytuje na vrchu Öreg hegy vo Veľkej Vsi nad Ipľom.

Sprievodný neolitickej črepový materiál sme nenašli, nemožno preto povedať nič bližšieho o kultúrnej príslušnosti rohovcového škrabadiela a o jeho prípadnej súvislosti s lengyelským osídlením. Na lengyelskom sídlisku vo Veľkej Čalomíji sme totiž tiež našli odštep ukrajinského rohovca.⁸²

Nájdený črepový materiál je skoro všetok atypický, datovať sa presne nedá. Podľa štruktúry by mohol byť všetok halštatský, ako nasvedčujú dva halštatské črepy s čiernym hladkým povrchom. Jeden z nich má hladký i vnútorný povrch.

Črep XVI: 14 (Ø ca 27 cm) je z šedočiernej (plavenej?) hliny, steny sú pravidelné, jemne drsné, vonkajší povrch je skoro úplne hladký, povrhy sú nahnedlé, pri okraji ústia žltavé.

Črep XVI: 15 je z vydutia nádoby (Ø ca 30 - 35 cm) z neplavenej šedej až hnedej hliny (vonkajšia vrstva), vnútorný povrch je drsno vyhladený, vonkajší hnedý je veľmi drsný od prerážajúceho hrubého piesku; nádoba bola vyzdobená na vydutí šikmými žliabkami, ich plocha bola od pleca oddelená horizontálnym žliabkom. V našich zberoch zo stredného Poiplia je to ojedinely črep.

Iný črep má už obdobu na hradistej sídliske Madzage v Sklabinej (1,5 km severnejšie). Okrem črepu XVI: 15 ide o sídlisko s obdobným materiálom (bez laténskeho) ako napr. v Malej Čalomíji na okraji pilinského sídliska.

101. Ž E L O V C E - Isten hegy

Poloha sa nazýva ešte ďalšími názvami Veľký Dorčán a Pri Vendeli (podľa kaplnky so sv. Vendelinom). Na toposekcii sa tento vrch nazýva Hajdú Berg. Názov Isten hegy ("boží vrch") možno vysvetlovať tak, že poloha súvisela s nejakým kultovým miestom kresťanským, ak nie ešte pohanským.

Z rozloženia niektorých opevnení a iných archeologických lokalít sa zdá vyplývať, že cesta zo Sliezska na Balkán prekračovala Ipel v Slovenských Ďarmotách alebo v Kováčovciach. Najkratšia cesta z Kováčoviec do Sklabinej a ďalej do údolia Plachtinského potoka vedie 1 km na JZ od obce Olováry, ale jej pohodlnejšia vetva (len o málo dlhšia) vyúsťuje do údolia potoka Krtíš na severnom úpäti vrchu Isten hegy.

Svahy vrchu Isten hegysú mierne, najmä na západnom úpäti; severná časť tohto úpäťa je predelená dvoma vymytými dolinkami na tri skoro rovnako široké časti (po ca 200 m). V šírke 50 - 100 m nad úpäťovou čiarou poznáť skoro súvislú kultúrnu vrstvu, miestami prerušenú sterilnými pásmi. Na sídlisku je hodne stredovekého črepového materiálu, ale len stopy osídlenia hradištného a staršieho.

Zlomok opracovaného jadra z rovnakej šedej rohovcovej suroviny ako na Kis hegyi v Sklabinej je čiastočne bielo patinovaný. Tri iné silexové odštepy sú celkom atypické, jeden z nich je nahnedlý ako v Ipeľskom Predmostí.

Niekoľko črepov možno spájať s "dáckou" keramikou a s keramikou sídlisk v susednej Olovárskej doline; 1 cm hrubý črep z dobre vypálenej nádoby zo šedej neplavenej hliny (tenký hnédý povlak na vonkajšom povrchu) je z miesta, kde nádobu ozdoboval rad výrazných jamiek (7 mm od seba vzdialených, veľkosti 7 x 8 mm), obdobne ako na č. XIX: 17. Podľa štruktúry by črep mohol byť aj starohradištný. K "dáckej" keramike tohto sídliska patrí asi aj 12 mm hrubý črep z tvrdovo vypálenej nádoby, plavená (?) hлина je modrošedá, obojstranne je hrubý hnedaštý povlak s nerovným vonkajším povrhom, zdobeným krokvicovým ornamentom (ramená dlhé ca 2,5 cm). Aj niekoľko iných črepov z plavenej i neplavenej hliny je asi súčasných s "dáckou" a hradištnou keramikou na sídlisku Homok bánya v Ipeľskom Predmostí.

Ku keramike iného typu a k vrstve o niečo mladšej (?) patria črepy dokonale vypálených nádob z neplavenej hliny, s povrchmi jemne drsnými alebo i nerovnými, drsnými; k tejto vrstve patrí podľa štruktúry črep XXIX: 25 v Balogu nad Ipľom.

Z doby rímskej (z doby stahovania národov?) môže byť črep z nádoby vytočenej na kruhu (plavená modrošedá hлина) s dokonale vyhladeným vonkajším povrhom, na ktorom poznáť horizontálne výrobné ryhy. Črepy obdobných nádob sme našli na niekoľkých sídliskách, napr. aj v susedných Záhorciach.

Na tomto sídlisku je málo bezpečne hradištných črepov, majú obdobnú štruktúru ako na 2,5 km vzdialenom sídlisku v Záhorciach. Skoro všetky sú atypické. Jeden z nich je z nádoby zdobenej horizontálnym pásom deviatich rýh. Niekoľko črepov má obdobnú štruktúru ako na Malom Iliašove v Slovenských Ďarmotách, iný zasa ako črep XXIX: 30 v Balogu nad Ipľom (s nehladenými povrhami).

Najviac črepov je pohradištných, z nádob s profilovanými okrajmi. Zdobené boli jednoduchými horizontálnymi ryhami a ojedinele i jamkami pomocou ozubeného kolieska.

Zánik tohto sídliska bude možno určiť archeologicky a možno aj pomocou lissioných prameňov, lebo tu jestvovala stredoveká osada, ku ktorej snáď patria kostrové hraby 0,5 km severnejšie na juhozápadnom úpäti vrchu Mankó.

102. SKLABÍNÁ - Madzage

Niekoľko metrov vysoká terasa Madzage predstavuje najjužnejší výbežok návršia zovretého tokom Plachtinského potoka a potokom, ktorý tečie medzi obcami Sklabiná a Želovce. Terasa bola husto porastená poľnými kultúrami, nás povrchový prieskum bol preto len veľmi medzerovitý.

Stopou osídlenia neolitickej alebo eneolitickej môže byť atypický silexový odštep z obdobnej suroviny aká sa vyskytuje na 2 km vzdialenom vrchu Kis hegy.

Črepový materiál iný ako hradištný a stredoveký sme tu nezistili, možno sa nachádza pod úrovňou. Podľa svedectva ojedinelých typických črepov nádoby boli zdobené jednoduchou horizontálnou ryhou alebo jednoduchou nízkou vlnovkou, Niektoré čriepky môžu byť starohradištné, sídlisko sa zdá byť v podstate stredohradištné až mladohradištné, trvalo ešte aj v stredoveku.

Časť hradištného materiálu je z vyvinutých nádob, ktoré sa vyrábali podľa rovnakej techniky ako v blízkych Dolných Plachtinciach a na sídlisku Homok bánya v Ipeľskom Predmostí. Jeden črep patrí k vrstve, ktorá v Ipeľskom Predmostí naznačuje súvis "dáckej" keramiky s keramikou hradištnou. Tu ide vlastne o vplyv keramiky lužickej, lebo črepy tenkostenných hradištných nádob (pôsobia mladým dojmom) majú obdobnú štruktúru ako črep tenkostennej halštatskej misky XVI: 20 z Dolných Plachtiniec (úprava povrchov je iná). Zdá sa, že keramické zvyklosti typické pre najbližšie okolie prežívajú od doby halštatskej na tom istom okolí až do doby hradištej.

Jediný okrajový črep je z nádoby so široko otvoreným ústím ($\varnothing$ ca 20 cm, 8 mm hrubý) – typ XXIII: 20.

103. SKLabiná - Nad lúkami

Obec Sklabiná vznikla 0,5 km na JZ od sútoku potoka Krtiš s Plachtinským potokom. Južná časť pôvodného pôdorysu obce je porušená novšími stavbami, a práve tam sme zachytili hradištné osídlenie. Je to na východnej strane hradskej údolím Krtiša, ca 100 m na juh od jej križovatky s cestou z údolia Plachtinského potoka.

Tesne oproti cintorínu sme v porušených vrstvách základov domku N. Čána našli v polohe Nad lúkami niekoľko silexov a hradištný črepový materiál. Otvorený profil sme už nezachytili.

Siroký ústup II: 21 z bieleho rohovca (s nádyhom do fialova) má náznaky žltej patiny. Obdobná surovina je tu aj na temeni vrchu Kis hegy. Našli sme tu i veľký, čiastočne opracovaný kus šedej rohovcovej suroviny, aká sa tiež vyskytuje na temeni toho istého vrchu. Iný menší úlomok rovnakej suroviny sme našli aj 100 m severnejšie v záhrade STS. Je to dôkaz, že tá istá silexová industria je v Sklabinej zastúpená nielen na temeni vrchu Kis hegy, ale aj priamo v obci. Atypický malý odštep nepatinovaného obsidiánu je s touto industriou zrejme súčasný. Sprievodný črepový nehradištný materiál sme spolu s týmito silexami ne-našli.

Starohradištný okrajový úlomok XXVIII: 10 ($\varnothing$ ca 20 cm) má tvar v našich zberoch zo stredného Poiplia ojedinelý. Šedočierna hliná obsahuje veľa drobného piesku a sludy. Povrchy sú jemne drsno vyrovnané, bez povlakov, steny nie sú pravidelne hrubé. Na hrdle nádoby miestami poznáť plytké nevýrobné ryhy, miestami nerovné, pod nimi bolo plece ozdobené vlnovkou. Črepy s rovnakou štruktúrou sa – tiež len ojedinele – vyskytujú na sídlisku Tábla v Selištanoch, 8 km na JJZ.

Okrajový črep XXVIII: 13 ($\varnothing$ ca 20 cm) je z nádoby vytočenej už na kruhu, tvrdo vypálenej, jej okraj je už vyvinutejší, steny pravidelne hrubé. Šedá hliná obsahuje veľa drobného piesku a sludy, oba povrchy sú hnedé, vnútorný drsný, vonkajší len jemne drsný. Niekoľko iných črepov má podľa výzdoby (striekavé pásy rýh, jednoduché ploché vlnovky) mladohradištný ráz.

104. SKLabiná - záhrada STS

Táto záhrada je tiež na východnej strane hradskej, ca 100 m na sever od polohy Nad lúkami.

Pri povrchovom zbere sme tu našli atypický odštep šedej rohovcovej suroviny, akú sme našli i v polohe Nad lúkami a na vrchu Kis hegy. Črepový materiál je obdobný ako na sídlisku Kis kúti tábla v Želovciach (3 km na juh). Pre obe lokality je typický materiál z plavenej hliny bez piesku, ale s primiešanou organickou (?)

látkou (hnedé a popolavé zrnká ako na povlakoch v Ipeľskom Predmostí - Homok bánya); piesok býva drobný, ak sa vyskytujú hrubšie zrná piesku, je ich len málo. Hlina býva modrošedá, šedočierna, šedohnedá, žltohnedá, povlaky najčastejšie žlté až žltohnedé, zriedka oranžové. Tvrdo vypálené črepy nemožno odlišiť od obdobných, pravdepodobne "dáckych" črepov z Ipeľského Predmostia a Želoviec (Isten hegy). Miesto povlakov sú niekedy len tenké šedohnedé nátery. Niektory sú nádoby zo šedočiernej hliny bez povlakov a náterov a ich jemne drsný alebo celkom hladký šedočierny povrch má celkom halštatský charakter.

Jediný typický črep zo záhrady STS je okrajový úlomok misky možno rovnakého profilu ako črep XVI: 14 zo Želoviec; steny sú hrubé 7 mm, na okraji ústia 8 mm, hlina je šedočierna, obojstranne popolavé nátery obdobnej farby a zloženia ako napr. na črepe XIX: 18 z Ipeľského Predmostia.

105. S K L A B I N Á - Funduše

V tejto polohe sme našli len neisté stopy stredovekého osídlenia, nič z čias predhistorických.

106. S K L A B I N Á - Mankó hegy

Vrch Mankó sa nachádza tesne na sever od vrchu Isten hegy, medzi týmito dvoma vrchmi cesta z Kováčoviec vchádza 100 - 150 m širokou dolinou do údolia Krtíša.

Zistili sme tu niekoľko obdobných atypických čriepkov ako na južnom okraji intravilánu Sklabinej (v polohе Nad lúkami a v záhrade STS).

Stopou staršíehc neolitickeho alebo eneolitickeho osídlenia môže byť atypický odštep červenohnedého radiolaritu (?). Ide pravdepodobne o stopy sídliska, ktoré spolu so susedným sídliskom Isten hegy strážilo východ cesty z Kováčoviec do údolia Krtíša.

107. S K L A B I N Á - Bašta 188

Vrah Bašta 188 predstavuje najjužnejší výbežok masívu vrchu Kis hegy, temeno Bašty je však o 50 m nižšie. Nejaké stredoveké opevnenie treba predpokladať skôr na temeni vrchu Kis hegy, kde je stredoveké osídlenie doložené aj archeologicky.

Na samom hrebeni (ca 200 m na sever od kóty 188) sme našli jediné, asi paleoliticke rydlo II: 12, na všetkých ploškách s mliečnobielou patinou. Podľa tvaru tvorí analógiu ku gravettským rydlám I: 1 a 2 z Hradišťa v Kováčovciach.

108. S K L A B I N Á - Kis hegy

Obec Sklabiná leží na východnom okraji veľmi mierne sklonenej nevysokej terasy. Vrch Kis hegy ("malý vrch") s nadmorskou výškou málo nad 250 m patrí medzi najvyššie vrchy na okolí, zmysel "malý vrch" nie je preto v jeho názve logický.

Temeno vrchu Kis hegy je dlhé 1 km, kratší severný výbežok je oddelený plytkým sedielkom od vyšej a dlhšej južnej časti. Hrebeň vrchu Kis hegy je v južnej časti (s názvom Surdok) skoro plochý. V severnej časti je užší a zaoblenejší, je tam preto málo sídliskových nálezov. Prichod na temeno chráni skoro koldokola pomerne strmé svahy.

Potok Krtiš tečie v polovici vzdialenosť medzi obcou a západným úpäťim vrchu Kis hegy a jeho úpätie priamo obmýva iba na juhozápade. Tok Krtiša tu tvorí nápadné koleno práve len na mieste, kde Kis hegy vybieha na JZ. Nie je vylúčené, že tento ohyb Krtiša je umelého pôvodu, že koryto potoka umelým zásahom priviedli k samému úpätiu vrchu aspoň na tomto jednom mieste, aby ho v prípade nebezpečia mohli lepšie chrániť. Priliehajúci južný svah úpäťia tu bol aj osídlený. Osídlené bolo i celé 1 km dlhé temeno.

Plocha temena je čiastočne oráčinou a v najvyššej južnej časti sú aj vino-hrady. Práve vo vinohradoch sa rigolovaním dostalo na povrch hodne kultúrnych pozostatkov. Súvislá kultúrna vrstva po celej ploche temena asi nie je.

Na temeni južnej časti sme stopy zemného opevnenia nezistili, hoci tam treba predpokladat nejaké stredoveké opevnenie. Tu na slnečnom svahu temena (plocha Surdok) poznat povrohovú tmavú vrstvu; miestami vo vinohradoch chýba, ale to môže byť dôsledok rigolovania, pri ktorom sa povrchová vrstva mohla dostať pod úroveň.

Na severnom výbežku temena sme kultúrnu vrstvu na povrchu zistili len na jeho slnečnom západnom svahu. Okraje tohto výbežku vybiehajú v súvislú terasu na Z, S a V, nepoznať ju len na časti, kde súvisí s južnou vyššou časťou temena. Terasovitá úprava je obdobná ako na vrchu Csízsér v Pláštovciach. Pravdepodobne ide o zvyšok zemného opevnenia.

Pri povrchovom prieskume sme zistili silexovú industriu po celom hrebeni a množstvo črepov nagyrévskej keramiky na vyššej južnej časti. Halštatské osídlenie sme zistili na oboch častiach hrebeňa (asi desatina všetkých črepov), na južnom okraji temena sme zistili aj stopy stredovekého osídlenia.

Silexová industria je na 99 % atypická, predstavuje kusy suroviny rôznych rohovcov a ich atypické odštepy. Sú to prevážne šedé rohovce, ktorých veľké jadra sa našli napr. na neolitickej sídlisku v obci Výčapy-Opatovce pri Nitre (výskum AÚSAV); zastúpené sú v stopách na mnohých lokalitách stredného Poiplia. Ale ani na jednej lokalite stredného Poiplia nemáme túto industriu bezpečne datovanú črepovým materiálom do určitej kultúry, vyskytuje sa tu v rôznom prostredí a aj bez sprievodného črepového materiálu. Vyskytuje sa aj na paleolitickej sídlisku vo Veľkej Vsi (Kurja).

Proti datovaniu tejto suroviny do paleolitu svedčí to, že sme tu našli len jediný neolitickej čriepok. Proti súvisu tejto industrie s nagyrévskej keramikou zasa svedčí, že na 8 km vzdialom výšinnom sídlisku s tou istou kultúrou – na hradiste v Kováčovciach – táto silexová industria úplne chýba. Táto industria je zastúpená na mnohých lokalitách, ale okrem Sklabinej všade bez nagyrévskej keramiky.

Obdobná silexová industria staršieho rázu je zastúpená spolu so stopami staropaleolitickej osídlenia na temeni vrchu Œreg hegy vo Veľkej Vsi nad Ipľom a na výsine Maličká nad lúkami v obci Zombor (5 km na JV od vrchu Kis hegy).

Asi 10 atypických odštepov by mohlo byť mladopaleolitickej; od ostatných sa odlišujú bielou patinou. Úštep II: 16 a iný menší plochý úštep sú úplne bielo patinované bez nádyihu do modra, ostatných 8 má len čiastočne bielu patinu (s nádyhom do modra), všetky sú tvarove atypické, neretušované. Iba č. II: 16 má na obliej hrane tri vruby (asi nie užitkové); je to zlomok väčšieho úštepu snáď lis-tovitého tvaru. Č. II: 13 má najväčšiu plošku úplne bielo patinovanú (s nádyhom do modra), s ňou paralelná ploška (na tabuľke označená písmenom a), najdlhšia v strede, má len slabý nádych modrobielej patiny. Do mladého aurignacienu patrí žlté patinované škrabadlo XXXIV: 2a, b s vysokým čelom..

Škrabadlo II: 17 je z popolavohnedého rohovca s hnédymi škvírnami (z obdobnej suroviny je otíkač veľký 6,5 x 5 cm); čelo má pravidelne retušované a úžitkovú hranu okrem toho drobno retušovanú. Na epipaleoliticom sídlisku v obci Hont má obdobný tvár zlomok čepielky.⁸³

Atypická silexová industria na sídlisku Tábla v Selištanoch sa viaže k výskytu tvarov II: 3, 4, ktorých obdoba sa nachádza na mezolitickej sídlisku v Hurbanove (výskum AÚSAV). Ak je silexová industria v Selištanoch a Sklabinej mezolitickej pôvodu, je jasné, prečo nám na týchto lokalitách chýba sprievodný neolitickej materiál.

Nepravidelný úštep (z povrchu jadra) III: 15 z fialkovastého šedého rohovca má pravú prehnutú hranu zdrsnenu, nedá sa určiť, či ide o úžitkovú, alebo o otupenú umelú retuš; ostatné hrany sú bez stopy retuše. Aj na inom úštepe (tvaru ako č. I: 5, ale s trojuholníkovým profilom) na prehnutej hrane poznat snáď otupené retušovanie (je z obdobnej suroviny ako č. II: 17).

Zjavné stopy opracovania sú na jadrovitých úštepoch XXXIV: 9-12 zo suroviny bežnej na tomto sídlisku. Úštep XXXIV: 9 má na najužšej hrane šesť zubov hrubej retuše; úštep tvorí čiastočnú analógiu k tvaru zastúpenému na epipaleoliticom sídlisku v obci Hont;⁸⁴ aj úštep II: 15 má analógiu na spomenutom sídlisku.⁸⁵

Č. XXXV: 1 upravili otíkaním bokov i základne a odrazením menšieho vrchlika.

Oškrabovač XXXIV: 6 má jednu hranu výrazne retušovanú; na č. XXXIV: 8 je retuš nevýrazná. Spolu s č. XXXIV: 7 všetky tieto artefakty majú spoločný základný tvar, všetky sú z obdobnej suroviny, pre túto lokalitu sa zdajú byť typické, inde na Poiplí sme ich nezistili.

Do tej istej vrstvy snáď patrí obdížnikový odštep (38 x 47 mm), bol odštípený kolmým smerom na povrch jadra. Jeho profil predstavuje vysoký trojuholník; protiľahlá, 35 mm dlhá hrana je súvisle drobno retušovaná. Surovina je obdobná ako na č. II: 23. Z rovnakej suroviny a rovnako z povrchu jadra je aj odštep XXXIV: 3, ktorého 43 mm dlhá hrana (priama, ale prehnutá) je ešte drobnejšie retušovaná; sotva ide o úžitkovú retuš. Z obdobnej suroviny je hrot (pravidelnejší ako aurignacký hrot z Kechneca I⁸⁶). jeho dolná pravá hrana je veľmi jemne retušovaná. Na niekoľkých iných nepravidelných odštepoch poznat náznaky rovnako jemnej retuše, nemožno však vylúčiť, že ide o úžitkovú retuš.

Z obdobnej suroviny ako č. II: 15 je hrot 3 cm širokej čepele s neretušovanými hranami (tab. XXXIV: 5). Ináč sú tu len rôzne atypické nepatinované odštepy a kusy suroviny – rôznych rohovcov. Nálezisko tejto suroviny je zatiaľ neurčené, nezdá sa byť pravdepodobné, že by ju boli prinášali z juhu; pravdepodobnejšie je, že ju prinášali zo severnejšie ležiacej horskej oblasti. J. Bárta myslí na nálezisko v okolí Kremnice.

Na temeni sme našli len jediný neolitickej črep (volútovej keramiky): okrajový črep nádobky s ústím lievikovite vyhrnutým (Ø ca 9 cm); spracovaním sa odlišuje od tunajšieho materiálu nagyrévskej keramiky. Hlina je šedá s ojedinelými zrnkami piesku, povrhy nerovné, nádobka bola dobre vypálená.

Veľká väčšina črepového materiálu je z keramiky zdobenej nepravidelnými ryhami a menej často odtlačkami látky, menšia časť keramiky je z doby halštatskej. Na nižšom severnom výbežku bolo nagyrévskych črepov málo.

Hlina nagyrévskej keramiky v Sklabinej bola najčastejšie (šedo)sivá, obyčajne s oranžovým povlakom na vonkajšej strane (alebo aj na oboch), zriedkavo len na vnútornom povrchu. Niekoľko je oranžový povlak vlastne len tenký náter.

Zriedka je sivá hlina bez oranžových povlakov. Tiež zriedka býva hlina farby oranžového povlaku bez rozvrstvenia (ako v stopách na vrchu Kis hegy v Slovenských Ďarmotách), obsahuje potom menej piesku. Piesku býva v hlini veľa, najčasťejšie len drobného. Atypické črepy zo sivej hliny sú niekedy veľmi podobné črepom "dáckej" keramiky, najmä keď majú oranžový povlak, líšia sa od nich obyčajne tvrdším vypálením a väčším obsahom piesku. Vyskytuje sa i oranžová hlina so šedým povlakom na vnútornom povrchu. Šedočierna a šedohnedá hlina nie je častá. Vyskytujú sa i črepy s obdobnou úpravou nezdobeného povrchu ako na halštatskej keramike. Nádoby neboli veľmi tvrdo vypálené, ich povrhy sa ľahko ošúchajú. Vplyvom výzdoby a pre veľký obsah piesku sú povrhy drsné alebo jemne drsno vyhladené. V Kováčovciach bol vnútorný povrch nádob lepšie vyhladený. Niektoré nádoby vyrobili obdobne ako na súčasnom výšinnom sídlisku Regiske hegys v Dolných Turovciach.

Črep IX: 1 ($\varnothing$ ca 12 cm) je z popolavosivej hliny.

Črep IX: 4 ($\varnothing$ ca 35 cm) je z obdobnej hliny.

Črep IX: 5 ($\varnothing$ ca 27 cm) je z nádoby slabšie vypálenej, hlina je šedohnedá, na vnútornom povrchu oranžová, jemne drsná, vonkajší povrch je vyhladený v tenký šedý náter aký býva na halštatskej keramike; úlomok možno patrí knej.

Črep IX: 6 ($\varnothing$ ca 25 cm) je z podobného materiálu ako predošlý.

Črep IX: 7 ($\varnothing$ ca 17 cm) je z piavenej šedočiernej hliny, čo je v materiáli tohto sídliska výnimkou. Na vonkajšom povrchu má tenký hnédý povlak, okraj ústia je nepravidelne formovaný. Oba povrhy sú jemne drsné. Nádoba patrí snáď až do doby rímskej alebo laténskej.

Črep IX: 8 ($\varnothing$ dna ca 7 cm) má obdobnú hlinu a rozvrstvenie ako IX: 1; platí to aj o materiáli nádoby.

Dno obdobného profilu ako č. XI: 7.

Dno tvaru XII: 37 ($\varnothing$ ca 14 cm) bolo nalepením šedého povlaku upravené na tvar XI: 8.

Dno tvaru XII: 36 ($\varnothing$ ca 15 cm) je z nádoby zo šedočiernej hliny (málo piesku), na vonkajšom povrchu je tenký žltý povlak, na vnútornom miestami žltý náter. Oba povrhy boli pôvodne asi hladké, čím sa nádoba odlišuje od bežnej "voštinovej" keramiky tohto sídliska.

Povrch nádoby IX: 9 bol zdobený súčasne odťačením látky i ryhami, viac takýchto črepov sme nenašli.

Črep IX: 10 ($\varnothing$ lomu nádoby bol ca 25 cm); plytká ryha oddeluje nezdobenú plochu od plochy zdobenej odťačkami látky (časť plochy ucha je nezdobená).

Črep IX: 11 je z nádoby väčšieho priemeru (na mieste lomu ca 35 cm), ucho je dlhé 7 cm.

Črep IX: 12 je úlomok z pleca nádoby.

Črep IX: 14 je z nádoby so stenami hrubými 8 - 12 mm.

Črep IX: 16 ($\varnothing$ lomu 16 - 17 cm) má na vonkajšom povrchu rozhranie medzi plecom a vydutím vyznačené 1 mm vysokým stupienkom. Obdobný výzdobný plastický prvok sa objedinele vyskytol v slavónskej kultúrnej jame v Čake (okres Levice). B. Novotný vysvetluje výzdobu črepu z Čaky ako "jediný, hoci nepriamy doklad vzájomného vplyvu" kultúry slavónskej a bodrogkeresztúrskej na Slovensku.⁸⁸ Na črepe z Čaky majú plastické linie ešte tvar potiskej kľukatky, v Sklabinej už len tvar písma L. B. Novotný datuje slavónsku kultúru na Slovensku na koniec eneolitu,⁸⁹ podľa toho by mala byť kultúra nagyrévska u nás ešte mladšia, až z doby bronzovej; k rovnakému datovaniu prichádza aj A. Mozsolicsová.⁹⁰

Črep IX: 18 (hrubý 9 - 10 mm) podľa plavenej sivošedej hliny je na sídlisku výnimkou. Našli sme tu obdobný fragment dna nádoby ako na súčasnom sídlisku v Kováčovciach (č. VIII: 24), priemer dna a profil majú obe rovnaký.

Črep s pupčekom (pri základni veľkom 2 x 3 cm) obdobného tvaru aký sa vyskytuje v maďarskej kultúre⁹⁰ je z nádoby vyrobenej rovnakým spôsobom ako v Slovenských Ďarmotách (sídlisko na úpäti vrchu Kis hegy). Je zdobený nepravidelnými ryhami. Jeho hлина je v Sklabinej častá, jeho tvrdé vypálenie a chýbanie povlakov je tu výnimkou. Na súčasnej keramike z Tószegu A. M o z s o l i c s o v á takéto výčnelky uvádza len výnimcočne.⁹¹

Medzi halštatskými vrchmi z temena vrchu Kis hegy v Sklabinej sa vyskytujú rovnaké črepy ako na úpäti vrchu Márton hegy v Slovenských Ďarmotách. Vyskytujú sa aj obdobné črepy z tvrdšie vypálených nádob, aké sa používali na temeni vrchu Márton hegy v Slovenských Ďarmotách.

Typický halštatský je črep IX: 2 (Ø ca 12 cm), má vonkajší povrch čierny, dokonale vyhladený, najskôr tuhovaný; obdobný materiál je i na úpäti vrchov Márton hegy a Kis hegy v Slovenských Ďarmotách.

Črep IX: 3 (Ø ca 20 cm).

Črep IX: 17 (Ø lomu ca 20 cm).

Črep XVI: 11 je úlomkom halštatskej misky s ryhovaným vnútorným čiernym povrhom, ploška medzi ryhami bola snáď presekávaná šikmými ryhami. Črep XVI: 11 môže byť úlomkom lužicko-sliezskej misky. K lužickej kultúre asi patrí aj črep IX: 2 a väčšina atypického halštatského materiálu z temena vrchu Kis hegy. Oproti tomu v atypickom materiáli z tohto sídliska sa nachádzajú aj črepy vyrobené obdobnou technikou ako na pilinskem sídlisku v Malej Čalomiji.

Črep XVI: 12 má vonkajší čierny povlak dokonale vyhladený (pôvodne tuhovaný?) a šikmo žliabkovaný.

Spálený črep XVI: 13 (Ø ca 40 cm) je z plavenej hliny. Spolu s črepom XVI: 13 sme našli atypické pilinské črepy z nádob dokonale vyhladených, aké sa používali na sídlisku Gyümölcs part pri Vrbovke.

Črep XVI: 11-13 sme našli na severnom výbežku s terasovitou úpravou, na západnom slnečnom svahu pri sedielku, medzi severnou a južnou časťou.

Pri povrchovom zbere na temeni sme našli zlomenú korčuľu XXXV: 7, metatarsus koňa.⁹² Kultúrne sa zaradiť nedá. Rovnako nemožno dobre zaradiť hlinené koliesko (XXXV: 8, profil IX: 13). Podľa štruktúry hliny by sme ho mohli s výhradami zaradiť k nagyrévskej kultúre. Ale obdobný krúžok spolu s lužickými črepmi našiel vo Sv. Antole pri Banekej Štiavnici A. K m e t.⁹³ Je to len 45 km na SZ od Sklabinej, obe kolieska možno preto pripisať tej istej kultúre.

109. S K L A B I N Á - Surdok

Nazýva sa tak južná časť temena vrchu Kis hegy. Kvôli prehľadnosti som nálezy sumárne uviedol pri lokalite č. 108 (Kis hegy). Vyskytujú sa tu obdobné nálezy ako na temeni, ale zdá sa, že rohovcovej suroviny je tu menej.

Silexy II: 13, 16, 17 sme našli tu; tu sme našli i spomenutý úlomok misky volítovej keramiky. Aj tu sa okrem halštatskej keramiky (bežnej pre celé sídlisko) nachádza halštatská keramika, vyrobená asi pod vplyvom pilinskéj keramiky typu Malá Čalomija, ako aj keramika vyrobená obdobne ako na úpäti tejto polohy (tab. XVI: 10).

Na okraji juhozápadného výbežku sme zistili rozoraný povrch možno kultúrnej jamy, datovanej črepom IX: 2. Nádoby v tejto kultúrnej jame mali väčšinou iný vonkajší povrch ako č. IX: 2. Nachádzajú sa tu črepy nádob vyrobených obdobnou technikou ako na úpäti vrchu Márton hegy v Slovenských Ďarmotách. Iné črepy majú rovnaké rozvrstvenie ako keramika z hrobu v Kováčovciach (tab. XIV: 29). Črepy zo žltej a oranžovej hliny sú alebo z nádob s oboma povrchmi drsnými od prečne-vajúceho piesku, alebo s vyhladenými (menej dokonalým spôsobom ako na sídlisku Homok hegy vo Vrbovke) na jednej, prípadne i oboch stranách.

110. S K L A B I N Á - juhozápadné úpäťie Surdoku

Táto časť slnečného úpäťia vrchu Kis hegy leží najbližšie k toku potoka Krtiš. Svhá sídliska je mierny. Šírka priestoru medzi úpätim a potokom činí na najužšom mieste len 20 - 30 m.

Pri povrchovom prieskume sme na tomto úpäti našli niekoľko halštatských črepov z uhladnejšie vyrobených nádob ako na temeni. Črep XVI: 10 ($\emptyset$ lomu ca 20 cm) má vonkajší čierny povrch dokonale vyhladený (pôvodne tuhovaný?), s plytkými zvislými žliabkami. Podľa štruktúry bližšie k tomuto črepu stojí niektoré atypické črepy zo 6 km vzdialeného sídliska Majeršág v Záhorciach (napr. črep XVI: 7) a zo sídliska Kiarovská pustatina v Kiarove (na ceste Sklabiná - Kováčovce), kde sa vyskytujú spolu s črepmi keramiky skýtskeho rázu. Nepriamo je tým naznačené, že aj toto halštatské sídlisko sa dožilo príchodu Skýtov. Niekoľko iných črepov má obdobnú štruktúru ako v sídliskovom objekte na južnom okraji temena Surdoku. Všetkých halštatských črepov je málo, so zreteľom na väčšie sídlisko na temeni je to pochopiteľné.

Našli sme tu len dva typické silexové odštepy.

Stredoveké črepy sú rovnaké ako v polohe Surdok. Na oboch miestach možno súvisia s nejakým stredovekým opevnením, na ktoré poukazuje názov Bašta.

111. N O V Á V E S - Bánya hegy

Plachtinský potok tečie tesne po južnom úpäti tohto návršia, ktoré strategicky ovláda križovatku ciest v Sklabinej od severu.

Svahy návršia Bánya hegy sú všeade mierne, strmší je len svah na 1 km dlhom úseku oproti obci Obeckov. Práve nad týmto strmým svahom sme zistili stopy obdobnej silexovej industrie ako na vrchu Kis hegy v Sklabinej. Niekoľko atypických črepov má obdobnú štruktúru ako na sídlisku Homok bánya v Ipelskom Predmostí asi z doby rímskej.

Medzi nájdenými silexmi je spodná časť 33 mm širokej čepele (XXXV: 3); stredná časť oboch hrán bola drobno retušovaná, skoro všetky plochy sú neúplne bielo patinované. K paleolitickej stanici Kurja vo Veľkej Vsi sa podľa tvaru vzťahuje aj škrabadlo II: 22, odštiepené z povrchu jadra; je bielo patinované, s nádyhom do modra.

Oba silexy sú asi súčasné so staršou vrstvou silexovej industrie na 2,5 km vzdialenom vrchu Kis hegy v Sklabinej. S mladšou vrstvou silexovej industrie na spomenutom vrchu asi súvisí škrabadlo II: 23 (XXXV: 2) zo sivošedej rohovoovej suroviny, aká sa vyskytuje v Sklabinej (II: 17); z obdobnej suroviny je zlomok čiastočne opracovaného jadra; z rovnakej suroviny je aj atypický plochý ústup. Patria k nim ešte dva iné atypické odštepy z inej suroviny a trieska nepatinovaného obsidiánu.

112. D O L N É P L A C H T I N C E - Horná lúka

V Dolných Plachtinciach sme zistili predhistorické sídlisko na slnečnom svahu tesne pri križovatke cesty vedúcej dolinou Plachtinského potoka s hradskou po severnom okraji kotliny stredného Ipla a okrem toho 3/4 km na SSZ v polohe Hradzansko a 3/4 km na JJV v polohe Horná lúka. Vzdialenosť medzi týmito troma sídliskami je taká malá, že všetky tri polohy boli možno časťami toho istého sídliska.

Horná lúka leží v údolnej rovine medzi Plachtinským potokom a hradskou popri ňom. Pre vegetačný porast sme rozsah osídlenej plochy zistiť nemohli.

V polohe Horná lúka sme našli okrem atypických úlomkov tehloviny len niekoľko atypických predhistorických čriepkov, pravdepodobne hradištných. Niekoľko črepov je asi zo stredovekých nádob.

113. D O L N É P L A C H T I N C E - Studničný potok

Sídlisko Studničný potok vzniklo práve nad križovatkou ciest na slnečnom úpäti kóty 341 - Hájnicný kameň. K slnečnému úpätiu tohto vrchu sa viaže aj názov Hrádok. Vrch predstavuje najjužnejší výbežok skutočne horského rázu medzi dolinou Krtíša a Plachtinského potoka. Hájnicný kameň predstavuje v týchto miestach severný okraj kotliny Ipla. Nad 5 km vzdialenosťmi Hornými Plachtincami je halštatské hradisko Pohanský vrch,⁹⁴ ktoré asi jestvovalo aj v dobe laténskej.⁹⁵ Toto hradisko oredstavuje stráž vchodu cesty od SZ dolinou Plachtinského potoka do kotliny Ipla.

Po južnom úpäti vrchu Hájnicný kameň tečie malý potôčik, jeho údolím viedie hradská do Veľkého Krtíša. Južné úpätie vybieha na západe v terasovitý výbežok, vzdialený od hradskej do Horných Plachtiniec 50 m. Osídlený bol okraj tohto výbežku i plocha medzi ním a hradskou do Horných Plachtiniec. Je to ca 100 m na sever od mostu hradskej do Veľkého Krtíša cez plachtinský potok. Zistená rozloha sídliska čini zatiaľ len ca 2 ha.

Časť pozbieraného materiálu pochádza z porušených vrstiev základov domku N. Šimona, časť sme zozbierali na okraji úpäťia (tesne nad teraskou).

Materiál možno stručne opísť ako halštatský materiál typu Želovce (Kis kúti tábla), Sklabiná (južný okraj obce), po technickej stránke pretrvával asi až do doby hradištnej.

Halštatský materiál z vinohradu N. Hamrana je z tvrdc vypálených pilinských nádob (ako v Malej Čalomíji) a z nádob, predstavujúcich tvrdo vypálenú obdobu nádob používaných v prv spomenutých polohách tohto sídliska. V tomto vinohrade sa pred niekoľkými rokmi mali nájsť bronzové pamiatky (uložené v SNM v Martine). Črepový materiál z vinohradu snáď bližšie súvisel s nálezom spomenutých broncov:

Črep XVI: 21 (Ø ca 25 cm) je z dokonale vypálenej jemnej šedočiernej hliny.

Črep XVI: 23 je z dokonale vypálenej jemnej šedohnedej hliny (s drobnými zrnkami piesku a slúdy), oba povrchy sú dokonale hladké, na vonkajšom je popolavý náter. Ostatné zakreslené črepy sme našli mimo tohto vinohradu.

Črep XVI: 16 (Ø ca 20 cm) je zo sivošedej hliny s drobnými zrnkami piesku a slúdy, povrchy sú pôrovité (jamky po spálených hnédych zrnkách organickej hmoty?). Z rovnakej hliny - s ojedinelými zrnkami piesku - je i črep XVI: 20 z tenkostennej halštatskej misky (hrubý 4 mm), pravdepodobne lužickej; na vnútornom povrchu bola zdobená 1 mm širokými plytkými ryhami. Z obdobného materiálu sú tu

črepy nádob so žltým a oranžovým povlakom na jednom povrchu (alebo oboch), aké sa nachádzajú napr. v Sklabinej (záhrada STS). Z obdobného materiálu sú na sídlisku Madzage v Sklabinej čriepky asi hradisteň.

Z (hnedo)oranžovej hliny obdobnej štruktúry, premiešanej s drobnými zrnkami piesku a hnedej hmoty, je črep XVI: 17 ($\varnothing$ ca 25 cm). Z rovnakej hliny sú i nádoby s popolavosivým povlakom (obdobným ako na črepe XIX: 18; oba druhy nádob boli zastúpené aj na sídlisku v Sklabinej).

Črep XVI: 18 ($\varnothing$ ca 12 cm) je z dobre vypálenej nádoby z plavenej šedočiernej hliny, na vnútornom povrchu je sivý, na vonkajšom má sivý až oranžový náter, ryha je výrazná.

Črep XVI: 22 ($\varnothing$ ca 17 cm) je z neplavenej šedohnedej hliny, hladené povrchy sú jemne dresné, tvrdým vypálením patrí k črepom XVI: 30, 31, 33.

V atypickom materiáli sa vyskytujú aj črepy tvrdo vypálených halštatských nádob z neplavenej hliny s nehladenými povrchmi, aké sa vyskytujú napr. aj v Balogu nad Ipľom.

Nevelmi tvrdo vypálené črepy nádob z plavenej hliny asi súvisia s lužickou zložkou tohto sídliska. Atypické črepy z obdobnej neplavenej hliny sú z nádob vyrobených podobným spôsobom ako nádoby nagyrévskej keramiky na sídlisku Kis hegy v Sklabinej. Zdá sa, že vplyvy technológie nagyrévskej keramiky prežívajú na blízkom okolí Sklabinej až do doby halštatskej a potom až rímskej a hradisteňej.

Z doby rímskej môže pochádzať úlomok okraja nádoby tvaru XXIII: 20 z plavenej modrošedej hliny s popolavožltými povlakmi ($\varnothing$ ca 15 cm).

Črep XVI: 19 má stopu ryhovania na vnútornom okraji ústia.

Typických hradisteňských črepov sme na tomto sídlisku našli len niekoľko. Črep XXIX: 6 je z tvrdo vypálenej nádoby, neplavená hлина je oranžovočervená, na vnútornom povrchu je šedočierny povlak s popolavým náterom.

Črep XXIX: 7 ($\varnothing$ ca 20 cm) je z dobre vypálenej nádoby zo šedočiernej neplavenej hliny. Na vonkajšom povrchu je hnedy povlak, vnútorný okraj ústia bol zdobený vlnovkou, okrajová ploška prerušovanými ryhami. Črep zdobený vlnovkou typu XXX: 14 je zo žltohnedej hliny rovnakej štruktúry ako črep XXIX: 6; úprava vnútorných povrchov je rovnaká. Rovnako upravený vnútorný povrch má i črep s výzdobou typu XXIX: 2, rozvrstvenie je obdobné ako na črepe XXIX: 7; iný črep z rovnakej hliny bol zdobený pásmom plytkých horizontálnych rýh.

Do doby rímskej možno datovať časť črepového materiálu podľa toho, že niektoré hradisteňské črepy majú obdobnú štruktúru ako črepy halštatské.

114. D O L N E P L A C H T I N G E - Hájničný kameň

K južnému a západnému svahu kóty 341 - Hájničný kameň sa v niektorých tamjších miestnych názvoch viaže zmysel "hrádok". Poloha je strategicky výhodná. Názov vrchu možno v tejto súvislosti vysvetľovať ako "bralo, vrch z ktorého hájili, strážili".

Pri povrchovom výskume sme nenašli nijaké predhistorické pamiatky. Podľa malej rozlohy a nevýrazného tvaru ide o obdobu niektorých opevnení z doby rímskej na severnom Slovensku. Sídlisko Studničný potok sa asi viaže k Hájničnému kameňu, na ktorom bola možno len príležitostná stráž.

115. S T R E D N É P L A C H T I N C E - Hradzansko

Táto poloha sa nachádza 3/4 km na SSZ od sídliska Studničný potok, pri slnečnom úpäti vrchu Hájničný kameň. Názov Hradzansko sa možno viaže k jestvovaniu hrádku na Hájničnom kameni. Prípadný územný súvis tohto sídliska so sídliskom Studničný potok sme nestačili zistíť.

Pri zbere v tejto polohe sme našli niekoľko atypických halštatských črepov rovnakej štruktúry ako v Dolných Plachtinciach, Sklabinej (STS) a Želovciach (Kis kúti tábla), atypický črep dokonale na kruhu vytočenej a tvrdo vypálenej nádoby z plavenej bielej až fialovobielej hliny asi z doby rímskej a obdobné atypické čriepky ako na sídlisku Madzage v Sklabinej (hradištné a stredoveké).

116. M O D R Ý K A M E Ň - juhozápadné úpätie vrchu Krákorov

Vrch Krákorov čnie tesne nad západným brehom potoka Krtiš medzi Veľkým Krtišom a Modrým Kameňom. So zreteľom na cestu dolinou tejto riečky má vrch obdobný význam ako Hájničný kameň v Dolných Plachtinciach.

Pri povrchovom prieskume sme na temeni vrchu nezistili ani stopy opevnenia alebo osídlenia. Iba tesne na juhozápadnom úpäti vrchu Krákorov sa zdá, že na úrovni sa nachádza nie veľmi tmavá kultúrna vrstva. Našli sme tam iba jeden atypický čriepok obdobnej štruktúry akú mali halštatské alebo "dácke" črepy na blízkych sídliskách v Sklabinej a Dolných Plachtinciach.

117. V E Ľ K Ď K R T i Š - Brešť 229

Je to nevysoké návršie s miernymi svahmi nad dolným koncom obce.

Na temeni Breštu sme našli prepálený zlomok bielo patinovaného širokého čepeľovitého ústupu a atypický odštep (zeleno)šedého rohovca, aký sa našiel aj na sídlisku Kis hegy v Sklabinej.

118. S E L I Š Ģ A N Y - Tábla

Potok Krtiš vteká do Ipľa v polovici vzdialenosť medzi obcami Selištany a Slovenské Ľarmoty.

Predhistorické sídlisko v chotári obce sme zistili na veľkej piesočnej terase (dune?) Tábla, ktorá predstavuje vlastne najzápadnejší výbežok spomenutej vrchoviny.

Terasa Tábla je v smere Z - V dlhá ca 600 m, v smere S - J ca 350 m. Na východe súvisí s úpätim vrchoviny. Dnešná obec leží tesne na východ od rozhrania Tábly s úpätim vrchoviny. Západný a severný svah terasy je strmý, južný mierny. Nevýhodu mierneho južného svahu pre prípadnú obranu sídliska odstraňuje tok Ipľa, ktorý tu tečie po okraji úpäcia Tábly. Pri vysokom stave vody v Ipli bola Tábla z troch strán obklopená plochami zaliatymi vodou.

Povrch Tábly je plochý, miestami miernie zvlnený. Jej západná časť je asi o 1 m vyššia ako východná. Najviac sídliskových pamiatok sme našli na rozhraní vyššej západnej a nižšej východnej časti. Severozápadný okraj Tábly - iba 250 m vzdialenosť od potoka Krtiš - sa zdal byť na nálezy skoro sterilný.

Kultúrna vrstva je dobre zreteľná v strede plochy terasy. Pre úplnosť v tejto lokalite spomínam aj materiál z polohy Sziget (južný mierny svah terasy), lebo územne a kultúrne tvoria celok.

Ako na sídlisku Kis hegy v Sklabinej i na Táble v Selištanoch sa nachádzajú čiastočne opracované kusy rohovcovej suroviny, ale tu ich je málo a úlomky nie sú také veľké. Tu sme nenašli ani odštupy s jemne retušovanými hranami z tej istej suroviny. Paleolitické, alebo z doby pred neolitom sú snáď dva väčšie odštupy rohovcovej suroviny, neúplne bielo patinované na všetkých plochách okrem základne; jeden z nich má tvar vrchliku podlhovastého jadra dlhého 5,5 cm, štiepna plocha je nepatinovaná. Úplne bielo patinované sú dva malé odštupy a atypický odštep II: 10. Nástroje sa tu vyrábali aj zo surovín na sídlisku Kis hegy v Sklabinej nezastúpených (č. II: 3, 4, 11), zastúpených však napr. na neolitickej sídlisku Szilaj part vo Veľkej Vsi nad Ipľom.

Č. II: 3 je z mliečnobieleho kremencu (či bielo patinovaného chalcedónu?) a obdobné škrabadlo II: 4 je z hnedého pazúrika (či radiolaritu?). Obdobne plošne i zvisle je retušované škrabadlo na mezolitickej sídlisku v Hurbanove,⁹⁶ kde má však užší tvar (šírku ako č. II: 5). Podľa toho môžeme s výhradou do mezolitu datovať aj silexovú induštiu v Selištanoch. Z rovnakej suroviny ako č. II: 3 je obdobné úzke škrabadlo ako v Hurbanove (š 14 mm, d 24 mm) s podobným asymetrickým profilom ako č. II: 2, vejárovitá stredná ploška na tomto škrabadla nie je.

Č. II: 5 je z popolavobieleho rohovca zastúpeného aj v Sklabinej. Č. II: 6 je z nepatinovaného obsidiánu. Z obsidiánu je aj malé opracované jadro oválneho tvaru a jadro vrchlikového tvaru (obdobného ako č. I: 5) a tri iné atypické odštupy. Č. II: 7 je zo šedohnedého rohovca zastúpeného aj v Sklabinej; vrchná časť je čiastočne bielo patinovaná, ide asi o zlomok dlhšej čepele. Č. II: 8 je zlomok čepielky medovohnedého pazúrika alebo rohovca, na spodnej časti pravej hrany je od spodku niekoľko zubov drobnej retuše. Č. II: 9 je z popolavosivého rohovca, aký sa vyskytuje aj v Sklabinej. Č. II: 11 je zlomok čepielky zo sivého hladkého pazúrika, hrany sú olámané, nedá sa určiť či boli retušované.

Stopou osídlenia ľudu s kanelovanou keramikou môže byť úlomok uška obdobného tvaru aký majú niektoré nádoby kultúry s kanelovanou keramikou.⁹⁷

Časť črepového atypického materiálu je obdobná ako na sídlisku Kis hegy v Sklabinej. K nagyrévskej kultúre asi patrí črep V: 4 (Ø ca 12 cm), obdobný profil má na inom sídlisku s touto kultúrou črep VII: 1, ale nenašli sme ani jeden črep s výzdobou typickou pre túto kultúru. Nie je preto vylúčené, že črep V: 4 a iné črepy z obdobnej hliny patria k inej kultúrnej skupine. Nenašli sme tu ani jeden črep podľa štruktúry bezpečne neolitickej alebo eneolitickej, hoci príslušnosť aspoň časti materiálu ku kanelovanej keramike nie je vylúčená. Črep V: 8 s poškodeným pupčekom by mohol byť neolitickej.

Skoro všetok črepový materiál zo sídliska Tábla je neskorohalštatského rázu. Črepy sú väčšinou z dobre vypálených nádob, hлина je neplavená, povrchy väčšinou drsné. Mäkkoo vypálené nádoby z hliny bez piesku (ako napr. v Sklabinej v záhrade STS) chýbajú, sú tu len ich tvrdšie vypálená obdoby z neplavenej hliny. Len málo črepov je z dokonale vypálených halštatských nádob s hladeným čiernym povrhom (ako napr. na sídlisku Malý Iliašov v susedných Slovenských Ľarmotách alebo vo Veľkej Čalomiji). Črep XVII: 1 (Ø ca 20 cm) je z nádoby obdobnej štruktúry ako črep XX: 2 zo susedných Slovenských Ľarmot alebo črep XVI: 30 z Balogu nad Ipľom; všetky tri lokality sú na brehu Ipľa. Črep XVII: 2 (Ø ca 20 cm) má obdobnú štruktúru ako črep XVII: 1.

Pupček na tab. XVII: 3 (pohľad zhora) predstavuje asi skýtsky vplyv, je z hliny rovnakej štruktúry ako na "dáckych" nádobách. Atypických črepov obdobnej štruktúry s pravidelnými povrchmi je tu dosť, výroba nádob s takýmito pravidel-

nými povrchmi sa asi dožila až vplyvov hradištej kultúry, lebo črep XXIX: 4 má rovnakú hlinu a štruktúru. Časť obdobných atypických črepov by mohla byť z nádob už hradištných. Z neplavenej mäkko vypálenej nádoby je okrajový úlomok tvaru XV: 18 s priemerom ca 15 cm; patrí k materiálu obdobnému ako na Studničnom potoku v Dolných Plachtinciach.

Črepy pilinských nádob s vyhľadenými povrchmi (ako v Malej Čalomiji) sme na tomto sídlisku nenašli. Okrem ojedinelých črepov z nádob neistého pôvodu na sídlisku Tábla mali vyhľadený povrch len halštatské nádoby s čiernym povrhom. V materiáli sú obdobné črepy ako na halštatskom sídlisku Studničný potok v Dolných Plachtinciach, na sídlisku Palik vo Vrbovke (5 km na V od Selištan), v Slovenských Ďarmotách a vo Veľkej Čalomiji.

Bezpečne z obdobia laténskeho až rímskeho je len jeden zlomok dna na kruhu točenej nádoby z plavenej červenohnedej hliny, so šedými povlakmi. Zásah neskorolaténskej kultúry dokazuje atypický črep z nekvalitnej grafitovej hliny. Súčasné osídlenie bolo sústredené v Malom a Veľkom Iliašove, alebo skôr ho treba vidieť za časťou neskorohalštatského materiálu.

Črep XXIX: 4 je z dobre vypálenej nádoby zo žltohnedej neplavenej hliny; povrhy sú pravidelné, drsno vyhľadené. Rovnakú štruktúru mali na tomto sídlisku nehradištné nádoby s nerovným povrhom.

Črep zdobený dvojitým pásmom jednoduchých vlnoviek (v hornom páse je vlnovka z dvoch línii a pásy línii sú oddelené 7 mm širokým plytkým žlisbkom) je zo šedočiernej hliny s drobným pieskom a sludou, oba povrhy sú drsno vyhľadené. Z obdobnej hliny je okrajový úlomok s facetovaným okrajom z tvrdšie vypálenej nádoby vytočenej na kruhu; na oboch povrchoch je tenučky sivošedý povlak (ϕ ca 30 cm). Oba tieto črepy sú z rovnej hliny, ako napr. úlomok "kvádskej" nádoby XX: 13 v Ipeľskom Predmostí alebo ako hradištný okraj nádoby XXV: 5 zo susedných Slovenských Ďarmôt.

Z rovnej hliny je i črep XXIX: 3 (ϕ ca 16 cm) s nerovnými povrhami a nepravidelne formovaným okrajom. Z obdobnej nádoby je aj črep XXVIII: 16 zo susednej obce Vrbovka.

Črep XXIX: 5 je z rovnej hliny, na oboch povrchoch je tenučky čierny povlak, vnútorný povrch je drsnejší, ryhy sú plynky.

Všetkých hradištných črepov je málo a okrem jedného všetky sú starobylé.

119. S E L I Š T A N Y - Sziget

Nazýva sa tak južný mierny svah terasy Tábla.

Nálezový profil je obdobný ako na ploche Tábla, iba nálezov je tu menej.

120. V R B O V K A - Homokok és hegyrevég

Obec Vrbovka leží na juhovýchodnom okraji terasy Ipla, ktorá predstavuje najjužnejší výbežok vrchoviny medzi Selištami a Vrbovkou.

Na určitý strategický význam najbližšieho okolia Vrbovky poukazuje na južnom brehu Ipla názov obce Šíhalom (leží necelý 1 km južnejšie), ktorá sa ešte v minulom storočí nazývala Stráž (maď. Trázs⁹⁸).

V polovici vzdialenosťi medzi Selištanmi a Vrbovkou Ipeľ tečie tesne pod terasovitým výbežkom kóty 211 pri križovatke cesty Selištan - Vrbovka s cestou Želovce - Vrbovka. Poloha tesne na západ od cesty zo Želoviec sa nazýva Ipórávég

a poloha 3/4 km západnejšie Homokok és hegyrevég, obe sú časťou toho istého južného úpäťia kóty 211. Práve v polohe Homokok prebieha geografická hranica chotárov Vrbovka - Selišťany.

Pri povrchovom zbere sme tu našli pomerne hodne črepov kultúry pilinskej, menej obdobného halštatského materiálu ako na sídlisku Tábla v susedných Selišťanoch a rovnako menej črepov podobnej štruktúry akú majú črepy lengyelské (?) alebo z doby bronzovej (?) na sídlisku z úpäťia vrchu Kis hegy v Slovenských Ľármotách. Materiál je atypický, kultúrne sa vždy zaradíť nedá. Našli sme tu iba jediný hradištný črep.

Z rovnakej suroviny aká sa vyskytuje v Sklabinej (Kis hegy) sme našli zlomok vyššieho čepelovitného ústupu XXXV: 5 s retušovanou ťavou hranou. Čiastočne opracované obsidiánové jadro XXXV: 6 môže byť súčasné, rovnako ako iný atypický odstup rohovca a nepatinovaného pazúrika. Obsidiánové jadro možno súvisí s výskytom atypického črepového materiálu snáď lengyelského, ktorého je tu asi pätnaša.

Dobre je zastúpená kultúra pilinská obdobným črepovým materiáлом ako v mladšej pilinskej vrstve na sídlisku v Malej Čalomiji.

Črep XIV: 2 (Ø ca 11 cm) je zo šedočiernej hliny s drobným pieskom a sludou, oboj povrhy sú hladké. vnútorný žltohnedý. vonkajší čierny bol tuhovaný.

Črep XIV: 3 (Ø ca 11 cm) je zo šedočiernej hliny s drobným pieskom, oboj čierne povrhy sú dobre vyhladené a tuhované.

Dokonale vypálený črep XIV: 5 (Ø ca 40 cm) je zo šedočiernej až oranžovej hliny s drobným pieskom a sludou; dokonalé hladenie oranžových povrchov je typicky pilinské (ako v Malej Čalomiji).

Črep XIV: 6 (Ø ca 15 cm) má obdobnú hlinu ako č. 2, ale povrhy sú nerovno vyhladené a steny nerovnako hrubé.

Črep XIV: 7 (Ø ca 20 cm) je zo šedožltej hliny s drobným pieskom a sludou, oboj povrhy sú jemne drsné.

Črep XIV: 8 (Ø ca 17 cm) je zo šedočiernej hliny s drobným pieskom a sludou, na oboch jemne drsných povrchoch je žltohnedý náter (miestami ošúchaný).

Črep XIV: 9 (Ø ca 17 cm) je z tvrdo vypálenej hliny akú má č. 8, ale tenký oranžový povlak je z plavenej hliny.

Črep XIV: 10 (Ø ca 40 cm) je z popolavohnedej hliny s drobným pieskom a sludou, obojstranne čierny povlak, na vonkajšom je ešte žltohnedý náter; oboj povrhy boli asi dokonale hladké.

Črep XIV: 11 (Ø dna ca 6 cm) je z dokonale vypálenej a na vnútornom povrchu dokonale vyhladenej pilinskej nádoby z hnedej až šedej hliny, vonkajší žltohnedý povrch je len jemne drsný, v hline je jemný piesok so sludou.

Črep XIV: 12 je zo žltohnedej hliny, na vnútornom povrchu je šedý povlak, oboj povrhy sú jemne drsné, hoci piesku je hodne, vonkajší povrch je ryhovaný (obdoba i v Malej Čalomiji).

Črep XIV: 13 je z obdobnej hliny ako č. 2, ale vonkajší povrch je pravidelný a hladší, jamčeky v ozdobe sú veľmi plytké.

Črep XIV: 14 (Ø ca 20 cm) je z modrošedej hliny s oranžovými, jemne drsnými povlakmi, nádoba bola mäkšie vypálená ako č. 5.

Črep XIV: 15 (Ø ca 20 cm) je z plavenej šedej hliny s práškovou sludou, oboj povrhy sú dokonale hladké, boli snáď tuhované; obdobný materiál sa vyskytuje aj na iných lokalitách v pobrežnom pásme Iplia.

Črep XIV: 16 (Ø dna ca 10 cm) je zo šedočiernej hliny, obojstranne má žltohnedý povlak: vnútorný (popolavožltý) je drsný, vonkajší hladký. Materiál je celkom iný ako pilinský z Malej Čalomije.

Črep XIV: 17 ($\varnothing$ ca 20 cm) je z hnedočervenej hliny s ojedinelými zrnkami drobného piesku (je v nej veľa práškovej sludy), obojstranne dokonale vyhladený, okraj ústia je nerovnako hruby.

Črep XIV: 4 ($\varnothing$ ca 21 cm) podľa štruktúry patrí k materiálu neskorohalštatských sídlísk medzi Dolnými Plachtincami a Želovcami (napr. črep XVI: 14); v atypickom materiáli z Vrbovky je obdobných črepov málo a opačne zasa v susedných Selištanoch je len málo črepov, ktoré možno spájať s keramickým vplyvom pilinským.

K pilinskej kultúre podľa štruktúry patrí črep s rovnakým profilom ako č. XII: 24; je z obdobného materiálu ako črep XIV: 2. Ide o črep z vyutia nádoby zdobenej 9 mm vysokým výčnelkom, obdobným ako na pilinskej nádobe.⁹⁹

Črep XIV: 13 má analógiu v pilinskej kultúre z mladšej doby bronzovej,¹⁰⁰ rovnako ako črep XIV: 6.¹⁰¹ Črep XIV: 7 má analógiu na pilinskom pohrebisku (staršie obdobie tejto kultúry) Zagyvapálfalva¹⁰² na nádobách typu XIV: 30. Črep XIV: 14 má obdobný profil ako na výšinnom sídlisku Magas hegy v Tešmáku črep XV: 13.

Črep XIV: 5 patrí spolu s obdobnými atypickými črepmi do mladšieho pilinského obdobia.

Do doby rímskej možno na tomto sídlisku datovať s výhradami časť atypického neskorohalštatského materiálu.

Z doby hradište sme našli jediný okrajový úlomok XXVIII: 17 ($\varnothing$ ca 18 cm) z nádoby vytočenej asi na ručnom kruhu; hлина modrošedá, piesku so sludou je veľa, obojstranne má oranžový povlak, vnútorný tenší a drsnejší, vonkajší drsno vyrovnaný, s výraznou vlnovkou. Podľa vlnovky na vnútornom okraji ústia patrí ku keramike z Malého Iliašova v Slovenských Ďarmotách (tab. XXVIII: 17b). Výzdoba obvodovej plošky dvoma paralelnými prerušovanými líniemi je v našich zberoch z Poiplia ojedinelá.

121. V R B O V K A - Ipórávág

Sídlisko Homokok vzniklo so zreteľom na prechod ipelskej hradskej cez geografické rozhranie, kdežto $\frac{3}{4}$ km vzdialené sídlisko Ipórávág so zreteľom na výstenie cesty zo Želoviec na poipelskú cestu. Cesta do Želoviec viedie údolím. Cesta Ipórávág - Želovce bola snáď len úsekom významnejšej cesty zo SZ na JV cez tieto doliny.

Na sídlisku Ipórávág nie je vyvinutej kultúrnej vrstvy, nebolo tu asi dlhšie trvajúceho sídliska.

Črep XIV: 1 ($\varnothing$ ca 20 cm) je z dobre vypálenej nádoby; rovnako profilované nádoby sa vyskytujú na pilinskom pohrebisku v Zagyvapálfalve¹⁰³ a na lužickom pohrebisku v Krásnej Vsi pri Bánovciach.¹⁰⁴ Tento črep je ojedinelý a ojedinelé sú tu aj atypické, dokonale vyhladené pilinské črepy. Prevažná časť materiálu z tejto polohy je neskorohalštatského rázu, časť možno pochádza z nádob používaných až v dobe rímskej.

So susedným sídliskom Homokok sa zhoduje v spoločnom výskytu neskorohalštatských črepov, ktoré sa vyskytujú aj na susedných sídliskach Gyümölcs part a Palik.

Stredoveké črepy z tvrdo vypálených nádob (popolavobiela hliná), zdobených jednoduchými ryhami alebo vlnovkami, naznačujú, že v stredoveku tu jestvovalo určitý čas sídlisko, možno len niekoľko chát.

122. V R B O V K A - Gyümölcs part 147

Poloha sa nachádza 3/4 km na JV od polohy Ipórawég, tesne na brehu Ipla. Je to 2 - 3 m vysoká piesočná duna, dlhá ca 300 m, široká skoro 100 m. Dlhšou stranou sa opiera o breh Ipla so strmým svahom, ostatné svahy sú mierne. Pri jarných záplavách sa stáva duna ostrovom, oddeleným od severnejšej terasy 100 m širokým zaplaveným priestorom. Pre túto výhodnú polohu bola duna osídlená v dobe halštatskej, hradistej i v stredoveku.

Na dune je skoro všade tmavá kultúrna vrstva, ale mimo temena duny sa v nej črepov nachádza málo. Pri hľbokej orbe na hrebeni východnej časti duny asi rozrušili sídliskový objekt pilinskéj kultúry (ca 25 m na Z od východného okraja a 6 m na S od brehu Ipla sa vyorali tvrdo vypálené črepy pilinských nádob s dokonale vyhladeným povrhom a kusy tehloviny zo stien chaty). Pod úrovňou sa tu pravdepodobne nachádzajú pilinské kultúrne jamy, ich výskum by mohol priniesť nálezové celky. Hlinená časť steny bola hrubá najmenej 5 cm, na niektorých kusoch tehloviny bolo poznať odtlačky ca 2 cm hrubých žrdok, odtlačky slamy (?) a pliev. Tehlovina nie je veľmi vypálená, jej vonkajší povrch je starostlivo vyrovnany, takže steny boli zvonku celkom rovné. Okrem toho steny ešte pretreli náterom. Na kuse tehloviny z modrošedej hliny je na vonkajšom povrchu popolavý povlak, ktorým povrch steny urovnali; na ňom je ešte šedožltý náter, ktorý odpadáva. Steny znútra zrejme omaľovali. Iný kus takto upravenej steny je zo žltej hliny. Výskum na tejto dune by mohol objasniť konštrukciu chát. Inde na strednom Poiplí sme pozostatky takto upravených stien nezistili.

Nádoby podľa nájdených črepov boli väčších rozmerov, s priemerom vydutia i 30 - 40 cm, boli dokonale vypálené, z hliny hnedej alebo šedočiernej, vonkajší povrch mali lesklo vyhladený. Niektoré nádoby mali asi tuhovaný povrch. Črepy obdobnej keramiky sme našli na sídlisku Morotva v Šahách. Črep XIV: 5 z nedalekého sídliska Homokok má na rozdiel od tejto keramiky lesklo vyhladený aj vnútorný povrch. Väčšia nádoba zo šedočiernej hliny s vyhladenými povrhom malá na vydutí 4 cm široké ucho (odlomené), priložené zvisle asymetricky (obdobne ako z mladšej doby bronzovej v Jasove¹⁰⁵). Obdobné atypické črepy sme našli aj na 5 km vzdialenom sídlisku Tábla v Selištanoch.

Asi 100 m na Z od východného okraja duny sme na jej miernom západnom svahu našli zlomok pekáča XXXV: 11, ktorého dĺžka musela byť aspoň 30 cm. Šírka úžitkovnej plochy bola najmenej 10 cm, dno je hrubé 5 cm. Patrí najskôr pilinskéj kultúre, V našich zberoch z Poiplia je to ojedinelý nález. Poloha s najväčším počtom hradistej nálezov bola ca 30 m na V.

Črep XIV: 19 (Ø ca 30 cm) má vnútorný povrch čierny, vonkajší šedohnedý, nerovný a nevyhladený. Úlomok je krátky, nedá sa preto určiť, či ide len o výčnelok.

Črep XIV: 18 (Ø dna 11 cm) je z dobre vypálenej nádoby s modrošedou hlinou, povlaky sú obdobné ako na č. XIV: 1, ale tieto sú dokonale vyhladené.

Črep XIV: 36 (Ø ca 14 cm) má rovnaký profil a výzdobu z plytkých rýh ako lužické šálky;¹⁰⁶ dobre vypálená nádoba je z plavenej šedej hliny, na vonkajšom povrchu má tenký hnedý povlak, oba povrhy sú dobre vyhladené; úlomok je malý, nedá sa určiť, či na vnútornom povrchu bolo rýh viac ako dve.

Črepov neskorohalštatských je málo, sú obdobné ako na sídlisku Tábla v Selištanoch a na susedných sídliskách vo Vrbovke (Homokok, Ipórawég, Palik). Jeden z nich je z okraja nádoby tvaru približne č. XVII: 5 (Ø ca 28 cm), na okraji snáď bol nevysoký výčnelok ako na črepe XIV: 19.

Jeden atypický črep z obdobnej hliny ako črep XIV: 36 (s ojedinelými zrnkami piesku) je z nádoby vytočenej na kruhu; oba čierne povrhy sú jemne drsné, je to neistý dôkaz, že sídlisko jestvovalo aj v dobe rímskej. Z podobnej neplavenej hliny s nerovnými povrchmi je okrajový črep s obdobným profilom ako črep XXIII: 23 (Ø ca 15 cm, hrúbka stien 6 - 7 mm).

Okrajový úlomok tvaru XXIII: 20 má rovnakú hlinu a vonkajší povrch ako črep XXIX: 5 zo susedných Selištan. Črep XXIX: 1 (Ø ca 17 cm) je z tvrdovo vypálenej nádoby z modrošedej hliny s hnedými povlakmi, vonkajší popolavý povrch je hladký, vnútorný drsnejší, oba sú nerovné.

Mladohradištné a pohradištné črepy som nevedel odlišiť; boli dobre vypálené, s hladkými vonkajšími povrhom, vnútorné povrhy mali nerovnejšie a drsnejšie. Zdobené boli pásmi viacnásobných vlnoviek alebo horizontálnych rýh, prípadne kombináciou obidvoch týchto prvkov. Rovnakú štruktúru tu majú aj črepy nádob zdobených jamkami po zuboch ozubeného kolieska alebo kombináciou pásov týchto jamôk s jednoduchou horizontálnou ryhou.

123. V R B O V K A - Palik

Nazýva sa tak najjužnejší výbežok terasy, na ktorej leží obec Vrbovka, vo vzdialosti 100 - 500 m na V od duny Gyumolcs part. Je to vlastne záhumnie obce. Asi 100 m na Z od západného okraja obce je veľmi plytká dolinka Palik.

Na úrovni poznať v tejto polohe všade tmavú kultúrnu vrstvu, ale črepový materiál sa hojnejšie vyskytuje len na veľmi miernom svahu západného okraja terasy. Celková plocha väčšieho výskytu črepov činí ca 1 ha.

Južný okraj terasy Palik plynulo prechádza do inundačného územia. Trvale suchá plocha na maďarskom brehu Ipľa je odtiaľto 3/4 km južnejšie, leží na nej obec Stráž, dnes Šíhalom.

Črepový materiál z polohy Palik je prevažne neskorohalštatského rázu, obdobný ako na sídlisku Tábla v Selištanoch. Nachádzajú sa tu nie len črepy z tvrdovo vypálených nádob z neplavenej hliny, ale aj črepy z nádob mäkšie vypálených (črep XVII: 5 s nerovnými povrhom. Ø ca 30 cm, mohol by byť zo skýtskej nádoby). Črepy z mäkšie vypálených nádob a črepy z hliny s malou príasadou piesku alebo bez neho. možno spájať s "dáckou" keramikou; je ich menej. Všetkých črepov je málo, čo je pochopiteľné, keď si uvedomíme, že predhistorické sídliská vo Vrbovke sú roztahané na 2 km dlhom úseku. Keby boli sústredené na jednom mieste, šlo by o jedno z najväčších známych sídlisk na strednom Poiplí.

Črep XVII: 4 (Ø ca 30 cm) je z obdobnej plavenej hliny ako XIV: 15, v hline sú primiešané ružové a biele zrnká ako na keramike z okolia Sklabinej.

Niektoré hradištné črepy majú rovnakú štruktúru ako črepy keramiky "prážského" typu na sídlisku Páta v Kováčovciach (4,5 km na V). V Kováčovciach sa viaže táto keramika k prechodu cesty zo Sklabinej cez Ipeľ a vo Vrbovke sa asi viaže k prechodu cesty obdobného smeru zo Želoviec tiež cez Ipeľ. Bolo by zaujímavé zistiť, či sa tá istá keramika viaže na okolí aj k iným prechodom cez Ipeľ, a či aj na južnom brehu Ipľa.

Črep XXVIII: 16 (Ø ca 18 cm) má obdobnú štruktúru ako č. XXIX: 3 z nedalekých Selištan, oproti ktorému je tvrdšie vypálený, vnútorný povrch má veľmi nerovný a na nerovnom vonkajšom povrchu je tenký šedohnedý povlak; okraj ústia je tiež nepravidelný.

124. V R B O V K A - kóta 153

Terasa na južnom úpäti vrchu Sobita vybieha na juhovýchode v osamelý, niekoľko metrov vysoký kopec. Na slnečnom svahu poznáť na úrovni tmavú oráčinu, snáď kultúrnu vrstvu. Nenašli sme tam nijaké predhistorické pamiatky. Na temeni sme zber vykonať nemohli.

125. K I A R O V - Kereszte part

Najjužnejší výbežok trvalo suchej pôdy v strede kotlinky Kiarova tvorí terasu Kereszte part. Pri povrchovom výskume sme tam našli len črepy stredovekých nádob.

126. K I A R O V - Hugyag puszta

Poloha sa tak nazýva podľa toho, že prv patrila do chotára obce Hugyag, ktorá leží 2 km na JZ, na madarskom brehu Ipľa.

Najjužnejší výbežok návršia nad vtokom Olovárskeho potoka do Ipľa sa nazýva Hugyag puszta. Od úpäťa Hradišta je oddeľená 100 m širokým údolím Olovárskeho potoka. Týmto údolím vedie cesta zo Sklabinej do Kováčoviec, pod Hugyag pusztou ústi na cestu údolím Ipľa. Poloha Hugyag puszta ovláda túto križovatku. K severu sa poloha začína mierne dvíhať, východný svah je tiež mierny, západný a južný svah sú najstrmšie. Ipel tečie dnes tesne po južnom úpäti. Celková plocha sídliska činí 2 - 3 ha, je na ňom tmavá kultúrna vrstva, črepového materiálu veľa nies. Snáď sa tam nachádzajú kultúrne jamy pod úrovňou. Úlomkov tehloviny je málo.

Z obdobnej suroviny aká je na vrchu Kis hegy v Sklabinej sme tu našli len malý atypický čepelovitý odštep a väčší kus čiastočne opracovanej suroviny. Tu sme našli ešte jeden atypický spálený odštep, pôvodne asi bielo patinovaný. Stopou lengyelského osídlenia je pupček z modrošedej hliny s drobným pieskom a sludou (tab. V: 2, pohľad zhora).

Zistili sme tu len stopy mladopilinskej keramiky (obdobnej ako v Malej Čalomíji). Halštatský materiál z tohto sídliska je skoro všetok atypický. Podľa štruktúry tunajšia halštatská keramika súvisí s halštatským sídliskom na úpäti vrchu Kis hegy v Sklabinej.

Veľkú časť črepového materiálu z tohto sídliska tvoria črepy dobre vypálených (neskorohalštatských) nádob z neplavenej hliny s drsnými povrchmi; na susedných sídliskách sú bežné.

Črep XVII: 15 (Ø ca 30 cm) je z dobre vypálenej hnedej až šedej hliny s drobným pieskom, vnútorný šedohnedý povrch je hladký, vonkajší šedý o stupeň drsenejší, oba sú trochu nerovné, jamky sú výrazné, nerovnako veľké, nádoba mohla byť skýtska. Iné typické črepy zo skýtskych (?) nádob sme nenašli.

Z jemnej modrošedej hliny dokonale vypálili nádobu, ktorej vydutie malo obdobný profil ako č. XIII: 16; na vonkajšom povrchu je tenký žltohnedý povlak, jemne drsný, s veľmi plytkými zvislými ryhami (v rozstupe 9 mm) od najväčšieho obvodu vydutia nižie.

Iba jediný atypický črep z nádoby vytočenej na kruhu naznačuje jestvovanie tohto sídliska v dobe rímskej alebo skôr v dobe laténskej.

Hradištných čriepkov je len niekoľko. Jeden z nich predstavuje tvrdovypálenú obdobu črepu XXIX: 5, povrch nádoby bol ozdobený vlnovkou typu XXX: 5. Streďovekých črepov sme tu našli len niekoľko.

127. K I A R O V - Šala puszta 167

Na východ od údolia riečky Krtíš je 3 - 4 km vzdialené údolie Olovárskeho potoka. V polohe Kiarovská pustatina ústi do neho od severozápadu iné bočné údolie, ktorým vedie najkratšia cesta Sklabiná - Kováčovce. Do údolia Krtíša táto najkratšia cesta ústi pri úpäti návršia Bašta v Sklabinej, do údolia Olovárskeho potoka na Kiarovskej pustatine. Cesta cez toto bočné údolie je celkom pohodlná, nie v šírku veľkého stúpania; 0,5 km na východ od doliny Olovárskeho potoka je iné bočné slepé údolie. Návršie zovreté týmito dvoma dolinami sa nazýva Kostolná pustatina. Všetky tieto tri doliny sa spájajú v jednom mieste na Kiarovskej pustatine. Z tohto zreteľa tu iste vznikli aj predhistorické sídliská.

Svah na východnej strane údolia Kostolnej pustatiny (údolie tesne na východ od doliny Olovárskeho potoka) sa na juhu končí mierne sa znižujúcim návrším Šala puszta 167. Na jeho temeni je niekoľko hospodárskych a obytných budov, prieskum sme tam uskutočniť nemohli. Západný svah je strmší, východný a južný mierny. Na východnom a južnom svahu poznať na povrchu oráčiny tmavú (kultúrnu?) vrstvu. Našli sme tam však len dva nedatovateľné predhistorické črepy halštatské alebo snáď až z doby rímskej (obdobné črepy sú na "kvádskom" sídlisku Ipolyjárók v Ipeľskom Predmostí).

128a. K I A R O V - Cseres (Cserfa tábla?)

Od návršia Šala puszta 150 m na SV leží rovnako mierne, ale širšie návršie Cseres, iným menom asi aj Cserfa tábla. Od návršia Šala puszta ho oddeluje 150 m široká a 400 m dlhá dolinka. Návršie Cseres predstavuje najjužnejší výbežok kóty 211. Na východe ohraničuje toto návršie ďalšia krátka dolinka.

Predhistorické osídlenie sme zistili len v južnej časti slnečného svahu obráteného na juhozápad. Je tam tmavá kultúrna vrstva s hojným výskytom črepového materiálu. Poloha musela byť súvisle obývaná dlhší čas. Materiál je skoro všetok atypioký, lebo nádoby boli nezdobené. (Nepodarilo sa mi zistiť, či rovnaký materiál z Kiarovskej pustatiny s označením lokality Kiarovská pustatina je z tejto istej lokality, opíšem ho preto osobitne.) Totožný sídliskový materiál sa nachádza aj na susednom návrší Račko puszta - Cseresi puszta. Materiál z týchto polôh má neskorohalštatský ráz, typické črepy poukazujú na skýtsku keramiku, ojedinelý stradonický čriepok naznačuje, že osídlenie trvalo až po dobu rímsku. Obdobný atypický materiál z oblasti Žiliny sa tiež dožíva až doby rímskej. Obdobné sídlisko je aj v blízkych Olovároch v polohe Magocsó hegy a na sídlisku Hugyag puszta v Kiarove; dranejší materiál sa nachádza aj na sídlisku Tábla v Sečištanoch a na sídliskách vo Vrbovke.

Pomerne hodne črepov je z nádob neskorohalštatského rázu so šedočiernym povrhom aspoň vonkajším, viac-menej vyhladeným; takéto črepy z plavenej hliny majú obdobnú štruktúru ako na sídlisku v Sklabinej (STS) a v Želovciach (Kis kúti tábla), napr. črep XVII: 7 ($\varnothing$ ca 30 cm).

Zo šedočiernej (až modrošedej) hliny s malým obsahom piesku a obojstranným hladeným hniedým povlakom je črep XVII: 10 ($\varnothing$ ca 25 cm), povrch je nepravidelný.

Z obdobnej modrošedej plavenej hliny jamkovitej štruktúry je črep XVII: 11 (Ø ca 30 cm) z nádoby snáď tvaru XVII: 20. Obdobné tvary mali aj nádoby na susednom sídlisku Račko puszta. Na vnútornom povrchu je popolavý náter, na vonkajšom oranžový povlak, oba povrhy majú obdobnú štruktúru aká sa vyskytuje v "dáckej" vrstve (napr. črep XIX: 8) na sídlisku Homok Bánya v Ipeľskom Predmostí; črep XIX: 18 je z hliny aká sa vyskytuje aj na tomto sídlisku.

Na tomto sídlisku sa vyskytujú črepy obdobnej štruktúry, akú na spomenutom sídlisku v Ipeľskom Predmostí majú črepy asi skýtske, napr. črep XIX: 4 tu má obdobu podľa tvaru i štruktúry. Patrí sem aj črep XVII: 9 (Ø ca 15 cm).

Niekolko atypických črepov z tohto sídliska má obdobnú štruktúru ako napr. črep XIX: 14 z Ipeľského Predmostia.

Niekolko črepov má rovnakú štruktúru ako črep XVI: 36 na sídlisku Morotva v Šahách.

Od ostatných súčasných sídlisk stredného Poiplia sa toto sídlisko odlišuje veľkým počtom črepov z pastovitej hliny, obyčajne mäkkie vypálenej ako črep XVII: 10, ináč tu je veľa analógií k materiálu zo "skýtsko-dáckeho" obdobia sídliska Homok bánya v Ipeľskom Predmostí aj v materiáli, z ktorého tam vyrábali už aj hradíštnú keramiku. Tu sme však nenašli ani jediný bezpečne hradíštný črep.

Niekolko atypických črepov je zo šedohnedej hliny s veľa zrnkami drobného piesku; vnútorný pravidelne vyhladený povrch je jemne drsný, na vonkajšom povrchu je 2 mm hrubý šedočierny povlak rovnakej štruktúry, dokonale vyhladený. Nádoba bola dokonale vypálená; na sídlisku v Balogu nad Ipľom ide o vyvinutejšiu obdobu tamojšieho pilinského materiálu z doby halštatskej. Črepy pilinskéj keramiky zo staršieho halštatského obdobia na tomto sídlisku chýbajú.

Črepy XVII: 6 a 8 sú z dvoch rôznych nádob. Črepy obdobnej štruktúry a s obdobným rozvrstvením sú i na sídlisku Tábla v Selištanoch (črepov z pastovitej hliny je tam málo).

Ojedinely čriepok naznačuje, že na tomto sídlisku používali s pupčekom typu XVII: 16 aj menšie nádoby (pastovitá modrošedá hliná s oranžovým povlakom obdobného zloženia ako napr. črep XIX: 7). Z hliny obdobného zloženia s množstvom drobného piesku vyrobili nádobu s pásikovým uškom (1,5 x 3 cm).

Dná nádob mali tvar XVII: 17 alebo XVI: 25 (s hrubším dnom).

Podľa vzťahu k susedným sídliskám Račko puszta a Kiarovská pustatina musíme jestvovanie tohto sídliska spájať so skýtskym vplyvom.

128b. K I A R O V - Kiarovská pustatina

Názov Kiarovská pustatina (maď. Kéri puszta) je nadradený pre celú časť chotára so sídliskami Šala puszta, Cseres a Račko puszta.

Atypický črepový materiál z tejto polohy je obdobný ako z polohy Cseres, okrem štruktúry niekoľkých atypických črepov sa odlišuje tým, že sa tu nachádza niekolko atypických črepov s obdobou úpravou povrchov ako črep XVI: 10 z úpäťia sídliska Kis hegy v Sklabinej. Tym je nepriamo naznačené, že osídlenie úpäťia spomenutého vrchu v Sklabinej sa dožilo príchodu Skytov.

Črep XVII: 16 je z tvrdo vypálenej nádoby z neplavenej hliny, šedej a na vonkajšom povrchu šedohnedej, vonkajší povrch je obdobný ako na črepe XVII: 10.

Zo šedohnedej hliny s veľkým množstvom drobného piesku je črep XVII: 17, vonkajší modrošedý povrch je upravený ako na črepe XVII: 6 a vnútorný žltohnedý je tiež len jemne drsný; iný črep s rovnakým profilom je z obdobnej hliny ako

črep XVII: 7 (Ø dna ca 10 cm). Z obdobnej hliny so žltými povlakmi je aj črep XVII: 18, je veľmi ošúchaný; nie je celkom isté, či ide o okrajový úlomok nádoby s pupčekom pri okraji alebo o pintaderu.

Z obdobnej hliny ako črep XIX: 18 je zlomok oválneho ucha 16 x 23 mm; v hlini je veľa drobného piesku, čím je podľa štruktúry bližší k črepu XIX: 17.

Črep s pupčekom tvaru VI: 20 (2 cm vysoký a 3 cm široký) je z obdobnej hliny ako črep XVII: 7, vonkajší povlak je žltý.

Črep s obdobným pupčekom ako XV: 32 (24 mm vysoký a 45 mm široký) je z modrošedej hliny s obojstranným oranžovým povlakom, všade má veľa piesku, ktorý robí povrchy drsnými.

Z obdobnej hliny ako črep XVII: 7 je spálený črep s vonkajším oranžovým povlakom a pupčekom tvaru XVII: 12 (z tesne susediaceho sídliska Račko puszt).

Črep XVII: 14 je z rovnakej hliny ako črep XIX: 18, piesok je len drobný, vnútorný povlak oranžový, jemne drsný, vonkajší je hnedastý a hladší, s plastickou členenou páskou.

Črep XVII: 13 (Ø ca 27 cm) je z jemnej šedej hliny, na vonkajšom povrchu hnedej, obsahuje veľa drobného piesku, oba povrhy sú jemne drsné; rovnaký profil má črep XVII: 21 z Malého Iliašova v Slovenských Čarmotách, žliabok na vnútornom okraji ústia zrejme napodobuje nádoby vytočené na kruhu. Ide pravdepodobne o vplyv laténskeho hrnčiarstva; nádoby mali asi obdobný tvar, aký sa vyskytuje na skýtskom pohrebisku v Chotíne¹⁰⁷ a v mladohalštatskej osade v Seredi.¹⁰⁸ Obdobný okraj ako zo Seredi¹⁰⁹ sme našli aj na sídlisku Cseres v Kiarove, črepový materiál zo sídliska v Seredi je však podľa štruktúry iný.

129. K I A R O V - Račko puszt

Necelé 2 km na sever od temena Hradišta nad Kováčovcami nevysoký horský hrebeň na rozvodí Olovárskeho potoka - Ipel vybieha na západ v nevysoké návršie Račko puszt. Návršie je dlhé 0,5 km (v smere V - Z), jeho plochý hrebeň je široký ca 100 m, svahy sú mierne, len miestami strmšie. Najzápadnejší výbežok návršia je vzdialenosť 250 m na V od najjužnejšieho výbežku návršia Cseres 195. V rozstupoch po 200 - 300 m nachádzame na Kiarovskej pustatine tri sídliská. Najzápadnejšie Šala puszt, najvýchodnejšie Račko puszt a medzi nimi Cseres. Oddelené sú od seba len plytkými dolinkami, všetky sú na východ od cesty dolinou Olovárskeho potoka. Ide o typ sídlisk v tesnej blízkosti cesty, ale nie tak, aby cesta prechádzala priamo medzi nimi.

Našli sme tu čiastočne bielo patinovaný rohovec. Môže byť stopou staršej silexovej industrie. Surovina sa vyskytuje na výšine Hôrka nad Olovármami (chotár Želoviec).

Črepový materiál je skoro všetok atypický, obdobný ako na susednom sídlisku Cseres. Črep XVII: 12 je z dobre vypálenej nádoby z oranžovej hliny, v ktorej je hodne drobného piesku so sludou. Z obdobnej hliny tu používali nádoby asi tvaru XVII: 20 a tvary s menšími pupčekmi.

130. O L O V Á R Y - Magocsó hegys 231

Historická obec Olováry leží na južnom úpätí vrchu Dobogó 327, ktorý je najvyšší na okoli. Leží na severnom konci doliny Olovárskeho potoka, pri jeho prameňoch, čím tvorí výnimku na celom strednom Poiplí. Chotár Olovár je dobre chrá-

nený od severu, je preto teplejší ako susedné chotáre, dolina je okrem toho chránená pred východným i západným vetrom.

Neskorohalštatské sídlisko Magocsó hegységi vzniklo na návrší tesne na sever od najkratšej a súčasne pohodnej cesty Olováry - Zombor. Svahy návršia Magocsó hegységi sú väčšinou mierne, užitková voda sa nachádza v dolinkách pri úpätí. Najstrmšie je juhovýchodné úpäťie, z ktorého je cesta zo Zomboru po protilehlom severnom svahu návršia Logy vzdialenosť len 100 - 200 m. Dolinka medzi týmito dvoma návršiami je natoľko močaristá, že je neschodná. Od juhu bolo návršie Magocsó hegységi chránené svahom i močiarom. Rozhranie strmšieho úpäťia a miernejšieho vyššieho svahu nad močiarom vybieha vo výraznú hranu, možno umelého pôvodu. Tesne nad ňou poznať - asi 200 m na SV od najjužnejšieho výbežku - na ploche ca 0,5 ha tmavú kultúrnu vrstvu s pomerne častým výskytom črepov neskorohalštatského rázu a ojedinely silexov. Sústavný prieskum celého návršia sme nemohli uskutočniť pre vysoké polné kultúry.

Na ploche s kultúrnou vrstvou sme našli atypický odštep pestrého rohovca, bielo patinovaný na najdlhšej hrane. Ide asi o stopu používania tejto hrany ako nástroja. Tenký biely pazinovaný silex XXXIII: 5 s drobnou retušou je z kosáka.

Typický črepový materiál predstavujú okrajové úlomky dobre vypálených nádob z neplavenej hliny s drsnými povrchmi tvaru XVII: 20. Niektoré boli zdobené menšími pupčekmi pod okrajom ústia. Črepov z pastovitej hliny je len niekoľko, materiál je ináč obdobný ako neskorohalštatský na Kiarovskej pustatine. Jeden okrajový črep má tvar ako črep XVI: 28 (Ø ca 20 cm).

131. OLOVÁRY - Várhegy

Na roli s vinicou Františka Lukácsa sa našlo niekoľko málo atypických črepov neskorohalštatského rázu z neplavenej hliny a s drsnými povrchmi spolu s črepmi vyhľadeného vonkajšieho povrohu, aké sa výnimocne našli aj na sídlisku Račko pusztá v Kiarove.

132. OLOVÁRY - Logy 223

Volá sa tak návršie tesne na juh od návršia Magocsó hegységi. Po severnom svahu návršia Logy schádza do Olovára cesta zo Zomboru. Miestami je toto návršie strmé, najmiernejší je západný svah.

Pri povrchovom výskume návršia (kultúrnej vrstvy na ňom niesie) sme našli atypické odštepy rohovcov obdobných ako na 1 km vzdialenosťí návršia Hôrka a ako na 4 km vzdialenosťí vrchu Kis hegységi v Sklabinej. Jeden atypický odštep z povrchu jadra má štiepne plochy mliečnobiele patinované, iný má bielo patinovanú (s nádyhom do modra) len jednu plošku. Na roli priamo nad cestou zo Zomboru sme našli plochý odštep šedobieleho rohovca XXXIII: 6.

Stopou neskorohalštatského (?) osídlenia je jediný atypický črep (oba povrhy boli hladké, vonkajší čierny).

133. ŽELOVCE - Hôrka 301

Lokalita je vzdialenosťí od Olovára len 0,5 km. Je to ca 150 m dlhé návršie, cez ktoré prechádza ráztočná čiara Krtíš - Olovárskej potok.

Necelých 200 m na juh od temena kóty 301. čnie temenc kóty Várhegy 298. Medzi oboma kótami je plytké sedlo, cez ktoré prechádza najkratšia cesta Zombor - Skla-

biná. Na temeni kóty Várhegy som nezistil ani stopy opevnenia alebo osídlenia. Nie je vylúčené, že názov sa pôvodne viaza k vyšej kóte 301. Pre vysoké polné kultúry som mohol kótu 301 prezrieť len čiastočne.

Západný svah temena kóty 301 je mierny, našli sme na ňom a na západnej časti temena kusy obdobnej suroviny ako na vrchu Kis hegy v Sklabinej. Zdá sa, že na tejto kóte a na jej juhovýchodnom výbežku je jej prirodzené nálezisko. (Podľa náhodnej informácie rodáka z Obeckova nachádza sa rovnaká surovina v polohe Orťiaše v chotári 5 km vzdialenej obce Obeckov, pre nedostatok času som si to nemohol overiť.)

Na temeni kóty 301 sme našli okrem atypických (najskôr prirodzených) odšteporov aj kusy rohovcovej suroviny, na niektorých plochách je biele patinovaná. Našli sme tu len jeden nástroj, oškrabovač XXXIII: 8 z povrchu kremencového jadra, štiepne plochy má červené, retušovaná ploška je žltá, typologicky je v našich zberoch ojedinelý. Systematickejší prieskum alebo aspoň čiastočný výskum by mohol priniesť ďalšie nástroje.

134. Ž E L O V C E - Hôrka 267

Je to juhovýchodný výbežok kóty 301. Má ploché temeno. Od vrchu Várhegy je oddelené dolinkou. Leží na ceste zo Sklabinej (od Bašty k južnému úpatiu Hôrky). Na južnom okraji plateau sme našli hodne atypických menších odšteporov i zlomky menších i väčších rohovcových jadier patinovaných biele i biele s nádyhom do modra, niektoré sú patinované žltobiele ako na temeni kóty 301. Bielo patinovaných jadier je tu viac ako na temeni spomenutej kóty. Stopy úmyselného opracovania sú neisté, mrazové trhliny sú časté. Iba jeden plochý biele patinovaný odštep (XXXIII: 7) mal na všetkých plochách asi jednu hranu retušovanú.

Zatiaľ je neisté, či ide o prirodzené nálezisko tejto suroviny (odtiaľto ju mohli nosiť do susednej Sklabinej), alebo či ide o výšinné sídlisko, na ktoré surovinu priniesli odinakiaľ, možno po ceste Sklabiná - Kováčovce alebo Sklabiná - Zomber.

Vo vinohrade na východnom svahu Hôrky rolník N. Benko z Olovár našiel (už v katastri obce Olováry) tri väčšie kusy takejto nepatinovanej suroviny. Jeden z nich je prirodzené jadro, iný je odštepm strednej časti jadra a tretí má stopy úderov na štiepnej ploche, používali ho snáď ako otíkač.

135. O L O V Á R Y - Pétnik

Horný koniec strednej časti Olovár sa nazýva Pétnik, je na mierne naklonenom svahu.

Ojedinelý atypický odštep nepatinovaného rohovca môže byť stopou nejakého predhistorického osídlenia. Okrem väčšieho počtu stredovekých črepov našli sme tu i črepy mladohradištné spolu s č. XXIX: 2. Sídlisko v obci zrejme jestvovalo už koncom doby hradištnej. Percentuálny pomer črepov mladohradištných a stredovekých je obdobný ako na 3 km vzdialenom sídlisku Isten hegy v Želovciach. Časom sa snáď zistí staršie hradištne osídlenie i priamo v obci Olováry. Mladohradištné čriepky sú obdobné ako v Slovenských Ďarmotách - Veľkom Iliašove za sýpkou.

136. OLOVÁRY - Dolinka

Nazýva sa tak mierne k západu naklonený svah na hornom konci obce, okolo cintorína, na východ od polohy Pétnik, pri ceste z Olovár do Malých Zlievca.

Našli sme tu niekoľko atypických, čiastočne opracovaných rohovcových odštefov, obdobných ako na výšine Hôrka (chotár Želoviec) a tri atypické, asi hradistné čriepky (obdobné ako na sídlisku Studničný potok v Dolných Plachtinciach).

137. OLOVÁRY - Koplaló hegy

Nazýva sa tak výšina medzi Zomborom a Kiarovskou pustatinou.

Našli tam jeden väčší a jeden menší kus rohovcovej suroviny.

138. KOVÁČOVCE - Hradište (paleolitické sídlisko)

Hradište 267 čnie priamo nad brehom Iplia; medzi Tešmákom a Kováčovcami niet iného vrchu, ktorého úpätia by Ipel obmýval. Je to najjužnejší výbežok hrebeňa na rozvodí Ipela - Krtiš. Hrebeň tvorí východný okraj Olovárskej doliny a kotliny Kiarova.

Z temena Hradišta vybieha na západe a juhu viac lalokovitých výbežkov. Na severe vybieha temeno plateau s paleolitickým osídlením. Vlastné temeno od tohto plateau oddeľuje priekopa a val. Z tohto plateau (rozloha 2 ha) je dobrý výhľad na všetky strany okrem juhu.

Na orábine severného výbežku temena sme našli niekoľko paleolitických nástrojov, ktoré čepeľka I: 3 (bielo patinovaná s jemnou retušou na jednej hrane) datuje do gravettienu. Bielo patinované sú aj rydlovité nástroje I: 1 a 2. Zlomok čepele I: 4 (bielo patinovaný) bol umele retušovaný len na ľavej hrane. Neretušované ústupy I: 5 a 7 (oba bielo patinované) majú analógie na paleolitickej staniči Kurja vo Veľkej Vsi nad Iplom a rovnako tak č. I: 6 z hnedého radiolaritu (hrany hrotu boli asi retušované). Bielo patinované škrabadlo (s nádyhom do modra) I: 9 malo pravú hranu retušovanú (od spodku, nedá sa určiť, či hrana čela bola drobno retušovaná, alebo či ide o úžitkovú retuš. Nepatinovaný obsidiánový oškrabovač I: 8 má retušovanú prehnuté hranu a snáď aj čelo, ľavá a možno aj pravá hrana je odlomená.

Našli sme tu ešte čiastočne bielo patinované valcovité jadro z obdobného šedého rohovca ako v Sklabinej (Kis hegy), atypický odštep obdobnej suroviny ako na Hôrke nad Olovármami (žltá a bielo patinovaný), niekoľko drobných atypických odštefov (jeden z hnedého radiolaritu) a kus rohovcovej suroviny so šedozelenou patinou (ako na lokalite Maličká nad lúkami v Zombole).

Atypický predhistorický čriepok naznačuje, že sporadické osídlenie temena Hradišta zasiahlo aj tento výbežok.

139. KOVÁČOVCE - Hradište, temeno

Podľa mena túto lokalitu spomína už Š. Janšák.¹¹⁰

Temeno Hradišta tvorí ca 100 m široký a ca 450 m dlhý chrbát, orientovaný od SZ k JV. Vlastné temeno bolo prírodou dosť добре chránené. Okrem vyšej terasy nad priekopou na rozhraní temena a plateau s paleolitickým osídlením, na všetkých ostatných okrajoch temena poznáť nevysoké terasovité okraje, o ktorých nemož-

no vylúčiť, že vznikli oraním (na temeni je pole). Na juhovýchodnom okraji temena možno rozoznať 2 - 3 m širokú a 40 - 70 cm vysokú terénnu vlnu, ktorá je asi rozoraným valom.

Severný výbežok temena má dlhšiu os (d 300 m) orientovanú k SV, kolmo na os opevnenej plochy. Na rozhraní výbežku a opevnenej plochy sa opevnená plocha temena končí 2 - 3 m vysokým terasovitým okrajom, pri úpäti ktorého je ešte 2 - 3 m široká priekopa, hlboká dnes 1/2 - 3/4 m. Takto prehradili najpohodnejší príchod na temeno. Dnešná polná cesta vchádza na temeno pri severovýchodnom okraji tejto vyšej terasy; zatial sa nedá povedať, či jej vchod na temeno je pôvodu predhistorického. Nad strmším severovýchodným a juhozápadným svahom sa potom táto vysoká terasa ostro lomí v terasku vysokú len ca 1 m, ktorá môže byť zvyškom pôvodného opevnenia.

Atypický črepový materiál z temena je halštatského rázu.

Črep XVI: 41 ($\varnothing$ ca 40 cm) je z neplavenej sivošedej hliny, na vnútornom povrchu je popolavý drsný povlak od prečnievajúceho piesku, vonkajší povrch bol asi hladký. Obdobný materiál sa nachádza aj na úpäti vrchu Kis hegy v Slovenských Čarmotách.

Črep XVI: 42 ($\varnothing$ ca 30 cm) je z jemnej šedočiernej hliny, v ktorej je primiešaný len jemný piesok so sludou, oba čierne povrhy boli asi dokonale vyhľadené (i tuhované?); obdobné atypické črepy sme našli na neskorohalštatských sídliskách datovateľných do doby laténskej. Aj profil č. XVI: 41 mohli mať laténske nádoby.

Niekolko patinovaných i nepatinovaných atypických silexov možno súvisí s paleoliticm osídlením severného výbežku temena, je medzi nimi aj jeden odstup hnedého radiolaritu. Zlomok čepele typu II: 2 je z rovnakej suroviny ako č. II: 31, je neúplne žltohnedo patinovaný.

140. KOVÁČOVCE - Hradište, úpätie pri Ipli

Na južnom úpäti Hradišta je krátka dolinka medzi úpätím návršia s nagyrévskym sídliskom (lokalita č. 141) a úpätím návršia so žiarovým hrobom (lokalita č. 142). Otvára sa na juh, pri úpäti je široká 100 m a toľko je aj dlhá; postupne sa zužuje.

Na východnom okraji tejto dolinky, na juhozápadnom úpäti kóty 236 poznať tmavú kultúrnu vrstvu, na pamiatky je však skoro sterilná. Našli sme tu len niekoľko atypických čriepkov. Jeden z nich je obdobný ako na temeni Hradišta. Iný črep bol zdobený nevýraznými hustými horizontálnymi ryhami a žliabkami, medzi nimi bol plochý, 2 mm vysoký pupček s tromi šikmými zárezmi. Atypický malý žltoto patinovaný silex je asi stopou nejakého staršieho osídlenia. Osídlená plocha úpäťia činí ca 1 ha.

141. KOVÁČOVCE - Hradište, plateau 236

Z juhovýchodnej časti temena Hradišta vybieha kolmo na os temena k JZ mierne sa skláňajúci výbežok (s kótou 236); tvorí ploché plateau, na južnom okraji široké ca 100 m, v smere J - S ca 60 m. Na západnom okraji vybieha v umele upravenú terasku, ktorá je zreteľná v dĺžke ca 80 m. Paralelne s povrhom terasky na západnom okraji prebieha 1 - 1,5 m široký schod ca 2 m pod jej povrhom. Svah terasky je teda posunutý od svahu dolinky o 1 - 1,5 m na V. Umelú úpravu východného

okraja plateau a rozhrania plošiny so svahom temena som nezistil, snád je prevrstvená splachmi z vyšších polôh.

Na východnom okraji mierne sa skláňajúceho hrebeňa, ktorý spája temeno s plošinou, poznať plytkú priekopu, hlbokú 30 - 50 cm a širokú ca 2 m. Jej účel je zatiaľ neznámy.

Na južnom okraji plateau je kultúrna vrstva hrubá 65 cm.

Sídlisko s nagyrévskou keramikou v Sklabinej charakterizuje popolavosivá hliná s drobným ostrým pieskom, od ktorého sú povrhy drsné. Na Hradišti v Kováčovciach sú takéto črepy celkom ojedinelé, nádoby tam malí povrhy viac-menej hladké a často aj dokonale vyhladené.

Silexová industria je doložená len ojedinelymi atypickými odštepmi. Chýbanie tejto industrie nepriamo naznačuje, že ani v Sklabinej (Kis hegy) nesúvisí so sídliskom s nagyrévskou keramikou.

Črep VII: 1 ($\varnothing$ ca 18 cm) je z dokonale vypálenej nádoby zo šedej hliny s drobným pieskom, obojstranne je 1 mm hrubý žltohnedý povlak, plavený, s vyhladenými povrchmi; je to bežný tvar hrdla na keramike z tohto obdobia. Z nádob s hrdlom obdobného tvaru môžu byť aj črepy VII: 2, 3, 8. Črep VII: 2 ($\varnothing$ ca 25 cm) je z obdobnej hliny ako č. 1, ale popolavožlty povlak má len na vonkajšom povrhu; tesne na okraji ústia sú dve horizontálne ryhy, pri úprave povlaku ich čiastočne zatreli, hrdlo bolo ozdobené zvislými ryhami, tesne pod okrajom sú skoro nezreteľné, vnútorný šedý povrch je hladký. Črep VII: 3 ($\varnothing$ ca 30 cm) je z obdobnej hliny, s obojstranným tenkým hladkým povlakom popolavožltej farby. Črep VII: 7 ($\varnothing$ ca 20 cm) má rovnaké rozvrstvenie ako č. 2, aleoba povrhy sú hladké. Črep VII: 8 ($\varnothing$ ca 25 cm) má rovnakú úpravu hladkých povrchov ako č. 7, ale pod vonkajším povlakom je žltohnedá vrstva.

Črepy VII: 4-6 patria k spoločnému typu nádob (?) ako tvary VIII: 34, 35 (Veľká Ves nad Ipľom - Miske tábla), približne z toho istého časového úseku na rozhraní eneolitu a doby bronzovej (?). Oba typy nádob so zúženým i rozšíreným ústím majú obdoby na neskoroslavónskom sídlisku Diely v Čake.¹¹¹ Všetky tieto črepy sú z nádob s nevyhladenými povrhom. Sprievodný črepový materiál v Kováčovciach má vnútorný povrch drsný alebo jemne drsno vyhladený (obdobne ako v Sklabinej).

Črep VII: 4 ($\varnothing$ ca 20 cm) má šedočiernu hlinu s drobným pieskom, ale nerovný žltohnedý povlak na vnútornom povrchu je jemne drsný; okraj ústia má nepravidelný, šikmá ryha je výrazná, horizontálne nie.

Črep VII: 5 ($\varnothing$ ca 40 cm) je zo žltohnedej hliny, vnútri miestami šedej, obsahuje veľa piesku so sľudou, oba povrhy sú nepravidelné a nepravidelne formovaný je aj okraj ústia, ryhy sú plynky, miestami skoro nezreteľné; podľa ryhovania patrí k č. VII: 2.

Črep VII: 9 ($\varnothing$ ca 12 cm) je zo šedej hliny, v ktorej je veľa drobného piesku so sľudou, na vonkajšom povrchu je žltohnedý náter, vnútorný povrch bol asi hladký, ryhovanie je nevýrazné.

Črep VII: 10 ($\varnothing$ ca 15 cm) má obdobnú štruktúru ako č. 9, ale vnútorný povrch nie je celkom pravidelný. Vonkajší povrch bol hladený, ryhy sú nevýrazné. Je to úlomok nádoby zdobenej pupčekom ako v maďarskej kultúre.

Črep VII: 6 ($\varnothing$ ca 40 cm) má rovnakú štruktúru ako č. 5, s rovnakým priemerom, na okraji pravidelného ústia sú krátke šikmé zárezы. Obdobné zárezы na obdobnom slavónskom okraji z Čenkova publikuje B. Novotný¹¹² a vyskytujú sa aj na keramike zo spodnej kultúrnej vrstvy na rozhraní kultúry nagyrévskej a hat-

vanskej v Tószegu.¹¹³ Obdobné tvary okrajov sa ojedinele vyskytli aj s obojstranne vyhľadeným šedým povrhom bez výzdoby (napr. VII: 9).

V črepovom materiáli z Kováčoviec niet črepov s drsnejším vnútorným povrhom veľa a ani jeden nie je s odtlačkami látky na vonkajšom povrchu. Črepy s drsnejšími vnútornými povrhom sú podľa ich vzťahu k slavónskej kultúre snáď na tomto sídlisku chronologicky staršie. Naznačuje to aj triedenie tejto keramiky, ktoré na základe nálezov v Tószegu vypracovala A. Mozsolicsová. Podľa nej sa táto keramika delí na staršiu nagyrévskej a mladšiu hatvanskú. Odtlačením látky ("voštinami") začali podľa nej povrch nádoby ozdobovať až v kultúre hatvanskej;¹¹⁴ podľa nej zárezy na okraji ústia ako na našom č. VII: 6 sa už v hatvanskej kultúre nevyskytujú. Podľa delenia A. Mozsolicsovej treba črepy zdobené odtlačkami látky (a s hladšími povrhom) datovať do vyvinutejšieho stupňa ako črepy s drsnejšími povrhom. Vyplýva to už aj z možného vzťahu črepov s drsnejšími povrhom k slavónskej kultúre.

Podľa A. Mozsolicsovej v hatvanskej kultúre prevažovala výzdoba povrhu nádob odtlačkami látky.¹¹⁵ Na Hradišti v Kováčovciach (a rovnako tak i v Sklabinej na vrchu Kis hegy) sú však takéto črepy zriedkavé. Porovnávanie s materiálom v Tószegu nie je však celkom spoľahlivé, lebo materiál odtiaľ nie je celkom totožný s materiálom zo Sklabinej a Kováčoviec. (A. Mozsolicsová nemá zakreslené profily, mohol som preto porovnávať len výzobné prvky.)

Ryhovanie tesne pod okrajom ako na črepe VII: 5 sa vyskytuje ešte aj v hatvanskej,¹¹⁶ ale i v nagyrévskej kultúre.¹¹⁷

Črep VII: 17 (sivošedá neplavená hlina, vnútorný popolavý povrch je úplne hladký, na vonkajšom je tenký žltý povlak) má v Tószegu obdobu z konca obdobia hatvanskej kultúry.¹¹⁸ Ryhovanie v Kováčovciach a v Sklabinej je obyčajne nepravidelné a širšie, ojedinele úzke, akoby vrezané ostrým nástrojom. Črep VII: 13 (sivošedá neplavená hlina s drsno vyhľadeným žltým povlakom na vnútorej strane a s hrubším oranžovým na vonkajšom povrh) je výnimkou pravidelným ryhovaním hrdla. Analógie s pravidelným ryhovaním sú v Tószegu v hatvanskej¹¹⁹ i nagyrévskej kultúre.¹²⁰ Nádoba mala asi tvar ako slavónska nádoba zo žiarového hrobu v Čake,¹²¹ na pleci bola možno zdobená nepravidelnými horizontálnymi ryhami. Rovnaký tvar mala asi nádoba z ktorej je črep VII: 12 (hlina a vnútorný hladký povrh ako na črepe VII: 9, na vonkajšom povrh je oranžový povlak s užšími i širšími ryhami).

Črepy VII: 11 a VII: 18 (úlomok pásikového ucha hrubého ca 3 cm) sú z rovnakej šedočiernej neplavenej hliny s vonkajším oranžovým a vnútorným šedožltým, hladkým až jemne drsným povlakom, pôvodne možno s hladkým náterom. Z rovnakej šedej až oranžovej hliny je črep VII: 16 s úplne hladkým vnútorným povrhom; niektoré ryhy sú široké, časť povrhu bola asi zdrsnená ako v nagyrévskej kultúre.¹²²

Črep VII: 19 z neplavenej oranžovej hliny má široké šikmé žliabky, vnútorný povrh je jemne drsno vyhľadený. Črep VII: 20 má rovnakú štruktúru ako črep VII: 11.

Črep VIII: 23 je na sídlisku výnimkou, nádoba bola tvrdšie vypálená ako ostatné, neplavená sivošedá hlina je tu častá, aj jemne drsno vyhľadený vnútorný popolavý povrh, ale výnimkou je pravidelný vonkajší povrh s červenohnedým, drsno vyrovnaným povlakom. Ryhovanie je symetrické, tenšie ryhy symetriu veľmi nerušia, obdobné, ale štvorcové ryhovanie v Tószegu sa nachádza vo vrchnej nagyrévskej vrstve.¹²³ Obdobný črep VIII: 21 nie je tak tvrdo vypálený, preto snáď

má vonkajší povlak oranžovú farbu; vnútorný šedočierny povrch je skoro dokonale hladký, ryhovanie už nie je také pravidelné.

Črepov zdobených odtlačkami látky je málo, polovička z nich má vnútorný povrch hladký, polovička jemne drsný. Na niektorých sú odtlačky látky tkanej z tenkých vláken, odtlačky šnúry sme nezistili. M. E m b e r opisuje jednotlivé druhy použitých tkanín z Tószegu;¹²⁴ analógie sú aj v Kováčovciach.¹²⁵

V niekoľkých prípadoch sa zdá, že na povrch nádoby odtlačili látku a potom ho vyhľadili, tým vzniká dojem, že ide o tkaninu s tenkými vláknami.

Črep VII: 15 je z dobre vypálenej nádoby zo sivošedej neplavenej hliny, na vnútornom povrchu je žltohnedý povlak s dokonale vyhľadeným popolavým náterom, rovnaký náter na vonkajšom povrchu bol asi nevyhľadený. Plocha zdobená odtlačkami látky je od práznej plochy hrdla (?) oddelená dvoma plytkými ryhami, profil hrdla bol možno rovnaký ako na č. VII: 13.

Črep VII: 14 (popolavosivá neplávená hлина s nerovným hladkým šedým povrhom na vnútornej strane) je v našom zbere podľa kombinácie rýh s odtlačkom látky výnimkou.

Odtlačkami látky bolo zdobené aj 8 cm dlhé tunelovité ucho (profil bol asi rovnaký ako na č. IX: 11) nádoby väčšieho priemeru ($\varnothing$ lomu ca 35 cm); podľa rovakej štruktúry ako v Sklabinej je v Kováčovciach výnimkou.

Ojedinelý je tu i črep nádoby s predierkovanými stenami (obdobná hлина ako na č. VII: 5), v Tószegu má analógie na začiatku nagyrévskej kultúry¹²⁶ i z konca obdobia hatvanskej kultúry.¹²⁷

Črep VII: 10 je úlomkom nádobky zdobenej na pleci 1,5 cm ulhým a 0,8 cm širokým nízkym pupčekom, predeleným na dve časti, rovnakým ako v hatvanskej kultúre z Tószegu na hrdle nádobky,¹²⁸ vyskytuje sa však v spodnej vrstve nagyrévskej.¹²⁹ Profil snáď mala obdobný ako maďarovské hrnčeky,¹³⁰ pupčeky sú rovnaké.

Úlomok dna VIII: 24 je z plavenej sivošedej hliny s práškovou sludou, vnútorný povrch bol dokonale vyhľadený, na vonkajšom povrchu je oranžový povlak so šedým náterom, pôvodne asi tiež hladkým. Podľa hladenia patrí k hatvanskej kultúre a v nej má i v Tószegu analógiu.¹³¹

K hatvanskej kultúre podľa vyhľadeného vnútorného povrchu patrí aj črep VIII: 26 ($\varnothing$ dna ca 15 - 20 cm) zo šedej neplavenej hliny, potvrdzuje to aj výzdoba odtlačkom látky (siahá až 2 cm od samého dna).

Na črepoch VIII: 27-30 ($\varnothing$ dna u všetkých ca 10 cm) povrhy nie sú vyhľadené, druh výzdoby sa určiť nedá; možno patria ešte k nagyrévskej kultúre (aspoň niektoré z nich).

Plastiky VIII: 22 a 25 (XXXV: 9, 10) sú v našich zberoch zo stredného Poiplia ojedinelé. R. 1957 získalo Krajské múzeum v Banskej Bystrici plastiku zvieratka aj z výšinného sídliska tej istej kultúry v Sklabinej. Zvieracie plastiky sú v tejto kultúre častejšie. Jedna sa našla aj vo Vyškovciach.¹³² A. M o z s o l i c s o v á spomína,¹³³ že najviac sa ich našlo v Tószegu a v Pilini (len 14 km na VSV od Hradišta v Kováčovciach). V Tószegu sa nachádzajú ešte aj vo vrchnej vrstve hatvanskej kultúry.¹³⁴

Plastika VIII: 22 (XXXV: 10) má neporušený trup so zachovanou prednou pravou nohou a náznaky chvosta, koniec papule je odlomený, pod ním je výrazný lalok, ktorý umožňuje spolu so zachovaným pravým rohom plastiku určiť ako kravu alebo skôr býčka; v žltohnedej hline je len málo zŕn piesku, povrch je drsno vyhľadený; z obdobnej hliny vyrábali na tomto sídlisku aj nádoby. Plastika je štylisticky a podľa veľkosti rovnaká ako plastiky zo 14 km vzdialeného Pilinu; J. H a m p e l

ich datuje do doby bronzovej¹³⁵ spolu s plastikou ľudskej nohy, ale J. Bannér¹³⁶ pripúšťa možnosť, že súvisia s tamojšími hojnými nálezmi kultúry s kanelovanou keramikou. Je to možné aj preto, lebo obdobné zvieracie plastiky sa našli na výšinnom sídlisku spomenutej kultúry v obci Ózd (65 km na V od Kováčoviec), 5 km na J od našich hraníc, v tej istej zemepisnej oblasti zovretej Slovenským rудohorí a pohorí Mátra - Bukové hory;¹³⁷ jedna z týchto plastík, ktorú J. Bannér označuje ako psa (pozri literatúru cit. v pozn. 137, tab. LXVIII: 2), je, ak neberieme do úvahy rohy a lalok, ako naša plastika (býčka?) VIII: 22.

Plastika VIII: 25 (XXXV: 9) je z ozdobnej sivej hliny so žltým povlakom ako v Sklabinej, ale piesku je v nej málo. Dolná časť bola hrubá najmenej 2 cm, roh je hrubý 1 cm, od rohu k dolnej časti plastika asi plynule hrubla. Tvar trupu sa určiť nedá, lebo plastika je ošúchaná. Ak mala plastika dva rohy, mohla mať podobný tvar ako antropomorfna plastika ľudu s kanelovanou keramikou na výšinnom sídlisku v obci Stehelčeves pri Kladne.¹³⁸ Nie je však vylúčené, že ide o plastiku zvierata s jedným rohom, zachovaná časť trupu to nevylučuje. V tomto prípade by sme museli pripustiť, že ide o zobrazenie nosorožca.

J. Bannér pripúšťa,¹³⁹ že v severovýchodnom Maďarsku kultúra s kanelovanou keramikou žila súčasne s bodrogkeresztúrskou kultúrou a dokonca ešte dlho po nej. A tak je možné, že plastiky sídliska s kanelovanou keramikou v Ózde a zo sídliska s nagyrévkou keramikou pochádzajú z toho istého časového úseku.

Na Hradišti v Kováčovoich sú aj náznaky keramického vplyvu kultúry s kanelovanou keramikou. Úlomok ucha VII: 18 má analógiu na sídlisku s kanelovanou keramikou v Dudinciach,¹⁴⁰ 45 km na Z v Pohronskom Ruskove¹⁴¹ alebo na pohrebisku v Szentesi.¹⁴² Výzdoba č. VIII: 23 má časté analógie v spomenutej kultúre, časté najmä v skupine Viss¹⁴³ (skupina Ózd - Pilin je vlastne len jej najsevernejšou časťou).¹⁴⁴

142. KOVÁČOVCE - Hradište, výbežok kóty 196

Temeno Hradišta vybieha na juhozápade v plateau s kótou 196.

Na tomto návrší sme našli len ojedinelé úlomky obdobných rohovcov ako v Sklabinej. Sídlisko tu asi nebolo, hoci návršie má výhodnú strategickú polohu.

Na návrší s kótou 196 sme zistili žiarový hrob. Bolo v ňom viac nádob spolu s kalcinovanými kostičkami v povrchovej vrstve, zrejme porušenej bývalou oráčinou. So zreteľom na skutočnosť, že vtedajšie hroby tvoria väčšie-menšie pohrebiská, je pravdepodobné, že sa tam nachádzajú aj ďalšie hroby. Podľa ústnej informácie P. Patayho na maďarskej strane stredného Poiplia pilinské pohrebiská sa často nachádzajú na obdobných návršiach. Zo skutočnosti, že sa tam nachádzalo pohrebisko, vyplýva, prečo na tomto návrší chýba súčasné sídlisko.

Z chotára obce Kováčovce poznáme aj iné (pilinské) pohrebisko. Narazilo sa naň asi pred 15 rokmi na severovýchodnom okraji obce, niekde medzi kótami 152 a 155. Pamiatky z neho sa zničili r. 1945 v múzeu v Balašovských Ďarmotách (Ballasagyarmat).

Keramika zo žiarového hrobu na Hradišti je slabo vypálená, zrejme rituálna (najmä črepy XIV: 28, 29, 32). Našli sme úlomky asi 10 nádob, nádoby sa doplniť nedajú, črepy z nich boli asi pri oraní povrchovej vrstvy rozvlečené.

Črepy XIV: 28, 29 sú z tej istej nádoby, vnútorná vrstva je oranžová, vonkajšia šedočierna; oba povrhy boli hladené, vonkajší skoro dokonale a ešte asi aj tuhovaný. Priemer najväčšieho vydutia bol 20 - 25 cm, vnútorný priemer okraja

(typu č. XVI: 1) ca 15 cm. Úlomok dna sme nenašli. Pod najväčším vydutím boli nízke výčnelky (2 - 3 cm dlhé), zvislé ryhy siahali až po vydutie. Výzdobu črepu XIV: 28 J. E i s n e r datuje do mladšej doby bronzovej.¹⁴⁵ Výzdoba a profil črepu XIV: 29 sa nachádza aj na lužickom žiarovom pohrebisku zo staršej doby halštatskej v Kyjaticiach.¹⁴⁶

Na pilinský vplyv okrem výzdoby črepu XIV: 28 poukazuje aj nízka nôžka č. XIV: 35 z plavenej šedej hliny, vonkajší povrch je sivožltý (ojedinelé zrnká piesku, sludy je však hodne), slabo drsný, vnútorný šedý bol dokonale vyhladený a snád aj tuhovaný. Črep XIV: 31 (Ø ca 18 cm) je asi z tej istej nádoby.

Črep XIV: 30 (Ø vydutia ca 13 cm) je zo sivošedej hliny, v ktorej je jemný piesok, oba povrhy boli jemne drsné.

Okrajový úlomok XIV: 32 je v našich zberoch ojedinely (Ø ca 25 cm), hлина je šedá, na povrchoch čierna, obsahuje veľa drobného piesku so sludou, oba povrhy boli asi vyhladené a snád aj tuhované. Z obdobnej hliny je črep XIV: 33 (Ø dna ca 8 cm).

Črep XIV: 34 je zo šedočiernej hliny, v ktorej je veľa piesku a sludy. Vonkajší povrch bol asi čierny, vyhladený, vnútorné dno je veľmi nerovné.

Úlomok iného dna mal asi tvar črepu VIII: 26 (Ø dna ca 6 cm) z obdobnej hliny ako črep XIV: 33, ale s drsným vonkajším povrhom.

Z obdobnej hliny ako črep XIV: 35 (s rovnakým priemerom) je úlomok dna s užšími nožičkami.

Iná nádobka mala obdobný profil ako črep XIV: 1 (na vydutí Ø ca 25 cm), oba povrhy boli možno tuhované, hлина je šedočierna, s drobným pieskom; čriepok s obdobnou štruktúrou mal pásiakové uško. Z takej istej hliny je aj zlomok nádoby (Ø vydutia ca 20 cm) s obdobným profilom ako č. XII: 31, iba že má tenšie steny (4 - 6 mm hrubé); hлина je vnútri hnédá, so šedým povrhom, vonkajšia vrstva je šedočierna, dokonale vyhladená a tuhovaná.

V hrobe sme našli ešte okrajové úlomky misiek asi troch rôznych nádob. Jedna z nich mala tvar ako č. XIII: 3 zo staršej pilinskej vrstvy v Malej Čalomíji (Ø ca 20 - 25 cm); hлина je obdobná ako na nádobe s ostrým lomom na vydutí. Iná mala obdobný profil ako č. XIV: 15 (Ø ca 15 cm); hлина je obdobná ako na č. XIV: 34, oba povrhy boli asi hladké. Tretia mala obdobný profil ako č. XIV: 17 (Ø ca 15 cm), ale žltá až oranžová hлина (s ojedinelymi zrnkami piesku) bola veľmi slabo vypálená a vonkajší povrch nerovný. Obdobné misky na pohrebisku Mohipuszta z druhej doby bronzovej boli pod okrajom zdobené malými pupčekmi.¹⁴⁷ Obdobné okrajové úlomky sme našli vo Vrbovke a spolu s nimi ich treba datovať na rozhranie doby bronzovej a halštatskej.

O atypickom silexovom odštepe - obdobnom aké sa vyskytujú na Hôrke v Želovciach - sa nedá určiť, či bol milodarom v hrobe, alebo či ide o stopu staršieho osídlenia. Kovové milodary sme nezistili.

143. KOVÁČOVCE - Cigánske pole

Terasa, na ktorej leží obec Kováčovce sa pri úpäti Hradišta končí na západe výbežkom Cigánske pole (medzi kótami 150 a 152). Cigánske pole leží od úpätovej čiary Hradišta 100 - 300 m na juh. Rieka Ipeľ tečie vo vzdialosti 100 - 150 m na Z od západného úpäťa tohto výbežku, tesne obmýva iba jeho južný okraj (pri kóte 152), kde sa do Ipla vlieva zo S malý jarček z dolinky na severnom a východnom úpäti temena Hradišta. Tento jarček asi ohraňuje sídlisko Cigánske pole na

východe. Na najširšom mieste je vzdialenosť medzi jarčekom a západným okrajom terasy 200 m.

Na obdĺžniku zovretom západným okrajom sídliska a jarčekom poznáť tmavú kultúrnu vrstvu na ploche ca 5 - 6 ha, ale kultúrne pozostatky sú sústredené na najvyššej časti medzi Iplom a cestou do dediny na ploche ca 1,5 ha. Najvyššia časť sídliska predstavuje krátky polostrov, mierne vysunutý na západ nad inundačné územie Ipla. Nevedno, či pri zvýšenom stave vody sídlisko nebolo obklopené z troch strán vodou, lebo vody Ipla mohli preniknúť aj do doliny jarčeka.

Na Cigánskom poli sme zistili stopy obdobnej silexovej industrie ako v Sklabinnej (Kis hegy). Je to čiastočne opracované jadro veľké $3,5 \times 4,5 \times 5,5$ cm, odštep s obdobným profilom ako č. II: 18 s oblým čelom, ktorého hrana bola snáď retušovaná, a iný atypický odštep. Niekoľko atypických odštefov by mohlo byť neolitickej alebo eneolitickej (kultúra kanelovanej keramiky?).

Skoro všetok ostatný črepový materiál patrí do mladšieho obdobia pilinskej kultúry (obdobné dobré hladenie a vypálenie ako v mladšej pilinskej vrstve na sídlisku v Malej Čalomíji) a do neskorej doby halštatskej.

Črep XIV: 20 ($\varnothing$ ca 27 cm) mal oba povrhy dokonale vyhladené; črep XIV: 21 ($\varnothing$ ca 27 cm) mal vonkajší povrch o niečo nerovnejší a drsnejší.

Črep XIV: 23 ($\varnothing$ ca 27 cm) má rovnaký profil ako črep XIII: 1 zo spodnej pilinskej vrstvy v Malej Čalomíji.

Črepy XIV: 20, 23, 24 a 25 (oba posledné $\varnothing$ do 30 cm) podľa vypálenia a hladenia patria k mladšej pilinskej vrstve z Malej Čalomíje, rovnako aj črep XIV: 27 ($\varnothing$ dna ca 9 cm). Sem patria aj atypické črepy s vonkajším čiernym povrhom, ku ktorým sme našli analógie v susednej obci Kiarov v polohe Kiarovská pustatina.

V Kiarove sa črepy týchto dokonalejšie vypálených a vyhladených nádob nachádzajú spolu s drsnejším neskorohalštatským materiálom, ktorý je aj v polohe Cigánske pole v Kováčovciach (všetok atypický). K tejto vrstve patrí črep XIV: 26 ($\varnothing$ dna ca 20 cm) s nerovnými, ale nie drsnými povrchmi. Nie je vylúčené, že neskorohalštatské osídlenie tejto polohy trvalo až do doby rímskej. Naznačuje to atypický stradonický čriepok a niekoľko atypických črepov obdobných ako v Balogu nad Iplom.

Črep XIV: 22 je v našich zberoch zo stredného Poiplia ojedinelý, vonkajší povrch je obdobne vyhladený ako v mladšej pilinskej vrstve z Malej Čalomíje, vnútorný povrch je drsný, rytá výzdoba pravidelná; ten istý výzdobný prvok (bez horizontálnych línii) je maľovaný v mohylovej oblasti západných Čiech z mladšej doby halštatskej v Žákove pri Plzni;¹⁴⁸ obdobný výzdobný prvok je na Slovensku v severovýchodnej mohylovej kultúre.¹⁴⁹

Hradištných črepov je len niekoľko, všetky sú atypické, ojedinele sú obdobné ako v staršej hradistej vrstve sídliska v Balogu nad Iplom. Niektoré vyvinuté sú obdobné ako na sídlisku Veľký Iliašov v Slovenských Ďarmotách. Všetkých hradistej črepov je málo, viac hradistej pamiatok je v Kováčovciach na južnom okraji terasy pri Ipli.

Črepov stredovekej keramiky je tu viac ako hradistej a viac ako na ploche terasy tesne na juh od jarčeka.

144. KOVÁČOVCE - severný okraj obce

Tesne na juh od kóty 152 (pri vtoku jarčeka, ktorý tečie po východnom okraji Cigánskeho pola do Ipla) Ipeľ tečie v dĺžke 200 m tesne po západnom okraji terasy.

Našli sme tu len stopy halštatského osídlenia a niekoľko atypických čriepkov, snáď "dáckych" alebo z doby tesne predchádzajúcej. Ani stredovekých črepov nebolo veľa.

145. KOVÁČOVCE - žiarové pilinské hroby

Podľa ústnej informácie tamojších občanov na hroby sa narazilo na pozemku N. Račku a M. Mártonovej za poslednej vojny. Pamiatky z nich boli uložené v múzeu v Balašovských Ďarmotách, kde ich zničili pri prechode frontu.¹⁵⁰

Poloha sa nachádza pri severnom okraji obce, na juh od kóty 152 a tesne na východ od cesty do stredu obce. Nie je vylúčené, že v tesnej blízkosti boli aj kultúrne jamy alebo väčšie žiarovisko.

V jednom z hrobov sa vraj našla sekerka XXXI: 15 (podľa iných ju vraj vykopali na výšinnom sídlisku s nagyrévskou keramikou na výbežku Hradišta, majiteľka ju nepredala), jej okraj má obdobný profil ako dlátko z pilinského žiarového pohrebiska zo staršej pilinskej fázy v Naszvabátoneyi.¹⁵¹ Sekerka obdobného typu sa našla v poklade na lokalite Sajó-Lád v stolici Borsod, teda v oblasti pilinské kultúry (spolu so sekerekami s vykrojeným ústím).¹⁵² Obdobné sekerky s vykrojeným ústím datuje J. Eisner do mladšej doby bronzovej.¹⁵³

146. KOVÁČOVCE - Homok bánya

Našli sme tu niekoľko atypických črepov starobylej hradištej keramiky, obdobnej aká v Kováčovciach v polohe Páta patrí k "pražskému" typu, spolu s ojedinelými črepmi obdobnej keramiky, ktorá sa nachádza na sídlisku Homok bánya v Ipeľskom Predmostí. Jeden čriepok je mladohradištný, dva iné sú už stredoveké.

147. KOVÁČOVCE - Homok důl

Ide asi o polohu susediacu s lokalitou Homok bánya. Našli sme tu len jeden neistý "dácky" čriepok a jeden úlomok dna snáď mladohradištný.

148. KOVÁČOVCE - Lóheresre járó

Táto poloha sa nachádza na východ od obce.

Našli sme tu len stopy predhistorického osídlenia. K niektornej paleolitickej kultúre patrí plochý atypický bielo patinovaný ústup. Iný malý ústup z jadra je čiastočne bielo patinovaný a na jednej hrane retušovaný. Zrejme mladší je nepatinovaný atypický odštep z rovnakej suroviny ako v Sklabinej (Kis hegy). Niekoľko drobných atypických čriepkov môže byť neskoro halštatských (obdobné sú aj na sídlisku Šala pusztá v Kiarove). Jeden čriepok je mladohradištný alebo stredoveký.

149. KOVÁČOVCE - Lóheres pri Ipli

Ide o východnú časť mierne zvlneného terénu na východ od obce. Na brehu Ipla sa na viacerých miestach končí terasou, pre osídlenie výhodnou.

Zistili sme tu však len nepatrné stopy osídlenia, presnejšie nedatovateľného. Zdá sa, že ide o stopy osídlenia ako napr. v Sklabinej (v obci).

Jeden malý okrajový úlomok je z misky halštatského tvaru a spolu s ním nájdené asi už hradištné čriepky majú obdobnú štruktúru.

150. KOVÁČOVCE - Páta, sídliskové jamy

Medzi oboou Kováčovce a osadou Peťov vybieha juhovýchodné úpätie Hradišta nízkou štrkovou a piesočnou terasou až 2 km na juh od jeho úpätovej čiary. V severnejšej časti je tento výbežok široký až 2 km, v strede južnej časti 3/4 km a v najjužnejšom výbežku 350 m. Dnešná obec leží na veľmi miernom západnom svahu strednej časti. Celý výbežok je mierne zvlnený.

Južne od obce je západný okraj terasy plochý, Ipeľ tu tesne obmýva okraj terasy. Medzi trvale suchou pôdou na oboch brehoch Ipeľa je inundačné územie najužšie pri polohe Páta. Je to kóta 152, vzdialenosť 700 m na JV od kaplnky pri obci Kováčovce. Inundačné územie je tu široké len 200 m. Ak cesta Sklabiná - Kiarovská pustatina - Kováčovce pokračovala rovnakým smerom na JV, jej najpohodlnnejší prechod cez Ipeľ bol na Páte.

Najvyšší je východný okraj terasy, prevyšuje Pátu o 6 m na kóte 158. Medzi ňou a Pátou je plytká dolinka. Názvom Páta je pomenovaný široký plochý hrebeň terasy medzi touto dolinkou a západným okrajom terasy pri trigonometrickom bode 124.

Na úrovni oráčiny je žltá piesočná vrstva, od ktorej sa výrazne odráža tmavá kultúrna vrstva výplne troch-štyroch sídliskových jám s keramikou "pražského" typu pri trigonometrickom bode 124. Ináč tu poznáť len stopy kultúrnej vrstvy na ploche širokej ca 100 m v smere Z - V a ca 150 m v smere SZ - JV. Na najvyššej časti tejto polohy kultúrnu vrstvu tiež nepoznať, ale povrchová vrstva je tu tmavšia ako na ploche bez sídliskových pamiatok.

Sídliskové jamy 1 a 2 majú kruhovitý tvar s priemerom ca 2 - 3 m, hĺbku neznámu. Jama 4 má oválny pôdorys ca 8 x 12 m (dlhšia os v smere Z - V) s neurčitými okrajmi, možno ide o rozoranú polozemnicu, leží ca 30 m na V od trigonometrického bodu 124, ktorý je ca 10 m vzdialenosť od okraja terasy. Jama 2 leží tesne na V od jamy 1, ich spoločná dĺžka je 10 m. Obrys jamy 3 neboli zreteľný (našli sme tam len jediný črep), leží ca 10 m na JZ od jamy 1. Sídliskový objekt 4 leží v polovici vzdialenosť medzi trigonometrickým bodom 124 a jamou 1 (5 - 10 m na sever od ich spojnice). Medzi jamami sme našli len niekoľko črepov. Možno sa na Páte nachádzajú aj ďalšie sídliskové jamy.

Z povrchu výplne týchto kultúrnych jám sme vybrali výlučne len črepový materiál, jeho typická časť je v našich zberoch zo stredného Poiplia ojedinelá. Z hladiska technickej výroby nádob črepový materiál z týchto kultúrnych jám nie je na strednom Poipli osihotený.

Keramiku "pražského" typu na Páte charakterizuje dokonalé vypálenie nezdabených nádob z neplavenej bliny. Týmto vypálením tvorí celok so starobylou keramikou doloženou napr. v Balogu nad Ipľom. Piesok je drobnejší i hrubší, sludy je obyčajne hodne. Povrchy nádob sú väčšinou drsno vyhladené, často nerovné.

Niekteré nádoby mali vonkajší povrch jemne drsný, ojedinelé črepy sú z rovnakej hliny ako napr. kvádsky črep XXII: 3 z Ipeľského Predmostia; vonkajší povrch bol hladký. Vyskytujú sa aj črepy z rovnakej sivej hliny ako "dácke" črepy z najvyššej časti Páty (v jednom z nich poznáť na lome 2,5 cm dlhý odtlačok slamy na rozhraní s vonkajším žltým povlakom, na časti vonkajšieho povrchu, ktorý bol pôvodne asi hladký). Hlina je šedočierna, pôrovitej štruktúry, na vonkajšom povrchu bol šedohnedý povlak (až s nádyhom do červena), upravovaný asi tahmi štetky, vnútorný povrch je obyčajne drsnejší (od prerážajúcich zŕn piesku).

Starohradištný črep XXX: 24 z Veľkého Iliašova v Slovenských Ďarmotách má obdobnú štruktúru ako veľká časť keramiky na Páte, jeho pravidelnejšie povrhy

sú dôsledkom vytočenia na kruhu, keramika z Páty je výrobne primitívnejšia. Podľa štruktúry sem patrí aj črep XXX: 12 z Veľkej Čalomije.

Črep XXVIII: 1 ($\varnothing$ ca 12 cm) má okraj ústia miestami mierne vlnovite poprechýbaný, vonkajší povrch je nerovnejší a drsnejší ako vnútorný.

Črep XXVIII: 2 ($\varnothing$ ca 20 cm, sklon ústia je neistý) má obojstranne žltohnedý povlak, vonkajší je jemne drsný.

Črep XXVIII: 3 ($\varnothing$ ca 17 cm) má na vonkajšom povrchu hladký hnedy povlak.

Črep XXVIII: 4 ($\varnothing$ ca 30 cm) má obojstranne rovnaký povlak ako č. 3, ten je však drsný a povrhy sú nepravidelné; okraje ústia vybiehajú v hranu.

Črep XXVIII: 4 ($\varnothing$ ca 17 cm) je z obdobnej jemnej šedočiernej hliny ako črep XXII: 3, oba povlaky sú z neplavenej oranžovej hliny.

S výnimkou č. 1 všetky tieto okrajové črepy sú z jamy 2. V ostatných jamách sme našli len atypické obdobné črepy. Dná nádob sme nenašli, iba z jamy 1 je malý úlomok dna tvaru XXVII: 8.

151. K O V Á Č O V C E - Páta, najvyššia časť

Poloha Páta je najvyššia ca 100 m na JV od polohy s kultúrnymi jamami. Ipeľ tu tečie vo vzdialosti ca 100 m na Z, pôvodne možno terasu obmýval.

Našli sme tu atypický odštěp nepatinovaného obsidiánu a atypický odštěp obdobného rohovca aký sa nachádza v Sklabinej (Kis hegy), sprievodný črepový materiál k nim chýba.

Halštatské črepy s čiernymi povrchmi tu chýbajú. Až na ojedinelé stredoveké čriepky všetok materiál z tejto polohy je atypický, skoro všetok rovnakej štruktúry. Časť črepov tejto polohy Páty je rovnaká ako keramika "pražského" typu zo susedných kultúrnych jám.

152. K O V Á Č O V C E - Nagy szeg

Nazýva sa tak najjužnejší výbežok terasy. Jej povrch je zvlnený, vyšší ako v polohe Páta (300 - 500 m na ZSZ), najvyšší je na juhovýchodnom okraji, tesne nad Ipeľom. Ipeľ tu meanoruje, tesne obmýva juhovýchodný okraj terasy a zasa 250 m západnejšie obmýva na krátkom úseku 50 m juhozápadný okraj terasy.

Tesne nad týmto západnejším úsekom sme našli niekoľko atypických čriepkov keramiky asi "dáckej" (obdobnej ako na vyššej časti Páty), niekoľko čriepkov stredovekých a vyvinutých hradíštných.

Črep XXVIII: 9 je v našich zberoch podľa výzdoby ojedinely, obdobnú štruktúru má napr. črep XXIX: 5 zo Selišťian, ryhy sú pravidelne ryté.

Črep XXVIII: 8 ($\varnothing$ ca 13 cm) je z nádoby vytočenej možno na rýchlo rotujúcim kruhu, povrhy sú pravidelné, hлина jemnozrnná.

Na západnom svahu najvyššej časti sme našli črep XXVIII: 7 ($\varnothing$ ca 20 cm); od črepov keramiky "pražského" typu z Páty sa odlišuje vlastne len iným tvarom ústia.

153. K O V Á Č O V C E - Csévicés oldal

Našlo sa tu len niekoľko atypických črepov, ktoré majú obdobnú štruktúru ako črepy snáď "dácke" v záhrade STS v Sklabinej.

154. KOVÁČOVCE - kóta 211

Na východnom úpäti severného výbežku Hradišta (s paleolitickým osídlením) sa nachádza Kačkovič pusta v dolinke, ktorej východnú stranu tvorí 1 km dlhé (v smere S - J) návršie s kótou 211. Na južnom výbežku temena tohto návršia poznať tmaľ kultúrnu vrstvu s ojedinelými atypickými predhistorickými čriepkami, snáď neskoro-halštatskými.

155. KOVÁČOVCE - svah medzi kótami 191 a 240

Dolinka s Kačkovič pustou je na severnom konci slepá, uzaviera ju návršie kóty 240. Dolinka je o 50 m nižšia, a preto dobre chránená pred severným vetrom, Na južnom svahu kóty 240, na severnom konci dolinky (dlhej 1 km) poznať miestami plochy s tmavou povrchovou vrstvou. Nenašli sme tu však ani jeden predhistorický črep.

156. KOVÁČOVCE - PĚTOV - severný okraj osady Peťov

Osada Peťov je vystavaná na temeni úzkeho, 10 m vysokého výbežku terasy. Výbežok je dlhý 3/4 km (v smere SSZ - JJV), na hrebeni je terasa široká priemerne 100 m, pri úpäti ca 200 m. Východný a južný okraj terasy je veľmi strmý, západný mierňy. Ipeľ dnes obmýva východný okraj v dĺžke 400 m, pôvodne asi obmýval aj južný okraj a snáď tiekol aj po západnom úpäti. Terasa Peťova kedysi predstavovala úzky vysoký polostrov z troch strán obtekany Ipľom, vtedy terasa mala zo všetkých lokalít stredného Poiplia najvhodnejšiu sídliskovú polohu.

Na severnom okraji osády otvorili v polohe Rásztoka štrkovisko. V jeho južnom profile bolo poznat v hĺbke 130 - 160 cm pod dnešnou úrovňou časť kultúrnej jamy s neurčitými obrysami. Boli v nej ojedinelé atypické čriepky, uhlíky a kosti. V hĺbke 90 - 130 cm bolo poznat len ojedinelé uhlíky. Profil bol technicky nepriístupný, presné rozvrstvenie sme nemohli určiť pre nedostatok času. V hĺbke 160 cm a na úseku 3,25 - 4,55 m na Z od východného okraja kultúrnej jamy bolo poznat 5 cm hrubý pás žltohnedej hliny s ojedinelými črepmi a uhlíkmi. Horná časť kultúrnej jamy bola široká ca 0,5 m, v dolnej bola vyklenutá smerom na Z na šírku 1 m. Našli sme úlomok dna tvaru XII: 34 (Ø dna ca 11 cm). Bricho nádoby bolo hodne vyduté, črepy hornej partie sme nenašli. Podľa úpravy povrchov možno črepy dávať do súvislosti s keramikou doby bronzovej z výsinného sídliska Regiske hegyn Dolných Turovciach.

Štrkovisko otvorili v polohe s povrchovou kultúrnou vrstvou, zreteľnou na temeni terasy. Našli sme tu atypický črepový materiál neskorohalštatský, obdobný ako na južnom okraji terasy Petova, aký sa vyskytuje aj na sídliskách Kiarovskej pustatiny. Niektoré črepy sú obdobné ako v susedných Kováčovciach na najvyššej časti Páty. O niektorých atypických črepoch nemožno určiť, či sú neskorohalštatské alebo hradisko hradištné. Nádoby boli asi nezdobené. Jediný okrajový úlomok má tvar ako č. XIX: 7' (s nezúženým okrajom, ø ca 23 cm).

Na jestvovanie sídliska na rozhraní doby laténskej a doby rímskej poukazuje grafitový čriepok stradonickej nádoby zdobenej plytkými žliabkami. Nie je vylúčené, že odtiaľto pochádza ojedineľný nález z doby rímskej, ktorý má u V. O dronucha¹⁵⁴ označenie lokality Durkovce-Petov. V berkovciach je samota Petov, ale osada Petov v niektorých štatistických lexičkách nie je uvedená.

Typických hradištných čriepkov je len niekoľko, sú z nádob vytočených asi už na kruhu, hliná je šedočierna, väčšinou so žltým až hnedým vonkajším povlakom. Podľa štruktúry sú totožné so spomenutým okrajovým halštatským črepom. Zdobené boli pravidelným pásmom rýh a vlnoviek (ako č. XXVIII: 12). Obdobná hradištná keramika je i na 1,5 km vzdialenosť sídlisku v Kürti. Našli sme tu i niekoľko stredovekých čriepkov.

157. KOVÁČOVCE - PEŤOV - intravilán osady Peťov

Ide o plochu intravilánu osady Peťov, na juh od polohy Rásztoka. Stopou osídlenia súčasného s dobovou silexovej industrie na vrchu Kis hegy v Sklabinej môže byť atypický odštep rovnakého rohovca. Z chalcedónu je nepravidelný odštep, ktorého jedna prehnutá hrana bola možno retušovaná. Z obdobnej suroviny ako v Zombori (Maličká pod lúkami) je malý odštep, ktorého dve hrany boli možno tiež retušované. Malý atypický odštep je z červenohnedého radiolaritu. Našli sme tu obdobný hradištný materiál ako v polohe Rásztoka, jediný typický črep XXVIII: 14 je z dokonale vypálenej nádoby s pravidelnými stenami, z rovnej hliny ako neskoro-halštatské črepy z polohy Kerek oldal na južnom okraji terasy. Odlišuje sa od nich len výzdobou na vyhladenom vonkajšom povrchu (šedočierna neplavená hliná s obojstranným popolavým náterom). Obdobné hladenie má i črep XXVIII: 12. Iné čriepky majú aj tenký obojstranný oranžový povlak. Podľa starostlivej úpravy vonkajšieho povrchu hradištná keramika z Peťova súvisí s keramikou napr. vo Veľkej Čalomíji (tab. XXX: 14, 18), kde máme doložený aj obdobný neskoro-halštatský materiál ako v Peťove. Našli sme aj stredoveký črepový materiál.

158. KOVÁČOVCE - PEŤOV - Kerek oldal

Nazýva sa tak najjužnejší výbežok terasy obce s kótom 161. Južný a východný okraj terasy je veľmi strmy, pravdepodobne vplyvom bývalého riečiska Ipľa, ktorý kedysi asi obmýval tieto okraje. Dnes práve na tomto mieste tvorí meander (k najvzdialenejšiemu brehu je 200 m). V polovici výšky najjužnejšej časti terasy je niekoľko štvorcových metrov veľká teraska, najskôr umelého pôvodu. Cez ňu pokračuje hlavná ulica osady Peťov až na inundačnú plochu zovretú meandrom Ipľa. Západný svah južného výbežku terasy je mierny.

Na temeni najjužnejšieho výbežku poznáť tmavú kultúrnu vrstvu s pomerne hojnym výskytom neskoro-halštatských črepov, na 99 % sú atypické. Niektoré môžu časovo patríť už do doby rímskej k "dáckej" keramike (ako napr. v Ipelskom Predmostí - Homok bánya).

Niekteré črepy by mohli byť už z hradištných nádob (typu XXX: 14, 18 veľmi blízkych). Ibä jeden črep z dobre vypálenej nádoby je zdobený pásmi viacnásobných rýh (typu XXX: 18). Jeden črep nádoby výtočenej na kruhu má vonkajší povrch čierny, dokonale hladký, poznáť na ňom paličkou zvisle vyhladené pásy, môže byť z doby rímskej alebo tesne nasledujúcej. Črep XVI: 1 ($\emptyset$ ca 17 cm) je z obdobnej modro-šedej hliny ako črep XIX: 18, vnútorný povrch je popolavosedy, nerovný, ale hladký, vonkajší je dokonale vyhladený (na sídliskách na Klarovskej pustatine sa nachádzajú obdobné atypické črepy).

Stopou nejakého staršieho osídlenia je atypický odštep rohovca.

159. KOVÁČOVCE - PEŤOV - pri cintoríne v osade Petov

Kóta 220 nad Peťovom sa končí mierne nakloneným úpäťím na JV tesne nad severným okrajom zaniknutého meandru Ipľa (na západnom okraji terasy Peťova). Tesne na východ od cintorína sme prieskum nemohli spraviť pre vysoký porast kultúr. Našli sme tu iba jediný atypický črep, možno "dácky".

160. KOVÁČOVCE - PEŤOV - Malom tábla

Našli sme tu niekoľko neolitickej črepov hrubých až 2 cm. Typické sú len črepy V: 3, 7.

Črep V: 3 je z modrošedej plavenej hliny s odtlačkami pliev, na vonkajšom povrchu má hrubý oranžový povlak (črepy obdobnej úpravy sú na sídlisku v Balogu nad Ipľom), dolná časť pupčeka chýba, má obdobný profil ako okrúhly pupček V: 8.

Črep V: 7 je tiež z modrošedej hliny s odtlačkami pliev, na vnútornom povrchu je popolavý náter, na vonkajšom tenký oranžový povlak a pravidelná jamka oválneho tvaru, 3 mm hlbká.

Oba črepy sú v našich zberoch ojedinelé.

Niekoľko atypických črepov je neskorohalštatských až "dáckych".

161. KOVÁČOVCE - PEŤOV - temeno kóty 220

Kóta 220 leží 1,5 km na SV od temena Hradišta v Kováčovciach. Predstavuje najviac na JV vysunutý výbežok hornatiny medzi Olovárskym a Zomborským potokom.

Na temeni kóty sme našli iba paleolitické škrabadlo I: 10 (bielo patinované) a atypický odštep suroviny, bielo patinovaný na štiepnej ploche. Dva čriepky hradistej keramiky podľa struktúry súvisia asi so staršou keramikou ("dáckou"). Na najvyššej časti tonto návršia v polohe Gellén puszta 235 som stopy predhistorického osídlenia nezistil.

162. KOVÁČOVCE - PEŤOV - juhovýchodné úpätie kóty 220

Na juhovýchodnom úpäti kóty 220 poznať na povrchu tmavú vrstvu bez nálezov. Na predhistorické osídlenie poukazuje len jediný úlomok atypického čriepku (halštat?). Ďalšie sa snáď nachádzajú pod úrovňou. Poloha sa nachádza ca 150 m na SSZ od kríža medzi cintorínom a križovatkou v obci pri kóte 155.

163. ČEĽÁRY - KÜRTI - pole medzi potokom a kaštieľom

Tu vysteká spomedzi kopcov do údolia Ipľa spoločným korytom potok z doliny Zombora a Glabušoviec.

Predhistorické sídlisko v Kürti sme zistili tesne pri juhozápadnom úpäti kóty 207. Zovreté je na západe tokom potoka, záhradou kaštieľa na východe a hradiskou po južnom úpäti kóty 207 na severe. Na ploche ca 1,5 ha sa vyskytuje na úrovni tmavá vrstva. Črepový materiál je skoro všetok "dáckeho" rázu a hradistný, skoro všetok atypický, odlišiť ho nemožno. Obdobný "dácky" materiál sa nachádza aj na susedných sídliskách v Petove (Kerek oldal, 2 km na J) a v Kováčovciach (Páta, 4 km na JZ). Neskorohalštatský materiál sme tu bezpečne nezistili. Skoro všetky črepy sa zdajú byť hradistné alebo z predchádzajúceho obdobia.

Niekoľko atypických črepov z modrošedej hliny s drobnými odtlačkami pliev môže byť neolitických, ako to naznačuje črep volútovej nádoby zdobený výraznými ryhami (bez jamôk?).¹⁵⁵ K neolitickej osídleniu sa snáď viažu dva atypické silexy.

Hradištný materiál je obdobný ako v susednom Pečove v polohe Rásztoka a spolu s ním ako vo Veľkej Čalomíji a v Balogu nad Ipľom (č. XXVIII: 15). Črep XXVIII: 11 (Ø ca 25 cm) je z obdobnej neplavenej modrosivej hliny ako č. XIX: 8, ale vnútorný popolavý povlak je hladký; slabo drsný je len vonkajší oranžový povlak. Obdobná úprava vnútorného povrchu je na "dáckej" keramike v Poiplí bežná, podľa štruktúry k hradištej keramike ešte nepatrí, ale na sídlisku Homok bánya v Ipel'skom Predmostí obdobne profilované ústie je už z nádoby s hradištnou úpravou povrchov; na oboch sídliskách sú tieto črepy ojedinelé.

J. E i s n e r¹⁵⁶ má zprávu, že v Kürti sa narazilo na laténske hroby.

164. Č E L Á R Y - Öreg hegy

Našli sme tu zlomok opracovaného jadierka z nie velmi tvrdej horniny a atypický úlomok dna na kruhu točenej nádoby, pravdepodobne už pohradištej.

165. Č E L Á R Y - K Ü R T - Bodor hegy

Našli sme tu dva atypické odštepy rovnakej suroviny, aká sa vyskytuje v Sklabinej na vrchu Kis hégy, jeden je čiastočne opracovaný.

166. Z O M B O R - Maličká nad lúkami

Tok Zomborského a Glabušovského potoka oddeluje návršie kóty 227, ktoré sa v dĺžke 2 km stále mierne niží až po sútoku potokov. Južné úpätie tohto návršia 1 km na V od Zomboru sa nazýva Maličká nad lúkami.

Našli sa tu silexy, ktoré majú podobný ráz ako na výšine Öreg hegy vo Veľkej Vsi nad Ipľom. Okrem atypických väčších i menších kusov suroviny obdobnej ako na 5 km vzdialenej výšine Hôrka nad Olovármí (tu je však len jeden bielo patinovaný) nachádzajú sa tu kusy suroviny so šedozielou patinou, z niektorých asi úmyselne odtíkli určitú časť. Stopy úderov na úpravu úžitkových hrán sa však nachádzajú len na niektorých kusoch so žltohnedou patinou (č. XXXIII: 2). Niektoré hrany robia dojem úmyselnej neumelej retuše, ktorej pravidelnosť vylučuje náhodný vznik. O pseudoartefakty asi nejde. L. B á n e s z (ústne) pripúšta, že ide o nástroje staršieho paleolitu, ale sprievodné č. XXXIII: 3 sa zdá byť hodne vyvinuté.

Klinovitý hrotitý artefakt XXXIII: 1, v našich zberoch bez analógie, má hrubú žltohnedú patinu; č. XXXIII: 3 má podobnú patinu.

Nie je vylúčené, že táto lokalita v Zombori bola osídlená niekoľkokrát a že z posledného osídlenia pochádza č. XXXIII: 3.

167. Č E L Á R Y - Siláška

Horský výbežok Siláška 225 oddeluje tok Glabušovského potoka od 1 km na V vzdialeneho toku Ipľa. Na západnom úpäti Silášky pri križovatke (?) cesty dolinou Glabušovského potoka s cestou dolinou Zomborského potoka sme zistili stopy osídlenia.

Našli sme tu sekundárne spálený bielo patinovaný atypický silex a dva malé atypické odštepy rovnakej suroviny ako v Sklabinej (Kis hegy). Niektoré črepy sú rovnaké ako napr. na sídlisku Kerek oldal v Peťove. Jediný typický hradištný črep je z dobre vypálenej nádoby zdobenej viačnásobnými pásmi horizontálnych rýh.

168. Č E L Á R Y - južné úpätie kóty 276

Od údolia Glabušovského potoka 1,5 km na V je paralelná dolinká obce Čeláry. Jej východná strana je členená krátkymi dolinkami, na začiatku ktorých poznáť na úrovni tmavú vrstvu. Nestačili sme tieto polohy prezrieť. Len pri kóte 195 (na južnom úpäti kóty 276) sme našli jediný atypický predhistorický čriepok. Viac pamiatok je snáď pod úrovňou.

169. Č E L Á R Y - Várhegy

Tento vrch čnie tesne nad severným koncom doliny Čelár, 2 km na JZ od Bušiniecu. Strategicky ovláda príchod do Bušiniecu od západu po pohodlnej ceste dolinou Stracinského potoka. Názov Várhegy poukazuje na staré opevnenie, ale na temeni sme ho nezistili, snáď sa nachádza na niektorom výbežku nad cestou do Bušiniecu. V 2,5 km vzdialenosť Malých Zlievciach sa našli dávnejšie skýtske pamiatky (na príchode do Bušiniecu).¹⁵⁷

ZÁVER

Najstaršími dokladmi ľudskej práce v údolí Ipla sú asi silexy so stopami opracovania a s hrubou šedoželenou a žltohnedou patinou na výšinnom sídlisku Öreg hegy vo Veľkej Vsi nad Iplom a na lokalite Maličká nad lúkami v Zombori. Nemožno ich zatiaľ presnejšie datovať, lebo nie sú datované stratigraficky. Nie je vylúčené, že patria do staršieho paleolitu. Poukazuje na to ich veľmi primitívny ráz; sú primitívnejšie ako nálezy mledopaleolitické a aj ich veľmi hrubá patina svedčí o Veľkej starobylosti.

Dlhšie trvajúcu paleolitickú stanicu s väčším počtom nástrojov sme zistili len vo Veľkej Vsi nad Iplom v polohe Kurja. Podľa určenia M. Gáboríka táto stanica je súčasná s aurignackou stanicou v Šahách a na susednej lokalite Parassa I, II (v obci Hont). Stopy súčasnej industrie sa nachádzajú na výšine Bánya hegy v Novej Vsi (č. II: 22, XXXV: 3), na výšine Fitykai akoly vo Veľkej Čalomíji i na výšine Kis hegy v Sklabinej. Stopy paleolitického osídlenia sme zistili aj na iných lokalitách, ale presnejšie ich nemožno datovať. Gravettskú výšinnú stanicu sme zistili na Hradišti v Kováčovciach, stopou súčasnej industrie môže byť ojedinely nález na Bašte v Sklabinej a na kóte 220 v Kováčovciach-Petrove.

Paleolitického pôvodu sú asi stopy industrie na výšine Somos v Opatovskej Novej Vsi, k nim snáď patria atypické stopy na výšine Hôrka v Želovciach a na výšine Öreg hegy vo Veľkej Vsi nad Iplom. Na terasách sme mimo Veľkej Vsi zistili len atypické stopy snáď paleolitického osídlenia, sú to: Balog nad Iplom (terasa s kostolom) a Lóheresre járó v Kováčovciach. Na Hôrke nad Olovármí sme našli pomerne hodne bielo patinovaných kusov suroviny.

S najkratšou cestou Ukrajina - horný Dunaj - Francia možno súvisia paleolitické lokality v údolí stredného Ipla. Zatiaľ nevieme štatisticky spolahlivojšie dokázať, že sú nakopené práve k smeru tejto trasy. Do údolia Dnestra táto trasa vchádza pri meste Kamenec-Podolsk alebo západnejšie pri meste Stanislav, a práve pri týchto mestách sú neobyčajne husto rozložené paleolitické lokality. Pri meste Kamenec-Podolsk je rovnako nápadná hustota známych staropaleolitických lokalít. V okolí týchto miest po prekročení Karpat sa po spomenutej ceste vchádza do oblasti Ukrajiny. Rovnako nápadná hustota známych staropaleolitických i mledopaleolitických lokalít je na rieke Dniper tam, kde ho križuje trasa rovnakého smeru.¹⁵⁸ Zatiaľ nemožno celkom vylúčiť možnosť, že toto nakopenie lokalít na Dnepri a Dnestri vzniklo preto, lebo ich okolie je lepšie prepátrané ako v krajinach ležiacich južnejšie a severnejšie. Vzhľadom na známe kultúrne vzťahy paleolitu západoeurópskeho k východoeurópskemu, známost o najkratšej cesté medzi ich oblastami možno pripustiť. Cesta cez Poľsko a Moravskú bránu bola o niečo dlhšia.

Okrem stôp aurignacienu je industria na výšinnom sídlisku Kis hegy v Sklabinej charakterizovaná jadrovitými nástrojmi a jedrami ihlanovitého tvaru s hranatou základňou. Na epipaleolitickom sídlisku v Honte¹⁵⁹ majú čiastočné analogie

v tvaroch s oblou základňou i tvary č. 33, 34¹⁶⁰ majú čiastočne obdoby v Sklabinej. Tvarové bohatstvo z obce Hont je ináč v Sklabinej zatiaľ bez analógií. K tejto vrstve nástrojov zo Sklabinej nemáme zatiaľ presné analógie z iných lokalít; našli sme ich bez sprievodných mikrolitických nástrojov, preto ich len s výhradou možno spájať s niektorými mezolitickými tvarmi, napr. v kultúre Osning z obdobia Yoldia v severozápadnom Nemecku,¹⁶¹ v ktorej tiež chýbajú mikrolitické nástroje. Obdobné tvary sa vyskytujú aj v kultúre Duvensee (z obdobia Ancylus), v ktorej ale sú už aj mikrolitické tvary.¹⁶²

Pre datovanie industrie z vrchu Kis hegy v Sklabinej do niektorého časového úseku medzi paleolitom a neolitom máme oporu aj v tom, že ide o nepatinovanú industriu a že na nástrojoch č. XXXIV: 3 a 4 je drobná perličková retuš, obdobné ako v mezolite. Túto industriu datuje nepriamo do mezolitu aj obdobná atypická industria z blízkeho sídliska Tábla v Selištanoch, kde sa nachádza spolu so škrabadiami, ktoré majú analógiu na mezolitickom sídlisku v Hurbanove (okr. Hurbanovo) a vzdialenejšiu i v tardenoisiene (napr. na belgickej lokalite Baelen-sur-Nethé¹⁶³).

Výšinná stanica Hôrka nad Olovármí (chotár Želoviec) je len 2 km vzdialenosť od lokality Kis hegy v Sklabinej. Našli sme tam len jediný nástroj, upravený z povrchu jadra; je iného typu ako v Sklabinej, môže byť ale súčasný so spomínanými nástrojmi zo Sklabinej. Na oboch lokalitách sa možno vyskytuje kultúra mledopaleolitická i epipaleolitická. K tejto nladšej vrstve možno patrí aj retušovaný nástroj z Vrbovky (Homok hegy) a z Olovár (Logy). Na iných lokalitách sme zistili len atypické stopy snáď súčasnej industrie.

Vyslovené mezolitický tvar má kosáková čepieľka z polohy Magocsó hegy v Olovároch (1 km od výšinnej stanice Hôrka v Želovciach). Mezolitický tvar má aj škrabadielko a jadierko, ktoré sme našli spolu so stopami lengyelského osídlenia v polohe Hersány v Kosihovciach. Mezolitické tvary na neolitickej sídlisku nebývajú ojedinelé,¹⁶⁴ je preto pravdepodobné, že v Kosihovciach časovo najde o mezolit, ale už o neolit.

Z neolitickej kultúry sme zistili v pobrežnom páse osídlenie kultúry volútovnej v Tešmáku (Luby hegy), v obciach Veľká Ves nad Ipľom (Szilaj part), Viniča (?), Malá Čalomija (Pri pajte), ďalej v Slov. Ďarmotách (Malom Iliašove), Čelároch-Kürti (pri kaštieli) a severnejšie od Ipľa len stopu na výšinnom sídlisku s "voštinovou" keramikou v Sklabinej (Kis hegy). Dlhšie trvajúce sídlisko môžeme podľa našich nálezov predpokladať len v Slovenských Ďarmotách a v Malej Čalomiji. O čreporoch z výšinnej sídliska Mogyorós föld v Kubáňove nemožno vylúčiť, že patria až do doby bronzovej. Okrem Slovenských Ďarmôt a Malej Čalomije ide len o stopy osídlenia.

Dlhšie trvajúce lengyelské sídlisko sme zachytili len v intraviláne obce Veľká Čalomija, na piesočnej terase Ipľa. Jeden okrajový úlomok tam naznačuje súvis s bodrogkeresztúrskou kultúrou. V oboch susediacich obciach Veľká a Malá Čalomija nie je súčasťou rovnaké neolitické osídlenie, ale obe sídliská mohli trvať až do eneolitu. Vedľa plochy lengyelského sídliska vo Veľkej Čalomiji sa našli ešte stopy neolitickej osídlenia, v kultúre ktorého sme zistili tvary aké mala nezdobená úžitková keramika bukovohorská. Spolu s lengyelským materiálom sme našli čepelovitý úštep zo suroviny možno ukrajinského pôvodu. Na kultúrne vplyvy rovnakého smeru (z východného Slovenska) poukazuje aj mikrolitické jadierko z obšidiánu, ktoré sme v Kosihovciach (Hersány) našli spolu so stopami lengyelského osídlenia a atypický obsidiánový úštep z Ipelského Predmostia z výšiny Pajtikák, kde sme tiež zistili stopy lengyelskej kultúry.

Stopy lengyelského osídlenia sme zistili na výšine Mogyorós föld v Kubáňove a obdobné sídlisko možno bolo i na temeni výšiny Regiske hegy v Dolných Turovciach a na menšej výšine Pajtikák v Ipelskom Predmostí (spolu so sídliskovým materiálom kultúry kanelovanej keramiky).

Najvzdialenejšie od toku Iplia sú stopy lengyelského osídlenia v Kosihovciach (Hersány), pri vchode horskej cesty zo SZ na severnom okraji Iplia do kotliny. Bude zaujímavé zistiť, či neolitické obyvateľstvo preniklo aj do vrškoviny na sever od kotliny Iplia, do sídliskových polôh s výškou nad 200 m.

Pomerne často sme na sídliskách zistili aj neolitickej materiál s keramikou kultúrne presne neurčiteľnou. Nádoby mali asi obdobné tvary ako nezdobené úžitkové nádoby bukovohorskej keramiky, ale obdobnú štruktúru mali aj nádoby na sídlisku kultúry s volútovou keramikou v Malej Čalomíji (črep IV: 5 má obdobnú štruktúru ako črep IV: 1; črep IV: 3 má obdobnú štruktúru ako črepy III: 7, 8. Patrí sem materiál zo Slovenských Ďarmôt (Malý Iliašov, črepy III: 5, 7, 8 a 10; vinice, črep IV: 1), z Balogu nad Iplom na sídlisku Ináncs part spolu s materiálom kultúry volútovej (tab. V: 5, 6, 9-12).

Črep V: 11 podľa štruktúry súvisí s tamojším materiálom neolitickej i s obdobným materiálom snáď už zo staršej doby bronzovej, podľa výzdoby ide o vplyv kultúry kanelovanej keramiky. Prežívanie tohto sídliska v Balogu nad Iplom až do eneolitu predstavuje s vplyvom kultúry kanelovanej keramiky obdobný zjaz ako na sídlisku Pri pajte v Malej Čalomíji; na oboch miestach - ako i v Ipelskom Predmostí - asi trvalo až do doby bronzovej. Bližšie to môže objasniť len príslušný výskum.

Do priamej súvislosti s bukovohorskou keramikou nemôžeme túto vrstvu keramiky davať preto, lebo na žiadnom neolitickej sídlisku stredného Poiplia sme ne-našli ani jediný črep jemnej alebo zdobenej bukovohorskej keramiky. Na styk tejto vrstvy s potiskou oblastou poukazuje črep III: 9 z obdobného materiálu, na povrchu nádoby bola obdobná výzdoba ako v potiskej kultúre (vo východnej časti stredného Poiplia je táto výzdoba známa z Bušiniec alebo Čelár¹⁶⁵), na strednom Poiplí je podľa doterajších nálezov ojedinelá. O priamy zásah bukovohorskej keramiky v tejto vrstve asi nejde; otázkou je, či nesúvisí s dosiaľ nespracovanou neolitickej skupinou Szilmeg.

Veľmi prekvapuje, že na strednom Poiplí sme nezistili ani jedinú lokalitu s typickou bukovohorskou keramikou a ani jedinú lokalitu so želiezovskou kultúrou, na ktorú vplyvala kultúra bukovohorská, ktorá prenikla na juhozápadné Slovensko i do horného Ponitria¹⁶⁶ a najkratšia cesta tam vedie z jej oblasti práve cez stredné Poiplie. Ostáva ešte možnosť, že bukovohorskú kultúru na strednom Poiplí zistíme dodatočne, možno v kultúrnej vrstve krytej povrchovou sterilnou vrstvou, hoci so zreteľom na väčší počet zachytených neolitickej lokalít na strednom Poiplí sa to štatisticky nezdá byť veľmi pravdepodobné. Zatiaľ sa zdá, že stredné Poiplie patrilo do mocenskej a kultúrnej sféry iných kultúr ako bukovohorskej a želiezovskej.

Pre medzerovité nálezy a veľkú úlomkovitosť materiálu sa nemožno púštať do typologického rozboru materiálu zo zistených neolitickej lokalít. Nemožno sa ani vyslovoviť o začiatku neolitickej osídlenia stredného Poiplia.

Na okolí Kováčoviec (vo východnej časti stredného Poiplia) sme pri povrchových zberoch zistili iba nepatrne stopy neolitickej osídlenia: v Kiarove (Hugyag pusztá), kultúru lengyelskú a 4 km na VSV v Čelároch-Kürti kultúru volútovú, v Kováčovciach (Cigánske pole) atypické stopy snáď skupiny Szilmag a v Kováčov-

ciach-Peťove (Malom tábla) stopy asi obdobného osídlenia ako v Balogu nad Ipľom (Kövecses).

O prežívani vplyvov niektornej neolitickej kultúry až do staršej doby bronzovej s výhradami svedčí tvar nádoby X: 1, v našich náleزوach ojedinelý; sprievodná výzdoba črepu X: 4 datuje tento nález asi až do doby bronzovej. Obdobnú profiláciu majú nádoby vypichanej keramiky, s ktorou má táto keramika spoločný prvk aj v používaní pupčekov na najväčšom vydutí.

Eneolitických sídlisk sme na strednom Poiplí zistili len niekoľko, aj to len z jeho západnej časti.

V západnej časti stredného Poiplia sme zistili sídliská kultúry s kanelovanou keramikou, vo východnej časti nie.

V západnej časti (až po Slovenské Ďarmoty incl.) boli sídliská kultúry s kanelovanou keramikou, vo východnej časti šlo zasa o oblasť kultúry s nagyrévskou keramikou. Zo súčasnosti týchto kultúr možno vysvetlovať aj skutočnosť, že sídliská s nagyrévskou keramikou chýbajú práve tam, kde sú zastúpené sídliská s kultúrou kanelovanej keramiky (len na strednom Poiplí, na okolí Šiah tento protiklad neplatí). Nakolko ale kultúra s nagyrévskou keramikou je mladšia ako slavónska kultúra z neskorého eneolitu¹⁶⁷ a ak má byť na strednom Poiplí súčasná aspoň v staršej fáze kultúry s kanelovanou keramikou, vyplývalo by potom, že na strednom Poiplí trvali sídliská s kanelovanou keramikou asi až na rozhraní eneolitu a doby bronzovej. Prežívanie kanelovanej keramiky vo východnej časti Karpatkej kotliny až do doby bronzovej pripúšta aj J. Bannner.¹⁶⁸ Zo súvisu kultúry s kanelovanou keramikou so sídliskami neolitickými by potom späť vyplývalo, že niektoré tamojšie neolitické sídlisko mohlo jestovať ešte v eneolite.

Zistené sídliská s kanelovanou keramikou v západnej časti stredného Poiplia sa nachádzajú v polohách strategicky dôležitých. V Ipelskom Predmostí (Pajtikák) ide o temeno návršia s miernymi svahmi, vo Veľkej Vsi nad Ipľom (Miske tábla) je to západný roh ca 4 km širokej terasy, v Slovenských Ďarmotách (Hornovo) je sídlisko na temeni väčšej duny. O niekoľkých atypických čreporoch z polohy Cigánske pole v Kováčovciach (západný okraj 2 km širokej piesočnej terasy na brehu Ipľa) sa nedá určiť či sú neolitické, alebo či patria ku kultúre kanelovanej keramiky.

Na všetkých troch sídliskách je typického materiálu málo (všetok je zakreslený na tabuľkách), čo je pri povrchovom zbere pochopiteľné. J. Bannner zakresluje oblasť typu Viss (kultúra kanelovanej keramiky)¹⁶⁹ do maďarskej časti stredného Poiplia a odtiaľ východnejšie až za Tisu a malú oblasť typu Ózd na sever od sútoku riek Slanej a Tisy a smerom na západ až k rozvodiu Dunaj - Tisa. Podľa neho stredné Poiplie je už mimo oblasti typu Ózd. Prilahlú časť Poiplia na našom území by sme podľa J. Bannera mohli radiť k oblasti typu Viss, nie je to ale isté, kým nemáme spracované nálezy kanelovanej keramiky zo Slovenska. Naše zlomkovité nálezy nedovoľujú určiť typ kultúry kanelovanej keramiky na našom úseku stredného Poiplia.

Výzdoba črepu VI: 11 je rovnaká ako v Trenčíne na Považí;¹⁷⁰ tvar misky VI: 7 sa vyskytuje aj v južnej oblasti kultúry kanelovanej keramiky;¹⁷¹ črep VI: 3 má obdobu v Ózde,¹⁷² podobne i črep VI: 11.¹⁷³ V Ózde sú chobné plastiky ako v Kováčovciach na sídlisku s nagyrévskou keramikou. Oproti tomu nás črep VI: 18 má tvarom ucha v práci J. Bannera analógiu len na lokalite v obci Nyergesújfalu (na maďarskom brehu Dunaja medzi Komárnom a Ostrihomom), teda z oblasti typu Fonyód - Úny;¹⁷⁴ v tej istej oblasti nachádzame analógiu aj k našim črepom VIII:

32¹⁷⁵ a VIII: 33.¹⁷⁶ Náš materiál kultúry kanelovanej keramiky preto neumožňuje jeho presné zaradenie k určitému typu.

Na výšinnom sídlisku s nagyrévkou keramikou v Kováčovciach sú ojedinelé vplyvy kultúry kanelovanej keramiky. Vplyv oboch kultúr je zreteľný aj na sídlisku Tábla v Selištanoch, z kanelovanej keramiky tam môže byť zlomok nezdobeného ucha obdobného tvaru aký majú závesné nádoby.¹⁷⁷ V Selištanoch ale zatiaľ nemožno bližšie naznačiť, že vplyvy oboch kultúr tam boli súčasné.

Vplyvy osídlenia s kultúrou kanelovanej keramiky sú pravdepodobné aj na neolitických sídliskách v Malej Čalomíji a v Balogu nad Ipľom, na oboch je zastúpená kultúra volútovej keramiky. Na neolitickej sídlisku vo Veľkej Čalomíji je kultúra iná, lengyelská, a iný ako v Malej Čalomíji a v Balogu je tam asi vplyv z konca eneolitu. Ojedinelý okrajový úlomok naznačuje vplyv bodrogkeresztúrskej kultúry.

Iba na sídliskách Pajtikák v Ipel'skom Predmostí priprúšťajú stopy lengyelského osídlenia možnosť súvisu so sídliskom kultúry s kanelovanou keramikou.

Zatiaľ nemožno určiť, či stopy silexovej industrie na niektorých lokalitách patria do neolitu, alebo eneolitu.

Podľa datovania A. M o z s o l i c s o v e j¹⁷⁸ naša nagyrévska keramika predstavuje vlastne pozostatky dvoch kultúr: staršej nagyrévskej a mladšej hatvanskej; obe datuje už do doby bronzovej. Podľa jej delenia by podstatná časť materiálu z výšinného sídliska s nagyrévkou keramikou v Sklabinej a v Kováčovciach mala patriť do staršej vrstvy. Overuje to i pravdepodobnosť, že na keramiku oboch spomenutých sídlisk pôsobil vplyv eneolitickej kultúr - kanelovanej keramiky a slavónskej; ich datovanie aspoň do doby vyznievania kultúry kanelovanej keramiky, teda pred dobu hatvanskej kultúry, nepriamo overuje skutočnosť, že na okolí Sklabinej a Kováčoviec zatiaľ chýbajú sídliská kultúry s kanelovanou keramikou a že sídliská s "voštinovou" keramikou chýbajú na strednom Poiplí zasa tam, kde sú zastúpené sídliská kultúry s kanelovanou keramikou. Obe kultúry na strednom Poiplí možno jestvovali súčasné, niekedy na rozhraní eneolitu a doby bronzovej.

Z druhej strany zase jestvovanie týchto sídlisk v Sklabinej a v Kováčovciach v dobe bronzovej naznačuje skutočnosť, že na ich okolí chýbajú nielen sídliská kultúry s kanelovanou keramikou, ale aj sídliská, ktoré v západnej časti stredného Poiplia asi tesne nadväzujú na osídlenie s kanelovanou keramikou. Zdá sa, že vo východnej časti stredného Poiplia sídliská s nagyrévkou keramikou vypĺňajú koniec eneolitu i staršiu dobu bronzovú. Ich tesnú časovú následnosť po eneolite nepriamo naznačuje aj skutočnosť, že ide o výšinné sídliská, teda o typ sídlisk aké boli v eneolite časté. Pre ich tesnú následnosť sa stáva pravdepodobnejšou možnosť vplyvu slavónskej kultúry.

Na sídliskách s "voštinovou" keramikou v Sklabinej a v Kováčovciach sme nezistili všetky keramické prvky, ktoré sú zastúpené v nagyrévskej kultúre v Tószegu. Zatiaľ nemožno rozhodnúť, či je to len náhoda. Budúci výskum snáď dokáže, že delenie na nagyrévsku a hatvanskú kultúru v Sklabinej a v Kováčovciach neobeстоji.

Nie je vylúčené. že nagyrévska kultúra ovplyvnila typ ózd kultúry kanelovanej keramiky a že sa tak stalo práve vplyvom kultúrnych vzťahov po ceste V - Z cez Pilin a Kováčovce. J. B a n n e r oblasť typu ózd (mimoriadne malú so zreteľom na plochu iných typov kanelovanej keramiky) určuje práve len na malom území medzi Bukovými horami a československými hranicami,¹⁷⁹ a práve cez túto oblasť prechádza pokračovanie cesty Kubáňovo - Kováčovce v rovnakom smere ďalej na vý-

chod. Podľa J. Bannera zdobenie úžitkových nádob nepravidelnými ryhami (ako v nagyrévskej kultúre) sa vyskytuje na celom území kultúry s kanelovanou keramikou,¹⁸⁰ ale na území typu Ózd je osobitne bežné ("besonders allgemein"). Len budúce výskumy môžu overiť predpoklad, že zovšeobecnenie tejto výzdoby v oblasti typu Ózd má korene v tom istom kultúrnom prúde, vplyvom ktorého vzniklo výšinné sídlisko kultúry s nagyrévkou keramikou v Kováčovciach. V Ózde ide tiež o výšinné sídlisko.¹⁸¹

Ojedinelé črepy nagyrévskej keramiky sme zistili na svahu úpäťia vrchu Kis hegyp v Slovenských Ďarmotách. Kováčovce - Sklabiná - Slovenské Ďarmoty - Selištany tvoria trojuholník so stranami 9 x 10 x 13 km vo východnej časti stredného Poiplia. Prakticky majú význam len Kováčovce a Sklabiná, v pobrežných lokalitách Selištany a Slovenské Ďarmoty ide iba o nevýrazné vplyvy spomenutej kultúry, resp. keramiky (nie na temenach vyšších návrší).

Na terase Miske tábla vo Veľkej Vsi nad Ipľom niekolko ošúchaných črepov jamkovitým povrhom pripomína výzdobu "voštinovej" keramiky. Ináč zo západnej časti stredného Poiplia nepoznáme sídliská s "voštinovou" keramikou, vyskytujú sa zasa až na okoli Vyškoviec¹⁸² a v Domaníkach.¹⁸³

Do kotliny Vyškoviec vstupuje cesta z juhu i zo západného Slovenska na výšinnom sídlisku Mogyorós föld v Kubáňove. Sídlisko je súčasné s výšinnými sídliskami v Kováčovciach a v Sklabinej, ale kultúrne sa odlišuje. Zaujímavé je, že 1,5 km na juh od sídliska Mogyorós föld je v chotári susednej obce Lontov iné výšinné sídlisko, na ktorom Š. Janšák okrem volútovej a kanelovanej zistil aj "voštinovú" keramiku.¹⁸⁴

Na výšinných sídliskách v Kubáňove a Dolných Turovciach sme zistili vzťahy k maďarskej kultúre a v Dolných Turovciach snáď i vzťahy k vesprémskej kultúre (profilácia črepov XIII: 17, 18), v Kubáňove a Veľkej Vsi nad Ipľom možno vplyvy mohylovej kultúry. Podľa týchto vplyvov by sme nemohli tieto sídliská datovať včaššie ako na sklonok staršej doby bronzovej.¹⁸⁵ Toto datovanie máme nepriamo overené chýbaním "voštinovej" keramiky na spomenutých sídliskách, iba ojedinelé črepy z Dolných Turoviec (tab. XI: 3, 5, 6) naznačujú vplyv kultúry s "voštinovou" keramikou; pravidelné ryhovanie hrebienkom (črep XI: 6) má v Tószegu analógie koncom obdobia hatvanskej kultúry,¹⁸⁶ čo tiež overuje uvedené datovanie. Doba zániku týchto sídlisk sa zatiaľ určiť nedá.

Na výšinnom sídlisku v Kubáňove i v Dolných Turovciach sa nachádza obdobný materiál ako na sídliskách so žliabkovanou keramikou na juhozápadnom Slovensku (napr. na ihrisku v Topoľčanoch). Niektoré črepy tejto keramiky sú na nerozoznanie od črepov kanelovanej keramiky. Môže to byť len náhoda, nie je však vylúčené, že predsa len ide o vyznievanie vplyvov kultúry s kanelovanou keramikou. Pri takej veľkej kultúrnej skupine akou bola kultúra s kanelovanou keramikou, by to nebolo nič divného. Potom by sme však mali predpokladať, že takéto sídliská (aspoň niektoré z nich), tak ako sídliská s "voštinovou" keramikou, nasledujú tesne po eneolitickom období. Z tejto možnosti by bolo potom jasné, prečo sa v Ipelskom Predmostí (Pajtikák) a vo Veľkej Vsi nad Ipľom (Miske tábla) vyskytuje spolu s kanelovanou keramikou obdobný atypický materiál ako spolu so spomenutou "žliabkovanou" keramikou v Kubáňove a v Dolných Turovciach (časť tohto atypického materiálu má obdobnú štruktúru ako črepy volútovej keramiky, napr. IV: 6; črep IV: 14 má obdobnú štruktúru ako črep X: 11).

Tak ako sú pravdepodobné vplyvy slavónskej kultúry na kultúru s "voštinovou" keramikou, pravdepodobné sú aj na súčasnom sídlisku z doby bronzovej vo Veľkej

Vsi nad Ipľom (Miske tábla). Naznačujú to tvary misiek VIII: 34, 35, ktoré sú obdobou misky z neskoroslavónskeho sídliska v Čake zo začiatku doby bronzovej,¹⁸⁷ alebo misiek hurbanovskej skupiny z pokročilej fázy staršej doby bronzovej.¹⁸⁸ Črep VIII: 34 má podľa štruktúry ešte celkom eneolitický ráz, tvorí tak jeden celok s tamojšími pamiatkami kanelovanej keramiky, z druhej strany ale súvisí s tamojšími pamiatkami z doby bronzovej.

Materiál zo sídliska Mogyorós föld v Kubáňove sa zdá bližšie súvisiť s materiálom z doby bronzovej na sídlisku Miske tábla a Csurgó(dúl) vo Veľkej Vsi nad Ipľom. Prostredníctvom spomenutého sídliska v Kubáňove ho môžeme dávať do súvislosti s vplyvmi maďarovskej a mohylovej kultúry a s vplyvmi západoslovenskej "žliabkovanej" keramiky.

Zdá sa byť jasné, že vo východnej časti stredného Poiplia kultúrny vývoj v prvej polovici doby bronzovej určovala kultúra s "voštinovou" keramikou a v časti západnej kultúra, v ktorej nachádzame spoločné prvky s kultúrou maďarovskou a západoslov. "žliabkovanou" keramikou, snáď ešte spolu s vplyvmi kultúry s kanelovanou keramikou. Nasledujúca kultúra pilinská sa zdá mať niektoré spoločné prvky so "žliabkovanou" keramikou, ich vzájomný pomer kultúrny a chronologický je zatiaľ nejasný.

Do eneolitu alebo staršej doby bronzovej treba datovať podľa výzdoby črep X: 4 aj ojedinený nález zo Šiah (Felemás, tab. X: 1-5). Podľa profilu X: 1 ide asi o vplyvy neskoroeneolitické, z hladiska chronológie môže ísť o obdobný zjav ako na sídliskách vo Veľkej Vsi nad Ipľom, Balogu nad Ipľom a v Malej Čalomiji. Na sídlisku Törökvár v Malých Kosiach (na brehu dolného Ipľa, 20 km na JJZ od lokality Felemás v Šahách) mali obdobné profile ako črep X: 1 črepy neskoroeneolitickej keramiky; jej vplyvy mohli na okolí prežiť až do staršej doby bronzovej. Atypický materiál obdobnej štruktúry sa nachádza aj na výšinnom sídlisku Regiske heg v Dolných Turovciach (5 km na sever od lokality Felemás v Šahách).

Maďarovská kultúra na strednom Ipli chýba, v kotlinе Vyškoviec jej sídliská sú.¹⁸⁹ Odtiaľ, alebo prostredníctvom keramiky príbuznej so západoslovenskou "žliabkovanou" keramikou sa jej vplyvy mohli dostať i na stredné Poiplie do Veľkej Vsi nad Ipľom a ojedinelé atypické, snáď maďarovské črepy sme našli aj na sídlisku Malý Iliašov v Slovenských Ďarmotách. Po geografickej hranici cez obec Tešmák a Hont viedla v dobe bronzovej možno východná hranica kultúrnej oblasti maďarovskej kultúry; zatiaľ nemožno presne povedať s čím tam hraničila. Toto rozhranie bolo možno severným pokračovaním hranice kultúrnej oblasti stredom Karpatkej kotliny v dobe bronzovej po strednom toku Dunaja, ako to zistil P. Patay.¹⁹⁰

Zo staršej a strednej doby bronzovej poznáme v západnej časti stredného Poiplia skoro len atypický materiál, ktorý je na sídlisku Pajtikák v Ipelskom Predmostí (aj stopy osídlenia lengyelského) a Miske tábla vo Veľkej Vsi nad Ipľom spolu s kanelovanou keramikou, tiež na sídlisku Pri Pajte v Malej Čalomiji a na sídlisku Inács part v Balogu nad Ipľom je obdobný materiál spolu s volútovou keramikou (na oboch sú i nevýrazné stopy pravdepodobne kultúry s kanelovanou keramikou). S výhradami môžeme predpokladať, že v západnej časti stredného Poiplia osídlenie staršej doby bronzovej nadväzuje na predchádzajúce osídlenie eneoliticke. Zánik týchto sídlisk môžeme zatiaľ len rámcovo určovať dobu príchodu pilinskéj kultúry na stredné Poiplie. Východnú časť stredného Poiplia poznáme slabšie (na prieskum sme tam mali oveľa menej času), možno je na pamiatky len zdanlivо chudobnejšia ako západná.

Spomenuté lokality zo staršieho obdobia doby bronzovej (priamo alebo ne-priamo?) súvisia s predchádzajúcim osídlením. O lokalitách pilinskej kultúry na strednom Poiplí je to už málo pravdepodobné. Zdá sa, že táto kultúra tu predstavuje zásah z inej oblasti, že stredné Poiplie napatrilo do jej kryštalačného jadra. Je to pochopiteľné, keď si ujasníme, že stredné Poiplie predstavuje najviac na západ vysunutú oblasť tejto kultúry. Jádro pilinskej oblasti leží na východ od stredného Poiplia a predstavuje najskôr len jej kolonizačné územie. Na stredné Poiplie prenikla pilinská kultúra zrejme po starej ceste zo severnej časti Potisia na západné Slovensko. Zatiaľ ale poznáme len niekoľko lokalít zo staršej fázy pilinskej kultúry na strednom Poiplí, i to len zlomkovite, presnejšie poznatky môžu priniesť len systematické výkopy.

Iba na jednej lokalite sa nám pedarilo zistíť bezpečne staršiu i mladšiu fázu pilinskej kultúry, na záhumnú obec Malá Čolimija. V staršej vrstve sú naznačené vzťahy k mladšej lužickej kultúre a zreteľné sú aj vo Veľkej Vsi. Obe lokality sú priamo na hlavnej ceste vedúcej údolím Iplia. Z nájdeného kusového materiálu sa však zatiaľ nedá presne dokázať, že tu pilinské osídlenie jestvovalo od začiatku strednej doby bronzovej. Sídlisko vo Veľkej Vsi nad Iplom v staršej a strednej dobe bronzovej súčasne jestvovalo s kultúrnou náplňou, ktorá mala vzťah k juhozápadnému Slovensku; obdobná kultúra snáď bola i v Malej Čalomiji v polohe tesne susediacej s neolitickej sídliskom. V Malej Čalomiji treba objasniť chronologický vzťah materiálu z tamojšieho neolitickej sídliska k materiálu z kultúrnej vrstvy pod staršou pilinskou vrstvou (z ktorej zatiaľ poznáme len niekoľko atypických črepov).

Nájdený črepový materiál na niektorých pilinských sídliskách patrí do mladšej doby bronzovej (Malá Čalomija?, Vrbovka – Homok hegy a snáď aj Kováčovce), všetky asi jestvovali ešte aj v dobe halštatskej. Vo Veľkej Vsi nad Iplom je pilinská kultúra z doby halštatskej v našom zbere doložená len v stopách, vtedy žilo tamojšie sídlisko asi s kultúrou, ktorá súvisela s juhozápadným Slovenskom – ako už v dobe bronzovej (a ako susedné Ipeľské Predmostie v dobe rímskej). Pilinské sídlisko v Balogu nad Iplom jestvuje asi ešte do doby halštatskej, jeho neskorší vznik snáď súvisí s pozíciou inej kultúry v susednej Veľkej Vsi nad Iplom.

Zdá sa, že pilinské sídlisko v Malej Čalomiji a západnejšie ležiace pohrebsisko Parassa v Šahách¹⁹¹ predstavujú enklávu v oblasti pilinským ľudom trvalo a súvisle neosídlenej, tak ako ojedinelé nálezy pilinské keramiky v obciach Šahy, Dolné a Horné Turovce, Vyškovce, Lontov, Valké Šarovce, Želiezovce.¹⁹²

Spolu s pilinskou kultúrou prenikajú do tohto kraja aj vplyvy kultúry lužickej a súčasne sa asi udržujú staré vzťahy k juhozápadnému Slovensku. Kríži sa tu viac vplyvov, a preto na podklade našich medzervorovitých zberov ani nemožno podať jasný obraz o tamojších kultúrnych pomeroch pred uskutočnením systematických výskumov.

Niekoľko rokov je známe pilinské sídlisko v Malom Krtíši¹⁹³ a pilinské pohrebsisko v tesne susediacej dolinke Pršdolina (obec Veľký Krtíš¹⁹⁴). Inde sme pilinské sídliská nezistili.

Z pravdepodobného súžitia pilinského ľudu s lužickým v tom istom kraji vyplýva, že kultúra oboch sa tu asi miešala a vzájomne ovplyvňovala. Na sídlisku Majerság v Záhorciach je pilinská kultúra doložená, hoci v susedných Slovenských Darmotách, polohove oveľa dôležitejších, pilinské sídlisko chýba.

Ostáva zatiaľ otvoreným problémom, kedy presne vznikajú pilinské sídliská na strednom Poiplí, kedy tam v západnej časti zaniká kultúra doby bronzovej, príbuzná s kultúrou juhozápadného Slovenska a kedy vo východnej časti zaniká kultúra s "voštinovou" keramikou. Podľa svedectva materiálu zo sídliska vo Veľkej Vsi nad Ipľom sa zdá, že kultúra aspoň niektorých sídlisk ostáva v závislosti na juhozápadnom Slovensku až do doby halštatskej.

Do strednej doby bronzovej môžeme datovať na pilinskom sídlisku v Malej Čalomíji len niekoľko málo črepov (napr. č. XIII: 4), i to vlastne len preto, že typologicky k nim nenachádzame analógie v materiáli z mladšej doby bronzovej, ako aj preto, že výzdoba črepu XIII: 8 má starobylejší ráz ako výzdoba črepu XIV: 29 (Kováčovce) z konca doby bronzovej.

Často sa podľa nájdeného materiálu nedá určiť, či ide o mladšiu dobu bronzovú, alebo už o dobu halštatskú. Osídlenie medzi dobou bronzovou a halštatskou bolo asi plynulé.

V tesnom susedstve lužickej oblasti neprekvapuje, že vplyv lužickej kultúry máme doložený na celom preskúmanom úseku stredného Poiplia už od mladšej doby bronzovej. Len systematické výskumy môžu objasniť, nakoľko ide iba o sporadické kultúrne vplyvy a nakoľko možno za nimi predpokladať dlhšie trvajúce osídlenie lužického ľudu. Obyčajne ide o lužické vplyvy na sídliskách, kde je doložená aj iná kultúra. Na keramike zo žiarového hrobu v Kováčovciach sú vplyvy lužické i pilinské pomiešané, celkový ráz je skôr lužický (podľa techniky výroby).

Lužické hradisko vzniklo blízko Sklabinej na Pohanskom vrchu v Horných Plachtinciach. Jeho keramika je iná ako v Sklabinej, zrejme mladšia; obdobná je aj v Tešmáku na hradisku Magas hegy.

Sídlisko Studničný potok v Dolných Plachtinciach leží pri samom geografickom rozhraní pilinskej a lužickej oblasti, nečudo, že sú na ňom zastúpené vplyvy oboch kultúr.

Typického črepového materiálu je v našich zberoch tak málo, že neumožňuje presnejšie chronologické rozvrstvenie jednotlivých sídlisk. Sídlisko vo Veľkej Vsi asi ovplyvnila velatická kultúra; na iných sídliskách západnej časti stredného Poiplia sme jej vplyv bezpečne nezistili. Pôsobenie podolskej kultúry na sídlisku vo Veľkej Čalomíji (črep XVI: 27) a v Balogu (črepy XVI: 29, 32) patrí najskôr až do doby skýtskeho vplyvu a rovnako tak aj na sídlisku Morotva v Šahách (snáď aj na Malom Iliašove v Slovenských Ďarmotách, na sídlisku Luby hegy v Tešmáku a Kurja vo Veľkej Vsi nad Ipľom). Sú to všetko lokality zo západnej časti stredného Poiplia. V jeho východnej časti sme podolskú keramiku nezistili, tamojšia súčasná keramika má z hľadiska techniky výroby iný ráz; neisté svedectvo niekoľkých atypických črepov naznačuje, že súčasná keramika týchto sídlisk súvisí s keramikou predchádzajúcich halštatských sídlisk na okolí.

Bližšie objasniť prípadný vzťah domácej kultúry ku kultúre skýtskej sa z nájdeného materiálu nedá. Neskoro halštatských sídlisk je na strednom Poiplí veľa, črepového materiálu je hodne, ale len veľmi málo typického, preto ho nemožno presnejšie datovať.

Po zrekapitulovaní sa nám na základe materiálu z doteraz známych lokalít situácia javí tak, že v staršej časti doby bronzovej sídliská v západnej časti stredného Poiplia kultúrne súviseli s oblasťou juhozápadného Slovenska, kdežto východnú časť stredného Poiplia kultúrne a mocensky ovládal ľud s nagyrévskou keramikou. Neskôr po celom strednom Poiplí nachádzame roztrúsené pilinské sídliská a menej výrazné sídliskové vplyvy lužickej kultúry. Na západnej časti stred-

ného Poiplia sa súčasne uchovávajú predchádzajúce vzťahy k juhozápadnému Slovensku (ku kultúre velatickej a podolskej). Vplyv lužickej kultúry sem asi smeroval z príslahlé lužickej oblasti stredného Slovenska. Nedá sa zatiaľ určiť, nakoľko sa tu pilinská a lužická kultúra vzájomne ovplyvnili.

Chýbanie súvislého lužického osídlenia na strednom Poiplí naznačuje, že táto oblasť tvorila priestor inej kultúry. Vplyv lužickej kultúry sa možno obmedzil len na strategicky dôležité lokality.

Hoci západná časť stredného Poiplia v dobe bronzovej súvisela prostredníctvom žliabkovej keramiky s juhozápadným Slovenskom, maďarská kultúra sem neprenikla, i keď ju poznáme zo starších nálezov v tesnom susedstve, z kotlinky Vyškoviec.

Obraz vývoja prehistorického osídlenia stredného Poiplia nemôže byť na podklade našich zberov úplný a úplný ani nebude dovtedy, kým nespoznáme príslušný materiál z príslahlého maďarského územia. Najmä bude zaujímavé zistenie, či vplyvy lužickej kultúry siahajú aj do oblasti na južnom brehu Iplia, a či snáď už v dohľadoch prehistorických neprebiehala po Ipli hranica kultúrnych oblastí, ako po ľom prebieha hranica politická.

Vplyvy skýtskej keramiky sme zistili v celom pobrežnom pásse stredného Poiplia. Otázne zatiaľ je, nakoľko ich smieme pripisovať priamej prítomnosti skýtskeho živlu a nakoľko len skýtskemu kultúrnemu vplyvu. Na stopu skýtskeho pohrebiska sme narazili len v Ipelskom Predmôstí tesne vedľa sídliska, na ktorom je doložená keramika asi skýtska.

Z doby skýtskeho vplyvu v pobrežnom pásse Iplia nachádzame na sídliskách prevažne len jednoduchšiu keramiku, črepov z jemnejšie vyrobených nádob je málo. Pravdepodobne ide o sídliská, ktoré trvali až do doby rímskej. Diferencovanie našich zberov je zatiaľ nemožné pre nedostatok typického materiálu. Nepodarilo sa nám zistiť ani jedno sídlisko s materiálom výlučne skýtskym. Na tamojších sídliskách sa črepy skýtskej keramiky vyskytujú spolu s keramikou, ktorá nie je typicky skýtska.

V Ipelskom Predmôstí na sídlisku Homok bánya sme zistili skýtsku keramiku spolu s keramikou pravdepodobne až "dáckou" a mladšou, ale len stopy typickej laténskej keramiky. Poloha asi nebola pred príchodom Skýtov osídlená. Zdá sa, že neskýtsku keramiku tohto sídliska vyrobili obdobne ako na sídliskách s lužickým vplyvom na úseku Plachtince - Sklabiná - Želovce a ako tam, aj v Ipelskom Predmôstí sa udržiavajú tieto technické tradície až do doby hradištej. Veľmi zaráža, že tu skoro stopercentne chýba typický laténsky materiál. Sídlisko zrejme jestvovalo v dobe laténskej s kultúrou nelaténskou, hoci pár sto metrov vedľa boli aj laténske žiarové hroby.

Pokiaľ ide o sídliskový materiál, zdá sa, že laténska kultúra na stredné Poiplie neprenikla. Laténske sídlisko tu predstavuje čosi výnimočného. Laténske osídlenie sme zistili na viacerých miestach len v Slovenských Ďarmotách a v susednej obci Chrastince, teda len na križovatke najpohodnejšej cesty SZ - JV s ipelskou cestou. Na iných lokalitách asi prežíva domáca keramika až do doby rímskej.

V Chrastinciach a v Slovenských Ďarmotách laténske osídlenie muselo trvať dlhší čas; na iných lokalitách sme zistili len jeho stopy. Na všetkých laténskych lokalitách - okrem Slovenských Ďarmôt - spolu s laténskou keramikou sa vyskytovala nelaténska domáca keramika, ktorú z nedostatku iného priliehavéjšieho názvu menujem "dáckou". Tento nelaténsky materiál môže byť na strednom Poiplí lužického

pôvodu; ten istý materiál sa na sídlisku Homok bánya v Ipeľskom Predmostí vyskytuje spolu s materiálom asi skýtskym a na iných lokalitách so skýtskymi vplyvmi.

Na sídlisku Homok bánya v Ipeľskom Predmostí sú na tejto domácej keramike rovnaké prvky ako na keramike dáckej zo sarmatskej oblasti, preto som ju i nazval "dáckou". Z pozbieraného materiálu sa nedá určiť, či ide naozaj o etnický zásah Dákov na stredné Poiplie, či len o ich kultúrny vplyv, a či dokonca tieto zhody nie sú následkom vplyvov, ktoré sa sem pri prenikaní Skýtov mohli dostať z oblasti Dákov už pred dobu laténskou.

Ojedinelé stopy laténskej keramiky na niektorých týchto sídliskách dokazujú, že jestvovali až po dobu rímsku, keď sa už nemôže hovoriť o skýtskej kultúre. Za touto keramikou z doby laténskej až rímskej ovela skôr treba vidieť potomkov domáceho ľudu. Presnejšie časove zaradiť túto keramiku zatiaľ nemôžeme pre chýbanie typického materiálu. Svedectvo ojedinelých čriepkov zdobených pásom jamčk alebo pupčekmi nie je spolahlivé, lebo tieto výzdobné prvky sa udržiavajú viac storočí.

V doline Kiarova sme zistili neskorohalštatské sídliská s keramickými vplyvmi skýtskeho rázu. Ojedinelé čriepky lužického a mladopilinského rázu naznačujú možnosť, že tieto sídliská vznikli nie bez súvisu s predchádzajúcim domácom osídlením; ojedinelé grafitové čriepky zasa dokazujú, že sídliská jestvovali ešte koncom doby laténskej, pravdepodobne po celú dobu laténsku. Možnosť ich prežívania až do doby rímskej naznačuje (na sídlisku Hugyag puszta v Kiarove, ktoré má spomedzi nich najvýhodnejšiu polohu) niekoľko atypických črepov obdobnej štruktúry akú majú "kvádske" črepy na sídlisku Ipolyjárók v Ipeľskom Predmostí. Datovanie týchto sídlisk do doby laténskej a na začiatok doby rímskej overujú obdobné sídliská z oblasti Žiliny na severozápadnom Slovensku, kde sa materiál z týchto sídlisk, obdobný ako v Kiarove, zdá bližšie súvisiť s "kuštanovickým" materiálom z východného Slovenska. Pre chýbanie príslušných sídliskových výskumov na Poiplí a v oblasti Žiliny nemožno zatiaľ tieto vzťahy bližšie ozrejmíť; svedectvo črepového materiálu z rôznych zberov je medzerovité.

Do doby rímskej môžeme bezpečne datovať na strednom Poiplí len dve sídliská v Ipeľskom Predmostí a sídlisko Malý Iliašov v Slovenských Ďarmotách. Iba na týchto sídliskách máme doloženú kvádsku keramiku. Na sídlisku Homok bánya v Ipeľskom Predmostí kvádsky materiál sa zdá súvisiť aj so súčasnou keramikou na Poavaží, kdežto na susednom sídlisku Ipolyjárók výlučne len s keramikou juhozápadného Slovenska. Zrejme ide o zásah z juhozápadného Slovenska do údolia Iplia, pravdepodobne so zreteľom na strategické zabezpečenie význačnej polohy Ipeľského Predmostia a Slovenských Ďarmôt v oblasti hraničiacej s oblasťou Sarmatov.

Význam Vyškoviec v styku s Rímskou ríšou sa dobre odzrkadluje v tamojšom poklade rímskych mincí, najväčšom dosiaľ z územia Slovenska;¹⁹⁵ v protiklade s týmto nálezom nevieme však zatiaľ Vyškovce dobre do doby rímskej doložiť príslušným sídliskom.¹⁹⁶ Obdobné nejasnosti možno zistíme aj na iných lokalitách v údoli stredného Iplia.

Rímskoprovinciálne výrobky sme v malom počte našli na kvádskych sídliskách v Slovenských Ďarmotách (Malý Iliašov) a v Ipeľskom Predmostí (Ipolyjárók), na niektorých lokalitách boli len ich neisté alebo ojedinelé stopy.

Na sídlisku v Balogu nad Iplom (terasa s kostolom) sme tiež zistili osídlenie zrejme z doby rímskej, ale ani jediný črep z nádoby s výzdobou typickou pre "kvádsku" keramiku.

Na iných sídliskách stredného Poiplia sme nezistili keramiku presnejšie datovateľnú do doby rímskej. Zdá sa byť ale veľmi nepravdepodobné, že celé stredné Poiplie by bolo ostalo v dobe rímskej neosídlené okrem pobrežných lokalít: Ipeľské Predmostie, Balog nad Ipľom a Slovenské Ďarmoty. Rovnako tak nie je pravdepodobné, že by tento kraj v predchádzajúcej dobe laténskej bol býval osídlený len v obciach Chrastinco a Slovenské Ďarmoty, kde sme zistili iba sídliská s typickou laténskou keramikou. Laténska keramika v dobe laténskej a keramika "kvádska" (a nomádska?) v dobe rímskej predstavujú čosi výnimočného v prostredí, pre ktoré je typická keramika iná. Na neštastie túto keramiku poznáme len z atypického črepového materiálu neskorohalštatského rázu.

Nájdenú hradištnú keramiku pre nedostatok typického materiálu nemôžeme zatiaľ chronologicky presne roztriediť; na typológiu sa nemôžeme spoliehať pred získaním nálezových celkov zo systematických výskumov. Pri porovnávaní nájdeného materiálu prekážala aj skutočnosť, že ide o materiál sídliskový, vyrobený obyčajne inou technikou ako známy materiál získaný výskumom pohrebísk na južnom Slovensku. Zdá sa byť nespolahlivým porovnávať keramiku hrobovú s keramikou sídliskovou, keď nejde o keramiku tej istej lokality. Nevýhodou bolo i to, že z údolia Ipľa nemáme zatiaľ preskúmané okrem pohrebiska v Prši nijaké iné pohrebisko, ale Prša už leží v povodí horného Ipľa a keramika z tohto pohrebiska nie je totožná s keramikou našich sídlisk. Archeologicky bolo doteraz stredné Poiplie z doby hradištej celkom neznáme a ako z opisovaného hradištného materiálu vidno, hradištná keramika tohto kraja nie je uniformná. Pri jej porovnávaní nebolo odinakial presných analógií.

Najrozšírenejším typom hradištej keramiky na strednom Poiplí je keramika zastúpená na sídliskách v Ipeľskom Predmostí (Ipolyjárók), v Balogu nad Ipľom, Veľkej Čalomiji, Slovenských Ďarmotách (Malý Iliašov, Veľký Iliašov?; na obidvoch miestach len sčasti), Záhorciach, Peťove, Dolných Plechtinciach a v Kosihovciach. Prakticky sa vyskytuje skoro na každom väčšom alebo dlhšie trvajúcom sídlisku. Väčšinou ide o nádoby vytočené už na kruhu. Ak ide o nádoby vyrobené bez pomoci hrnčiarskeho kruhu, majú obdobnú štruktúru ako neskorohalštatský črepový materiál. Na kruhu vytočené nádoby obyčajne dobre vypálili. Typických okrajových úlomkov tejto keramiky sme našli len niekoľko, ústia nádob mali asi obdobné tvary ako v Ipeľskom Predmostí na sídlisku Homok bánya (so zaobleným alebo zrezaným okrajom), rozmery mali asi tiež obdobné.

Pre nedostatok typického materiálu sa nedá dokázať, či ojedinelé črepy XXX: 23, 24 a XXIV: 11 nie sú z nádob, ktoré mali obdobnú profiláciu ako kvádsky typ nádob XX: 15 a či s nimi vývojovo nesúvisia aj tvary XXV: 3, 10, 11, 13, ktorých výskyt je zatiaľ obmedzený len na Malý Iliašov v Slovenských Ďarmotách. Podľa štruktúry stien s č. XXX: 24 súvisí č. XXIV: 5 (má analógie z doby rímskej zasa podľa výzdoby v Panónii); sú z nádob nie tvrdovypálených, a tým vzniká dojem, že nesúvisia s bežnou hradištnou keramikou. Podľa štruktúry k nim patrí črep XXX: 12 zo sídliska vo Veľkej Čalomiji, kde sa nachádza i materiál z dokonalejšie vyrobených nádob.

Črepy XXX: 23, 24 sú z nádob vytočených pravdepodobne pomocou ručného kruhu, boli asi spolu s nádobami typu XXV: 3 väčších rozmerov ako bežná hradištná keramika tejto oblasti. Na sídlisku Malý Iliašov obdobnou technikou vyrobili bez pomoci hrnčiarskeho kruhu väčšiu nezdobenú nádobu s nerovným povrhom, nedá sa zatiaľ dokázať, či ide o typ nádoby, z ktorého vyplynula výroba tvarov XXX: 23, 24, alebo či neboli ovplyvnené prípadne aj výrobou sudovičtých zásobníc z doby

rímskej. Poukazuje na to skutočnosť, že nádoby XXV: 3, 10, 13 vyrábali v Slovenských Čarmotách na Malom Iliašove rovnakou technikou ako na kruhu tošené nádoby staršie než hradištne, možno sudovitých tvarov; zatiaľ to naznačuje iba jediný črep nádoby, ktorá bola ozdobená plynkým horizontálnym žliabkom s vyhladeným povrhom.

Zlomky nádob XXIV: 11 a XXX: 24 mohli mať rovnaký tvar ako kvádske nádoby typu XX: 15, možno ich vyrábali aj bez pomoci hrnčiarskeho kruhu a nezdobené. Nie je snáď náhodou, že ojedinelé úlomky týchto nádob poznáme práve z obcí, kde máme doloženú kvádsku keramiku. Prípadný súvis s tvarmi XXV: 3, 10, 13 nevieme zatiaľ ozrejmíť a nevieme zatiaľ ani určiť, nakoľko súvisia s úlomkami nádob XXX: 10, 11, ktoré vyrobili ešte technikou doby skýtskej. Je veľmi pravdepodobné, že črepy XXX: 10, 11 sú z nádob vyrobených ešte pred dobou hradištnej, v dobe rímskej, hoci ide len o obdobu výrazných hradištnej nádob typu XXV: 3, 10, 13. Aj podľa vzťahu č. XXX: 10, 11 k technike skýtskej keramiky vyplýva, že pôvod týchto tvarov siaha do doby rímskej, že ich podobnosť s kvádskym tvarom XX: 15 nemusí byť náhodná. Na starobylý pôvod takýchto hradištnej tvarov v Slovenských Čarmotách na Malom Iliašove poukazuje aj skutočnosť, že iba na týchto tvaroch sme tu zistili starobylý výzdobný prvok – presekávanie okrajov.

Oveľa častejšie sa však hradištne nádoby na strednom Poiplí vyrábali v bežnej veľkosti a v tvaroch typu XXI: 14 (XXVI: 2?) s okrajmi rôzne zahnutými alebo profilovanými. A zasa je veľmi pravdepodobné, že nádoby takýchto tvarov sa vyrábali v údoli Ipľa tiež už v dobe rímskej. V sarmatskej oblasti boli časté.¹⁹⁷ V sarmatskej oblasti i na Poiplí sa už v dobe rímskej používali nádoby vytočené na kruhu a teoreticky je možné, že na Poiplí už v dobe rímskej vyrobili pomocou hrnčiarskeho kruhu nádoby, ktoré robia dojem ako keby boli stredohradištne alebo aj mladšie. Napr. zlomok nehradištnej, na kruhu vytočnej nádoby XIX: 14 vyrobili rovnakou technikou a z rovnej hliny ako zlomok hradištnej nádoby XXXI: 11; nebolo by to možné, keby na tomto sídlisku bola bývala medzera medzi osídlením doby rímskej a hradištnej. Pri črepoch XIX: 14 a XXXI: 11 je z tvaru jasné, že ich vyrobili v dobe rímskej a hradištnej, musíme však pripraviť, že sa mylime pri datovaní menej výrazných tvarov do doby rímskej alebo hradištnej.

Napr. črep XXXI: 18 je z dokonale vytočenej nádoby, vyrobenej obdobnou technikou aká sa používala v dobe hradištnej na sídlisku Homok bánya v Ipelskom Predmostí, malí by sme ho datovať až do nladšej doby hradištnej, a predsa nádoby obdobného tvaru poznali na spomenutom sídlisku až v dobe rímskej (črep XIX, 13). A tak je možné, že niektoré okrajové hradištne črepy, napr. na tab. XXIII: patria vlastne k nádobám z doby rímskej. Črepy XXXI: 8, 16 sú z nádob vyrobených rovnakou technikou akou sa na tom istom sídlisku vyrábali nádoby v dobe rímskej, ale ich výzdoba je celkom hradištňa. Pri datovaní keramiky z Poiplia sa preto nemôžeme spoľahlivo opierať ani o výzdobu, ani o tvar, ak to nebude materiál datovateľný aj ľináč.

Na sídliskách stredného Poiplia sme zistili vplyvy halštatskej techniky ešte na keramike hradištnej (XXIV: 2, 3), zrejme to tiež poukazuje na kontinuitu osídlenia, lebo náhodná zmena sa zdá byť vylúčená.

Doba vzniku hradištnej keramiky stredného Poiplia sa nám posúva do doby rímskej. Z toho vyplýva, že pri hradištnej keramike sa nemôžeme spoľahlivo opierať o schému vývoja hradištnej keramiky, ktorú pre Moravu vypracoval J. Poulík,¹⁹⁸ podľa ktorého na začiatku vývoja hradištnej keramiky stojí keramika "pražského" typu. My sme ju bezpečne zistili len na jedinej lokalite (Páta v Ko-

váčovciach), kde sa viaže k prechodu cesty Sliezsko - Balkán cez Ipel'. Na iných lokalitách (Malý Iliašov v Slovenských Ďarmotách, Balog nad Ipľom, Vrbovka) sme obdobnú keramiku zistili len v neistých atypických stopách a nemôžeme vylúčiť, že ide vlastne o keramiku typu XXVIII: 6.

So zreteľom na naznačené vzťahy hradištej keramiky ku keramike z doby rímskej alebo dokonca ešte staršej, zdá sa byť pochybné, že keramika "pražského" typu naozaj predstavuje na strednom Poiplí najstaršie štádium hradištej keramiky. Zistujeme tu sice vzťahy keramiky staršej ako hradištej k vyvinutej keramike starohradištného a stredohradištného rázu, nezistujeme však tieto vzťahy prostredníctvom keramiky "pražského" typu. Keby tento typ predstavoval najstaršie štádium tamojšej hradištej keramiky, zistovali by sme spomínané vzťahy práve k tomuto typu.

Na starobylý pôvod hradištného sídliska v Balogu nad Ipľom poukazuje črep XXIX: 31, v našich zberoch celkom ojedinelý. J. E i s n e r predpokladá,¹⁹⁹ že do Devínskej Novej Vsi sa obdobný výzdobný prvak asi dostal zo severu. V Balogu sme viac dokladov o kultúrnom vplyve takéhoto smeru nezistili.

-Podľa triedenia J. E i s n e r a²⁰⁰ hradištná keramika z Poiplia patrí väčšinou k podunajskej keramike.

V. B u d i n s k ý - K r i č k a na pohrebisku z konca doby avarskej v Žitavskej Tôni spája niekoľko nádob s potiskou keramikou,²⁰¹ obdobný typ nádob predstavovala asi keramika z Balogu nad Ipľom (XXIX: 25) a z Tešmáku (XXVIII: 6). Zdá sa, že v Balogu siaha koreň tejto keramiky do doby rímskej. Z Malého Iliašova v Slovenských Ďarmotách sem možno patrí nezdobený fragment XXVI: 8.

Ojedinelým v našich zberoch je profil ústia nádoby XXVIII: 10 zo Sklabinej. Analogicky vyhnuté ústia mali snáď aj nádoby v Slovenských Ďarmotách - Malom Iliašove (XXV: 3) a vo Veľkej Čalomiji (XXX: 11). Sú na nádobách z avarsko-slovenského pohrebiska v Devínskej Novej Vsi; tam sa nachádza aj obdobne zdobené hrdlo.²⁰² Zlomok inej nádoby zo Sklabinej (XXVIII: 13) má už vyvinutejší tvar. V intraviláne obce by sme snáď zistili aj iné starobylejšie tvary.

V Slovenských Ďarmotách - Malom Iliašove sme zistili úlomky niekoľkých nádob s výzdobou typu XXVI: 5. Nádoby asi vyrobili podľa starších vzorov z doby rímskej. Ich výrobu v Slovenských Ďarmotách možno s výhradami pripisať vplyvu kvádskej keramiky zo západného Slovenska.

Výzdoba jemných vlnoviek (tab. XXII: 11 a XXIV: 1) je v našom materiáli ojedinelá, možno ani nie je hradištná. Ale materiál črepu XXIV: 1 je obdobný, aký má tamojšia typická hradištná keramika. Tvar príslušných nádob je neznámy.

Nemožno zatiaľ určiť, nakoľko podunajský typ keramiky údolia stredného Ipľa súvisí s keramikou tohto typu v iných krajoch južného Slovenska. Je hodne zhôd v keramike z našich zberov s podunajskou keramikou zo spomenutého pohrebiska v Žitavskej Tôni z konca doby avarskej,²⁰³ približne súčasne treba datovať aj našu keramiku, teda ešte do čias pred dobowou veľkomoravskou. Zdobenie vnútorného okraja ústia vlnovkou má analógiu, rovnako ako zdobenie okrajovej plošky horizontálnymi ryhami,²⁰⁴ v našom materiáli XXVIII: 17 z Vrbovky. V Žitavskej Tôni sa vyskytlo aj presekávanie okraja.²⁰⁵ Spomedzi našich lokalít najviac zhôd je na sídlisku Malý Iliašov v Slovenských Ďarmotách.

V Ipeľskom Predmostí sa však zdobenie vnútorného okraja ústia vyskytuje len na sídlisku Homok bánya, i to len ojedinele. Ako v Žitavskej Tôni²⁰⁶ aj na Poipli je doložené facetovanie ústia nádob (tab. XXV: 15).

V literatúre je dávnejšie známy "pohronský val". J. Janšák ho bezpečne zachytil v dĺžke 6 km na sever od obce Súdovce,²⁰⁷ tesne na rozvodí Ipel - Hron.

Jestvovanie tažby vzácnych kovov v Banskej Štiavnici v dobe hradištnej možno nepriamo dokazovať pokladom zo staršej doby hradištnej v Zemianskom Vrbovku. Ide pravdepodobne o poklad byzantského zlatníka.²⁰⁸ Predhistorickú tažbu spomenutých kovov v Banskej Štiavnici nevieme však zatiaľ archeologicicky doložiť, možno o nej niečo povedia budúce analýzy kovov v tejto oblasti.

SKRATKY LITERATÚRY^{*)}

- Bánesz L., Príspevok k poznaniu aurignacienu na východnom Slovensku, Študijné zvesti AÚ-SAV 1, 1956, 1-33
= Bánesz L., Príspevok k poznaniu aurignacienu.
- Banner J., Die Péceler Kultur, Budapest 1956
= Banner J., Die Péceler Kultur.
- Barkócz i L., Bónis É., Das frührömische Lager und die Wohnsiedlung von Adony (Vetus Salina), Acta Archaeologica ASH IV, 1954, 129-199
= Barkócz i L., Bónis E., Adony.
- Budinský - Krička V., Slovensko v dobe bronzovej a halštatskej, Slovenské dejiny I, Bratislava 1947, 68-103
= Budinský - Krička V., Slovensko v dobe bronzovej a halštatskej.
- Budinský - Krička V., Pohrebisko z neskorej doby avarskej v Žitavskej Tôni na Slovensku, SIA IV-1, 1956, 5-131
= Budinský - Krička V., Žitavská Tôň.
- Dušek M., Skýtsko-halštatské birituálne pohrebište Chotín I, AR VII, 1955, 450-458, 471-475
= Dušek M., Chotín I.
- Eisner J., Devínska Nová Ves, Bratislava 1952
= Eisner J., Devínska Nová Ves.
- Eisner J., Slovensko v pravěku, Bratislava 1933
= Eisner J., Slovensko.
- Gábori M., Az epipaleolitikum lelőhelye Honton, AE 83, 1956, 125-138
= Gábori M., Hont.
- Hillebrand J., Újabb ásatásaim a Zagyvapálfalvai bronzkori urnatemetőben, AE 43, 1929, 35-40
= Hillebrand J., Újabb ásatásaim.
- Janšák Š., Staré osídlenie Slovenska - Dolný Hron a Ipel v praveku, Turčiansky Sv. Martin 1938
= Janšák Š., Staré osídlenie Slovenska.
- Mozsolics A., Die Ausgrabungen in Tószeg im Jahre 1948, Acta Archaeologica ASH II, 1952, 35-69
= Mozsolics A., Tószeg.
- Novotný B., Slavónska kultúra v Československu, SIA III, 1955, 5-69
= Novotný B., Slavónska kultúra.
- *) K poznámkom a literatúre na str. 142-147.

Ondrouch V., Limes Romanus na Slovensku, Bratislava 1938
= Ondrouch V., Limes romanus.

Párducz M., Adatok az Alföld rómaiakori kerámiájához - Angaben zur Keramik
des Alföld aus der Römerzeit, Dolgozatok 1935, 175-203
= Párducz M., Adatok.

Párducz M., A szarmatakor emlékei Magyarországon - Denkmäler der Sarma-
tenzeit Ungarns, I - Budapest 1941, II - Budapest 1944, III - Budapest 1950
= Párducz M., A szarmatakor emlékei (I, II, III).

Párducz M., Le cimetière hallstattien de Szentes-Vekerzug II (les fouilles
de 1952 et 1953), Acta Archaeologica ASH IV, 1954, 25-91
= Párducz M., Szentes-Vekerzug II.

Patay P., Előzetes jelentés a nagybátónyi temető ásatásának eredményeiről,
AÉ 81, 1954, 33-49
= Patay P., Előzetes jelentés.

Paulík J., Juhozápadné Slovensko v mladšej dobe halštatskej, SIA IV-2,
1956, 177-212
= Paulík J., Juhozápadné Slovensko.

Stanislav J., Slovenský juh v stredoveku II, Turčiansky Sv. Martin 1948
= Stanislav J., Slovenský juh II.

Točík A., Nové keltské nálezy zo Slovenska, AR III, 1951, 151, 152, 156,
157, 169-171
= Točík A., Nové keltské nálezy.

Točík A., Staršia a stredná doba bronzová na juhozápadnom Slovensku, Refe-
ráty o pracovných výsledkoch čs. archeológov za rok 1955, Liblice 1956
= Točík A., Staršia a stredná doba bronzová.

POZNÁMKY A LITERATÚRA

- 1 Kmet A., Starožitnosti v Monte, Tovarišstvo II, 1895. Kmet A., Sitno a čo z neho vidieť, Tovarišstvo III, 1901.
- 2 Eisner J. (Slovensko, 135) cituje zprávu P. Bujnáka o lužickom náleze v Čabradi. Slávik J.; Pohanský vrch, ČMSS IV, 1901, 73.
- 3 G. Baláša skúmal pohrebiská v Preselanoch a v Šahách, J. Dekan skúmal sídlisko s kanelovanou keramikou v Dudinciach.
- 4 Janšák Š., Staré osídlenie Slovenska, 73-96.
- 5 Ondrouch V., Der römische Denarfund von Vyškovce, Bratislava 1934.
- 6 Janšák Š., Staré osídlenie Slovenska, 5, 6.
- 7 Janšák Š., Staré osídlenie Slovenska, tab. XXXI: 15, 25.
- 8 Točík A., Staršia a stredná doba bronzová, tab. IX.
- 9 Janšák Š., Staré osídlenie Slovenska, 77-80.
- 10 Kolník T., Rímska stanica v Milanovciach, Referaty o pracovných výsledkoch čs. archeológov za rok 1956, Liblice 1957.
- 11 Janšák Š., Staré osídlenie Slovenska, 4, 84.
- 12 Janšák Š., Staré osídlenie Slovenska, 4, 87.
- 13 Eisner J., Dve přilby typu baldenheimského z Poiplí, Historica Slovaca III-IV, 1945-46, 5-30.
- 14 Nepublikovaný výskum A. Točíka.
- 15 Točík A., Staršia a stredná doba bronzová, tab. IX.
- 16 Nepublikovaný výskum V. Budinského - Kričku v Pincinej.
- 17 Ako pozn. 16.
- 18 Stanislav J., Slovenský juh II, 369.
- 19 Janšák Š., Staré osídlenie Slovenska, 4, 93.
- 20 Eisner J., Slovensko, 159.
- 21 Janšák Š., Staré osídlenie Slovensko, 4, 93.
- 22 Janšák Š., Staré osídlenie Slovenska, 4, 93.
- 23 Párducz M., Szentes-Vekerzug II, str. 82, obr. 26: 8, 12; str. 84, obr. 28: 1 k nášmu čís. 3; str. 76, obr. 20: 1 k nášmu čís. 4; str. 82, obr. 26: 5 k našim čís. 5 a 6.
- 24 Párducz M., Szentes-Vekerzug II, 82, obr. 26: 15.
- 25 Párducz M., Szentes-Vekerzug II, 82, obr. 26: 16, 18.
- 26 Párducz M., Szentes-Vekerzug II, 83, obr. 27: 3.
- 27 Točík A., Nové keltské nálezy, 156-158.
- 28 Točík A., Nové keltské nálezy, 158.
- 29 Baláša G., Žiarové pohrebište zo staršej doby železnej pri Zvoleni, AR VII, 1955, 750-769.
- 30 Kolník T., Popolnicové pohrebisko z mladšej doby rímskej a počiatku doby stahovania národov v Očkove pri Piešťanoch, SLA IV-2, 1956, 273, obr. 17: 15.

- 31 Dušek M., Chotín I, 473, obr. 219.
32 Párducz M., Szentes-Vekerzug II, 83, obr. 27: 6.
33 Párducz M., Adatok, tab. XI: 13.
34 Párducz M., Adatok, tab. XXXV: 21.
35 Párducz M., Dolgozatok 1938, 104.
36 Párducz M., Adatok, tab. XL: 15.
37 Barkócz L. - Bónis É., Adony, 193, obr. 24: 8 (nádoba má okraj ako naše č. XXIII: 25).
38 Barkócz L. - Bónis É., Adony, 189, obr. 20: 18.
39 Budinský - Krička V., Slovensko v dobe bronzovej a halštatskej, 96, tab. XXXIII: 5.
40 Janšák Š., Staré osídlenie Slovenska, 93.
41 Novotný B., Skýthsko-halštatské sídlisko nálezy na Slovensku, AR VII, 1955, 476.
42 Párducz M., Adatok, tab. XL: 5, 12, 32.
43 Paulík J., Juhozápadné Slovensko, 177-212.
44 Gábori M., Hont, str. 129, obr. 3: 36, 37, 38; str. 131, obr. 4: 8, 9.
45 Gábori M., Hont, 131, obr. 4: 14.
46 Bánesz L., Príspevok k poznaniu aurignacienu, obr. 4: 4.
47 Skutíl J., Diluviálny človek na Slovensku, Slovenské dejiny I, Bratislava 1947, 48.
48 Gábori M., Hont, 134.
49 Budinský - Krička V., Slovensko v dobe bronzovej a halštatskej, tab. XXVIII: 1.
50 Točík A., Staršia a stredná doba bronzová, tab. VII: 5, 6, 10.
51 Točík A., Staršia a stredná doba bronzová, tab. II: 1.
52 Eisner J., Slovensko.
53 Adamczyková J., Rozbor lužického žárového pohřebiště v Malé Bělé u Bakova nad Jizerou, AR VIII, 1956, 61, obr. 37: 6.
54 Adamczyková J., l. c., 76.
55 Chaloupecký V., Staré Slovensko, Bratislava 1923, 99, pozn. 386.
56 Podľa ústnej informácie T. Kolníka.
57 Eisner J., Slovensko, tab. XLVII: 9 (má asi rovnaký okraj).
58 Janšák Š., Staré osídlenie Slovenska, tab. XXV: 17 (má obdobné ryhovanie).
59 Eisner J., Slovensko, tab. XLVI: 2 (je obdobne profilovaný).
60 Budinský - Krička V., Slovensko v dobe bronzovej a halštatskej, tab. XVIII: 7.
61 Budinský - Krička V., Slovensko v dobe bronzovej a halštatskej, tab. XVIII: 2.
62 Eisner J., Slovensko, tab. XLV: 8.
63 Eisner J., Slovensko, tab. XLVII: 9.
64 Ondrouč V., Limes Romanus, 68.
65 Gábori M., Hont, 131, obr. 4: 13.
66 Eisner J., Slovensko, tab. IX: 8.
67 Patay P., Előzetes jelentés, obr. 37: 3.
68 Párducz M., A szarmatakor emlékei III, tab. XXXVII: 1.
69 Eisner J., Devínska Nová Ves, tab. 31: 13.
70 Barkócz L. - Bónis É., Adony, 193, obr. 24: 13.

- 71 Eisner J., Devínska Nová Ves, tab. 62: 4.
72 Eisner J., Devínska Nová Ves, tab. 36: 5.
73 Nepublikovaný výskum autora.
74 Eisner J., Devínska Nová Ves, 272, 273: o význame sudovitých zásobníč z Horného Sliezska pri vzniku hradistej keramiky.
75 Podľa ústnej informácie A. Točíka.
76 Podľa ústnej informácie A. Točíka.
77 Nepublikovaný výskum A. Točíka.
78 Eisner J., Slovensko, tab. XLV: 9.
79 Nepublikovaný výskum V. Budinského - Kričku.
80 Stanislav J., Slovenský juh II, 415.
81 Eisner J., Slovensko, tab. XLVII: 2.
82 Podľa určenia K. Andela.
83 Gábori M., Hont, 131, obr. 4: 4.
84 Gábori M., Hont, 128, obr. 2: 3.
85 Gábori M., Hont, 129, obr. 3: 34.
86 Bánesz L., Príspevok k poznaniu aurignacienu, tab. I: 1.
87 Novotný B., Slavónska kultúra, 46, obr. 5: 8.
88 Novotný B., Slavónska kultúra, 48.
89 Mozsolics A., Tószeg, 35-68.
90 Eisner J., Slovensko, tab. XXIX: 8.
91 Mozsolics A., Tószeg, tab. XXIII: 11 (zo staršej vrstvy).
92 Equus caballus L. podľa určenia C. Ambrosa, AÚSAV.
93 Eisner J., Slovensko, 160.
94 Eisner J., Slovensko, 159.
95 Eisner J., Slovensko, 179.
96 Nepublikovaný prieskum AÚSAV.
97 Banner J., Die Péceler Kultur, tab. IV: 17, 18, 19.
98 Stanislav J., Slovenský juh II, 494.
99 Eisner J., Slovensko, tab. XLV: 1.
100 Eisner J., Slovensko, tab. XLV: 5.
101 Eisner J., Slovensko, tab. XLVI: 2.
102 Hillebrand J., Újabb ásatásaim, 35-40.
103 Hillebrand J., Újabb ásatásaim.
104 Výskum V. Budinského - Kričku.
105 Eisner J., Slovensko, tab. XLVI: 9.
106 Eisner J., Slovensko, obr. 17: 12 (z hrobu v Košici).
107 Dušek M., Chotín I, 471: 214.
108 Paulík J., Juhozápadné Slovensko, 209, tab. X: 5.
109 Paulík J., Juhozápadné Slovensko, 206, tab. VII: 22.
110 Janšák Š., Staré osídlenie Slovenska, str. XI.
111 Točík A., Staršia a stredná doba bronzová, tab. II: 1, 6.
112 Novotný B., Slavónska kultúra, 66, tab. V: 4.
113 Mozsolics A., Tószeg, tab. XVIII: 13.
114 Mozsolics A., Tószeg, 48.
115 Mozsolics A., Tószeg, 46.
116 Mozsolics A., Tószeg, tab. IX: 7 a XII: 9.
117 Mozsolics A., Tószeg, tab. XXIII: 11, 14 a XXIV: 6, 9, 10.
118 Mozsolics A., Tószeg, tab. VII: 22.

- 119 Mozsolics A., Tószeg, tab. XII: 9.
120 Mozsolics A., Tószeg, tab. XXIV: 6.
121 Novotný B., Slavónska kultúra, 69, tab. VIII: 3.
122 Mozsolics A., Tószeg, 48.
123 Mozsolics A., Tószeg, tab. XXI: 17.
124 Ember M., Die Textilabdrücke auf den Tószeger Gefässen aus der Bronzezeit, Acta Archaeologica ASH II, 1952, 139-142.
125 Ember M., l. c., tab. XLI: 3, 4.
126 Mozsolics A., Tószeg, tab. XXVI: 13.
127 Mozsolics A., Tószeg, tab. VIII: 19.
128 Mozsolics A., Tószeg, tab. XIX: 2.
129 Mozsolics A., Tószeg, tab. XXI: 17.
130 Eisner J., Slovensko, tab. XXXII: 1, 3, 5.
131 Mozsolics A., Tószeg, tab. XVII: 11, 12.
132 Eisner J., Slovensko, 37.
133 Mozsolics A., Tószeg, 41.
134 Mozsolics A., Tószeg, tab. VIII: 11.
135 Hampel J., Alterthümer der Bronzezeit in Ungarn, Budapest 1887, tab. LXXI.
136 Banner J., Die Péceler Kultur, 170.
137 Banner J., Die Péceler Kultur, 97, tab. LXVIII.
138 Böhm J., Kronika objeveného věku, Praha 1941, 205, tab. 25: 1.
139 Banner J., Die Péceler Kultur, 246.
140 Nepublikovaný výskum J. Deka na.
141 Janský Š., Staré osídlenie Slovenska, tab. XXI: 13.
142 Banner J., Die Péceler Kultur, tab. LX: 3.
143 Banner J., Die Péceler Kultur, tab. LXXX.
144 Banner J., Die Péceler Kultur, 186.
145 Eisner J., Slovensko, tab. XLV: 5.
146 Budinský - Krička V., Slovensko v dobe bronzovej a halštatskej, tab. XXVIII: 6.
147 Eisner J., Slovensko, 90, tab. XLIV: 8.
148 Šaldová V., Malovaná keramika v české mohylové oblasti, AR V, 1953, 68-78, obr. 46: 4.
149 Točík A., Staršia a stredná doba bronzová, tab. XVII: 2, 3.
150 Patay P., Előzetes jelentés, 46.
151 Patay P., Előzetes jelentés, 40, obr. 10: 8; 49.
152 Hampel J., Alterthümer der Bronzezeit in Ungarn, tab. CVII: 7.
153 Eisner J., Slovensko, obr. 9: 2.
154 Ondrouč V., Limes romanus, 68.
155 Eisner J., Slovensko, tab. V: 9 (bolo asi obdobné).
156 Eisner J., Obzor prehistorický I, 1922, 32.
157 Budinský - Krička V., Slovensko v dobe bronzovej a halštatskej, 101.
158 Borisovskij P.I., Paleolit Ukrayiny, Moskva-Leningrad 1953, mapy č. 1, 2 a 28.
159 Gábori M., Hont.
160 Gábori M., Hont, 129, obr. 3.

- 161 Andre e J., Die Entwicklung der mitteleuropäischen Kulturen in der älteren und mittleren Steinzeit, separát z Das Werden der Menschheit und die Anfänge der Kultur, 322 (s. d.).
- 162 Andre e J., l. c., 326.
- 163 Maz álek M., Otázka vztahů mesolitu a neolitu, Anthropozoikum III, 1953, tab. VIII: 23.
- 164 Maz álek M., l. c.
- 165 Budinský - Krička V., Slovensko v dobe bronzovej a halšatskej, tab. X: 11, 12.
- 166 Budinský - Krička V., Slovensko v dobe bronzovej a halšatskej, mapa I.
- 167 Novotný B., Slavónska kultúra, 48-50.
- 168 Banner J., Die Péceler Kultur, 246.
- 169 Banner J., Die Péceler Kultur, mapa na str. 185.
- 170 Eisner J., Slovensko, tab. XIV: 11.
- 171 Banner J., Die Péceler Kultur, tab. CX: 4.
- 172 Banner J., Die Péceler Kultur, tab. LXXVII: 9.
- 173 Banner J., Die Péceler Kultur, tab. LXXVII: 17.
- 174 Banner J., Die Péceler Kultur, tab. XIV: 26.
- 175 Banner J., Die Péceler Kultur, tab. I: 8.
- 176 Banner J., Die Péceler Kultur, tab. VII: 26.
- 177 Banner J., Die Péceler Kultur, tab. IV: 17-19.
- 178 Mozsoli os A., Tószeg, 35-68.
- 179 Banner J., Die Péceler Kultur, 185.
- 180 Banner J., Die Péceler Kultur, 187.
- 181 Banner J., Die Péceler Kultur, 96.
- 182 Janšák Š., Staré osídlenie Slovenska, mapa 19, 1.
- 183 Budinský - Krička V., Slovensko v dobe bronzovej a halšatskej, mapa IV.
- 184 Janšák Š., Staré osídlenie Slovenska, 78.
- 185 Točík A., Staršia a stredná doba bronzová, 48-51.
- 186 Mozsoli os A., Tószeg, tab. VII: 24 a VIII: 23.
- 187 Točík A., Staršia a stredná doba bronzová, tab. II: 6.
- 188 Točík A., Staršia a stredná doba bronzová, tab. VII: 5, 6, 10.
- 189 Budinský - Krička V., Slovensko v dobe bronzovej a halšatskej, mapa V.
- 190 Patay P., Korai bronzkori kultúrák Magyarországon, Budapest 1938.
- 191 Eisner J., Slovensko, 93,
- 192 Budinský - Krička V., Slovensko v dobe bronzovej a halšatskej, mapa VI.
- 193 Nepublikovaný zber v AÚSAV.
- 194 Eisner J., Slovensko, 93.
- 195 Ondrouč V., Der römische Denarfund von Vyškovce, Bratislava 1934.
- 196 Janšák Š., Staré osídlenie Slovenska.
- 197 Párducz M., A szarmatakor emlékei I-III.
- 198 Poulič J., Staroslovanská Morava, 19.
- 199 Eisner J., Devínska Nová Ves, 261.
- 200 Eisner J., Devínska Nová Ves, 248-265.
- 201 Budinský - Krička V., Žitavská Tôň, 49, tab. XXII: 13.

- 202 Eisner J., Devínska Nová Ves, tab. 94: 1.
203 Budinský - Krička V., Žitavská Tôň.
204 Budinský - Krička V., Žitavská Tôň, 49.
205 Budinský - Krička V., Žitavská Tôň, 49.
206 Budinský - Krička V., Žitavská Tôň, 48, tab. XXV: 15.
207 Janšák Š. Staré osídlenie Slovenska, 94-96.
208 Sloboda B., Poklad byzantského kovotepce v Zemianskom Vrbovku, PA
XLIV, 1953, 33-93.

PREHĽAD LOKALÍT

Lokalita			Poradové číslo lokality v texte	Strana
Obec	Poloha	Okres		
Balog nad Ipľom	Inánosi partdúlč		34	43
	Templom dülč (Kővecses)		33	42
	terasa s kostolom		35	44
Bátorová	budovy JRD		74	65
	dolný koniec dediny		73	65
Čebovce	Kenderes föld		65	63
	Leány hegy 453		67	63
	Pod Čenke		66	63
Čeláry	južné úpätie kóty 276		168	124
	Kürt - Bodor hegy		165	123
	Kürt - pole medzi potokom a kaštielom		163	122
	Öreg hegy		164	123
	Siláška		167	123
	Várhegy		169	124
Dolinka, prv Inám	Völgyre járó		37	47
Dolné Plachtince	Hájničný kameň		114	95
	Horná lúka		112	94
	Studničný potok		113	94
Dolné Príbelce	Kapusnice		68	64
	Pod Lipine		70	64
	Selá		69	64
	Španie lúky		71	65
Dolné Turovce	Regiske hegy 213	Levice	4	12
Ďurkovce	Palantás	Lučenec	59	61

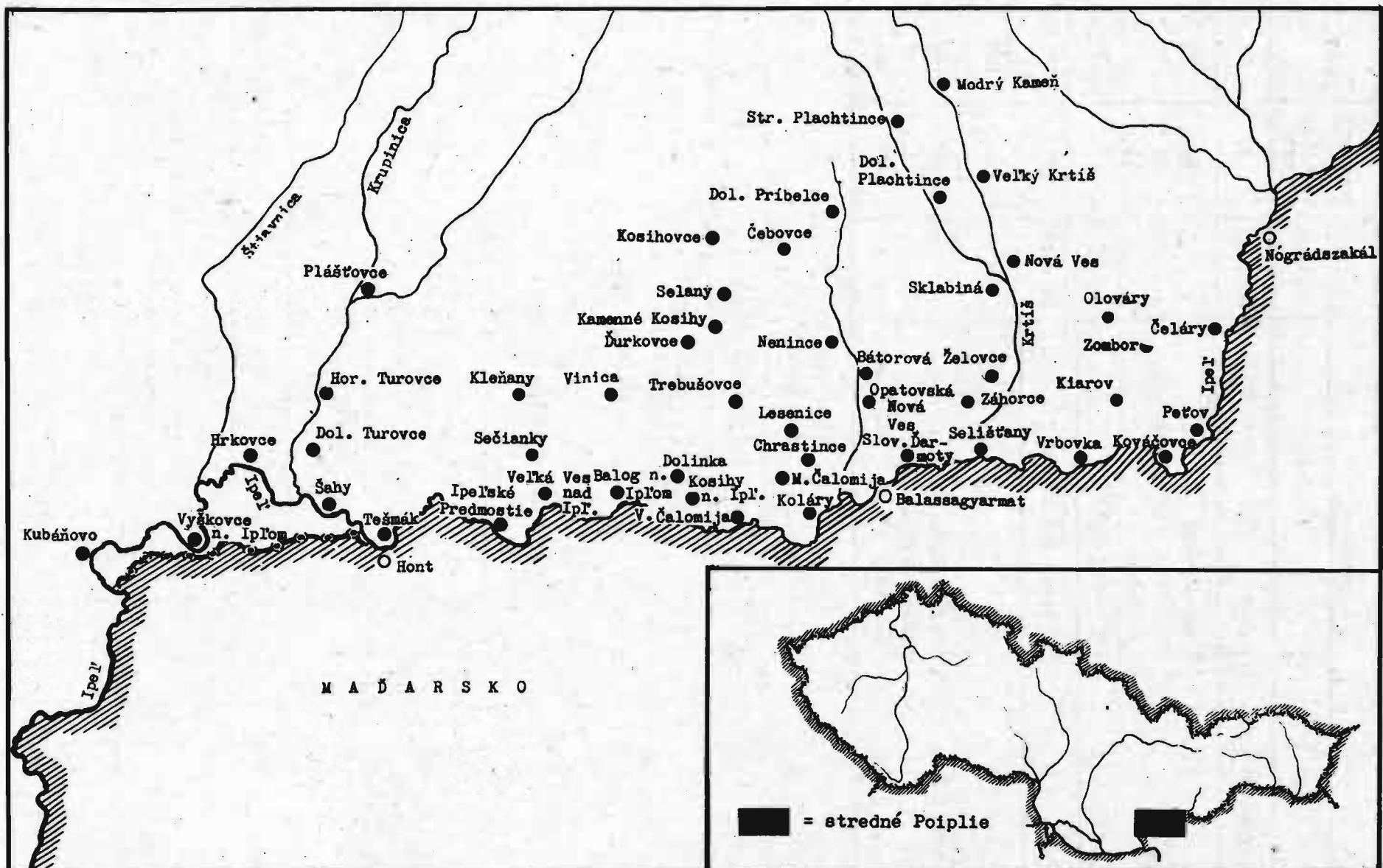
Lokalita		Okres	Poradové číslo lokality v texte	Strana
Obec	Poloha			
Horné Turovce	úpätie kóty 186		5	14
Hrkovce	Kóta 207	Levice	3	11
Chrastince	Beltelek budovy JRD Débre		54 56 55	59 59 59
Ipeľské Predmostie	Homok bánya Hosszú holdok Ipolyjárók Pajtikák Rógliska 1 Rógliska 2 záhrady nad mostom cez Ipeľ		18 24 22 23 19 20 21	19 33 29 32 27 28 29
Kamenné Kosihy	Hébec		60	61
Kiarov	Cseres (Cserfa tábla?) Hugyag puszta Kereszte part Kiarovská pustatina Račko puszta Šala puszta 167	Lučenec	128a 126 125 128b 129 127	104 103 103 105 106 104
Kleňany	Kis kúti tábla		32	42
Koláry	Homokí hosszú dűlő Rásztokára véggel dűlő terasa nad Iplom v obci		53 52 51	59 58 58
Kosihovce	Hersány, hradištne osídlenie Hersány, lengyelské osídlenie Kő hegy		63 62 64	62 62 63
Kosihy nad Iplom	terasa nad obcou		36	47
Kováčovce	Cigánske pole Csevicés oldal Homok bánya Homok dűlő Hradište (paleolit. sídl.)		143 153 146 147 138	115 119 117 117 109

Lokalita			Poradové číslo lokality v texte	Strana
Obec	Poloha	Okres		
Kováčovce	Hradište, plateau 236	Lučenec	141	110
	Hradište, temeno		139	109
	Hradište, úpätie pri Ipli		140	110
	Hradište, výbežok kóty 196		142	114
	Kóta 211		154	120
	Lóheresre járó		148	117
	Lóheres pri Ipli		149	117
	Nagy szeg		152	119
	Páta, najvyššia časť		151	119
	Páta, sídliskové jamy severný okraj obce		150	118
	svah medzi kótami 191 a 240		144	116
	Žiarové pilinské hroby		155	120
			145	117
Kováčovce-Petov	intravilán osady Petov juhovýchodné úpätie kóty 220		157	121
	Kerek oldal		162	122
	Malom tábla		158	121
	pri cintoríne v osade Petov severný okraj osady Petov		160	122
	temeno kóty 220		159	122
			156	120
			161	122
Kubáňovo, prv Setich	Mogyorós föld	Levice	1	9
Lesenice	záhrada kaštieľa	Lučenec	57	60
Malá Čalomija	Csapás tábla		46	52
	Kaplnka		50	58
	Pri pajte		47	53
	sídlisko na záhumení záhumenie, pilinské sídlisko na úrovni		48	54
	záhumenie, pilinské sídlisko pod úrovnou		49a	56
			49	55
Modrý Kameň	jz úpätie vrchu Krákorov		116	96
Nenince	Csurgó puszta		72	65
Nová Ves	Bánya hegy		111	93
Olováry	Dolinka		136	109
	Koplaló hegy		137	109
	Logy 223		132	107

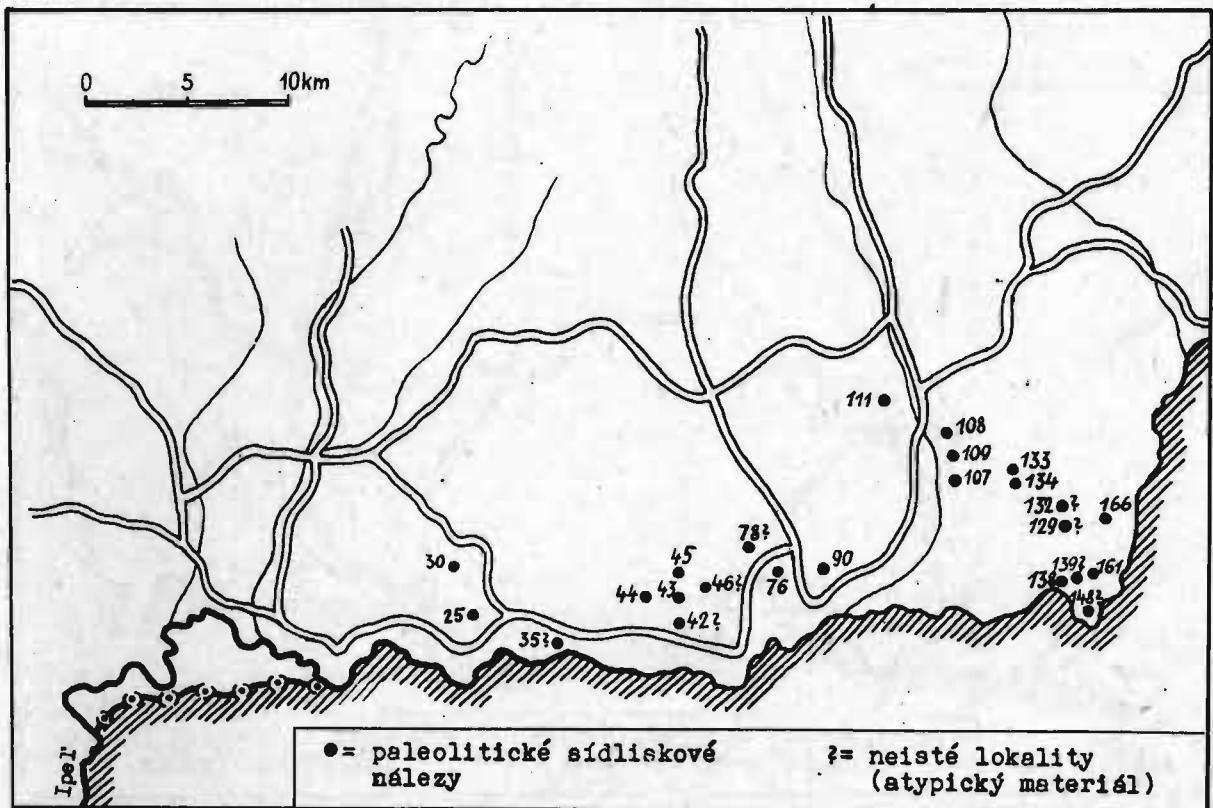
Lokalita			Poradové číslo lokality v texte	Strana
Obec	Poloha	Okres		
Olováry	Magoocsó heggy 231		130	106
	Pétnyik		135	108
	Várhegy		131	107
Opatovská Nová Ves	Kender földék severné záhumnie	Lučenec	76	66
	Somos 165		75	66
	východný okraj terasy		78	66
	Lepene		77	66
Pláštovce	Csízsér 249	Levice	9	14
	Csongorád 331		8	14
	Drázga		6	14
	Este tó		7	14
Sečianky	obec		31	42
Selany	terasa nad kótou 199		61	62
Selištany	Sziget		119	98
	Tábla		118	96
Sklabiná	Bašta 188	Lučenec	107	88
	Funduše		105	88
	Kis heggy		108	88
	Madzage		102	86
	Mankó heggy		106	88
	Nad lúkami		103	87
	Surdok		109	92
	Surdok, juhozápad. úpäťie		110	93
	záhrada STS		104	87
	duna Hornovo (Hornovo pole)		85	69
Slovenské Ďarmoty	Kis heggy, južné úpäťie		88	80
	Kis heggy, temeno		87	80
	Malý Iliašov		86	70
	Márton heggy, temeno		93	82
	Márton heggy, úpäťie		94	82
	roľa za MNV		89	80
	Szölö heggy		92	82
	Veľký Iliašov, Dolina		80	67
	Veľký Iliašov, Dombok		84	69
	Veľký Iliašov, Domb heggy		83	68
	Veľký Iliašov, Dubinka		82	68

Lokalita			Poradové číslo lokality v texte	Strana
Obec	Poloha	Okres		
Slovenské Ďarmoty	Veľký Iliašov, pri sýpke	Lučenec	79	66
	Veľký Iliašov, východný výbežok návršia Bratina		81	67
	vinica		91	81
	Zabudnutý vrch 245		90	81
Stredné Plachtince	Hradzansko	Levice	115	96
Šahy	Felemás 142		10	15
	Morotva 129		12	15
	sev. úpatie Felemásu - Hosszú homok		11	15
Tešmák	Csípkés és körtvényes		15	16
	Homok 130		16	17
	Kutak alja		14	16
	Luby hegy 144		13	16
	Magas hegy 283		17	17
Trebušovce	medzi kótami 203 a 205	Lučenec	58	61
Veľká Čalomija	Bika völgy		44	52
	Fitykai akoly (temeno)		45	52
	Kútyikai föld		42	51
	obec		40	49
	obec (hradištne hroby)		41	50
	obec (lengyelské sídlisko)		39	48
	vinice		43	51
Veľká Ves nad Ipľom	Csurgó dülő	Lučenec	29	40
	Csurgó tábla		28	38
	Kurja		25.	34
	Miske tábla		27	36
	Öreg hegy (Kutya hegy)		30	41
	Szilaj part		26	36
Veľký Krtiš	Brešt 229		117	96
Vinica	Őrhely 386		38	48
Vrbovka	Gyümölcs párt 147		122	101
	Homokok és hegyrevég		120	98
	Ipóravég		121	100
	kóta 153		124	103
	Palik		123	102

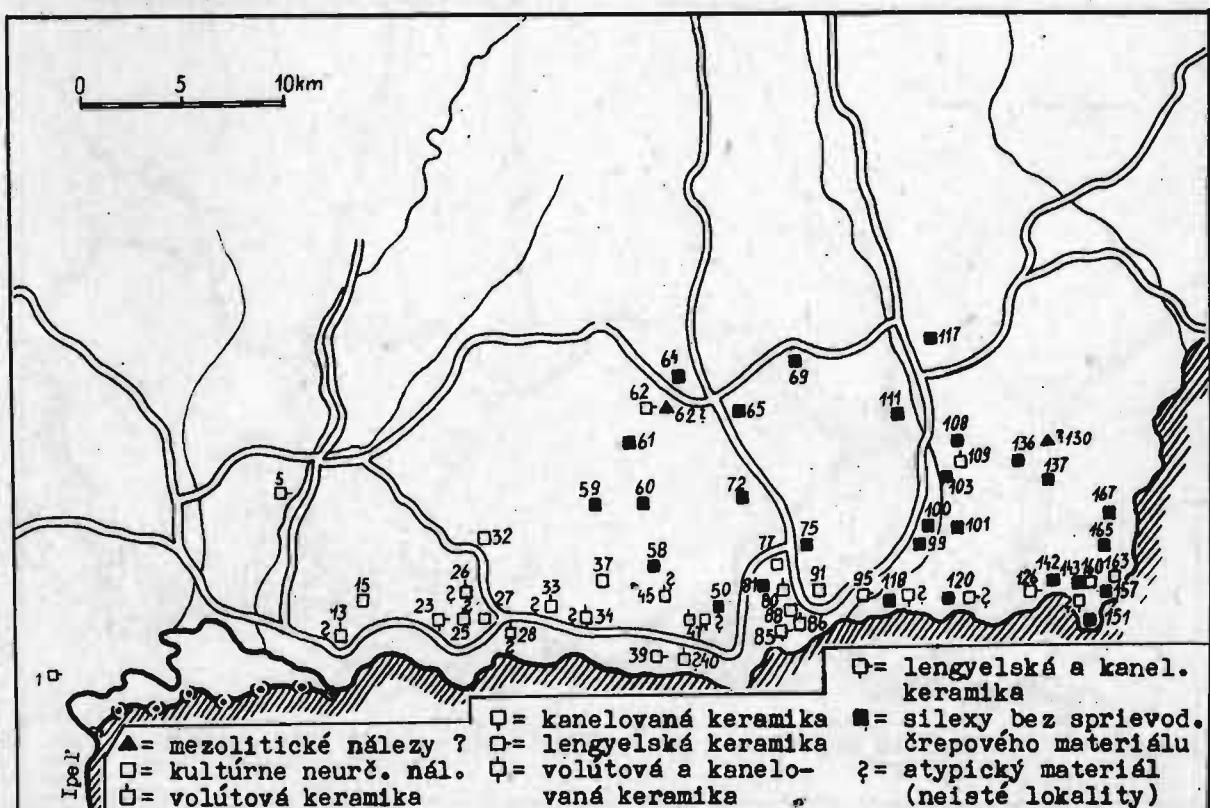
Lokalita			Poradové číslo lokality v textě	Strana
Obec	Poloha	Okres		
Vyškovce nad Iplom	obec	Levice	2	11
Záhorce	juhozápadná časť obce		98	84
	Majeršág, pod cestou		96	83
	Podlužany		95	83
	sídlisko v obci		97	84
Zombor	Maličká nad lúkami	Lučenec	166	123
Želovce	Hôrka 267		134	108
	Hôrka 301		133	107
	Ispán föld		99	84
	Isten hegy		101	85
	Kis kúti tábla		100	85

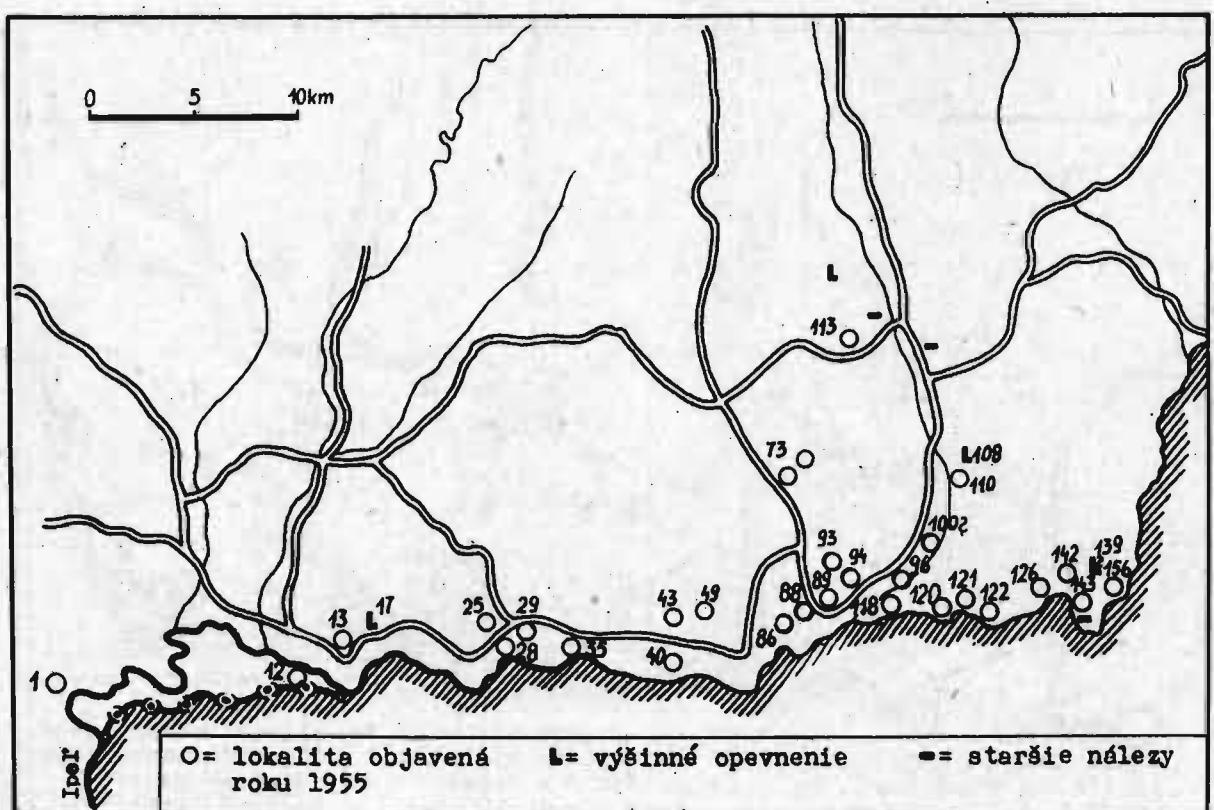
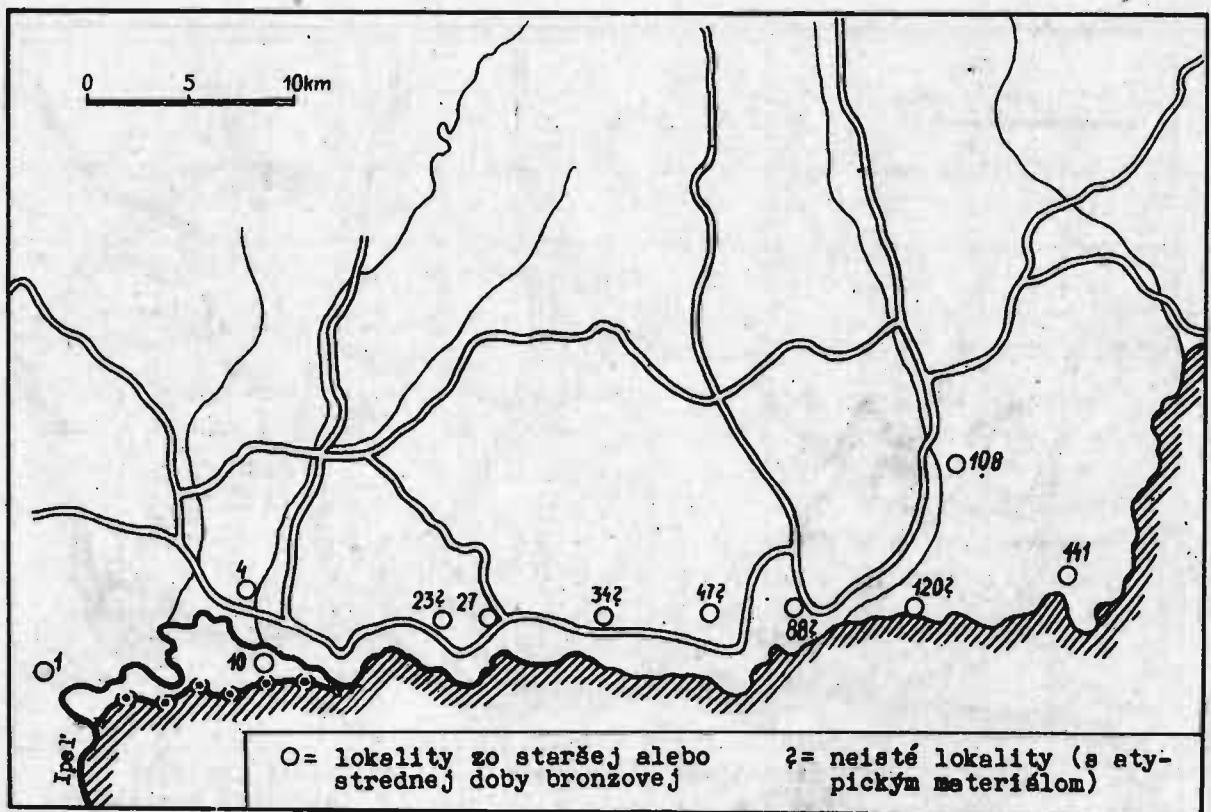
Mapka I. Orientačná mapa stredného Poiplia.

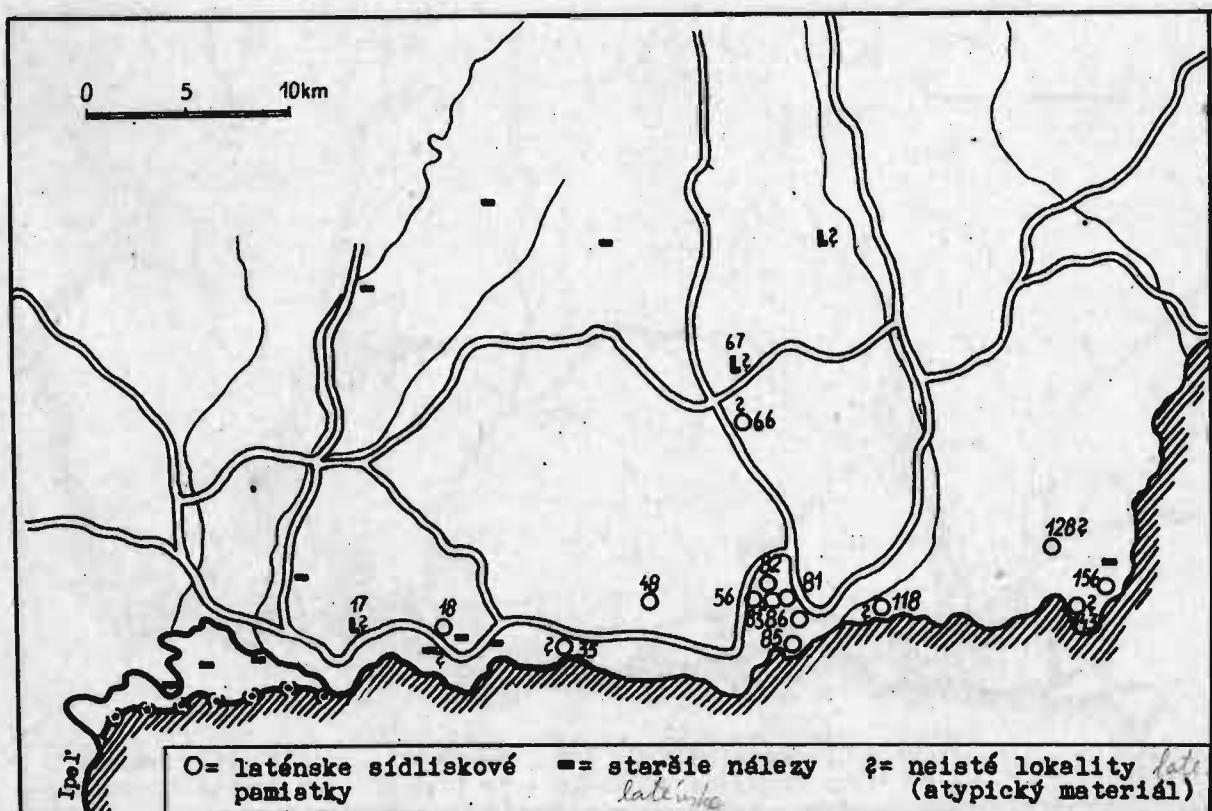
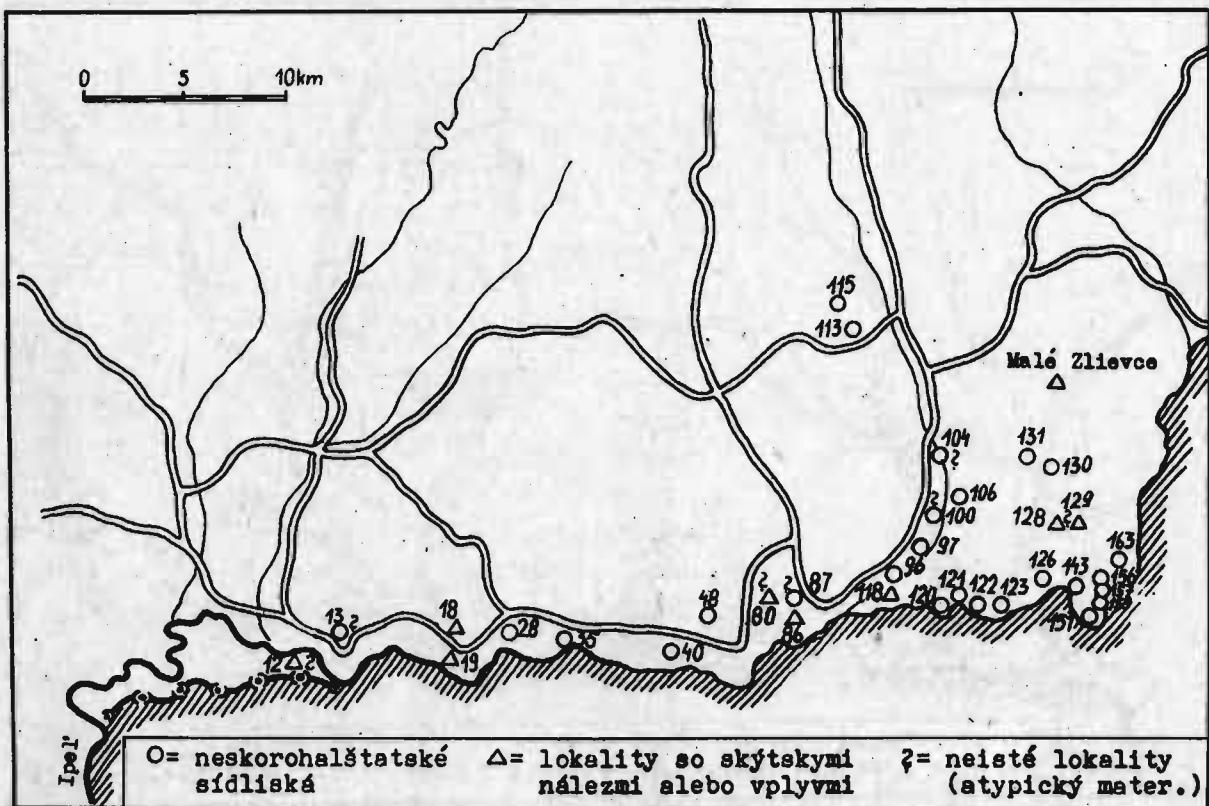

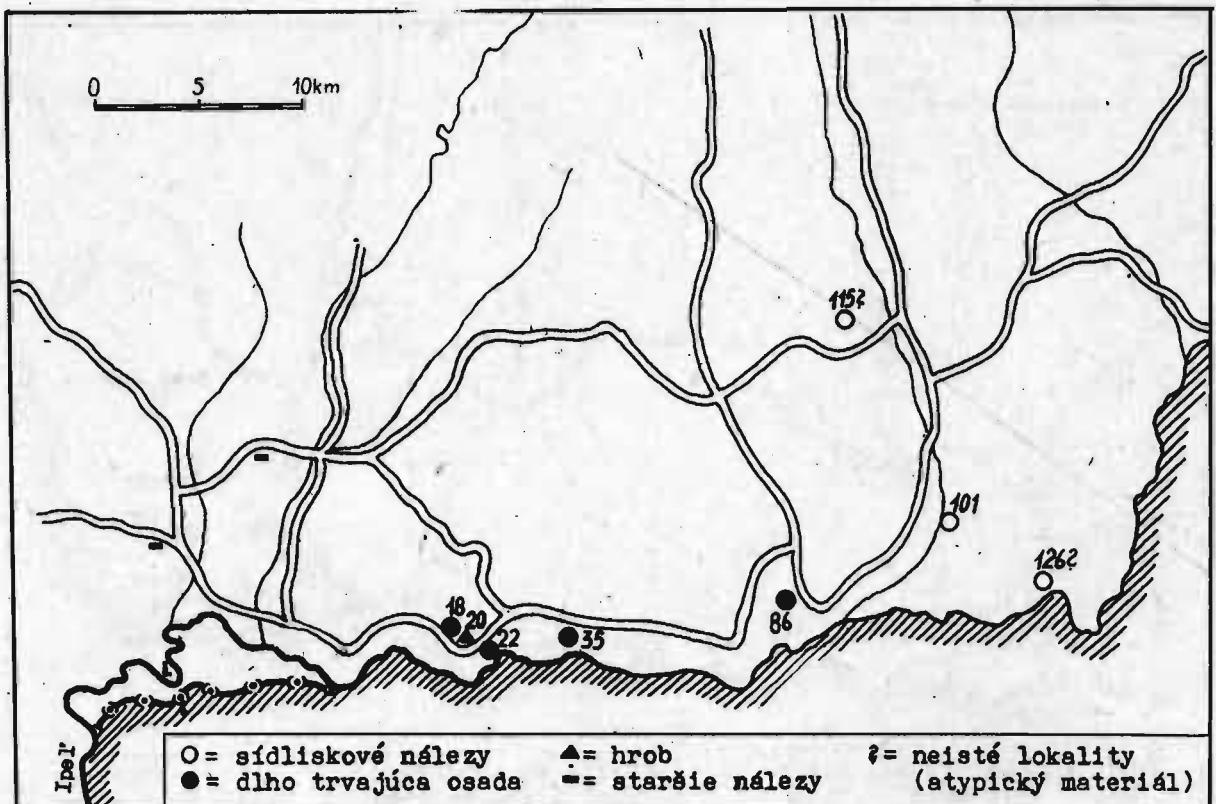
Mapka II. Paleolitické lokality na strednom Poiplí podľa výsledkov prieskumu roku 1955.

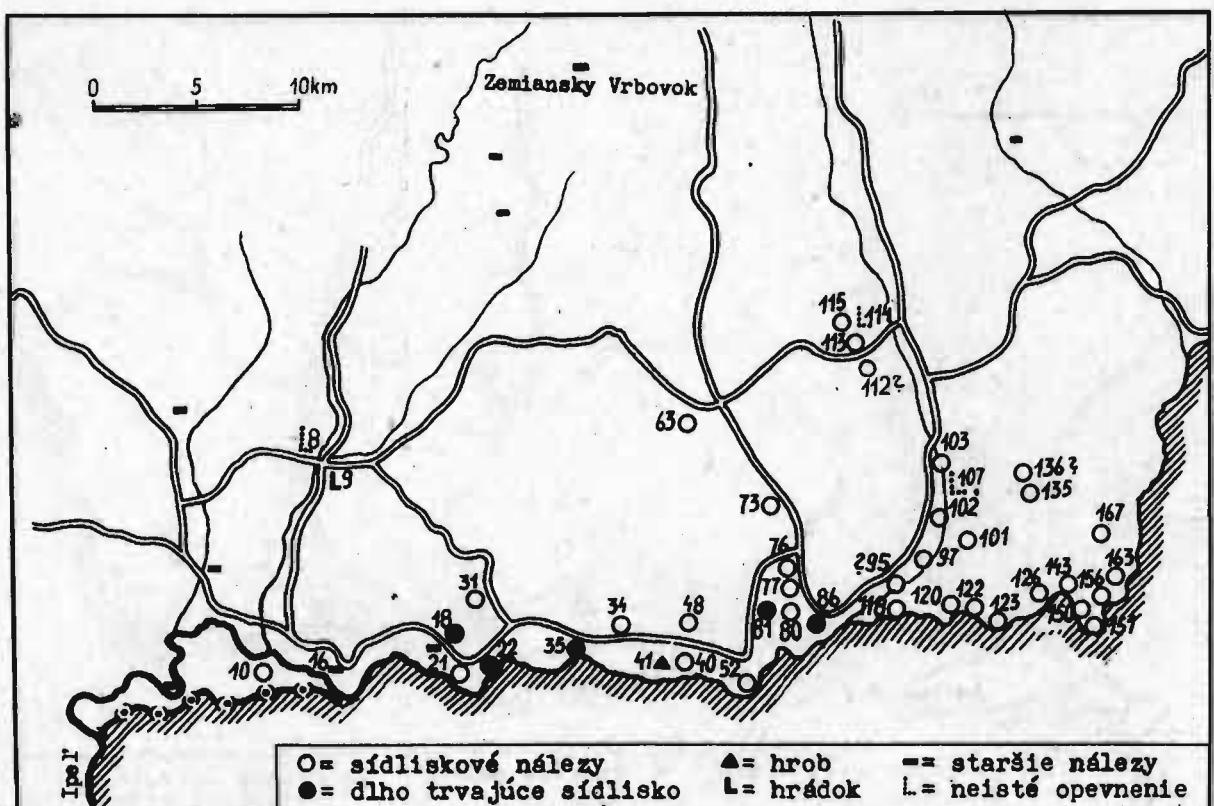
Mapka III. Neolitické a eneolitické lokality na strednom Poiplí podľa výsledkov prieskumu roku 1955.

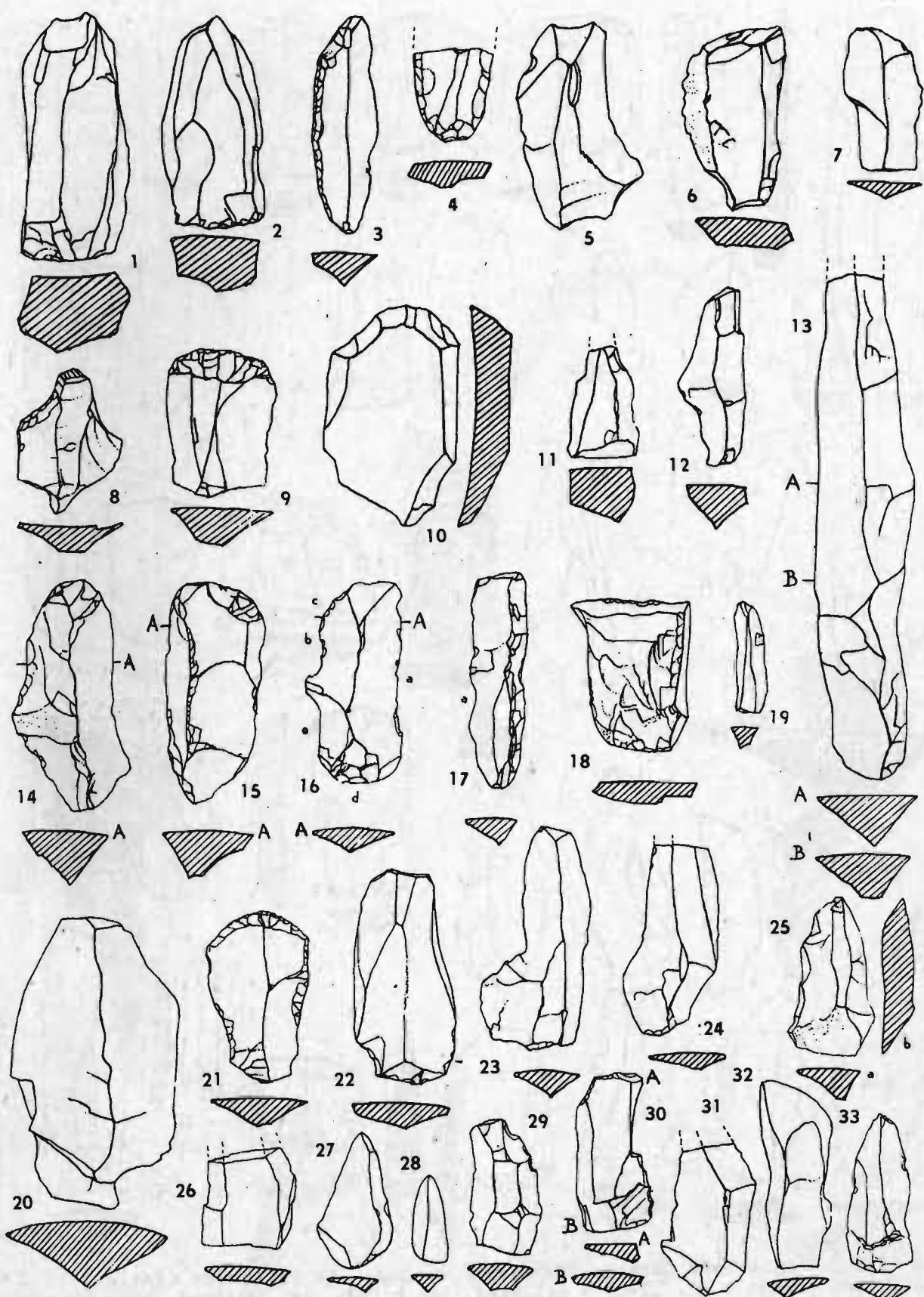

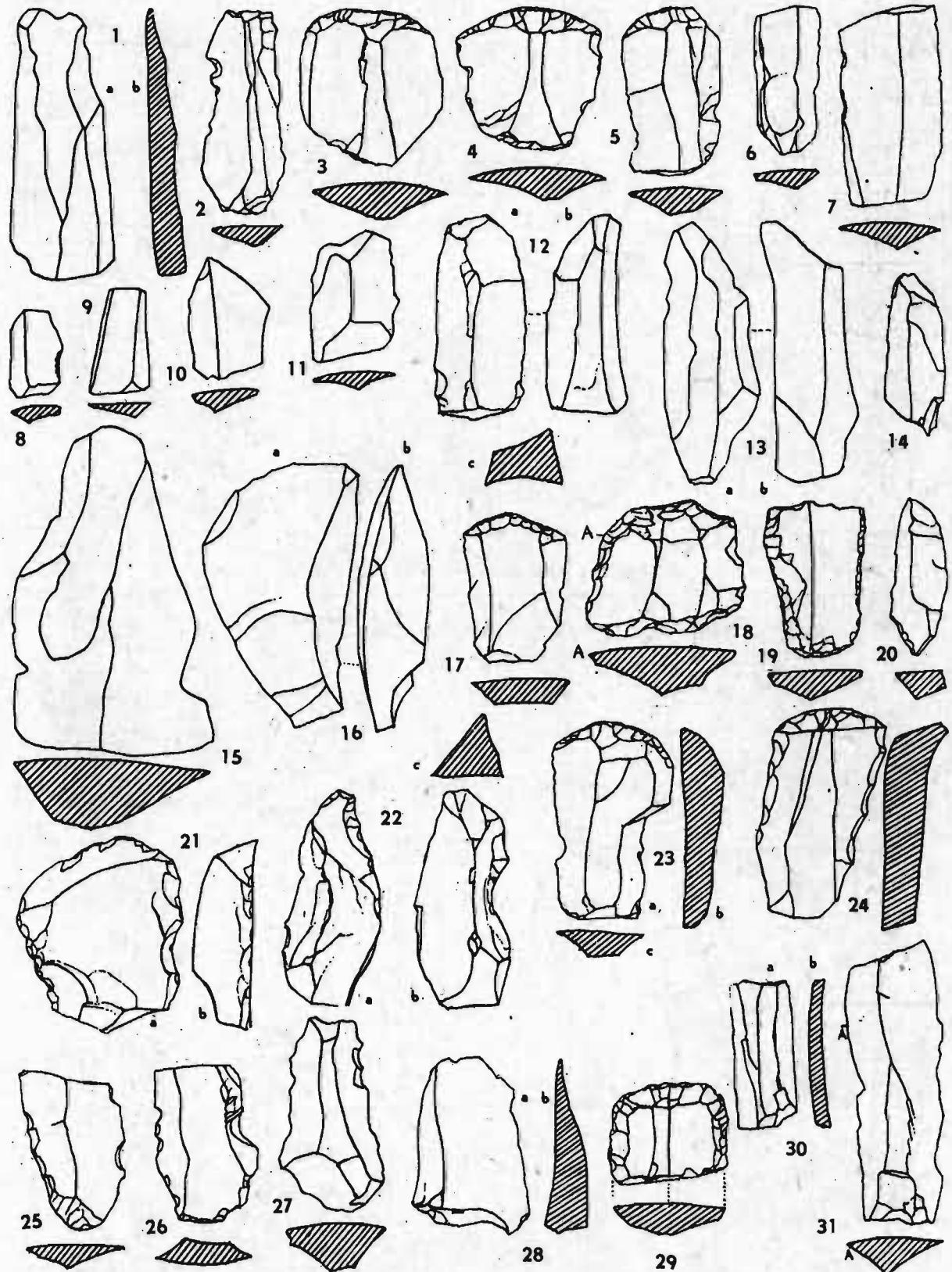
Mapka VIII. Lokality a nálezy z doby rímskej na strednom Poipli podľa výsledkov prieskumu roku 1955.

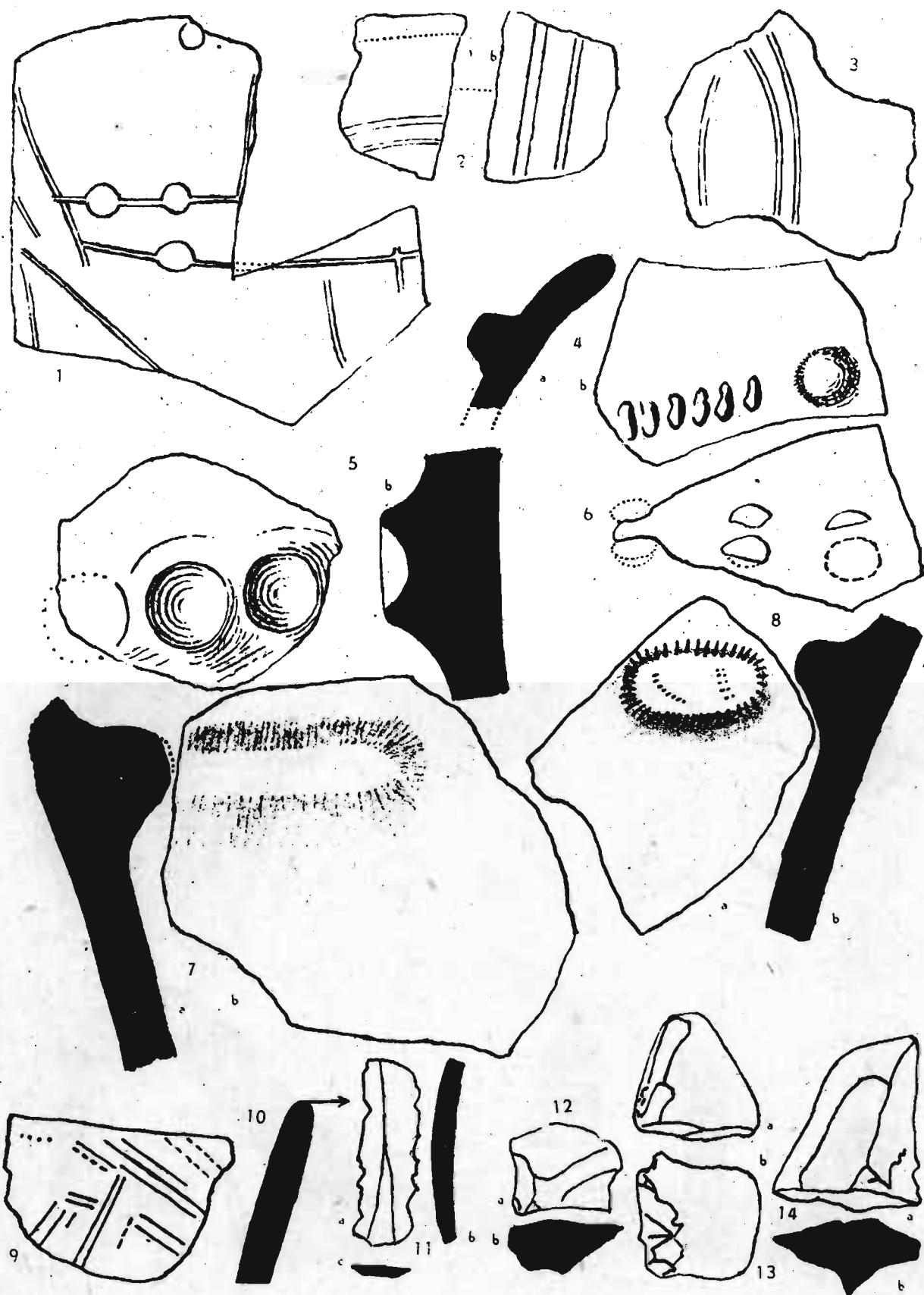
Mapka IX. Lokality a nálezy z doby hradistej na strednom Poipli podľa výsledkov prieskumu roku 1955.

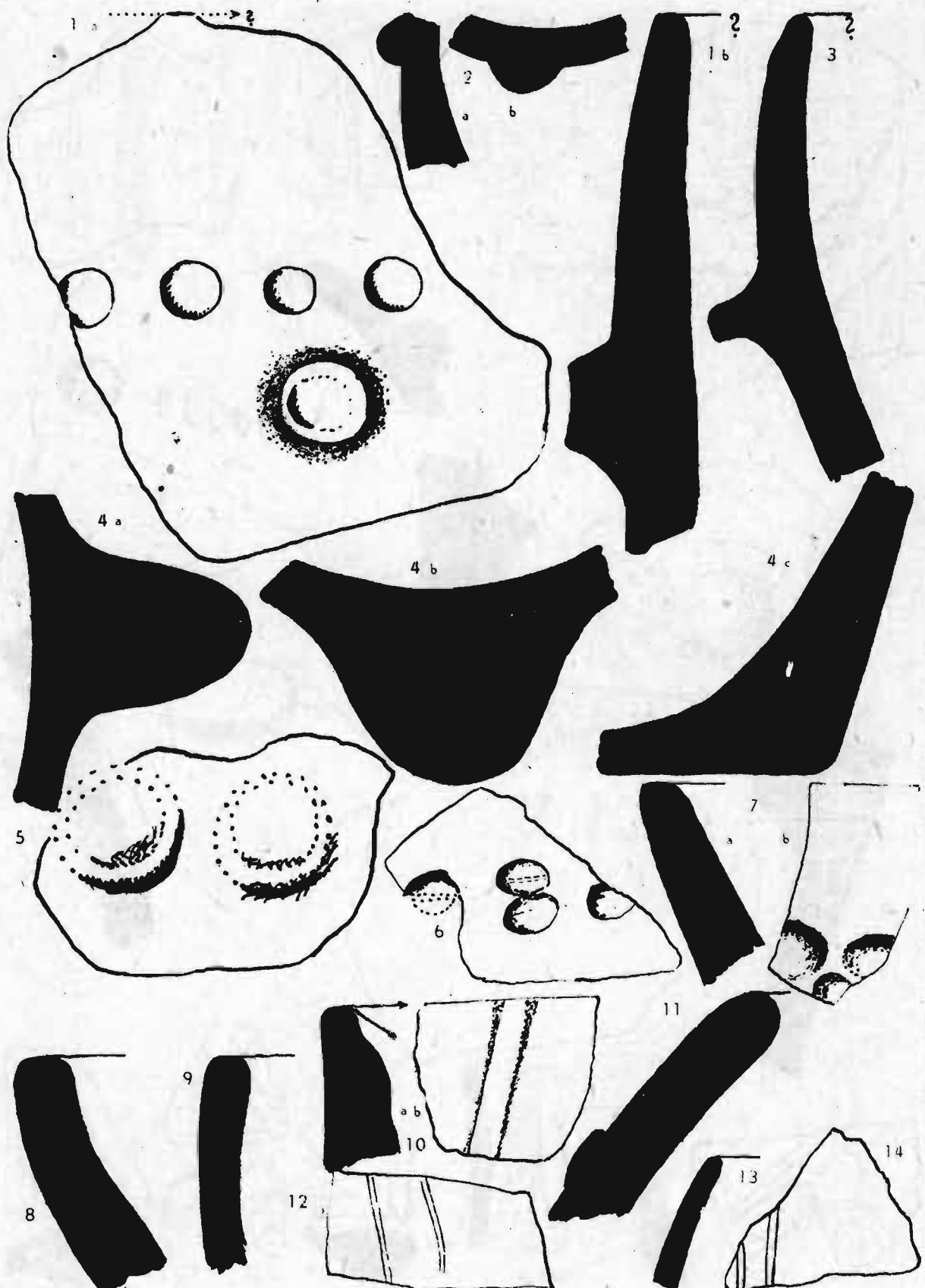
Tab. I. 1-9 - Kováčovce (Hradište); 10 - Kováčovce (temeno kóty 220);
11-33 - Veľká Ves nad Ipľom (Kurja).

Tab. II. 1 - Slovenské Ďarmoty (Zabudnutý vrch); 2-11 Selištany (Tábla); 12 - Sklabiná (Bašta); 13, 15-17 - Sklabiná (Kis hegy); 21 - Sklabiná (Nad lúkami); 18, 19 - Veľká Čalomija (vinice); 14, 20 - Veľká Ves nad Ipľom (Öreg hegység); 22, 23 - Nová Ves (Bánya hegység); 24 - Záhorce (Podlužany); 25-27 - Dolné Príbelce (Selá); 28 - Opatovská Nová Ves (Somos); 29 - Želovce (Kis kúti tábla); 30 - Želovce (Ispán föld); 31 - Tešmák (Csipkés és körtvényes).

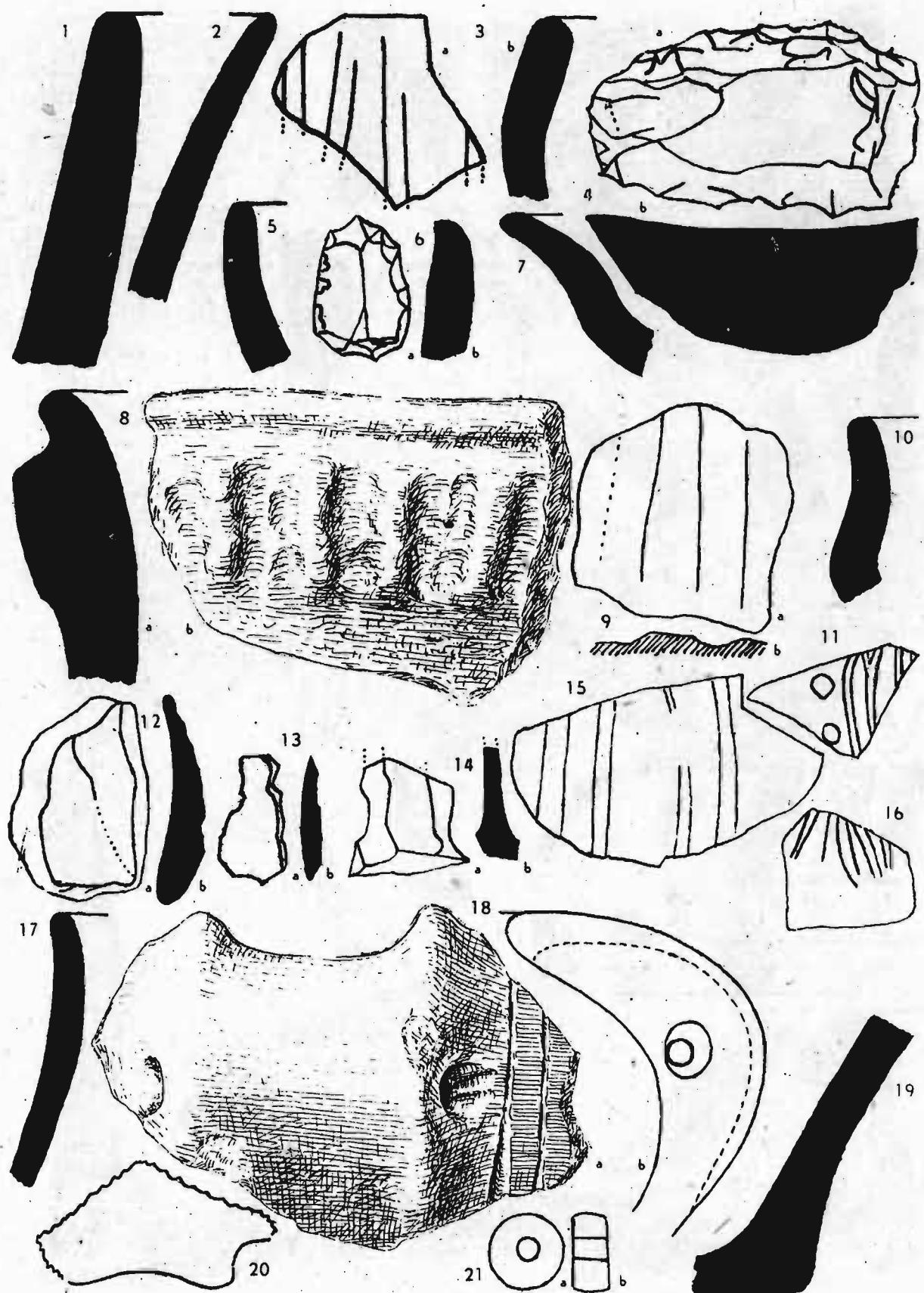
Tab. III. 1-14 - Slovenské Ďarmoty (Malý Iliašov).

Tab. IV. 1 - Slovenské Ďarmoty (vinica); 2, 4 - Slovenské Ďarmoty (Hornovo pole); 3, 5-14 - Malá Calomija (Pri pajte).

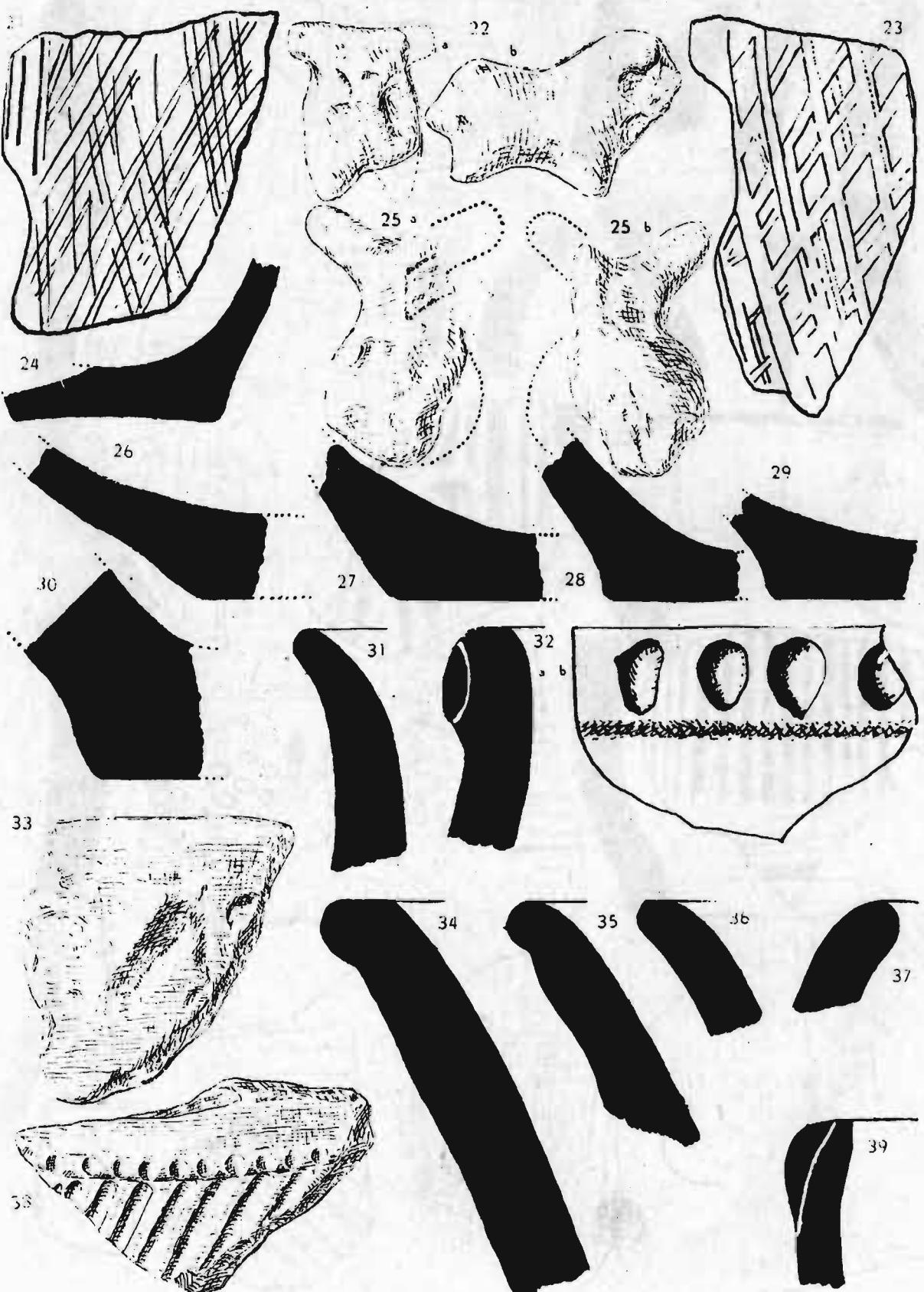
Tab. V. 1 - Ipeľské Predmostie (Hosszú holdok); 2 - Kiarov (Hugyag puszta);
3, 7 - Kováčovce-Petov (Malom tábla); 4, 8 - Selištany (Tábla); 5, 6, 9-12 - Ba-
log nad Ipľom (Ináncsi partdülő); 13 - Balog nad Ipľom (Templom dülő); 14-24 -
- Veľká Čalomija (intravilán); 25, 26 - Dolné Turovce (úpätie koty 186).

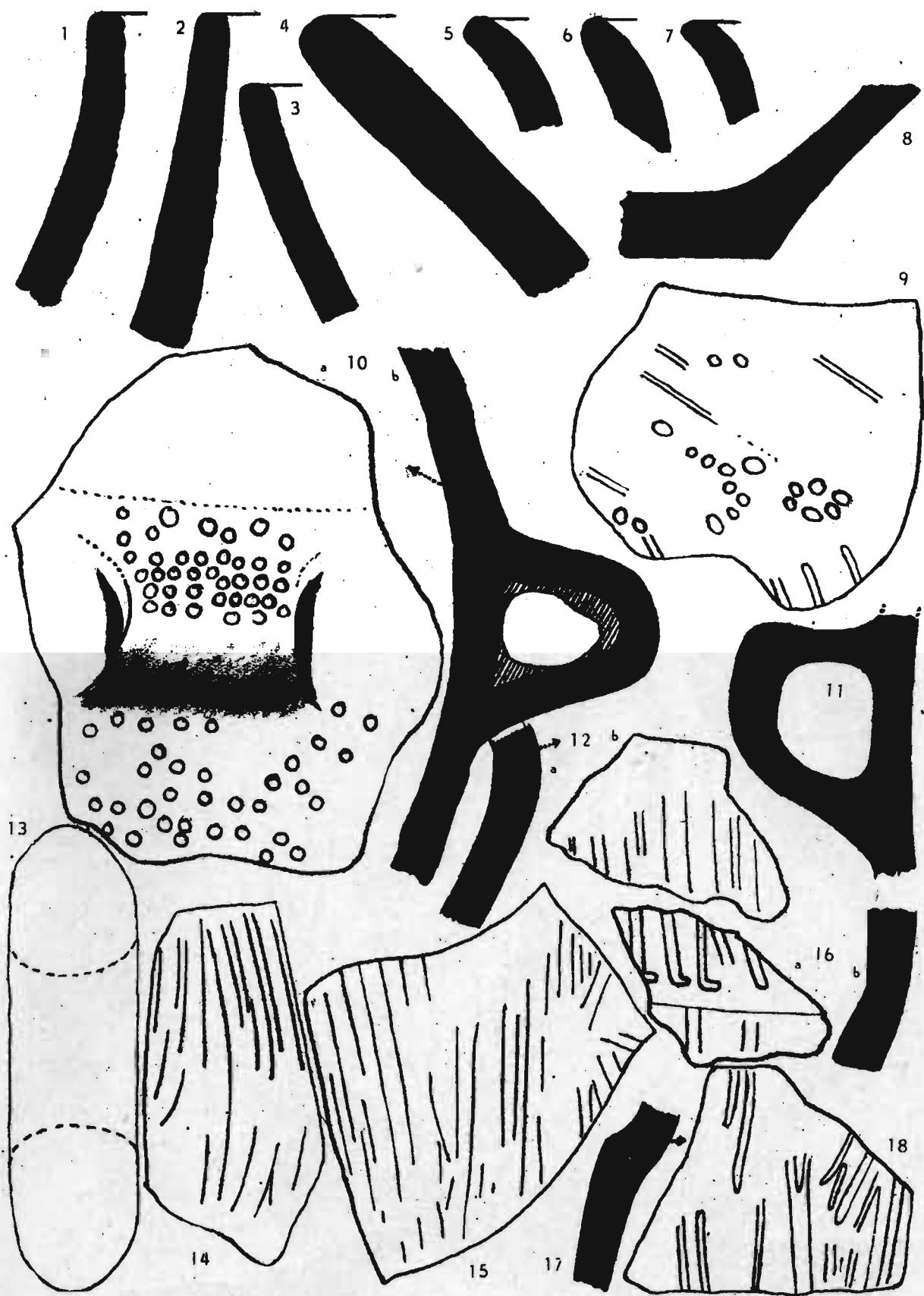
Tab. VI. 1-5, 7, 8 - Ipeľské Predmostie (Pajtikák), 6 - Ipeľské Predmostie (Hosszú holdok); 9-21 - Slovenské Ďarmoty (Hornovo pole).

Tab. VII. 1-20 - Kováčovce (Hradište).

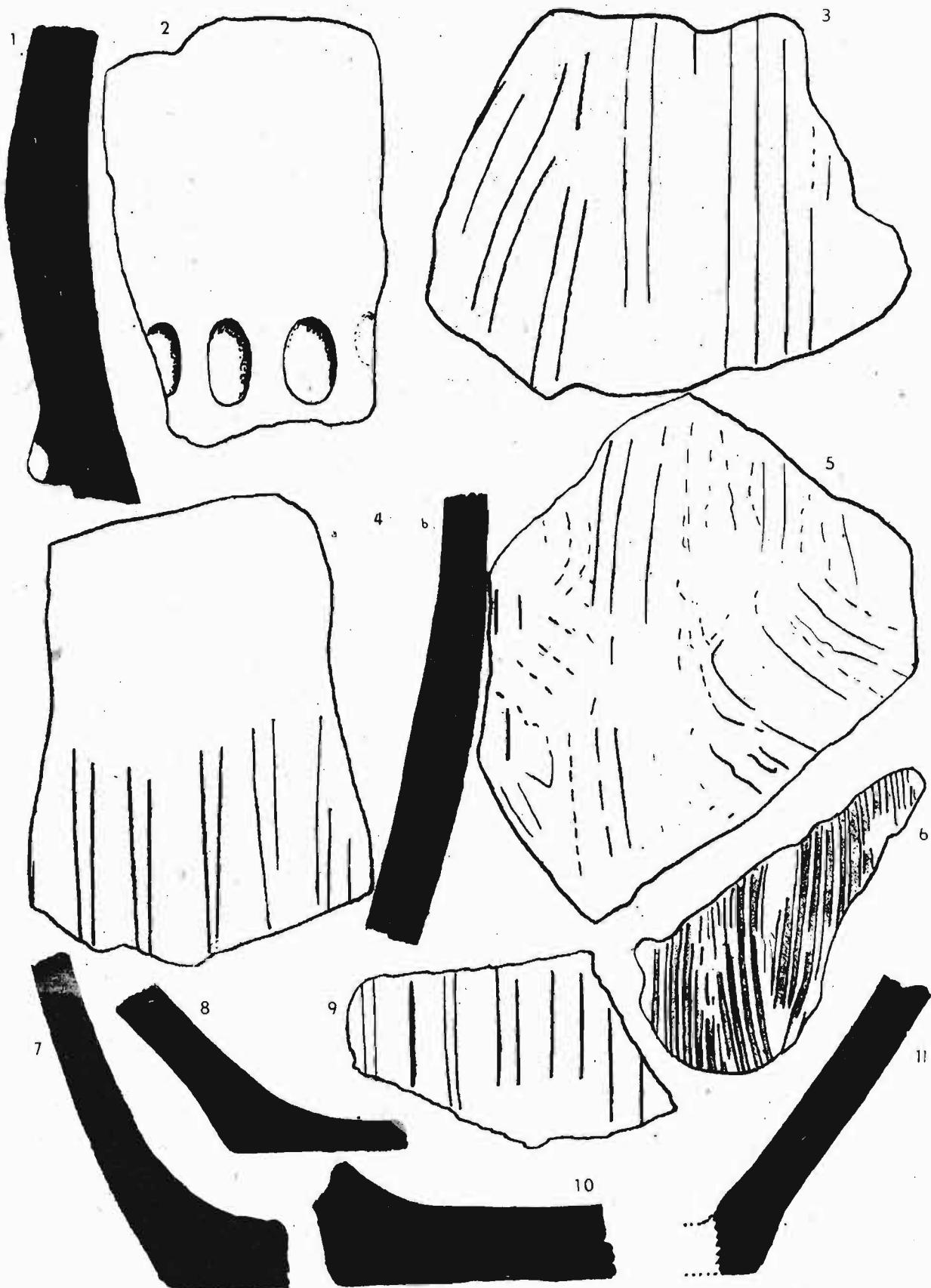
Tab. VIII. 21-30 - Kováčovce (Hradište),
31-39 - Velká Ves nad Ipľom (Miske tábla).

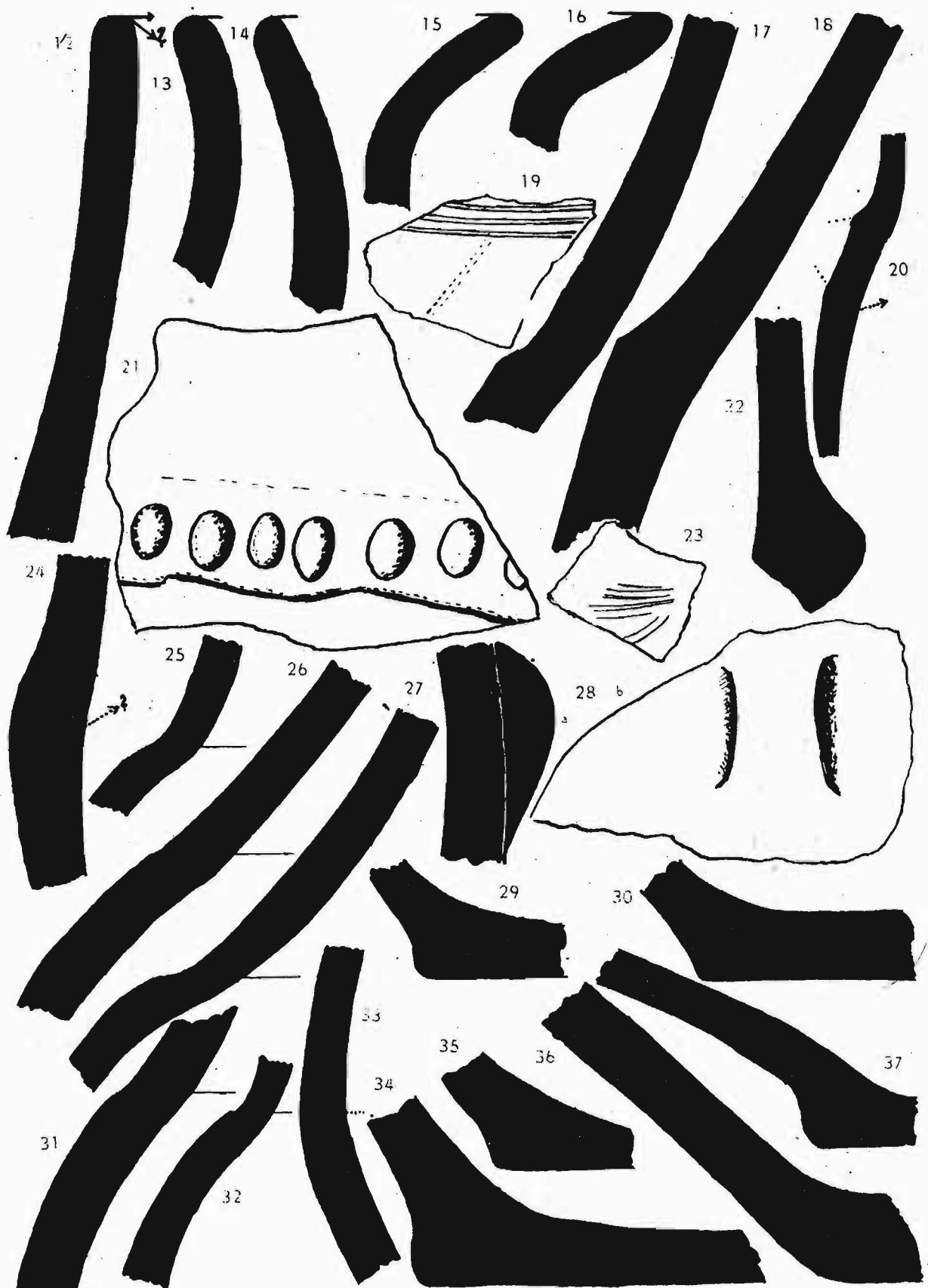
Tab. IX. 1-18 - Sklabiná (Kis hegysége).

Tab. X. 1-5 - Šahy (Felemás); 6-22 - Kubáňovo (prv Setich).

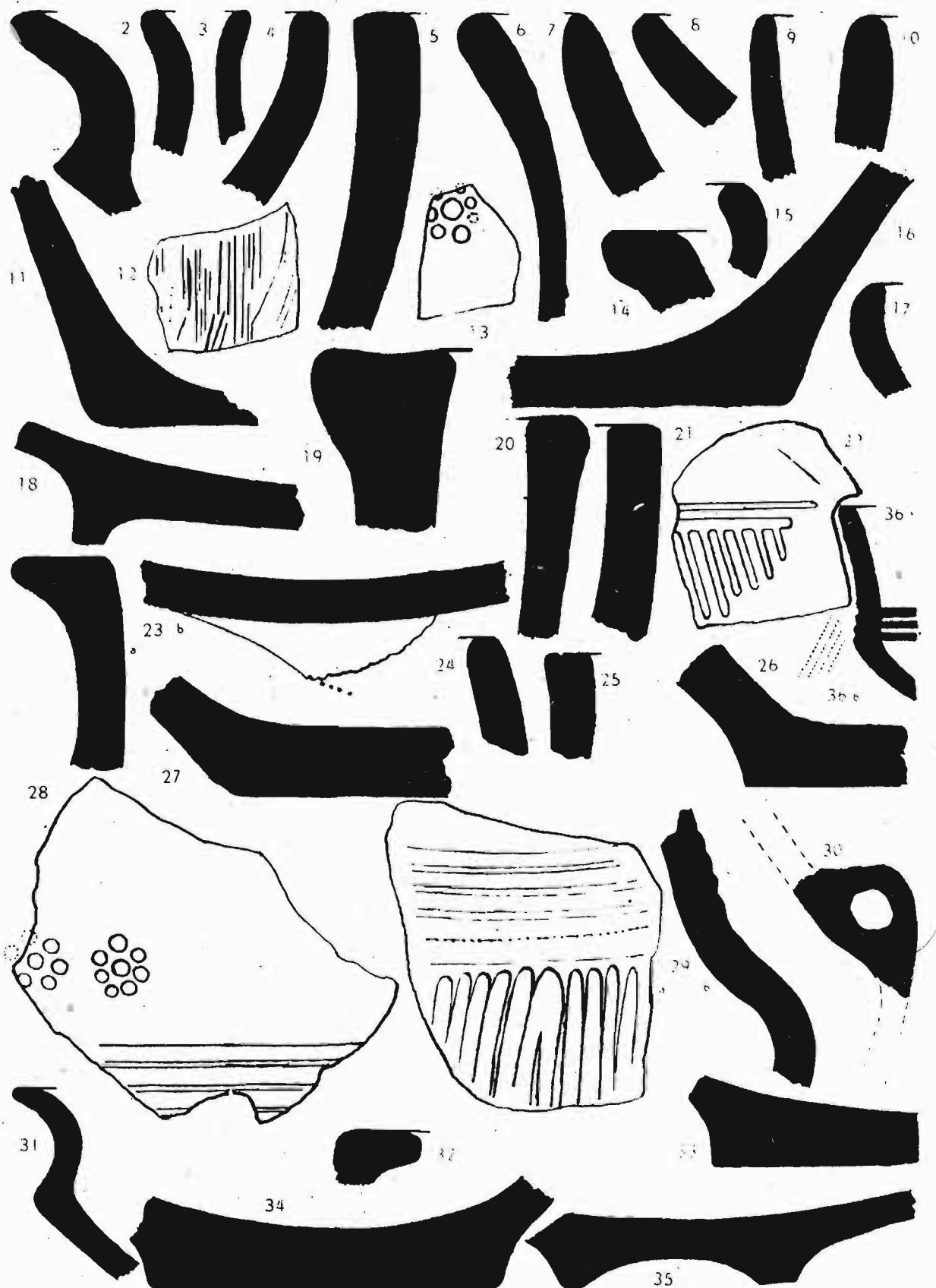
Tab. XI. 1-11 - Dolné Turovce (Regiske hegysége).

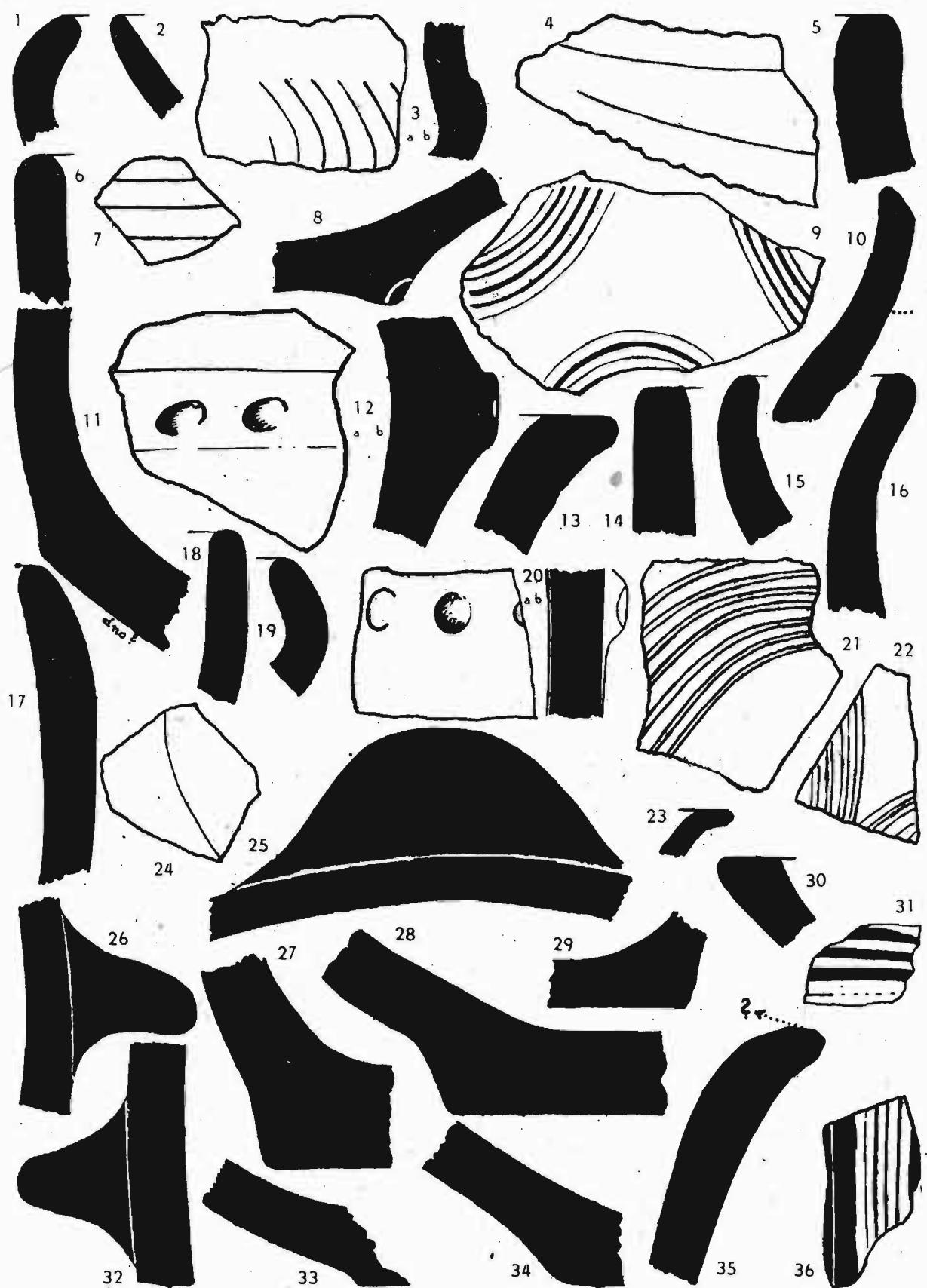
Tab. XII. 12-36 - Dolné Turovce (Regiske hegysége).

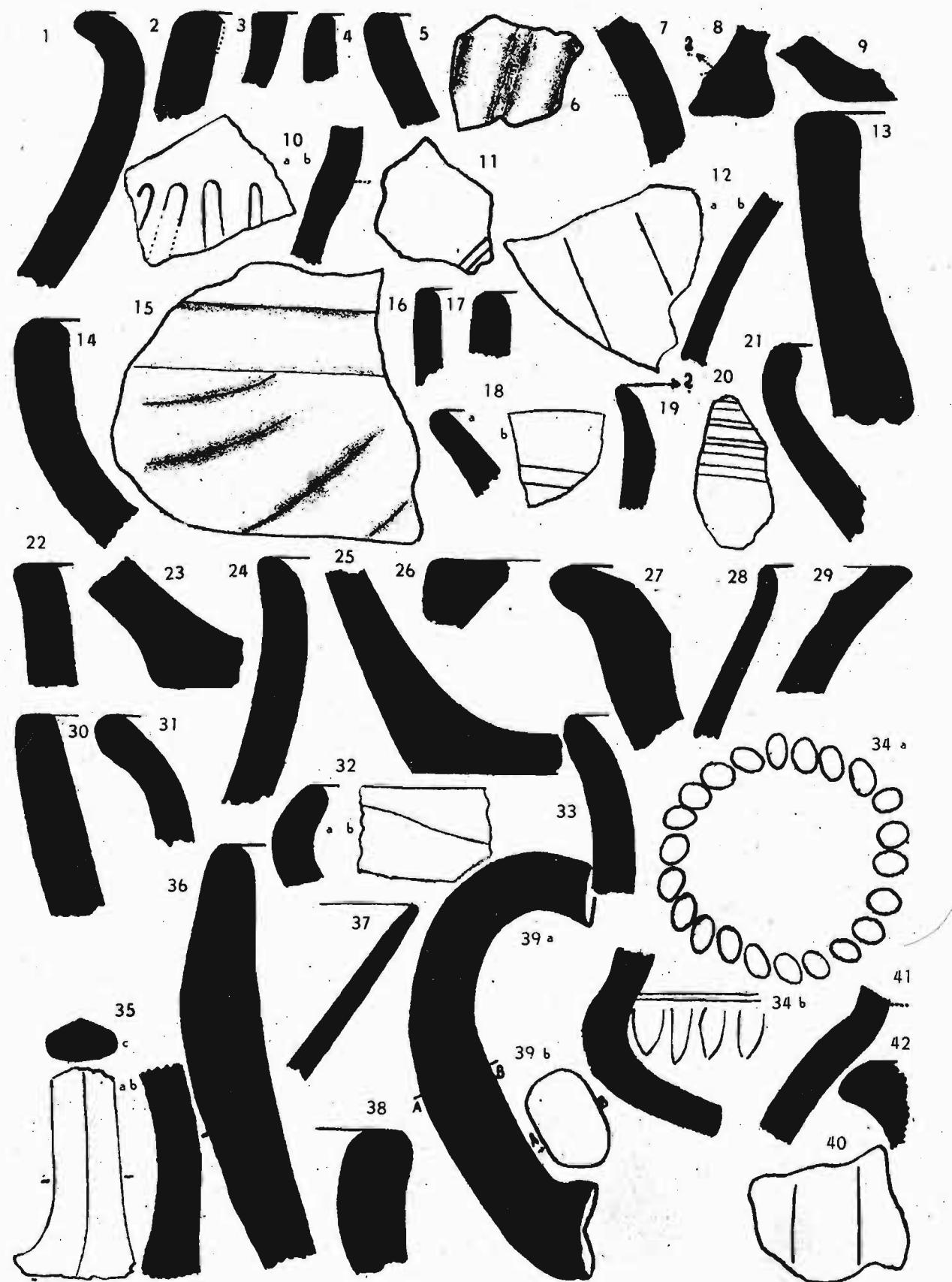
Tab. XIII. 1-8 - Malá Čalomija (záhumnie); 9-19 - Malá Čalomija (záhumnie, sídlisko na úrovni); 20-25, 27-30, 32-35 - Veľká Ves nad Ipľom (Csurgó dülő); 26, 31, 36, 37 - Veľká Ves nad Ipľom (Csurgó tábla).

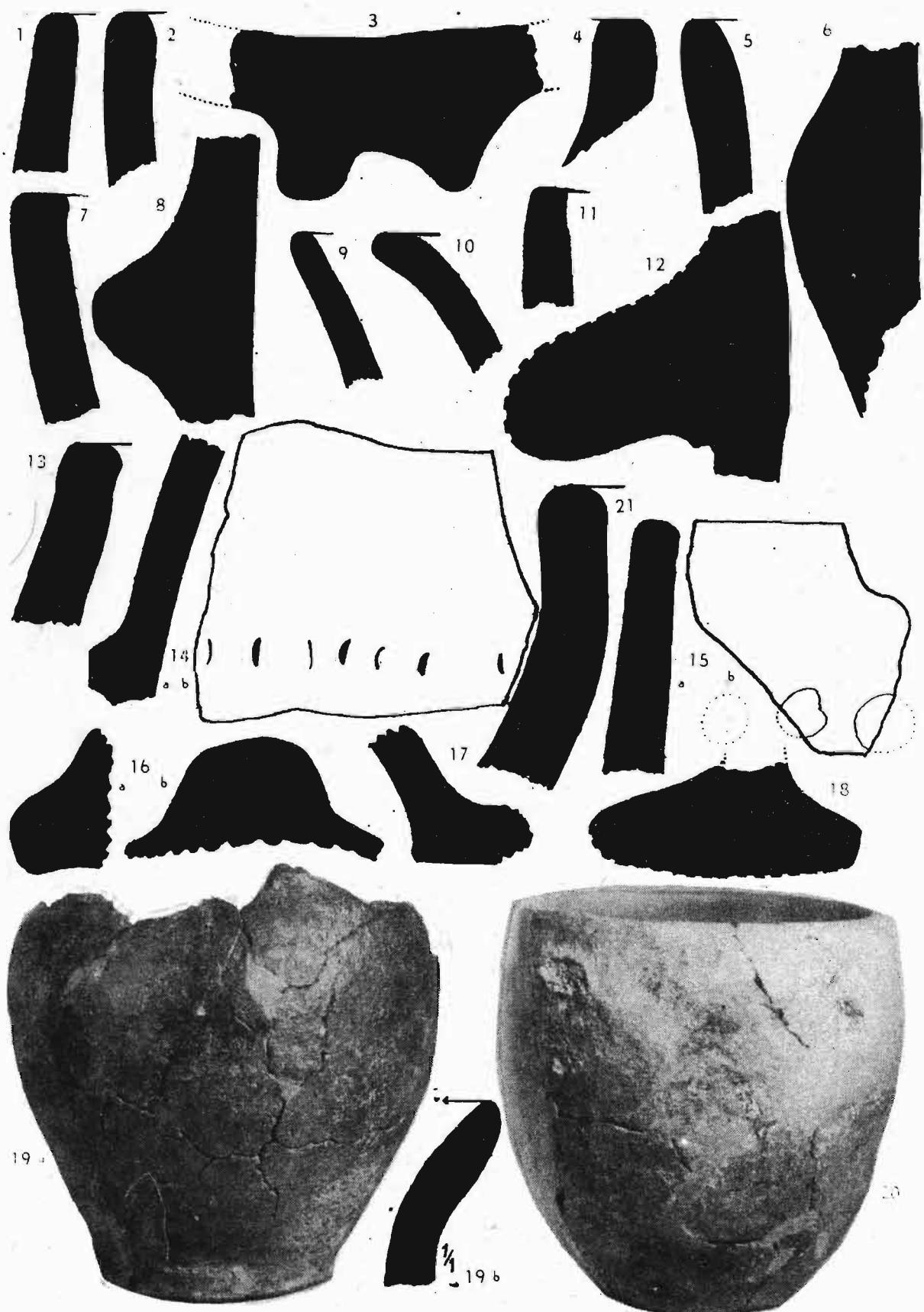
Tab. XIV. 1 - Vrbovka (Ipórávég); 2-17 - Vrbovka (Homokok és hegyrevég); 18, 19, 36 - Vrbovka (Gyümölcspart); 20-27 - Kováčovce (Cigánske pole); 28-35 - Kováčovce (Hradište, hrob).

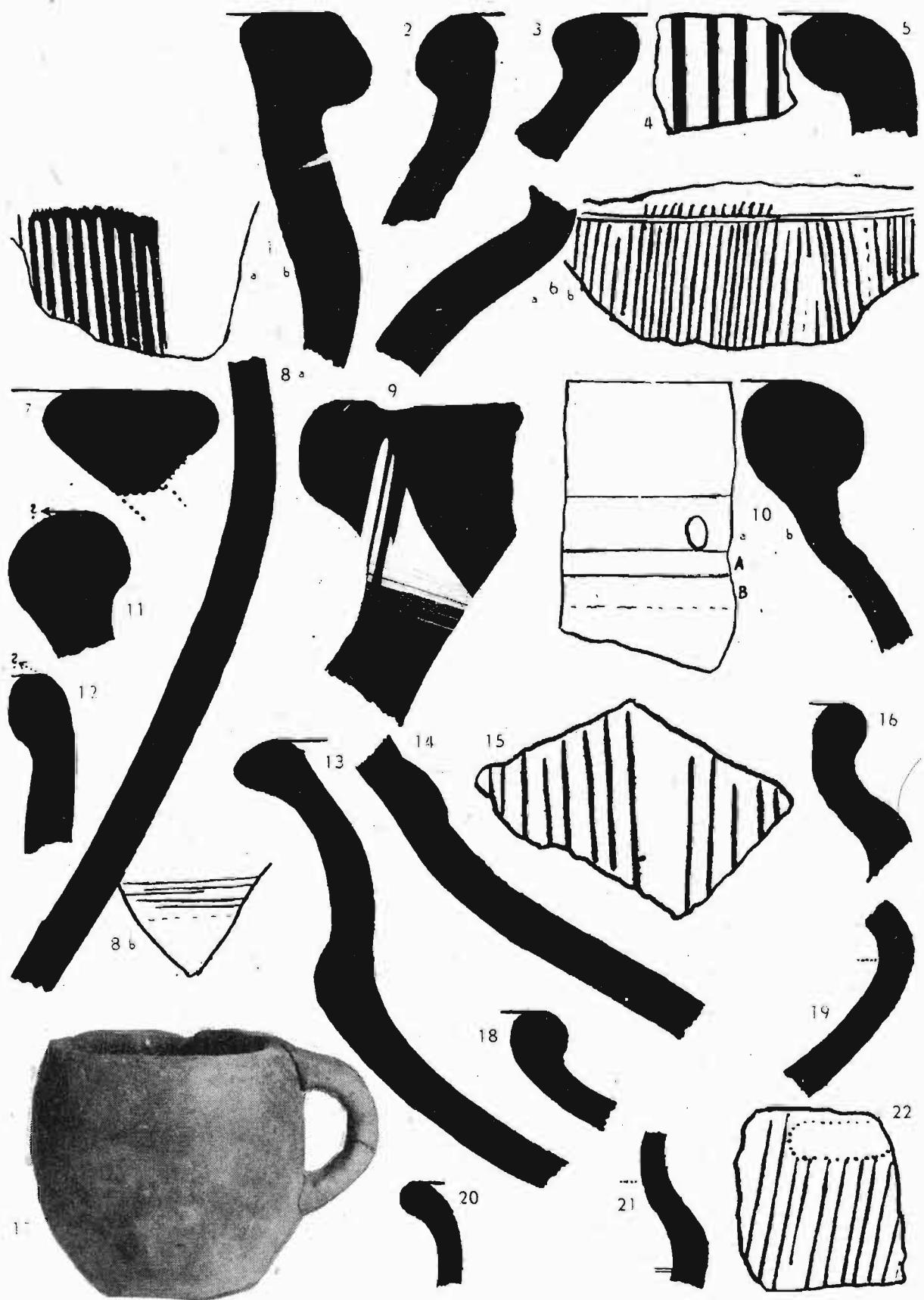
Tab. XV. 1-12 - Velká Ves nad Ipľom (Csurgó tábla);
13-36 - Tešmák (Magas heg).

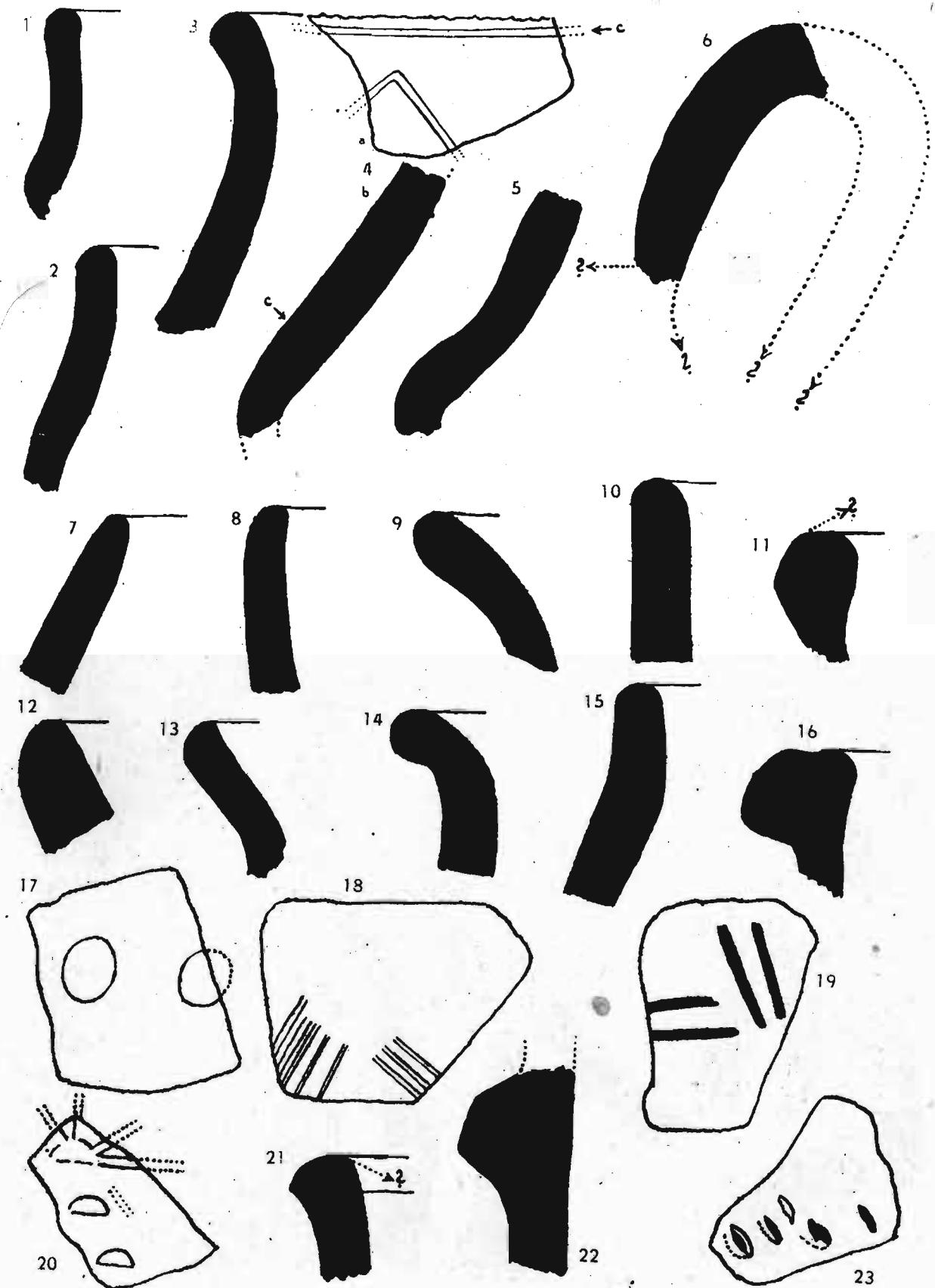
Tab. XVI. 1 - Kováčovce-Petov (Kerek oldal); 2-9 - Záhorce (Majeršág - Pod ces-tou); 10-13 - Sklabinské (Kis hagy); 14, 15 - Želovce (Kis kúti tábla); 16-23 - Dolné Plachtince (Studničný potok); 24-26 - Slovenské Ďarmoty (rola nad MNV); 27, 28 - Veľká Čalomija (intravilán); 29-33 - Balog nad Ipľom (terasa s kosto-lom); 34 - Ipelské Predmostie (Ipolyjárok); 35-40 - Šahy (Morotva); 41, 42 - Ko-váčovce (Hradište).

Tab. XVII. 1-3 - Selištany (Tábla); 4, 5 - Vrbovka (Palik); 6-10 - Kiarov (Cseszres); 11, 12 - Kiarov (Račko puszta); 13, 14, 16-18 - Kiarov (Kiarovská pustatina); 15 - Kiarov (Hugyag puszta); 19, 20 - Ipelské Predmostie (Rógliska); 21 - Slovenské Ďarmoty (Malý Iliašov).

Tab. XVIII. 1-6 - Slovenské Ďarmoty (Malý Iliašov); 7, 8 - Slovenské Ďarmoty (Hornovo pole); 9 - Slovenské Ďarmoty (Veľký Iliašov, úpätie Bratiny); 10 - Slovenské Ďarmoty (Dombhegy); 11, 12 - Slovenské Ďarmoty (Dombok); 13-16, 18-21 - Chrástince (JRD); 17 - Šahy (Hosszú homok); 22 - Balog nad Ipľom (terasa s kostolom).

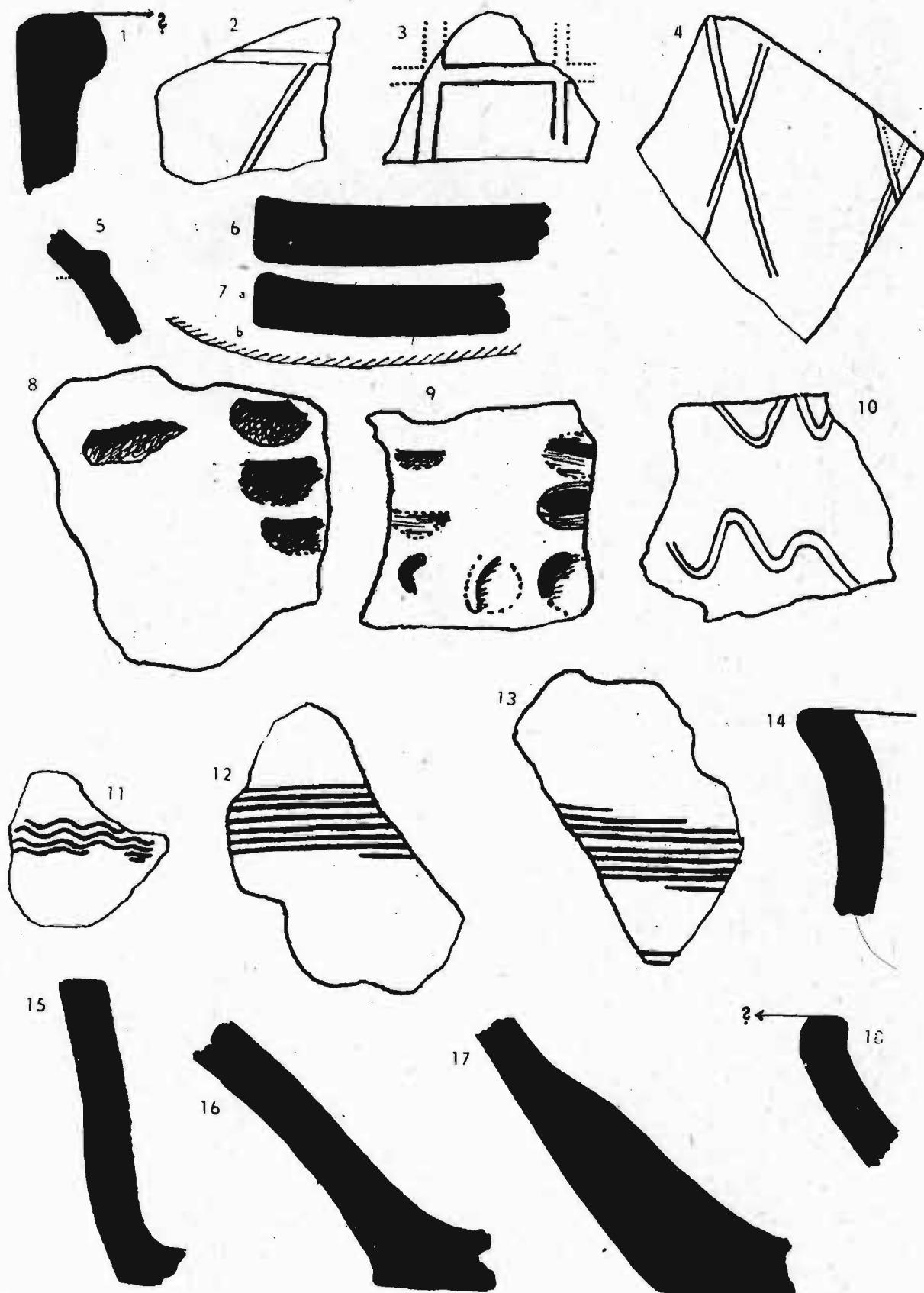
Tab. XIX. 1-23 - Ipeľské Predmostie (Homok bánya).

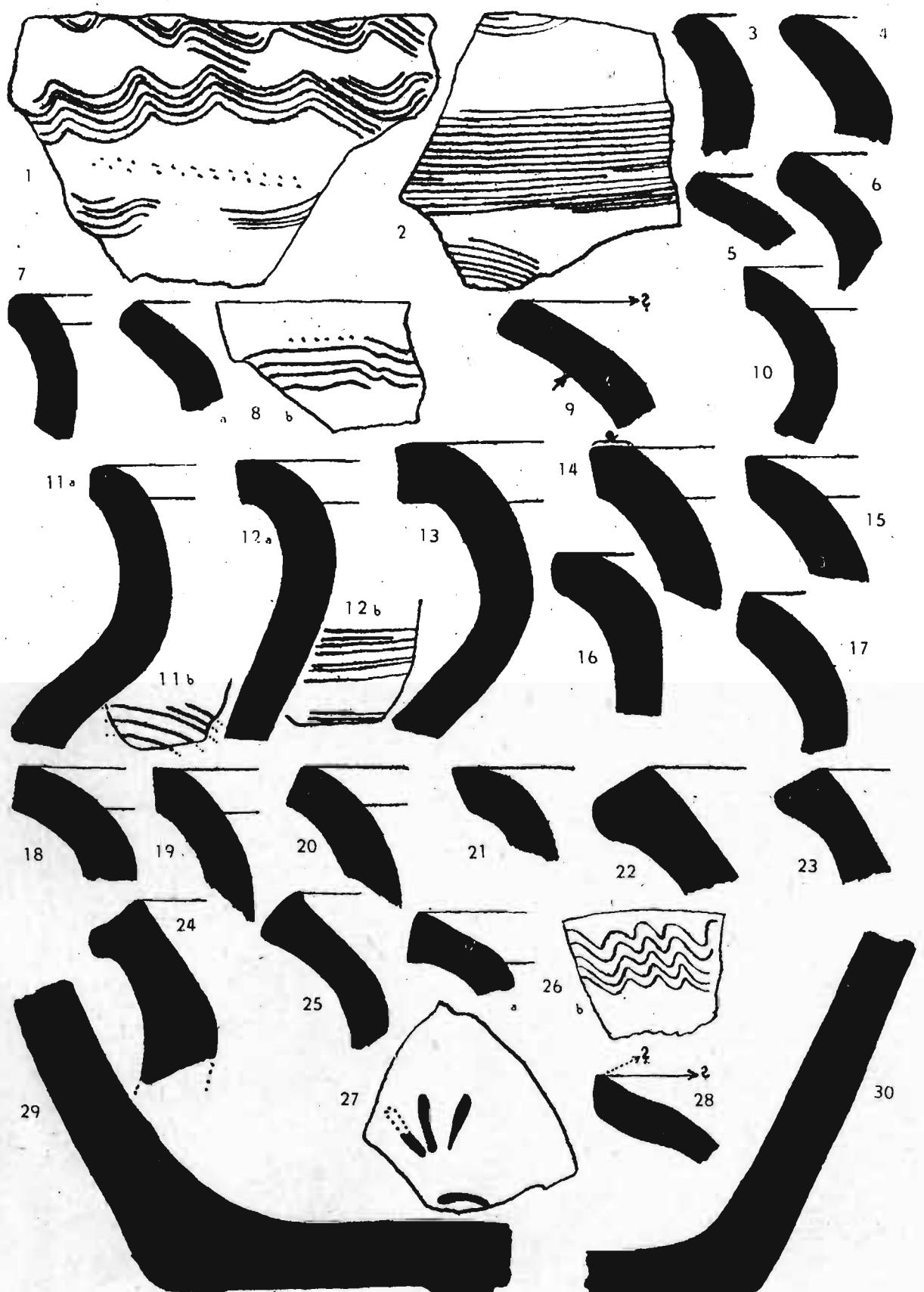
Tab. XX. 1-7, 9-11 - Slovenské Ďarmoty (Malý Iliašov); 8 - Slovenské Ďarmoty (rola nad MNV); 12-23 - Ipeľské Predmostie (Ipolyjárók); 24 - Vrbovka (Iporavég).

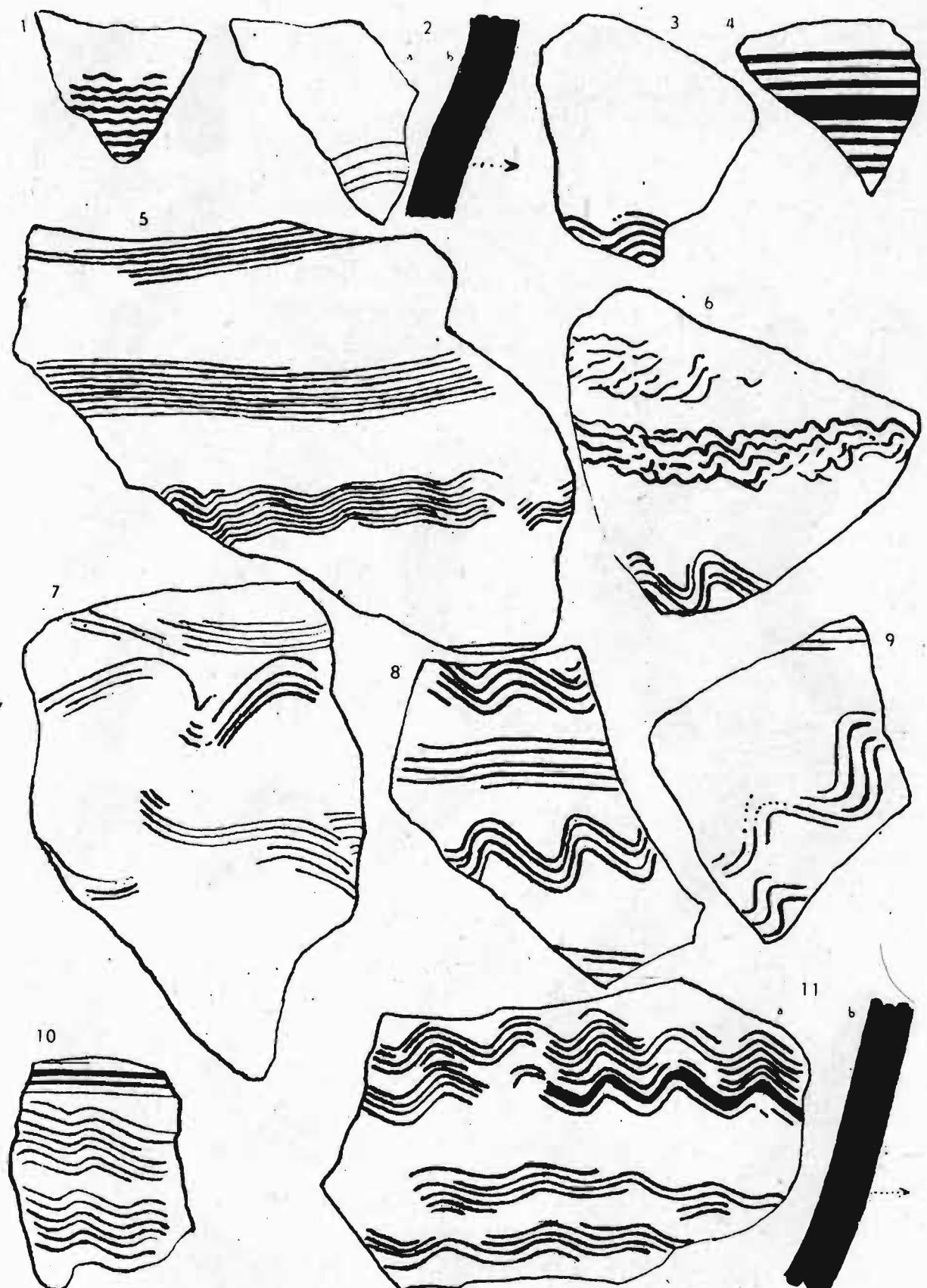
Tab. XXI. 1-13, 15-20 - Ipel'ské Predmostie (Ipolyjárók);
14 - Velká Čalomija (hradištný hrob).

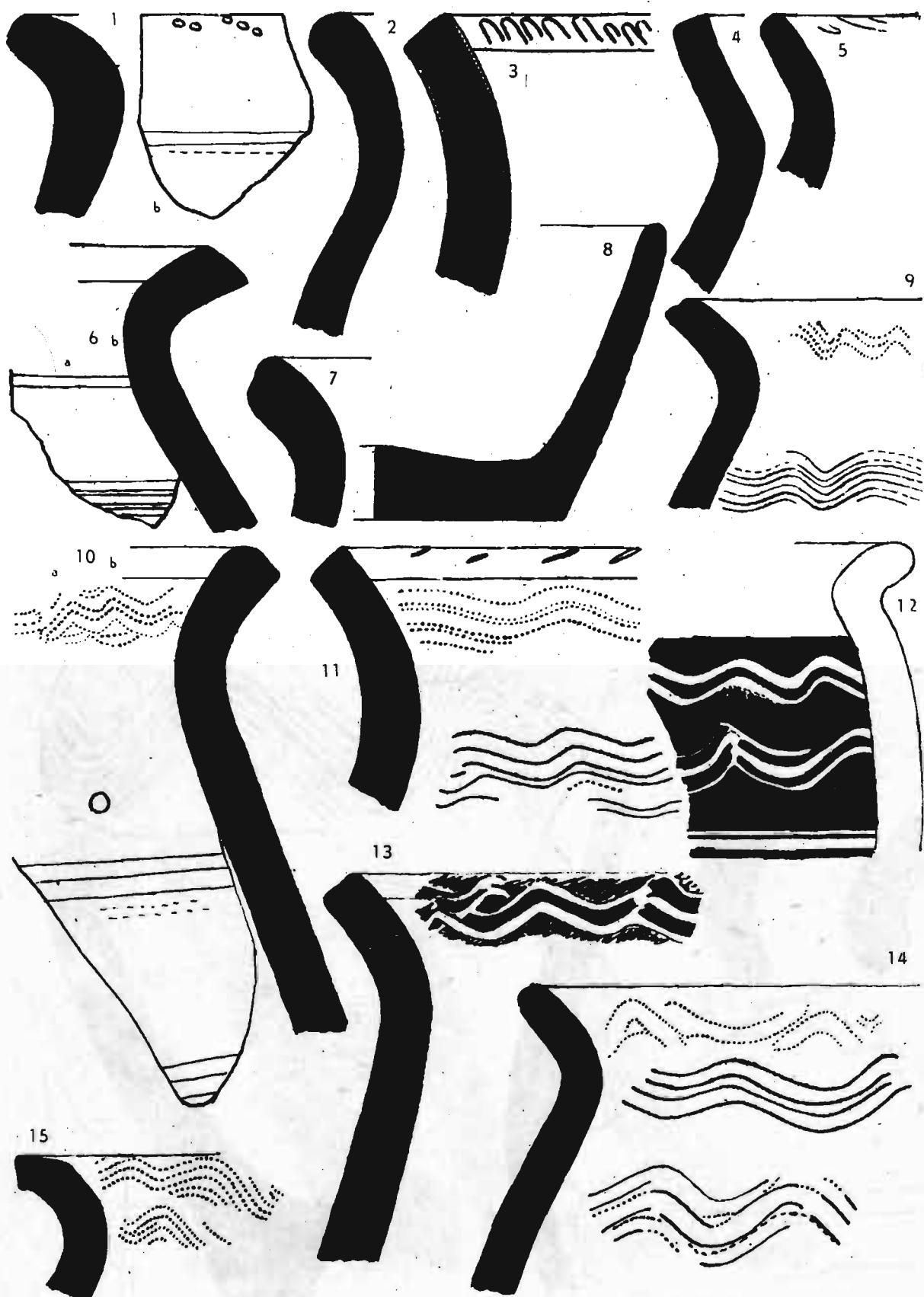
Tab. XXII. 1-18 - Ipelské Predmostie (Homok bánya).

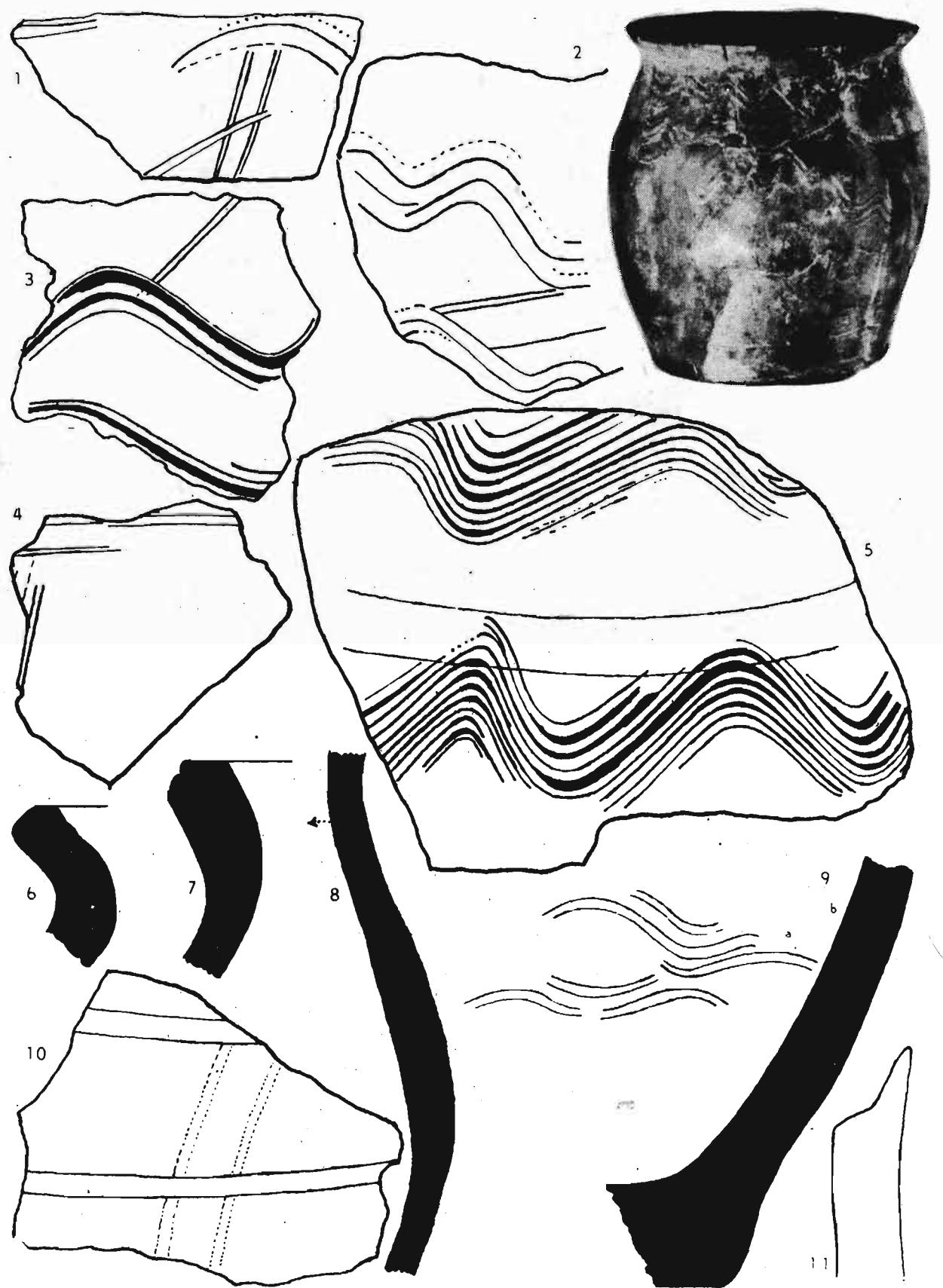
Tab. XXIII. 1-30 - Ipeľské Predmostie (Homok bánya).

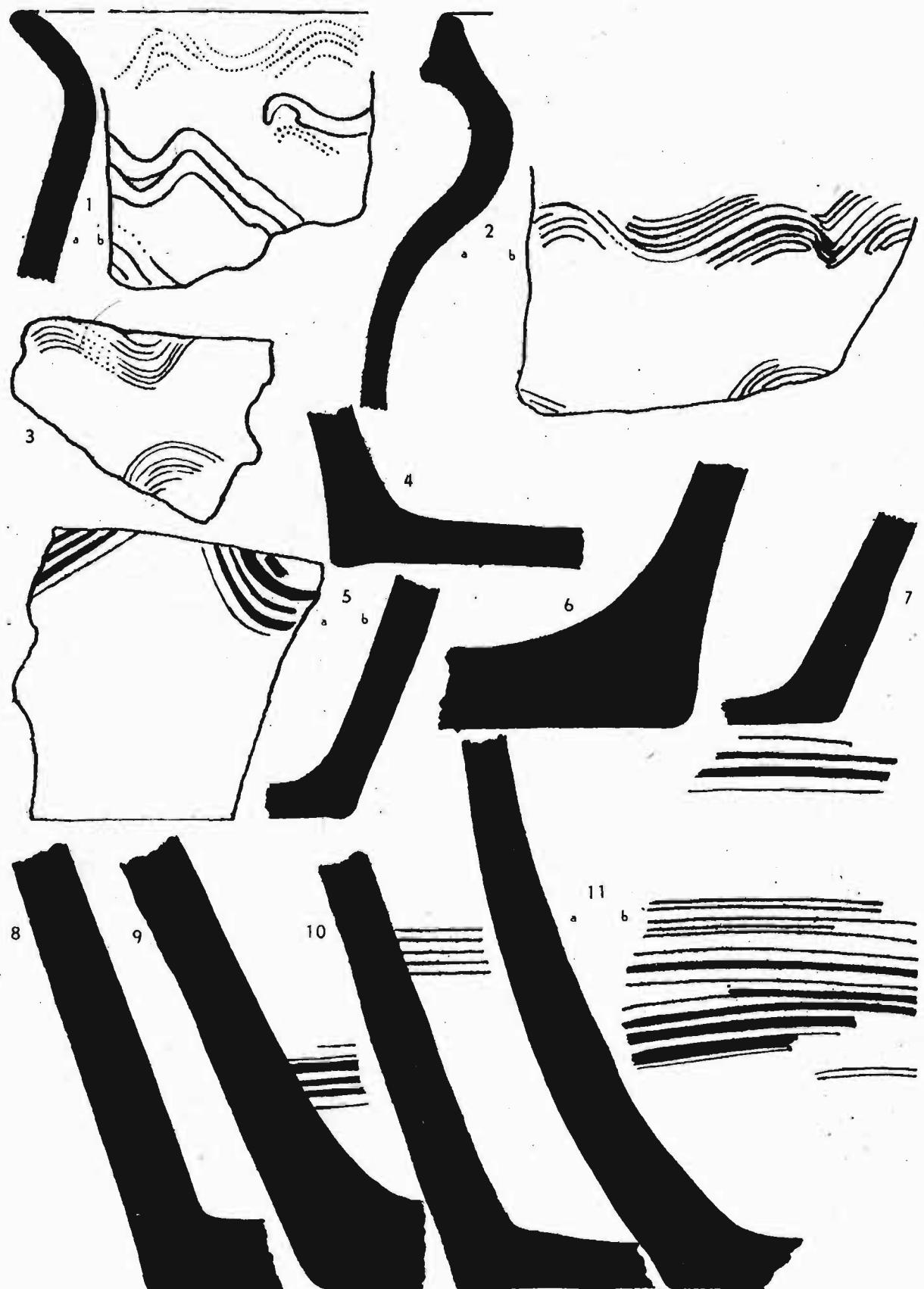
Tab. XXIV. 1-11 - Ipeľské Predmostie (Homok bánya).

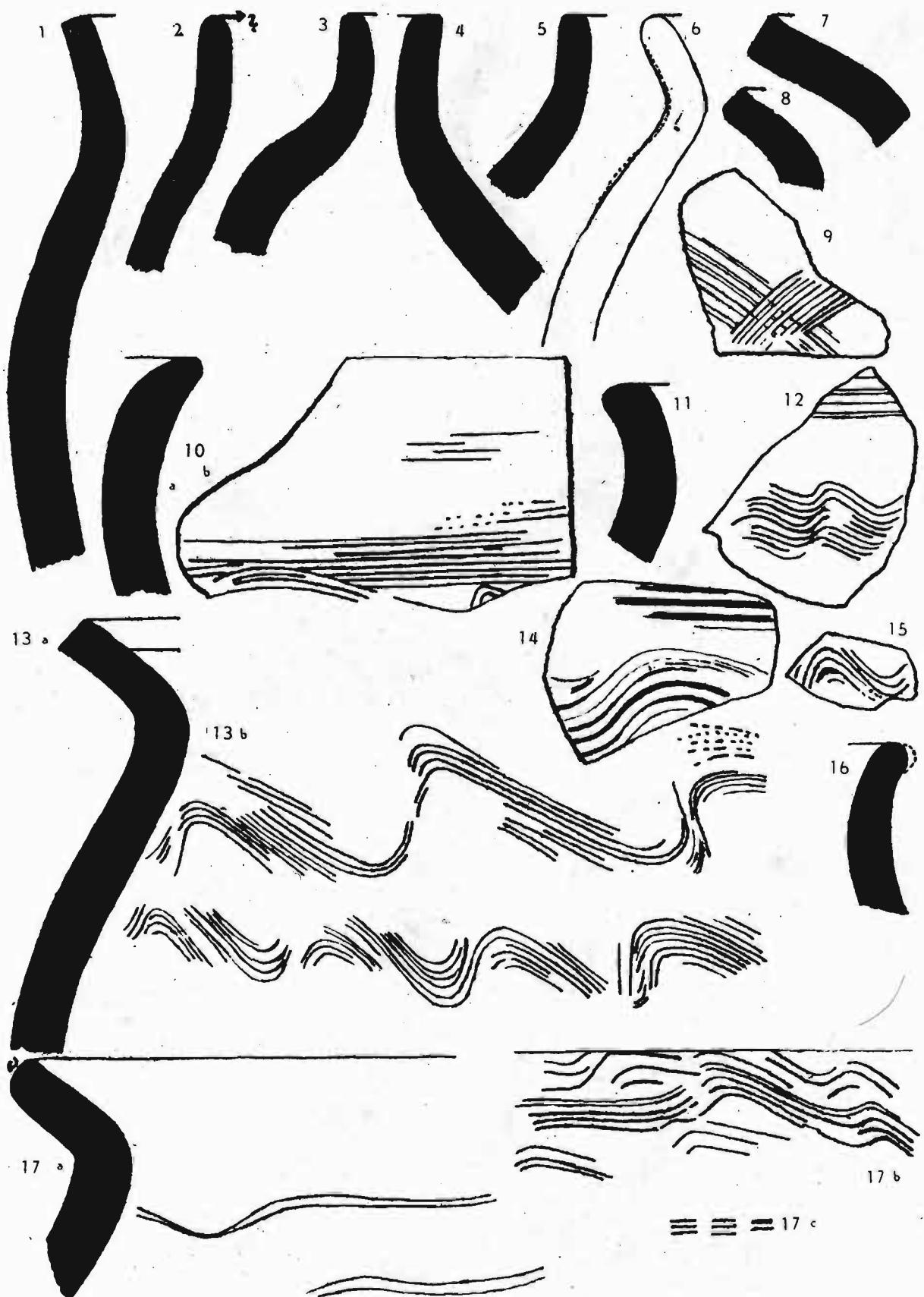
Tab. XXV. 1-15 - Slovenské Ďarmoty (Malý Iliašov).

Tab. XXVI. 1-11 - Slovenské Ďarmoty (Malý Iliašov).

Tab. XXVII. 1-10 - Slovenské Ďarmoty (Malý Iliašov);
11 - Ipel'ské Predmostie (Homok bánya).

Tab. XXVIII. 1-5 - Kováčovce (Páta); 7-9 - Kováčovce (Nagy szeg); 6 - Tešmák (kóta 130); 10, 13 - Sklabiná (Nad lúkami); 11, 15 - Čeláry-Kürt; 12 - Kováčovce-Petov (Rástoka); 14 - Kováčovce-Petov (intravilán); 16 - Vrbovka (Palik); 17 - Vrbovka (Homokok és hegyrevég).

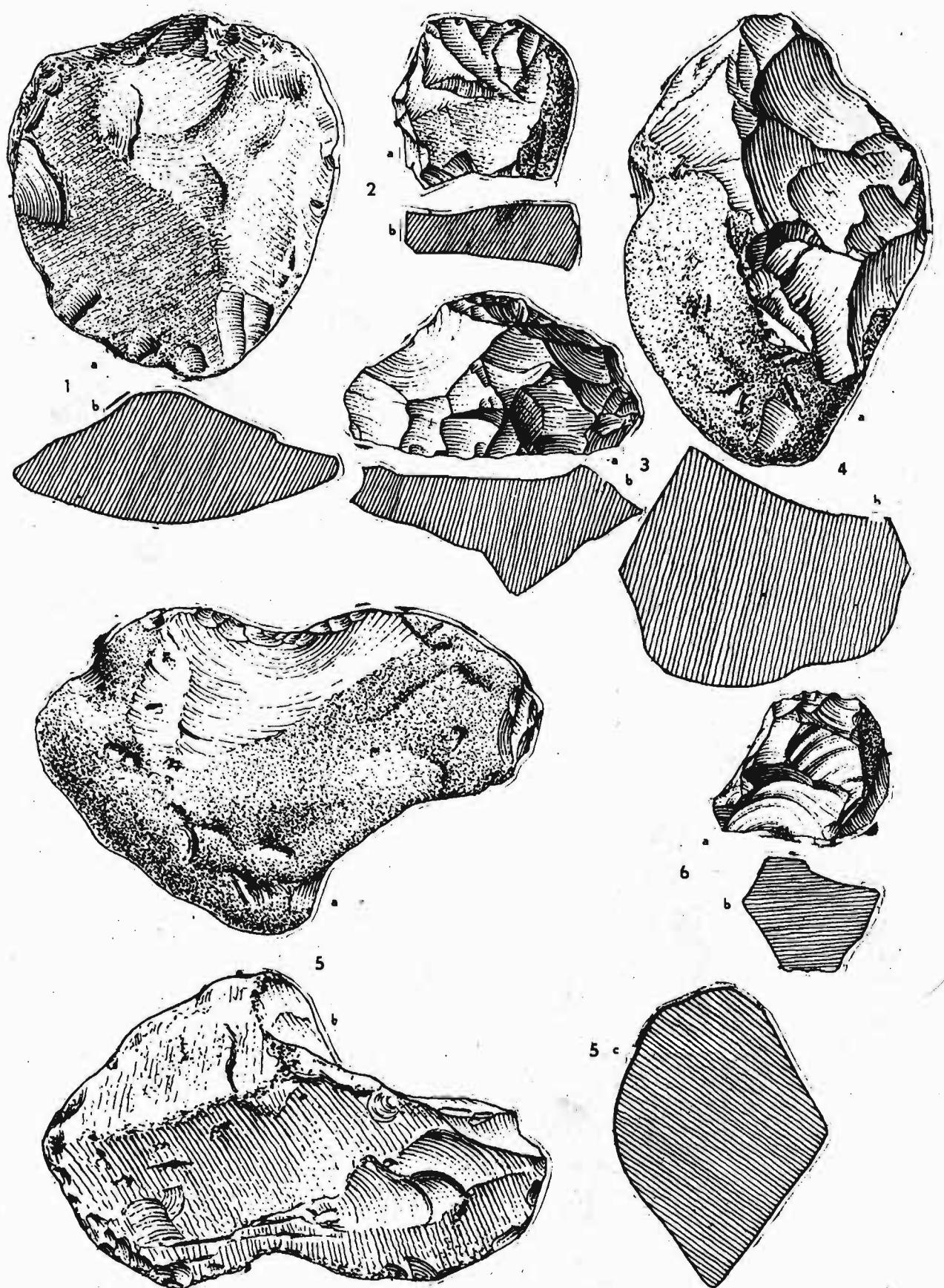
Tab. XXIX. 1, 4 - Vrbovka (Gyümölcspart); 2 - Olováry (Pétnyik); 3-5 - Selištany (Tábla); 6, 7 - Dolné Plachtince (Studničný potok); 8-18 - Kosihovce (Hersány); 19-33 - Balog nad Ipľom (terasa s kostolom).

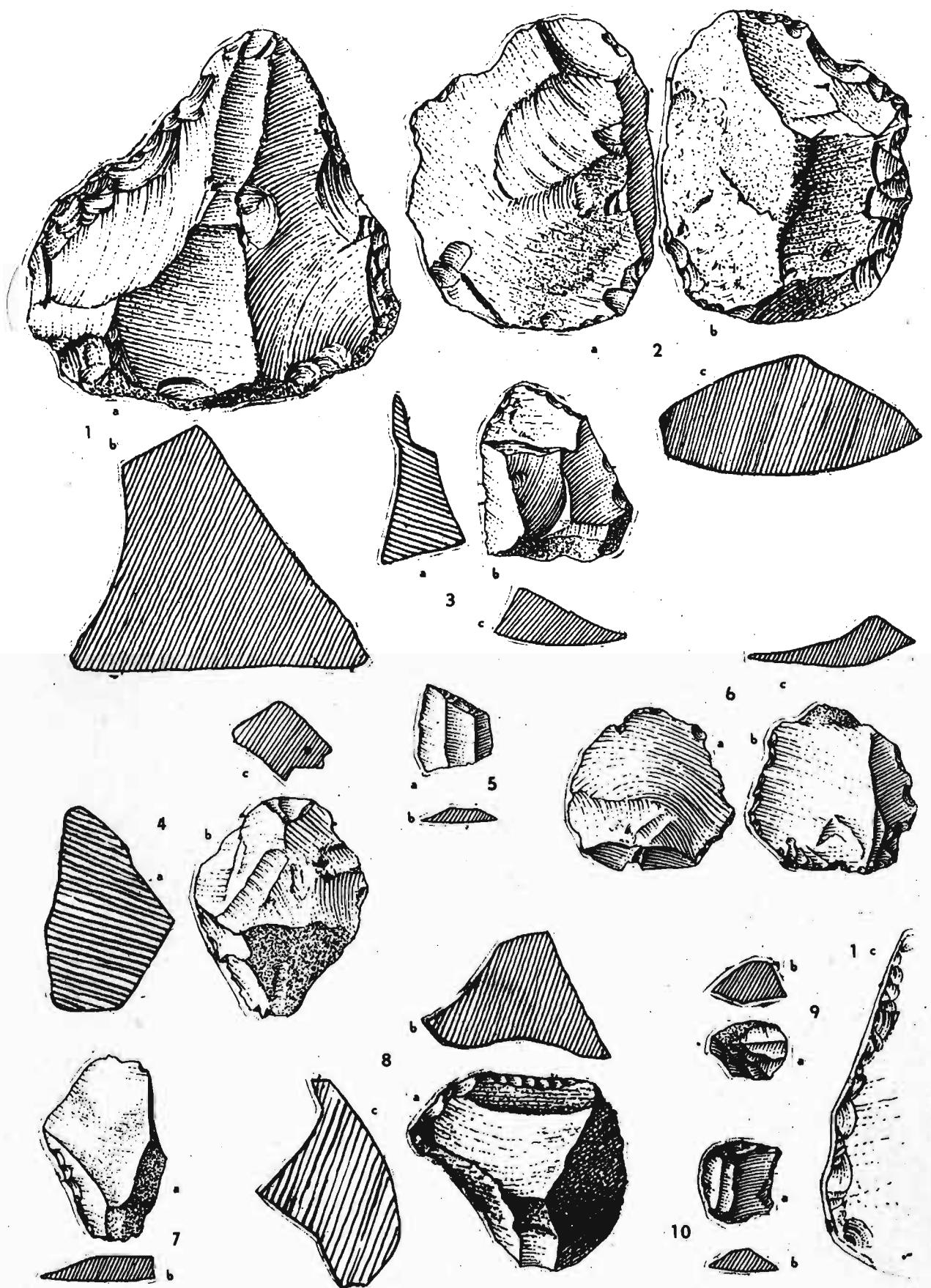
Tab. XXX. 1-9 - Balog nad Ipľom (terasa s kostolom); 10-19 - Veľká Čalomija (intravilán); 20-22, 27 - Koláry (Rásztokára véggel dülő); 23-26, 28 - Slovenské Ďarmoty (Veľký Iliašov).

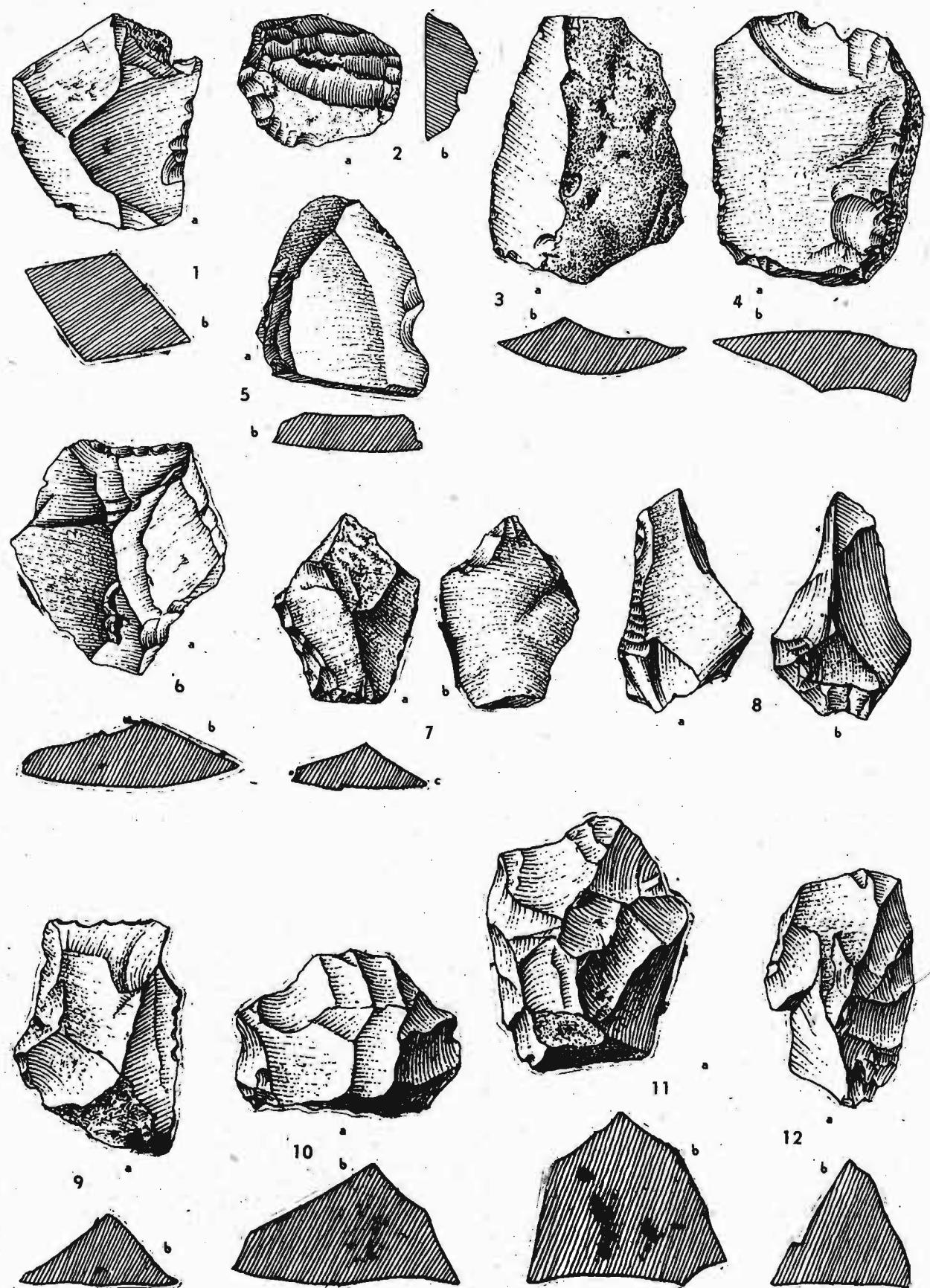
Tab. XXXI. 1-5, 21 - Slovenské Ďarmoty (Malý Iliašov); 6-14, 16, 17 - Ipelské Predmostie (Homok bánya); 15 - Kováčovce; 18 - Kamenné Kosihy (Hébec); 19 - Malá Čalomija (záhummie); 20 - Slovenské Ďarmoty (Veľký Iliašov).

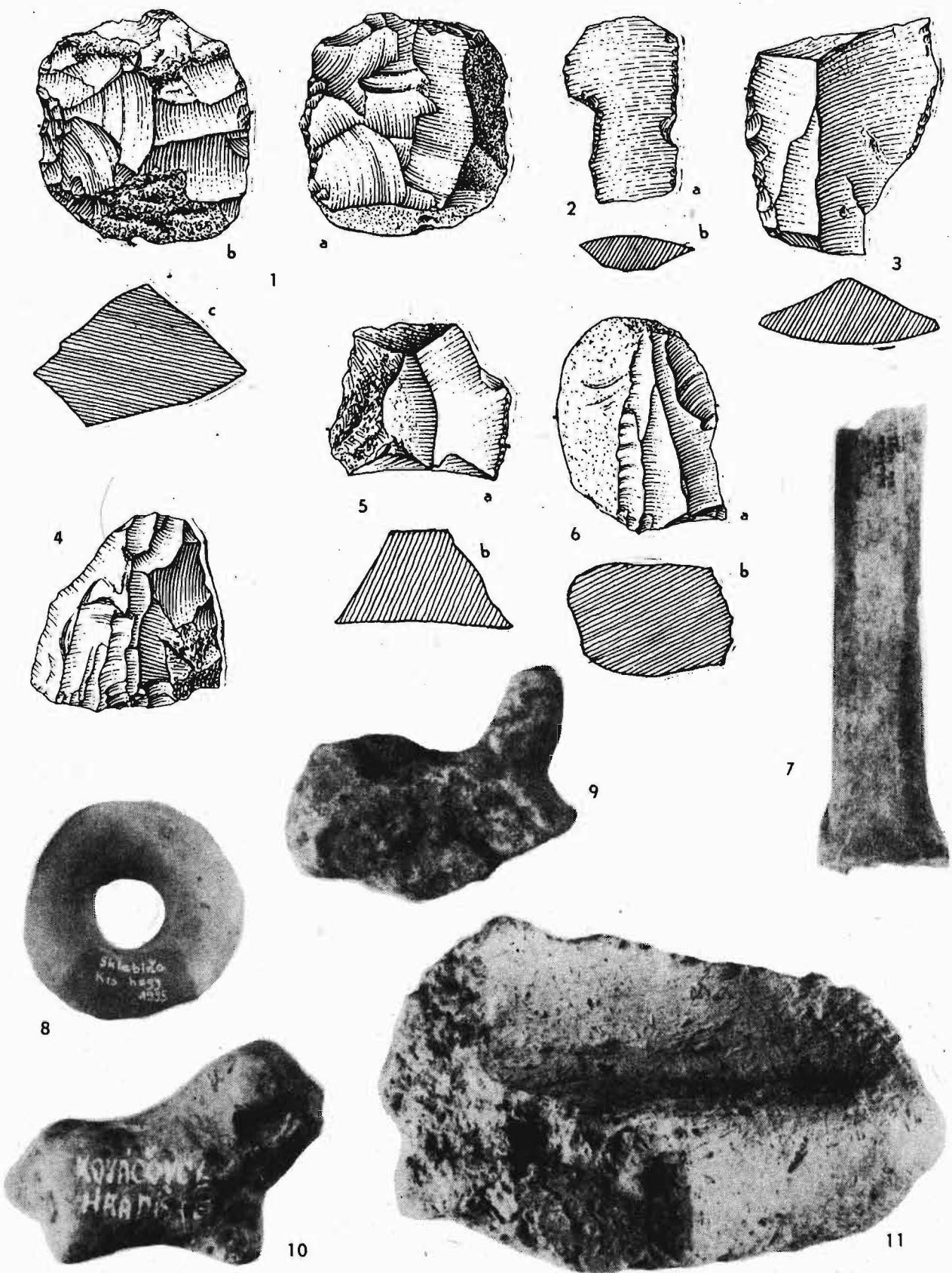
Tab. XXXII. 1-6 - Velká Ves nad Ipšom (Öreg hegy /Kutya hegy/).

Tab. XXXIII. 1-3 - Zomor (Maličká nad lúkami); 4, 7, 8 - Želovce (Hôrka);
5 - Olováry (Magoosó hegys); 6 - Olováry (Logy); 9, 10 - Kosihovce (Hersány).

Tab. XXXIV. 1-12 - Sklabiná (Kis heg).

Tab. XXXV. 1, 7, 8 - Sklabiná (Kis hegy); 2, 3 - Nová Ves (Bánya hegy); 4 - Veľká Čalomija (vinica); 5, 6 - Vrbovka (Homokok és hegyrévég); 9, 10 - Kováčovce (Hradisko); 11 - Vrbovka (Gyümölcspart).

ANTON PETROVSKÝ-ŠICHMAN
ARCHÄOLOGISCHE UNTERSUCHUNG DES MITTLEREN EIPELTALES
IM JAHRE 1955

Die archäologische Untersuchung des mittleren Eipeltales im Jahre 1955 konzentrierte sich auf den Landstrich der Eipel entlang und auf die anliegenden anthropogeographisch und strategisch hervorragenden Orte, wo sich Funde aus dem Neolithikum bis zu der Burgwallzeit gruppierten.

In dieser Arbeit sind die Fundstellen in jener Reihenfolge angeführt, wie die Forschungsarbeiten verliefen. Das alphabetische Verzeichnis der Fundstellen siehe S. 148 - 153. Die Orientierungskarte des mittleren Eipeltals und die Karten der erfassten Fundplätze nach den einzelnen Zeitstufen (Kulturen) findet man auf S. 154 - 158. Die Tafeln mit den dargestellten Fundstücken aus den beschriebenen Fundstellen siehe S. 159 - 193.

Eine paläolithische Aurignacien-Station wurde in Velká Ves nad Ipľom erfasst. Spuren paläolithischer Industrie fand man in Nová Ves (Taf. II: 22; XXXV: 3), Velká Čalomija und Sklabiná. Eine Höhenstation des Gravettiens erstreckte sich auf Hradište in Kováčovce. Paläolithischer Herkunft dürften die Industriespuren in Opatovská Nová Ves sein, zu ihnen gesellen sich vermutlich die atypischen Fundstücke auf der Anhöhe Hörka in Želovce, wie auch in Balog nad Ipľom. Auf Hörka oberhalb Olováry wurden verhältnismässig viele weisspatinierte Rohstoffstücke gefunden. Während der weiteren Untersuchung erhöhte sich die Zahl der paläolithischen Fundstellen im mittleren Eipeltal auf 50.

Von den neolithischen Kulturgruppen wurde am Uferstreifen die Besiedlung der Kultur mit Linearbandkeramik in Tešmák (Luby hegys), Velká Ves (Szilaj part), Vinice, Malá Čalomija (Pri pajte), Slovenské Ďarmoty, Čeláry-Kúrt (beim Schloss), und mehr nördlich von der Eipei nur spurenweise auf der Höhensiedlung mit "wabenförmiger" Keramik in Sklabiná (Kis hegys) ermittelt. Eine Siedlung von längerer Dauer ist laut unserer Funde nur in Slovenské Ďarmoty und Malá Čalomija vorauszusetzen.

Eine länger andauernde Siedlung der Lengyel-Kultur wurde im Intravilan der Gemeinde Velká Čalomija festgestellt. Das Fundmaterial ermöglicht die Beziehungen zum Ostgebiet zu verfolgen, was auch die Fundstellen von Kosihovce (Hersány) und Ipelské Predmostie (Pajtikák) belegen. Spuren der Lengyeler Besiedlung wurden auch in Kubáňovo und Dolné Turovce erfasst.

Überraschend wirkt die Tatsache, dass im mittleren Eipeltal keine einzige Fundstelle mit typischer Keramik der Bükker oder Želiezovce-Kultur angetroffen wurde. Nur in Velká Čalomija und Slovenské Ďarmoty wurden Einzelfunde von grober Keramik erfasst, die man als Bükker bezeichnen könnte. In der Gegend von Kováčovce (im Ostteil des mittleren Eipeltales) wurden durch Streufunde nur geringfügige Spuren einer neolithischen Besiedlung festgelegt, und zwar der Linearbandkeramik in Čeláry-Kúrt und Lengyel-Keramik in Kiarov (Hugyag puszte).

Zu einer typologischen Fundstoffanalyse dieser neolithischen Fundstellen ist es wegen der lückenhaften und fragmentarischen Art des Fundmaterials nicht

möglich hinzutreten. Man kann sogar den Beginn der neolithischen Besiedlung des mittleren Eipeltals nicht näher angeben.

Einige Fundstellen mit kannelierter Keramik wurden durch die Untersuchung im westlichen Teil des mittleren Eipeltales in strategisch wichtigen Lagen ermittelt (Ipelské Predmostie, Velká Ves nad Ipľom, Slovenské Ďarmoty). Alle drei Siedlungsplätze entbieten typisches Material nur in geringem Masse. Nach dem erfassten Fundstoff ist es anzunehmen, dass die kannelierte Keramik mit der "wabenförmigen" parallel verlief, wobei zu bemerken ist, dass im mittleren Eipeltal die Siedlungen mit "wabenförmiger" Keramik dort vermisst werden, wo die Siedlungen mit kannelierter Keramik vertreten sind. Einzeleinflüsse der Kultur mit kannelierter Keramik weist die Höhensiedlung mit "wabenförmiger" Keramik in Kováčovce und Selištany auf. Nach der Zeitstellung von A. Mozsolics repräsentiert unsere "wabenförmige" Keramik das Erbgut zweier Kulturen, der älteren Nagyrév- und der jüngeren Hatvan-Kultur. Der wesentliche Teil des Fundstoffes aus Sklabiná und Kováčovce gehört der älteren Schichte an. Es ist nicht ausgeschlossen, dass die Nagyrév-Keramik den Ózd-Typus der Kultur mit kannelierter Keramik beeinflusste.

Im Talkessel von Vyškovce sind Siedlungen der Nagyréver und Hatvaner Kultur seit länger her schon bekannt, im Westteil des mittleren Eipeltales wurde jedoch diese Besiedlung (ausser unsicherer Spurenreste) nicht festgestellt. Hierher griffen jedem Anschein nach die Einflüsse von der Südwestslowakei mit der senkrecht gerillten Keramik ein.

Am Mittellauf der Eipel fehlt die Maďarovce-Kultur völlig. Aus der älteren und mittleren Bronzezeit ist im Westteil des mittleren Eipeltals fast nur ausschliesslich atypisches Fundmaterial bekannt. Unter Vorbehalt kann man voraussetzen, dass in diesem Gebiet die ältere Bronzezeit an die vorangehende Zeitstufe des Äneolithikums anknüpft. Im folgenden Zeitabschnitt griff die Piliny-Kultur scheinbar aus einem anderen Gebiet über und das mittlere Eipeltal gehört bestimmt nicht zu ihrem Kerngebiet, was leicht zu begreifen ist, wenn man sich darüber klar wird, dass das mittlere Eipeltal eigentlich das am meisten nach Westen ausgeschobene Gebiet dieses Kulturreises darstellt. Die Piliny-Kultur kam ins mittlere Eipeltal offensichtlich auf dem alten Weg, der in die Westslowakei führte. Bisher sind im mittleren Eipeltal nur einige Fundstellen der älteren Phase der Piliny-Kultur, und zwar nur fragmentarisch bekannt. Die ältere und jüngere Phase konnte mit Bestimmtheit auf der Fundstelle in Malá Čalomija festgestellt werden, wo die Beziehungen zu der jüngeren Lausitzer Kultur ähnlich wie auch in Velká Ves offensichtlich sind. Die übrigen Siedlungen (Vrbovka, Ipelské Predmostie, Balog nad Ipľom, Šahy, Dolné u. Horné Turovce, Vyškovce, Lontov, Velké Šarovce, Želiezovce, Malý Krtíš u. a.), als auch die Gräberfelder (Šahy, Velký Krtíš), gehören zu der jüngeren Entwicklungsphase dieser Kultur. Nach dem vorgefundenen Material ist es oft schwer zu bestimmen, ob es sich um die jüngere Bronzezeit oder schon um die Hallstattzeit handelt. Die Besiedlung zwischen der Bronze- und Hallstattzeit war vermutlich fortdauernd.

Das typische Scherbenmaterial kommt in unseren Lesefunden so selten vor, dass eine genauere chronologische Einordnung der einzelnen Siedlungen nicht möglich sei. Von Einflüssen der Velaticer Kultur sprechen die Fundstücke aus der Siedlung in Velká Ves und die Einwirkung der Podoler Kultur kann man am Fundmaterial von Velká Čalomija, Balog nad Ipľom, Šahy, Slovenské Ďarmoty, Tešmák u. a. wahrnehmen. Sie alle stellen Fundplätze aus dem Westen des mittleren Eipeltales

dar. In seinem östlichen Teil fand man kein Scherbenmaterial der Podoler Kultur. Der Einfluss der skythischen Keramik wurde auf dem gesamten Uferstreifen des mittleren Eipeltales erfasst. Den Spuren eines skythischen Gräberfeldes begegnete man nur in Ipelské Predmostie. Überwiegend trat hier nur die einfachere Keramikart auf. Was den Siedlungsstoff anbelangt, scheint es, dass die Latène-Kultur das mittlere Eipetal nicht beherrschte. Eine latènezeitliche Besiedlung wurde auf mehreren Fundstellen nur in Slovenské Ďarmoty und in dem benachbarten Dorf Chrástince festgestellt, auf den anderen Fundplätzen konnten nur die Spuren dieser Besiedlung ermittelt werden. Auf allen latènezeitlichen Fundstellen erschien gleichzeitig mit der latènezeitlichen auch eine einheimische Keramik, die der Verfasser, da keine mehr zutreffende Benennung vorhanden ist, als die "dakische" bezeichnet.

In die Römerzeit können mit Sicherheit nur zwei Siedlungen gestellt werden, und zwar die eine in Ipelské Predmostie und die zweite in Malý Iliašov in Slovenské Ďarmoty. Auf diesen Siedlungen begegnet man der Keramik, die vom Verfasser als die "quadische" benannt wird. Der schon früher entdeckte römerzeitliche Münzenhort in Vyškovce bezeugt eine breiter angelegte Besiedlung der Römerzeit.

Die Keramikscherben der Siedlung "Homok bánya" in Ipelské Predmostie stammen von Gefässen, die eine der Qualität nach bessere Herstellung als die geläufige Keramik der spätlatènezeitlichen Siedlungen des mittleren Eipaltales aufweisen. Was ihre Technik betrifft, steht sie der aus der hallstattzeitlichen Siedlung Studničný potok in Dolné Plachtince stammenden Keramik nahe, die vielleicht lausitzer Herkunft ist; ähnliche Keramikscherben wurden auch auf den latènezeitlichen Siedlungen am Gebietsabschnitt Chrastince - Slovenské Ďarmoty angetroffen. Manche typologische Merkmale verbinden sie mit der aus dem Gebiet der Daken stammenden Keramik und daher benannte sie der Verfasser unter Vorbehalt als "dakische", ohne jeder Absicht, diese den ethnischen Daken zuschreiben zu wollen. Man konnte eher an den Volksstamm der Ossen denken, der zur Römerzeit im Gebiet der Novohradské vrchy (Novohrad-Gebirge) irgendwo ansässig war. Laut Tacitus sprachen die Ossen in "pannonischer" Sprache, also sie hatten eine einheimische Sprache, die weder keltisch noch germanisch war. Die quadische Keramik auf der Siedlung "Homok bánya" in Ipelské Predmostie ist sowohl der Typologie, als auch der Struktur nach anderer Art als die dortige "dakische" Keramik, obwohl einige Scherben aus unseren Lesefunden klar belegen, dass auf dieser Siedlung auch Gefässer mit quadischen Verzierungselementen in Gebrauch standen, die nach der Technik der "dakischen" Gefässer hergestellt wurden. Daher kann man den gleichzeitigen Gebrauch der "dakischen" und quadischen Gefässer auf dieser Siedlung nicht bezweifeln. Es ist hervorzuheben, dass auf dem Siedlungsplatz "Homok bánya" in Ipelské Predmostie nach derselben Herstellungstechnik sowohl die mit der "dakischen" Keramik verwandten Gefässer, wie auch zumindest in Einzelfällen die Gefässer mit quadischer Verzierungsart gleichzeitig gefertigt wurden.

Die quadische Keramik wurde auf den schon erwähnten zwei Siedlungen in Ipelské Predmostie erfasst und dann nur ihre Spuren in Slovenské Ďarmoty (Malý Iliašov). Das Eindringen der (Ketten und) Quaden in das mittlere Eipetal wirkt als etwas Fremdartiges und vom Übergangscharakter in einer Umwelt, die von einer anderen Bevölkerung besiedelt war. Am wahrscheinlichsten handelt es sich hier bloss um quadische Stützpunkte oder Handelszentren auf dem kürzesten Weg, der aus dem quadischen Raum der Südwestslowakei in das Gebiet der verbündeten Jazygen führte. In der Ansiedlung der einheimischen Bevölkerung am Siedlungsplatz "Homok bánya"

werden jedem Anschein nach Importe aus dem römischen Gebiet vermisst, auf den anderen zwei Siedlungsplätzen mit der quadischen Keramik (jedoch ohne "dakische" Keramik) wurden sie erfasst. Von diesen drei Siedlungen wurde bloss auf der Fundstelle Malý Iliašov auf der Töpferscheibe hergestellte Keramik gefunden, die für die Völkerwanderungszeit kennzeichnend ist (Keramikscherben auf der Taf. XX: 10, 11 dürfte aus dem selben burgwallzeitlichen Objekt herkommen wie das Scherbenstück auf der Taf. XXVI: 2).

Bis in die jüngste Zeit war das mittlere Eipeltal archäologisch aus der Burgwallzeit unbekannt. Das gewonnene Material ergibt, dass die burgwallzeitliche Keramik aus dieser Gegend nicht von einheitlicher Prägung ist. Ihren verbreitetsten Typus stellt jene Keramik dar, die auf den Siedlungen in Ipelské Predmostie, Balog nad Iplom, Veľká Čalomija, Slovenské Ľarmoty u. a. vertreten ist. Überwiegend sind es auf der Töpferscheibe hergestellte Gefässe, aber auch in der Hand modellierte werden angetroffen. In manchen Keramikformen sieht der Verfasser Beziehungen der burgwallzeitlichen Keramik zu jener der Römerzeit, ja sogar noch älterer Keramik (Taf. XIX: 13). Die Bedeutung dieses Raumes in der Burgwallzeit bestätigt der Hortfund von Zemiansky Vrbovok. Vom Bestattungsritus der Slawen auf diesem Gebiet spricht der Gräberfund von Veľká Čalomija.

Die Forschungsarbeiten im mittleren Eipeltal führten nicht nur zur Entdeckung einer Reihe neuer Fundstellen, sondern sie erbrachten eine Fülle von Fundmaterial, das sowohl zur Erkenntnis über die Verbreitung der einzelnen Kulturbereiche, als auch zu der Besiedlungsfrage der Slowakei in der einzelnen Zeitschichten der Ur- und Frühgeschichte ihren Beitrag leistet.

Übersetzt von Z. Lányiová

ŠTUDIJNÉ ZVESTI AÚSAV

Vydáva Archeologický ústav Slovenskej akadémie vied
a Slovenská archeologická spoločnosť pri Slovenskej akadémii vied

Redaktor: dr. Bohuslav Chropovský C. Sc.

**Rédakčná rada: dr. Mikuláš Dušek C. Sc., prom. hist. Alojz Habovštíak,
prom. hist. Títu Kolník**

Technický redaktor: Štefan Hrebíček

Vydané ako rukopis — 500 kusov — nepredajné

**Vytlačili Západoslovenské tlačiarne, nár. podnik, prevádzkáreň 08,
ofsetová tlačiareň, Bratislava.**

R-04*11020

DAR
Z POZOSTAŁOŚCI
PhDr. IGORA HANUSCA